

DET KONGELIGE
NÆRINGS- OG HANDELSDEPARTEMENT

Ot.prp. nr. 108

(2000-2001)

Om lov om endringer i diverse lover for
å fjerne hindringer for elektronisk
kommunikasjon

*Tilråding fra Nærings- og handelsdepartementet av 31. august
2001, godkjent i statsråd samme dag.*

1 Hovedinnholdet i forslaget

Regjeringen har som mål at elektronisk kommunikasjon, så langt det er mulig, likestilles med papirbasert kommunikasjon. På denne bakgrunn ble eRegelprosjektet igangsatt. Prosjektet har som mål å fjerne unødige rettslige hindringer for elektronisk kommunikasjon. Dette vil i sin tur muliggjøre en betydelig effektivisering og ny verdiskapning i det norske samfunnet.

I proposisjonen presenteres forslag til endringer i 39 lover for å fjerne rettslige hindringer for elektronisk kommunikasjon. Videre omtales regelverk som allerede åpner for elektronisk kommunikasjon og derfor ikke behøver å endres. For øvrig gis det en presentasjon av departementale, interdepartementale og andre arbeider som har som mål å legge til rett for, eller åpne for elektronisk kommunikasjon. Departementenes (inklusive Statsministerens kontor) innspill og endringsforslag mv. er presentert i kapittel 3-19. Departementer som foreslår endringer i sitt regelverk presenteres i kapittel 3-10, mens departementer som ikke foreslår endringer presenteres i kapittel 11-19.

2 Innledning

2.1 eRegelprosjektet

2.1.1 Mål

Regjeringens målsettinger er at elektronisk kommunikasjon skal bli like akseptert, tillitsvekkende og ha samme juridiske holdbarhet som tradisjonell skriftlig kommunikasjon. Elektronisk kommunikasjon har et betydelig potensiale for effektivisering og ny verdiskapning, og det er viktig at Norge holder følge med og helst ligger i forkant av den internasjonale utviklingen på området. Det hersker i dag en del usikkerhet med hensyn til om elektronisk kommunikasjon oppfyller kravene i de aktuelle lover, forskrifter eller instruksjoner. Usikkerheten bidrar til at det offentlige, næringslivet og private avholder seg fra å bruke elektronisk kommunikasjon med den følge at potensialet i den nye teknologien ikke utnyttes optimalt. På bakgrunn av dette ble eRegelprosjektet igangsatt. Prosjektet har som mål å fjerne unødige rettslige hindringer for elektronisk kommunikasjon.

Begrepet elektronisk kommunikasjon skal forstås vidt og omfatter all elektronisk samhandling, som for eksempel elektronisk avtaleslutning, elektronisk rapportering, elektronisk markedsføring, elektronisk betaling og elektronisk levering, samt elektronisk saksbehandling, inkludert underretning om vedtak. Dette kan være kommunikasjonen mellom næringsdrivende, mellom private, i forvaltningen eller mellom disse gruppene.

Både i OECD og i EU er spørsmålene om strategier og tiltak rundt Internett og pålitelig elektronisk kommunikasjon løftet til topps på den politiske agenda. Spørsmålene ble sist tatt opp i EU-sammenheng på toppmøtet i Stockholm i mars 2001. Ett av poengene i vurderingene er at Europa på dette området ligger langt etter USA. Også i en rekke OECD-dokumenter fremheves de store økonomiske muligheter som ligger i økt bruk av elektronisk handel og elektronisk samhandling, samtidig som behovet for å legge et grunnlag for sikre transaksjoner presiseres. På dette som på så mange andre områder innenfor utvikling og bruk av IT, gjelder at alle de landene som har som ambisjon å ligge i front har dårlig tid når det gjelder å komme i gang. Felles for de avanserte landene er også at hjemmemarkedet er viktig for å utvikle og prøve ut nye produkter og nye bruksmåter.

På mange områder innenfor spredning og bruk av Internett og mobile tjenester ligger Norge helt i front. Det ligger en stor nasjonal utfordring i å utnytte dette forspranget til å ta i bruk nye produkter og tjenester som gir grunnlag for økonomisk utvikling og nye arbeidsplasser. For norsk IT-industri og norsk offentlig forvaltning ligger utfordringen i å være raskt på banen i det internasjonale kappløpet. For myndighetene ligger utfordringene i å være raskt ute med gode rammebetingelser. eRegelprosjektet er en slik offentlig utfordring i raskt å gjennomføre nødvendige endringer og sikre norske aktører best mulige rammebetingelser. Når de foreslåtte lovendringer i denne pro-

posisjonen er trådt i kraft, vil et særdeles godt grunnlag være lagt for elektronisk kommunikasjon og samhandling i Norge.

2.1.2 Ingen plikt eller rett til elektronisk kommunikasjon

Målet med prosjektet er, som nevnt, å fjerne de rettslige hindringene for elektronisk kommunikasjon.

Dette betyr ikke at man heretter skal være avskåret fra papirbasert kommunikasjon. Det tas sikte på, så langt det er mulig, å likestille elektronisk kommunikasjon med papirbasert kommunikasjon. Selv om regelverket er teknologinøytralt og åpner for elektronisk kommunikasjon vil utgangspunktet være at enhver enkeltperson, institusjon, organisasjon, selskap osv. kan velge å sende og motta informasjon og utstede rettslig relevante dokumenter på papir, dersom de ønsker det.

For øvrig vil ikke resultatet fra dette prosjektet automatisk gi partene rett eller plikt til å kommunisere elektronisk, selv om hindringene er blitt fjernet. Regelverket skal imidlertid være utformet slik at det for partene skal være likegyldig hvilken kommunikasjonsform som velges, jf. kapittel 2.1.5.1 om funksjonell ekvivalens.

I forhold til kommunikasjon med og i *offentlig forvaltning* må det skje en faktisk tilretteleggelse for elektronisk kommunikasjon. Det vil således ikke være mulig, kun basert på endringene i denne proposisjonen, å kreve å få kommunisere elektronisk med forvaltningen. Før elektronisk kommunikasjon kan skje i praksis må det teknisk og praktisk legges til rette for elektronisk kommunikasjon. Selv om de rettslige hindringene i den aktuelle bestemmelsen er fjernet, vil det i mange situasjoner være behov for å gi nærmere regler om bl.a. hvilken elektronisk adresse som skal benyttes, krav om signering og autentisering, sikring av integritet og konfidensialitet, krav til produkter og standarder som skal benyttes, samt journalføring, arkivering og langtidslagring. I den kommende forskriften til forvaltningsloven vil flere av disse forholdene bli regulert, og forskriften vil være et viktig ledd for at det faktisk åpnes for elektronisk kommunikasjon, jf. kapittel 2.3.3.

Innenfor *privatrettens område* vil det som utgangspunkt normalt kreves at partene er enige om at man skal kommunisere elektronisk. Dette betyr at ingen part vil kunne tvinges til elektronisk kommunikasjon. I tillegg er det en forutsetning at partene i forhold til teknisk utstyr, omorganisering mv. faktisk har mulighet til å kommunisere elektronisk. I forholdet til forbrukere vil det kunne være en forutsetning for elektronisk kommunikasjon at forbrukeren uttrykkelig har godtatt slik kommunikasjonsform, jf. kapittel 2.5 om å gi samtykke til elektronisk kommunikasjon. En forbruker kan heller ikke kreve å få kommunisere elektronisk dersom den andre parten ikke selv har åpnet for det. Det vil imidlertid finnes situasjoner der f.eks. et selskap kun tilbyr sine tjenester over Internett, og at kunden derfor må akseptere elektronisk kommunikasjon dersom han ønsker å benytte seg av disse tjenestene.

2.1.3 Arbeidet i prosjektet

I prosjektet er det opprettet en styringsgruppe bestående av representanter fra Justisdepartementet, Nærings- og handelsdepartementet og Arbeids- og

administrasjonsdepartementet. Prosjektsekretariatet er lokalisert i Nærings- og handelsdepartementet som også har ansvar for å gjennomføre prosjektet.

Som et første trinn i dette arbeidet har alle departementer - sammen med underliggende etater - gjennomgått sitt regelverk for å finne hindringer eller mulige hindringer for elektronisk kommunikasjon. Disse hindringene er blitt innrapportert til Nærings- og handelsdepartementet. En rapport basert på de innrapporterte hindringene ble lagt frem i juni 2000. Nærmere om denne ned-enfor under kapittel 2.1.5.1.

Omkring 15. januar 2001, sendte nesten alle departementene ut høringsbrev med bl.a. forslag til lovendringer for å fjerne unødige rettslige hindringer for elektronisk kommunikasjon. Høringsfristen var satt til 1. mars 2001.

Departementenes forslag til lovendringer er nå samlet i denne proposisjonen. Endringer i forskrifter og instruksjoner som ikke krever lovendring er i all hovedsak gjennomført. Disse trådte i kraft 1. juli 2001. Endringer i øvrige forskrifter og instruksjoner skal tre i kraft samtidig med at lovendringene trer i kraft, dvs. 1. januar 2002.

2.1.4 Strategi - én lov / endringer i eksisterende regelverk

Arbeidet i prosjektet har vist at det finnes en rekke ulike typer av rettslige hindringer for elektronisk kommunikasjon. Siktemålet er å fjerne alle unødige hindringer for elektronisk kommunikasjon i dagens regelverk. Dette kan tenkes gjort på flere måter. Følgende alternativer er bl.a. drøftet i prosjektrapporten.

- Ved en generell lov som likestiller elektronisk kommunikasjon med papirbasert kommunikasjon.
- Ved å endre hver enkelt bestemmelse som er til hinder for elektronisk kommunikasjon
- Ved ulike mellomløsninger.

Regjeringen har besluttet at endringene skal gjøres direkte i regelverket, og ikke ved en generell lov. Begrunnelsen for dette er bl.a. at man derigjennom vil sikre størst mulig rettslig klarhet på hvert enkelt område. I tillegg har man vurdert det slik at dersom en generell lov blir valgt, vil det kunne være en risiko for at det ble åpnet for elektronisk kommunikasjon innenfor områder som egentlig ikke var tilsiktet.

2.1.5 Prosjektrapporten (Kartleggingsrapporten) ¹⁾

2.1.5.1 Metode for vurdering om regelverket er til hinder for elektronisk kommunikasjon - funksjonell ekvivalens

Ved innrapporteringen av mulige rettslige hindringer for elektronisk kommunikasjon til prosjektet, kom det frem at departementene hadde forskjellige holdninger til elektronisk kommunikasjon. Noen departementer hadde en relativt restriktiv innstilling til elektronisk kommunikasjon og hevdet at det i prinsippet alltid måtte angis eksplisitt i bestemmelsen at den også åpnet for elektronisk kommunikasjon. Andre departementer hadde et mer liberalt for-

¹⁾ Utgitt av Nærings- og handelsdepartementet, publikasjonsnummer K-0628 B. <http://www.odin.dep.no/nhd/norsk/publ/rapporter/024011-220007/index-dok000-b-n-a.html>

hold til elektronisk kommunikasjon, og konkluderte med at bestemmelsene så langt det lot seg gjøre burde tolkes slik at de også omfattet elektronisk kommunikasjon. Dette førte til at rapportene fra departementene og deres konklusjoner var forskjellige, også når de vurderte samme type av hindring.

Hindringer som ble innrapporterte av departementene måtte derfor systematiseres på en slik måte at rapporten ble oversiktlig og kunne brukes som referansemateriale for det videre arbeidet med å fjerne unødige rettslige hindringer for elektronisk kommunikasjon. Man ble enige om at prosjektrapporten skulle ta utgangspunkt i forskjellige begreper som benyttes i regelverket. Det var imidlertid ikke mulig å ta med alle relevante begreper i denne rapporten. Rapporten ville da bli for omfangsrik og uoversiktlig. Derfor tok prosjektledelsen kun med de mest sentrale og hyppigst forekommende begrepene, bl.a. krav om skriftlighet, underskrift, arkivering, dokument, skjema og rekommandert brev.

For å avgjøre om begrepene utgjør et hinder for elektronisk kommunikasjon eller ikke, har man benyttet seg av en «funksjonell ekvivalens metode». Dette er en metode som bl.a. er brukt i UNCITRALs modellov om elektronisk handel²⁾ for å avgjøre om det virkelig foreligger et hinder for elektronisk kommunikasjon eller ikke. Dette betyr at man analyserer egenskapene/funksjonene som vedkommende begrep kan sies å inneha, og hvilke hensyn man ønsker å ivareta ved å bruke begrepet. Ikke alle bestemmelser som anvender samme begrep benytter nødvendigvis alle begrepets funksjoner/egenskaper. Dette ble avdekket i den konkrete analysen av angjeldende bestemmelse. Når begrepets funksjoner/egenskaper var analysert, vurderte man om disse egenskapene kunne beholdes eller ivaretas ved elektronisk kommunikasjon.

Det er på det rene at det ikke eksisterer en konsistent bruk av de forskjellige begrepene i norsk lovgivning. Samme begrep kan ha forskjellig betydning i forskjellige sammenhenger. Dessuten kan samme ord ha forskjellig betydning etter som det er benyttet i en bestemmelse fra 1900-tallets begynnelse eller i dag. I rapporten har prosjektledelsen tatt utgangspunkt i hvordan bestemmelsen og begrepet tolkes i dag.

2.1.5.2 Konklusjoner i prosjektrapporten

I Kartleggingsrapporten trakk man følgende konklusjon:

«Det er vanskelig å trekke noen generelle konklusjoner ut fra de begrepene som er blitt drøftet [...]. Etter gjennomgangen har det kommet fram at det er mange forskjellige begrunnelser for eksisterende formkrav og prosedyre og at det er mange hensyn som man kan ønske å ivareta selv om ikke alle er relevante ved hvert tilfelle. På bakgrunn av dette kan ikke alle begrepene tolkes på samme måte i alle bestemmelser.

De forskjellige hensynene kan imidlertid deles inn i to undergrupper (momenter); objektive og subjektive.

Med objektive momenter menes her krav om å kunne verifisere for eksempel avsenders eller undertegners identitet eller rolle, at do-

²⁾ UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce with Guide to Enactment 1996. Sentrale deler av modelloven er tatt med i nevnte prosjektrapport. (UNCITRAL - United Nations Commission on International Trade Law)

kumentet ikke er blitt forandret (dataintegritet), eller sikre at dokumentet er tilgjengelig på en slik måte at det kan leses i ettertid mv. Disse momenter kan elektronisk kommunikasjon - ved bruk av f.eks. digital signatur - ivareta like bra eller bedre enn ved papirbasert kommunikasjon, men vil avhenge av tekniske løsninger og sikkerhetsmekanismer.

Med subjektive momenter menes særlig de seremonielle funksjonene og varslingsfunksjonene. Papirbasert kommunikasjon har eksistert i lang tid, og vi har derfor innarbeidet rutiner rundt bruken av papir og har et intuitivt forhold til papirbasert kommunikasjon. Ut fra konvolutten, brevpapiret etc. kan vi se hvor «viktig» dokumentet er og hvor viktig den rettshandling er dersom vi f.eks. skal undertegne et slikt dokument. Det er imidlertid ikke gitt at disse subjektive momentene alltid ivaretas ved elektronisk kommunikasjon. Ved å signere en kausjonsavtale elektronisk og med et tastetrykk sende det tilbake til banken ivaretas muligens ikke behovet for at vedkommende tenker seg om før han undertegner avtalen. Til å begynne med vil dette være et problem før bruken av elektronisk kommunikasjon er blitt en del av vår hverdag. Dette betyr ikke at det vil være umulig å ivareta disse subjektive momenter, men man må være var for dem. Det finnes flere mulige løsninger til å i særlige tilfeller ivareta disse momenter, f.eks. at man etter en viss tid etter man har signert en avtale elektronisk må bekrefte avtalen på ny for at den skal være gyldig eller at det kreves at avsender laster ned viktig informasjon før dokumentet kan sendes inn.

Videre utpeker det seg ytterligere forskjeller mellom papirbaserte dokumenter og elektroniske dokumenter.

- Til forskjell fra papirdokumenter må man ha tilgang til teknisk apparatur for å håndtere (lese, lagre, sende mv.) elektroniske dokumenter.
- På bakgrunn av at utsteder selv kan bestemme antall papiroriginaler er det mulig å la papirdokumenter være bærer av en rettighet, for eksempel omsetningsgjeldsbrev og konnossement. Så fremt man ikke kan se forskjell på en kopi av et elektronisk dokument, kan det heller ikke være bærer av rettigheter. En alternativ løsning er å opprette et register.
- Ved bruk av for eksempel kryptering eller tilgangskontroll (passord) vil det være mulig å på en bedre måte sikre dokumenters konfidensialitet dersom de er presentert i elektronisk form. Her må man begynne å bruke de løsninger som finnes.
- En mottaker av et papirdokument kan ikke alltid kontrollere om en side er blitt utskiftet eller forandret. Ved bruk av en digital signatur kan man sikre hele det elektroniske dokumentets integritet.
- Opplysninger i en papirbrosjyre vil etter en tid bli foreldet. Elektronisk lagret materiale vil lettere kunne oppdateres og derved sikre datakvaliteten.

Ytterligere en lærdom man kan trekke er at det vil være viktig å se på hvilken relasjon den bestemmelse som er til hinder for elektronisk kommunikasjon har i forhold til øvrig regulering. Det er viktig at man - så langt det er mulig - ser bestemmelsen i sin helhet og hvordan den hører sammen med annen regulering. Hvilke formkrav stilles i annen relevant regulering og hvilke hensyn ønsker man å ivareta? Det kan være slik at den ønskede effekten etter å ha justert en bestemmelse, slik at den åpner for elektronisk kommunikasjon, uteblir. Dette fordi det finnes ytterligere bestemmelser som hindrer elektronisk kommu-

nikasjon. Dessuten må man også se på innarbejdede rutiner. Er disse teknologinøytrale, eller er de basert på papir?»³⁾

2.1.6 Avgrensninger

2.1.6.1 Utvalg /prosjekter

Regelprosjektet omfatter ikke hindringer innenfor områder der det allerede pågår arbeid med å revidere det aktuelle regelverket. Begrunnelsene for dette er flere. Blant annet må man så langt det er mulig unngå dobbeltbehandling. Videre vil et utvalg med eksperter være bedre rustet enn noen annen til å se de hensynene som man ønsker å ivareta innenfor det aktuelle området. Departementene skal imidlertid sikre at revisjonsarbeidene kartlegger og så langt det er mulig fjerner hindringer for elektronisk kommunikasjon.

2.1.6.2 Gamle lover og forskrifter

Prosjektet omfatter i utgangspunktet ikke de lover og forskrifter som oppheves i løpet av 2001. Dersom disse skal erstattes av ny regulering som ikke har trådt i kraft må det sikres at reguleringen ikke inneholder bestemmelser eller stiller krav som er til hinder for elektronisk kommunikasjon.

2.1.6.3 Internasjonale avtaler og traktater

Internasjonale avtaler, inklusive EØS-regelverk, er regelverk som ikke «forvaltes» av Norge. Eventuelle endringer i, eller tillegg til slikt regelverk kan normalt ikke gjøres av Norge alene. Dersom det i dette regelverket er absolutte hindringer for elektronisk kommunikasjon, vil det ikke være mulig ensidig fra norsk side å endre disse bestemmelsene. Imidlertid bør Norge, så langt det er mulig, tolke og justere nasjonale bestemmelsene som er basert på internasjonale avtaler/traktater på en slik måte at de ikke hindrer elektronisk kommunikasjon. Norge bør også arbeide for at internasjonale avtaler og traktater åpner for elektronisk kommunikasjon, og likestiller elektronisk kommunikasjon med papirbasert kommunikasjon i samme grad som innenfor det nasjonale regelverket.

2.1.7 Oppsummering

I proposisjonen foreslås det lovendringer i 39 forskjellige lover. Dette er resultatet av det omfattende kartleggingsarbeidet som har vært nedlagt i de forskjellige departementene. Selv om det er viktige rettsområder som ikke omfattes av proposisjonen og som ikke er vurdert enda, viser dette at rettslige hindringer for elektronisk kommunikasjon har vært få, og at disse gjennom denne proposisjonen er blitt færre. Det er videre viktig å understreke at selv om store deler av regelverket som er gjennomgått ikke behøver å endres fordi det ikke foreligger en hindring, har prosessen i forbindelse med gjennomgangen og vurderingene ført til en generell bevisstgjøring for elektronisk kommunikasjon. Verdien av dette kan ikke undervurderes. Resultatet av arbeidet som er gjennomført vil være meget verdifullt når spørsmålene om å fjerne hindringer for elektronisk kommunikasjon innenfor rettsområdene som ikke er gjennomgått i eRegelprosjektet skal vurderes. Også for fremtidige regelverksarbeid vil

³⁾ Kartleggingsrapporten side 9-11

proposisjonen ha stor verdi når det gjelder vurderinger, avveininger og valg av løsninger, når utformingen av teknologinøytrale bestemmelser skal vurderes.

Ovenfor i kapittel 2.1.5.1 redegjøres det for metode for vurdering om regelverket er til hinder for elektronisk kommunikasjon. Som man vil se av proposisjonen er det stor variasjon mellom departementene når det gjelder å konkretisere hvilke vurderinger og analyser som er gjort i forhold til begreper som benyttes i lovbestemmelser og som er eller kan representere en mulig hindring for elektronisk kommunikasjon. De fleste departementene tar for seg den enkelte lov, og bestemmelser i denne, som inneholder begreper som er et hinder eller kan være et hinder for elektronisk kommunikasjon. Videre redegjøres det for hvilke hensyn som ligger bak begrepet i den aktuelle bestemmelse, for deretter å konkludere med om bestemmelsen er til hinder for elektronisk kommunikasjon. Det fremgår følgelig hvilke vurderinger som er gjort og hvilken tolkning som er lagt til grunn for konklusjonen. Noen departementer gir en kort summarisk oversikt over hvilke lover som er gjennomgått, for deretter å konkludere med at det ikke foreligger hindringer for elektronisk kommunikasjon som tilsier at det er behov for lovendring. Her vil det ikke fremgå hvilke vurderinger og analyser som er gjort, utover at det er lagt til grunn en generell fortolkning om at de aktuelle begrepene ikke anses å være til hinder for elektronisk kommunikasjon.

Det kan derfor ikke utelukkes at forskjellige departementer kan ha hatt en ulik vurdering/fortolkning av samme begrep, noe som kan ha ført til at det er valgt forskjellige løsninger. Ulik tolkning kan også ha betydning for konklusjonen. Denne forskjellen i behandlingen og tolkningen av hindringer tilsier at man ikke uten videre direkte kan overføre tolkningen av et begrep innenfor et rettsområde/en lov til et annet rettsområde/annen lov. Man må derfor være forsiktig med å trekke generelle konklusjoner basert på et departementets uttalelser til en bestemt lovbestemmelse.

2.2 Noen utgangspunkter

2.2.1 Sentrale begreper i høringsnotatet/prosjektrapporten

I prosjektrapporten brukes noen begreper. For å slippe å forklare dem hver gang de brukes i denne proposisjonen, og for å sikre en felles tolkning, vil noen av begrepene forklares her.

- *Elektronisk kommunikasjon*: Dette er det overordnede begrepet for hele prosjektet. Elektronisk kommunikasjon skal forstås vidt og vil omfatte all elektronisk samhandling som for eksempel elektronisk avtaleslutning, elektronisk rapportering, elektronisk markedsføring, elektronisk betaling og elektronisk levering, samt elektronisk saksbehandling, inkludert underretning av vedtak. Kommunikasjonen kan være mellom næringsdrivende, mellom private, i forvaltningen eller mellom disse gruppene.
- *Elektronisk signatur*: Elektronisk signatur er et svært vidt begrep som omfatter i utgangspunktet alle former for elektroniske autentiseringsmetoder. Definisjonen stiller krav om at signaturen skal kunne bekrefte hvem som har sendt inn meldingen. Elektronisk signatur kobles til den elektroniske meldingen. Ved autentisering kontrolleres avsenders identitet, men selve meldingen blir ikke «undertegnet» av avsender. Ut fra prinsippet om å gå fra det større til det mindre, kan krav om autentisering i lov eller for-

- skrift oppfylles ved bruk av en elektronisk signatur, jf. kapittel 2.2.2.
- *Digital signatur:* En digital signatur er en type elektronisk signatur. Det er et dataelement som følger en elektronisk melding eller et dokument, og som binder dokumentet til et individ, en maskin eller et datasystem. Ved at avsenderen bruker en digital signatur kan mottaker bevise hvem som sendt dokumentet, og om dokumentet er blitt forandret underveis. En digital signatur kan også gi støtte for ikke-benekting og konfidensialitets-sikring.
 - *Autentisering:* Med autentisering menes generelt å verifisere påstått identitet til avsender eller mottaker i et kommunikasjonssystem. Bruk av PIN-koder er en form for elektronisk signatur som utelukkende benyttes for autentisering.
 - *Symbolfunksjon:* Gjennom lang tradisjon og særlige rettsregler som knytter virkninger til at et spesielt dokument er benyttet, har papirdokumentet fått en egenverdi ved at det fremstår som noe spesielt tillitsvekkende. Et eksempel er sjekkblanketten. Et annet er departementenes fortrykte brev-papir og konvolutt, som angir representasjonsforholdet. Vanligvis blir mottakere av et dokument med slike «pontifikalier» ekstra aktpågivende. Dokumentet oppfattes som «viktig», med en oppfordring å sette seg inn i det. Denne funksjonen ivaretas selv om dokumentet som ligger i den brune konvolutten er et kopiert brev eller en datautskrift, som sendes til mange samtidig og ikke er undertegnet, men bare avsluttes med «Asker Likningskontor». Vi tar for gitt at dokumentet er ekte og vi forholder oss til dets innhold som riktig.
 - *Varslingsfunksjon:* Ved f.eks. å stille krav om skriftlighet og/eller underskrift, vil partene bli gjort oppmerksom på konsekvensene av handlingen, og de vil få tid til å tenke seg om. Man ønsker å bevisstgjøre parten/-ene om den rettslige disposisjonen og dens virkning. Normalt vil en part ikke undertegne et dokument før han er klar over hva det vil medføre. På denne måten ønsker man å beskytte partene mot at handling skjer i unødig hast, og sikre at de tenker seg om før de skriver under dokumentet.
 - *Avslutningsfunksjon:* Dette begrepet er særlig relevant i forbindelse med krav om underskrift. Signaturen skal gjøre det klart at det underskrevne dokumentet representerer en komplett deklarasjon av en eller flere par-ters vilje, og at det ikke er et utkast som parten/-ene ikke mente å være bundet av. Dersom dokumentet er på flere sider, er det heller ikke uvanlig at ikke bare den siste siden undertegnes, men også at alle de øvrige sidene paraferes. På den måten ønsker man å sikre at en side i dokumentet ikke kan byttes ut, dvs. man ønsker å sikre dokumentets integritet (se nedenfor).
 - *Tidsstempling:* For eksempel for å synliggjøre og i ettertid kunne bekrefte når en klage kom inn kan klagen datostemples av mottaker. På dokumen-tet kan det også angis når det ble opprettet, arkivert mv. Ved papirbasert kommunikasjon vil stempling skje direkte på konvolutten eller på doku-mentet. Ved elektronisk kommunikasjon kan en sikre notoritet om når et elektroniske dokument kom frem ved bruk av logger (tidsstempling). Loggfunksjonen kan ligge hos en eller flere av partene i kommunikasjo-nen og/eller hos tredjemann.
 - *Dataintegritet:* Med dataintegritet menes vanligvis at mottaker kan verifi-sere at innholdet i en melding/dokument ikke er blitt endret bevisst eller feilaktig fra det tidspunkt meldingen ble avsendt til den ble mottatt.
 - *Konfidensialitet:* Konfidensialitet skal sikre at meningsinnholdet i doku-

mentet/meldingen ikke skal kunne leses av uvedkommende. Ved papirbasert kommunikasjon er kravet om konfidensialitet normalt ikke et tema. Ved overføring sikres opplysningenes konfidensialitet ved bruk av konvolutt. Konfidensialiteten sikres ytterligere ved at det er koblet en lovfestet taushetsplikt for postoperatøren med straffesanksjon etter straffelovens § 121. Ved lagring oppbevares dokumentet utilgjengelig for andre enn de opplysningene angår ved for eksempel å oppbevare dokumentet nedlåst i en skuff. Ved elektronisk kommunikasjon - der dokumentet/meldingen sendes over et åpent nett (f.eks. Internett) - er konfidensialitet noe som særlig må ivaretas, f.eks. ved bruk av kryptering eller passord for å kunne åpne dokumentet.

- *Ikke-benekting*: Ikke-benekting innebærer at det er mulig å knytte innholdet i meldingen til avsenderen slik at avsenderen i ettertid ikke kan nekte for å stå bak det. Et annet aspekt ved ikke-benekting er at mottaker kan ha behov for å dokumentere overfor tredjemann kommunikasjonen som har foregått, eksempelvis å kunne fremlegge overfor tredjemann en fullmakt, garanti for betaling, eller legge ved dokumenter til en søknad der vedleggene er utarbeidet av andre.

2.2.2 Om behov for sikring av elektronisk kommunikasjon og elektroniske signaturer

Krav om underskrift i ulike lovtekster og regelverk er som regel begrunnet med behovet for autentisering, dvs. behovet for å slå fast at dokumentet/informasjonen stammer fra den det/den utgir seg å stamme fra. Selvfølgelig kan en underskrift også ivareta andre funksjoner. Det er i forbindelse med vurderinger av slike formkrav viktig å slå fast hovedhensikten med regelen. I mange tilfeller kan krav om underskrift erstattes av krav om tilstrekkelig autentisering av den som skal avgi informasjon/dokument til en offentlig virksomhet eller andre. Slår kravene om bevissikring, varslingsfunksjon med mer inn, er det trolig mest hensiktsmessig å opprettholde kravet om underskrift. Dette må likevel vurderes konkret i hvert enkelt tilfelle, fordi de elektroniske løsningene som kan benyttes til å ivareta slike formkrav kan være mangfoldige og slett ikke ligne på en underskrift som sådan. Krav til bevissikring kan f.eks. ivaretas av en loggfunksjon med tidsstempling hos en tredjepart.

Elektroniske signaturer betraktes ofte som ekvivalente til håndskrevne underskrifter. Dette er en lite hensiktsmessig tilnærming til spørsmålet. Hvilke funksjoner hver enkel teknologi, inklusive papiret, kan oppfylle, bør vurderes separat i hvert enkelt tilfelle. Elektroniske signaturer er samlebetegnelsen på ulike teknologier som kan benyttes til autentisering, integritetssikring, ikke-benekting og konfidensialitetssikring (jf. kapittel 2.2.1 ovenfor vedrørende disse begrepene). Ikke alle slike teknologier er anvendelige for alle disse formål.

For eksempel gir en håndskreven underskrift på et papir svært liten grad av autentisering dersom man ikke har en signaturprøve å sammenligne med. Videre gir den ingen integritetssikring, da dokumentets sider kan byttes ut uten at det vil bli merket (hvis man da ikke har parafert hver enkel side), eller tekst kan korrigeres uten at det blir oppdaget. Håndskreven underskrift sikrer til en viss grad ikke-benekting (gitt at det ikke bevises falskneri), men gir ellers ingen sikring av konfidensialitet. Håndskreven underskrift gir derimot god støtte for avslutningsfunksjon og symbol- og varslingsfunksjon.

I elektronisk kommunikasjon over nett er det i hovedsak tre typer samhandling en har å gjøre med:

1. Utveksling av meldinger/dokumenter mellom personer (typisk støttet av e-post)
2. Utveksling av informasjon (gjerne i skjemaform) mellom en person og et datasystem (støttet av ulike web-teknologier)
3. Utveksling av strukturert informasjon (meldinger) mellom datasystemer (støttet av web-teknologier og EDI-teknologier). ⁴⁾

I forbindelse med disse former for samhandling melder det seg ulike behov for sikring av de ovenfornevnte egenskaper; autentisitet, integritet, ikke-benektning og konfidensialitet.

Elektroniske signaturer er en samlebetegnelse på flere teknologier som kan benyttes til autentisering og eventuelt til andre funksjoner. Digital signatur er en type teknologi, basert på kryptografiske metoder, som gir støtte for alle fire ovennevnte egenskaper. Andre typer elektroniske signaturer, som f.eks. biometriske metoder gir stort sett autentisering, men heller ikke noe mer.

Et fingeravtrykk kan brukes for å fortelle et datasystem at det er den rette personen som nå er koblet på. Dette fingeravtrykket kan dog ikke knyttes til noe dokument/informasjon. En biometrisk signatur (elektronisk bilde av håndskreven signatur) kan knyttes til et dokument for senere bruk og fyller således ikke-benektningssfunksjonen, gitt at det er avgitt en signaturprøve i forkant.

Digital signatur kan ikke direkte sammenlignes med håndskreven underskrift. Digital signatur gir meget sterk autentisering under visse forutsetninger. Den sikrer integritet av et dokument og den kan gi en god ikke-benektningssstøtte. I tillegg kan denne teknologien brukes, dog på en litt ulik måte, til å sikre konfidensialitet av dokumentet/informasjonen som overføres.

Digital signatur er ikke alltid like god som en håndskreven signatur når det gjelder avslutnings- og varslingsfunksjon. Dette kan det bøtes på ved visse tilleggsløsninger i forbindelse med bruk av digital signatur. Bruk av f.eks. et biometrisk system for fingeravtrykk eller lignende hver gang en skal aktivere sin digitale signatur kan fylle slike funksjoner.

Bruk av PIN-koder er også en form for elektronisk signatur som utelukkende benyttes for autentisering. For eksempel må Banksystemet sikre at det kun er den rette personen som kan få utlevert pengene fra en gitt konto. Det oppbevarer dog ikke noen «PIN-kode signerte» elektroniske dokumenter for senere bevisføring. Sporet etter transaksjonen ligger i bankens kontosystem. Tidligere var det en papirslipp signert av kunden som var grunnlaget for utlevering av penger i skranken. I dag er dette kravet til underskrift bortfalt og erstattet av krav til autentisering ved elektronisk transaksjon i minibanken.

Det samme vil gjelde for mange tilfeller av elektronisk kommunikasjon med og i offentlig forvaltning. I svært mange tilfelle vil en være i en situasjon der man skal «snakke» med et datasystem i den andre enden (jf. levering av selvangivelse på nett). Det er da viktig at systemet klarer å autentisere personen riktig. Dette kan skje ved bruk av PIN-koder, passord, digital signatur,

⁴⁾ EDI: Electronic Data Interchange (Elektronisk datautveksling)

eller annen teknologi for autentiserings-formål. I slike tilfeller trenger en ikke «kvalifisert elektronisk signatur», jf. kapittel 2.3.1 nedenfor. Slik signatur kan være nødvendig der det bak formkravene i regelverket ligger et behov for ikke-benektning i ettertid og behovet kan ikke sikres på annen måte gjennom f.eks. logg eller lignende.

I kommunikasjon mellom to datasystemer er det viktig at systemene autentiserer seg overfor hverandre og at meldingene som utveksles er integritetssikret og ev. konfidensialitetssikret. Ikke-benektingsfunksjonen vil som regel ivaretas av at meldingene føres inn i en elektronisk logg med tidsstemplede innførsler hos en tiltrodd tredjepart.

I en elektronisk utveksling av meldinger/dokumenter mellom to personer, det være seg via e-post eller på annen måte som f.eks. bruk av sikker server, vil de angjeldende personers behov og vurdering av det som utveksles, og sammenhengen det utveksles i, avgjøre hvilken type av elektronisk signatur som skal benyttes.

2.3 Andre relevante arbeider

2.3.1 Lov om elektronisk signatur

Lov om elektronisk signatur sammen med forskrifter til loven trådte i kraft 1. juli 2001.⁵⁾ Loven gjennomfører EU direktivet om elektroniske signaturer (1999/93/EF) i norsk rett.

Loven gir ingen generell rett til elektronisk kommunikasjon, men gjelder der lovgivningen for øvrig åpner for elektronisk kommunikasjon. Når det stilles krav om underskrift, vil bruk av kvalifisert elektronisk signatur alltid oppfylle et slikt krav, såfremt disposisjonen kan gjennomføres elektronisk, jf. lov om elektronisk signatur § 6. Dette betyr at en kvalifisert elektronisk signatur gis samme rettsvirkning som en håndskreven underskrift. En «kvalifisert elektronisk signatur» er i realiteten en digital signatur, jf. kapittel 2.2.2 ovenfor.

Etter loven finnes det et unntak fra hovedregelen om at en kvalifisert elektronisk signatur sidestilles med en håndskreven underskrift. Loven åpner for at man kan stille supplerende krav til bruk av elektronisk signatur i kommunikasjon med og i offentlig forvaltning, jf. lovens § 5. Disse supplerende kravene skal være objektive, klare, forholdsmessige og ikke-diskriminerende. Videre skal tilleggskravene kun stilles i forhold til det aktuelle anvendelsesområdet og de spesielle behov som her gjør seg gjeldende.

2.3.2 NOU 2001:10 Uten penn og blekk

I mars 2001 la et utvalg frem NOU 2001:10 «Uten penn og blekk - Bruk av digitale signaturer i elektronisk samhandling med og i forvaltningen» for Arbeids- og administrasjonsdepartementet.

Bakgrunnen for utredningen er målet om at offentlige etater skal tilby interaktive tjenester på Internett til publikum og næringsliv innen utgangen av

⁵⁾ Lov 15. juni 2001 nr. 81 om lov om elektronisk signatur og forskrift 15. juni 2001 nr. 611 om krav til utstedere av kvalifiserte sertifikater m.v., jf. Ot.prp. nr. 82 (1999-2000) om lov om elektronisk signatur.

2003, som et ledd i realiseringen av regjeringens fornyelsesprogram. Det er regjeringens målsetting at elektroniske tjenester på nett skal ha samme grad av pålitelighet, tillit og gyldighet som papirbaserte saksbehandling. Digital signatur er en forutsetning for slik likestilling.

Utvalget ble oppnevnt i februar 2000 og fikk i mandat å utrede hvilken politikk forvaltningen skal legge seg på når det gjelder bruk av digital signatur med tilhørende infrastruktur (PKI - Public Key Infrastructure) i elektronisk samhandling innen forvaltningen og med forvaltningens brukere. Prosjektsekretariatet i eRegelprosjektet har deltatt som observatør i utvalgets arbeid.

NOU-en inneholder en rekke anbefalinger som skal utgjøre elementer i en politikk for bruk av digital signatur. De viktigste anbefalingene fra NOU-en er følgende:

- Følgende skal utstyres med digital signatur:
 - Privatpersoner som skal benytte forvaltningens elektroniske tjenester.
 - Forvaltningsansatte og offentlige virksomheter.
 - Selvstendig næringsdrivende som innehar yrker / utdanning som krever godkjenning.
- Forvaltningen bør anskaffe seg digital signatur gjennom frivillige felles rammeavtaler basert på felles kravspesifikasjoner. For å gjøre digital signatur tilgjengelig for publikum, anbefaler utvalget at forvaltningen (stat og kommunene) inngår et samarbeid med markedsaktører som utsteder slike signaturer til publikum, slik at disse også skal kunne brukes mot forvaltningen.
- Forslag til ny forskrift som skal regulere elektronisk kommunikasjon med og i forvaltningen, inklusive bruk av digital signatur. Forskriften foreslås forankret i forvaltningsloven og i lov om elektronisk signatur.
- At det etableres en permanent samordningsfunksjon for tilrettelegging og bruk av digital signatur i forvaltningen. En slik funksjon vil ha en viktig rolle i å medvirke til at forvaltningen følger den foreslåtte politikken på området.

2.3.3 Forskrift til forvaltningsloven

I forbindelse med forslag fra Justisdepartementet om en ny bestemmelse i forvaltningsloven (ny § 15 a) som skal gi hjemmel for å gi nærmere regler om elektronisk kommunikasjon med og i forvaltningen, er det forutsatt at forskriftskompetansen gis Arbeids- og administrasjonsdepartementet. I lov om elektronisk signatur § 5 (*Krav til kvalifiserte elektroniske signaturer brukt i kommunikasjon med og i offentlig sektor*), er det hjemlet adgang for Kongen til å fastsette nærmere regler om hvilke krav som skal stilles til kvalifiserte elektroniske signaturer som skal brukes ved kommunikasjon med og i offentlig sektor. Denne forskriftskompetansen er delegert til Arbeids- og administrasjonsdepartementet.

På denne bakgrunn er det på initiativ fra Arbeids- og administrasjonsdepartementet nedsatt en arbeidsgruppe som skal utarbeide forslag til en slik forskrift. I gruppen deltar representanter fra Arbeids- og administrasjonsdepartementet, Justisdepartementet, Nærings- og handelsdepartementet, Finansdepartementet, Instituttet for Rettsinformatikk ved Oslo Universitet, Statskonsult og Rikstrykdeverket.

En hjemmelsbestemmelse for regler om elektronisk kommunikasjon er foreslått i NOU 2001:10 Uten penn og blekk, jf. kapittel 2.3.2. Det presiseres i utredningen at det er behov for kjøreregler for bruk av elektroniske signaturer og kryptering ved kommunikasjon med og i forvaltningen, og at man uten en samordning på dette området vanskelig kan nyttiggjøre seg de teknologiske mulighetene. I utredningen er det et forslag til regler for hvordan elektronisk kommunikasjon med og i forvaltningen kan og bør skje.

Forslaget omfatter i hovedsak tre områder; (i) signering og autentisering, (ii) innholdskryptering og nøkkelhåndtering og (iii) fastlegging av krav og utpeking av tilfredsstillende løsninger. Her foreslås det bl.a. regler om hvilken elektronisk adresse som skal benyttes, krav om signering og autentisering, sikring av integritet og konfidensialitet, krav til produkter og standarder som skal benyttes. Forslaget er ikke utformet som en ferdig forskrift, men vil være et utgangspunkt for arbeidsgruppens forskriftsarbeid.

Arbeidsgruppen vil, foruten å ta hensyn til det arbeidet som skjer i regi av eRegelprosjektet, også vurdere i hvilken utstrekning beskyttelsesinstruksens regler for behandling av dokumenter kan inkluderes i eller samordnes med en forskrift om elektronisk kommunikasjon.

Arbeidsgruppa skal utarbeide utkast til forskrift innen 1. september 2001. Forskriften skal tre i kraft 1. januar 2002.

2.4 Internasjonalt perspektiv

2.4.1 Norden

2.4.1.1 Danmark

I februar 2001 la Justisministeriet i Danmark frem delbetenkningen «e-signatur og formkrav i lovgivningen». ⁶⁾ Betenkningen omhandler spørsmålet om hvorvidt det er behov for å lovregulere bruken av elektronisk kommunikasjon i forbindelse med formkrav og skriftlighet, underskrift mv. i lovgivningen.

Som grunnlag for en nærmere vurdering av dette spørsmålet har utvalget foretatt en gjennomgang av lovgivningen innen fire departementer. Utvalget har på bakgrunn av sin gjennomgang konstatert at det er vanskelige å uttale seg generelt om formkrav kan forstås slik at de åpner for elektronisk kommunikasjon. Det finnes fortsatt et betydelig antall bestemmelser med formkrav, og noen av disse må antas å hindre bruk av elektronisk kommunikasjon. For å sikre at lovgivningen ikke er et hinder for en hensiktsmessig bruk av elektronisk kommunikasjon, er det derfor etter utvalgets oppfatning nødvendig å gå gjennom lovgivningen systematisk for at finne de bestemmelser som er til hinder for elektronisk kommunikasjon. En slik gjennomgang bør etter utvalgets mening foretas av hvert enkelt departement, som har den nødvendige sakkunnskap med hensyn til forståelsen og anvendelsen av de enkelte bestemmelsene med formkrav. Utvalget har beskrevet tre forskjellige metoder for å fjerne hindringene. Utvalget foreslår at det anvendes en modell der hver enkelt bestemmelse endres på tradisjonell måte, men at det innenfor området for kommunikasjon med forvaltningen gis en hjemmel som gjør det

⁶⁾ www.jm.dk/publikationer/bet1400

mulig ved forskrift («bekendtgørelse») å endre formkrav som hindrer elektronisk kommunikasjon. I betenkningen har utvalget presentert en katalog med forskjellige vurderinger som departementene kan ta i bruk i forbindelse med justeringen av sitt eget regelverket.

2.4.1.2 Sverige

Den svenske Riksdagen vedtok den 2. november 2000 «lov om elektroniske signaturer», (SFS 2000:832) som innfører EU-direktivet om elektroniske signaturer i svensk rett. I likhet med den norske loven, jf. kapittel 2.3.1, likestiller den svenske loven en kvalifisert elektronisk signatur med en håndskrevet underskrift, så fremt bestemmelsen åpner for at transaksjonen kan foretas elektronisk.

Loven inneholder ikke regler om når krav om skriftlighet, underskrift mv. kan ivaretas ved elektronisk kommunikasjon. Svensk rett inneholder heller ikke noen generelle bestemmelser om bruk av elektronisk kommunikasjon.

I en utredning fra 1996 ⁷⁾ ble det fremmet et forslag om å innføre en regel i den svenske forvaltningsloven som generelt skulle åpne for bruk av digitale dokumenter med elektronisk signatur ved kommunikasjon med det offentlige. Forslaget er imidlertid ennå ikke blitt gjennomført, og frem til i dag er bruken av elektronisk kommunikasjon istedet blitt regulert ved at man på visse områder har åpnet for elektronisk kommunikasjon ved å endre lover og forskrifter.

I en utredning fra 1998 ⁸⁾ drøftes muligheten for å innføre en generell bestemmelse som sidestiller elektronisk signatur med håndskrevne underskrifter.

«Den första fråga som kan ställas är om en digital signatur - om den uppfyller en viss säkerhetsnivå - generellt skall ges samma rättsverkan som en egenhändig underskrift. Det finns en fördel med en lagstiftningsmetod som har en sådan innebörd. Alla de lagar och föreskrifter som innehåller krav på underskrift kan på en gång fås att omfattas av användning av digitala signaturer genom en lagregel om jämställande med underskrift. Å andra sidan kan införandet av en sådan lagregel i ett skede där tekniken inte har prövats i större skala i öppna nätverk i transaktioner av alla möjliga slag få oönskade konsekvenser.

Mot bakgrund av bl.a. de olika skälen bakom formkraven i olika författningar torde en generellt verkande reglering innebärande att digitala signaturer godtas i stället för egenhändiga nammteckningar över hela rättsområdet inte vara möjlig.» (s. 183 f)

I tråd med proposisjonen «Et informationssamhälle för alla» ⁹⁾ har man begynt å kartlegge hindringer for elektronisk kommunikasjon innenfor noen områder, bl.a. skatteområdet og sosialforvaltningslovgivningen. Hvorvidt det skal skje en mer samlet gjennomgang av hindringer for elektronisk kommunikasjon vil bli vurdert på et senere tidspunkt.

⁷⁾ SOU 1996:40 «Elektronisk dokumenthantering».

⁸⁾ Ds 1998:14 «Digitale signaturer - en teknisk och juridisk översikt».

⁹⁾ Proposisjon 1999/2000:86

2.4.1.3 Finland

I februar 1998 ble det bestemt at Justitsdepartementet og de øvrige departementene innen den 30. juni 1999 skulle forberede endringer i lovgivningen som var nødvendig for bruk av elektronisk kommunikasjon i forvaltningen. Den finske Riksdag har deretter i 1999 vedtatt forskjellige endringer i lovgivningen, samt vedtatt ny lovgivning med henblikk på å gjøre det mulig for elektronisk kommunikasjon i forvaltningen. Noen av de viktigste endringene er foretatt i lov om registerförvaltningen og befolkningsdatalagen, og Riksdagen vedtok dessuten to nye lover; lov om identitetskort og lov om elektronisk kommunikasjon i forvaltningen.

Lov om identitetskort inneholder regler om utstedelse av identitetskort til borgerne, herunder regler om utstedelse av elektroniske signaturer.

Lov om elektronisk kommunikasjon i forvaltningen etablerer rammene for elektronisk kommunikasjon med og i forvaltningen. Loven inneholder bestemmelser om myndighetenes og borgernes rettigheter, plikter og ansvar i forbindelse med elektronisk kommunikasjon i forvaltningen. I loven fastsettes det at såfremt en myndighet har tilstrekkelig teknisk og økonomisk beredskap, skal offentligheten tilbys elektronisk kommunikasjon. Det er imidlertid opp til myndigheten selv å beslutte om forutsetningen for å tilby elektronisk kommunikasjon til borgerne er tilstede. Det skal altså ikke være en rett for borgerne å kommunisere elektronisk med det offentlige.

2.4.2 UNCITRAL

FNs organ UNCITRAL (United Nations Commission on Trade Law) omhandler i sin modellov fra 1996 bl.a. spørsmålet om forholdet mellom formkrav basert på papirbasert kommunikasjon og elektronisk kommunikasjon. Modelloven¹⁰⁾ skal gjøre det enklere å ta i bruk moderne kommunikasjonsformer som elektronisk datautveksling (EDI), elektronisk post mv., med eller uten bruk av Internett. Modelloven er basert på en metode om funksjonell ekvivalens for papirbasert kommunikasjon som «skriftlig», «underskrift» og «original». Modelloven drøfter hvilke hensyn som man ønsker å ivareta ved disse formkravene, og hvordan disse hensynene skal ivaretas ved elektronisk kommunikasjon. Modelloven har hatt stor påvirkning i mange lands arbeid med å legge regelverket til rette for elektronisk kommunikasjon.

2.4.3 OECD

I oktober 1998 arrangerte OECD en konferanse i Ottawa om globale rammebetingelser for elektronisk handel. Målet for konferansen var å komme til enighet om løsninger knyttet til autentisering, personvern, forbrukervern mv. Landene ble enige om felles retningslinjer på flere områder. Blant annet ble man enige om at alle land bør foreta en gjennomgang av sitt regelverk og justere bestemmelser som hindrer elektroniske kommunikasjon. Et slikt arbeid bør skje med utgangspunkt i UNCITRALs modellov om elektronisk handel.

WPISP (Working Party on Information Security and Privacy) i OECD gav i oppdrag å etablere en styringsgruppe, som skal legge frem en rapport om gjennomføringen av deklarasjonen fra Ottawakonferansen. Denne styrings-

¹⁰⁾ UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce with Guide to Enactment (1996), with additional article 5 *bis* as adopted in 1998

gruppen har i forbindelse med dette arbeidet bl.a. foretatt en kartlegging av formkrav i medlemslandenes regelverk. Utover generelle spørsmål om adgangen til elektronisk kommunikasjon og bruk av elektronisk signatur omfatter kartleggingen følgende fire områder; forvaltning, transport, finansielle tjenester og avtaleinngåelse. En endelig rapport vedrørende kartleggingen av formkrav vil sannsynligvis være ferdig i oktober 2001.

2.5 Uttrykkelig godtakelse av mottak av elektronisk melding

Det er en gjennomgående problemstilling i proposisjonen at folk flest i dag er vant til at viktige meldinger - meldinger som kan påvirke en persons rettsstilling - kommer som brev, enten dette er meldinger fra forvaltningen eller private forretningsforbindelser. Skal man imidlertid kunne nyttegjøre seg den gevinsten som ligger i elektronisk kommunikasjon, må man også så langt det er forsvarlig åpne opp for at slike meldinger også kan sendes elektronisk.

Det vil imidlertid kunne lede til en rekke uheldige konsekvenser om man lot det være opp til avsenderen av slike viktige meldinger å avgjøre om meldingen skal sendes som brev eller som elektronisk melding. Mange privatpersoner har elektronisk adresse, men er ikke derfor nødvendigvis forberedte på at viktige meldinger kan komme inn på denne måten. Den elektroniske kommunikasjonen kan for mange tjene et mer uforpliktende sosialt formål. Derfor kan det også være tilfeldig hvor ofte man sjekker innkomne meldinger, og/eller man kan ha valgt sårbare teknisk løsninger.

For å unngå at noen skal lide rettstap fordi man har en annen holdning til sin elektroniske postkasse enn sin fysiske, er det gjennomgående foreslått i proposisjonen at elektronisk kommunikasjon bare kan benyttes når mottakeren har godtatt å motta meldinger på denne måten. Det er videre flere steder foreslått at denne godtakelsen skal være uttrykkelig.

Man vil under de enkelte departements gjennomgåelse av eget regelverk og egne forslag til lovendringer, finne nærmere drøftelser av hva som menes med uttrykkelig godtakelse, med særlig relevans for de bestemmelser som drøftes, jf. f.eks. kapittel 3.6.2.3 der uttrykket drøftes i relasjon til privatrettslige lover under Justisdepartementets ansvarsområde. Her skal kun sies noe allment om uttrykket.

Med *godtakelse* (eller samtykke) menes en frivillig erklæring om at man aksepterer å motta den type meldinger som godtakelsen omfatter. Godtakelsen må være informert, dvs. at avgiver av godtakelseserklæringen må forstå hva vedkommende har godtatt.

Tillegget *uttrykkelig* viser for det første at bevisbyrden for at det foreligger godtakelse vedrørende den aktuelle elektroniske melding, ligger hos den som vil gjøre gjeldende at godtakelse foreligger. Det oppstilles følgerlig ikke noen formkrav, men den som vil gjøre gjeldende at det foreligger godtakelse, vil normalt ha behov for å sikre seg dette skriftlig (på papir eller elektronisk).

For det annet ligger det i uttrykkelig at godtakelsen må dekke den aktuelle melding og fra den aktuelle avsender. Dette vil bero på en tolkning av erklæringen, og igjen vil den som ønsker å gjøre gjeldende at det foreligger godtakelse, ha bevisbyrden for at det var klart for avgiver av godtakelseserklæringen at den omfattet meldinger av den aktuelle type og fra den aktuelle

avsender. En godtakelseserklæring avgitt av en privatperson til f.eks. plan- og bygningsmyndighetene i en kommune i samband med en byggesøknad, kan derfor ikke påberopes av f.eks. oppvekstetaten i kommunen uten særlige holdpunkter. Heller ikke kommunens plan- og bygningsmyndigheter kan uten videre bygge på erklæringen dersom det en tid etter at byggesaken er avklart oppstår behov for å sende forhåndsvarsel etter forvaltningsloven § 16 i en annen plan- eller byggesak.

Godtakelse må i utgangspunktet være erklært av den som skal motta meldingen, men det er ingenting i veien for at en som har fullmakt kan gjøre dette på mottakerens vegne. Godtakelseserklæringer fra mindreårige og umyndiggjorte vil ikke være tilstrekkelig uten vergens medvirkning på områder der den umyndige ikke kan binde seg selv.

Vi har ingen plikt, og heller ikke noen tradisjon, for å varsle om endrede e-postadresser. På bakgrunn av dette bør det stilles krav om en viss nærhet i tid mellom det at samtykke er gitt og at en elektronisk melding sendes. Dette gjelder særlig i forhold til kommunikasjon med offentlig forvaltning. Dersom det er gått lang tid siden samtykke ble gitt, og det i denne tiden ikke har vært noen elektronisk kommunikasjon, kan det være nødvendig for forvaltningen å sikre at angitt e-post adresse fortsatt brukes av mottaker før en elektronisk melding sendes. Avsender må også foreta foranstaltninger dersom han får meldingen tilbake eller beskjed om at e-postadressen ikke lenger er i bruk. Dette gjelder selv om det ikke har gått lang tid fra samtykke ble gitt.

Krav om nærhet i tid mellom samtykke og elektronisk kommunikasjon kan også aktualiseres i privatrettslige avtaler. Det kan være hensiktsmessig at partene i avtalen nærmere regulerer hvordan de skal sikre at motpart har riktig e-post adresse mv. I avtaler mellom en «sterk» og en «svak» part (f.eks. forbrukeravtaler), og særlig dersom avtalen gjelder i lang tid (leieavtaler mv.), kan det være naturlig at den sterkere parten sikrer at angitt e-postadresse fortsatt er i bruk før han sender en elektronisk melding om f.eks. oppsigelse av avtalen. I mange slike situasjoner vil det imidlertid stilles krav om at meldingen sendes i rekommandert brev eller at det er «benyttet en betryggende metode for å sikre at meldingen er mottatt.»

3 Justisdepartementet

3.1 Innledning

Justisdepartementets høringsnotat ble 15. januar 2001 sendt til følgende instanser:

- Departementene
- Den norske kirke
- Fylkesmennene
- Høyesterett
- Regjeringsadvokaten
- Sivilombudsmannen
- Den Norske Advokatforening
- Den norske Dommerforening
- Barneombudet
- Datatilsynet
- Forbrukerombudet
- Forbrukerrådet
- Kredittilsynet
- Brønnøysundregistrene
- Konkursrådet
- Norges Bank
- Ankenemnda for Statens naturskade fond
- Byggherreforeningen
- Entreprenørenes Landssammenslutning
- Forsikringsklagekontoret
- Norges Kreditorforbund
- Norsk Forsikringsmegleres Forening
- Norsk Naturskade pool
- Norsk Huseierforbund
- Norske Boligbyggelags Landsforbund
- Norges Hytteforbund
- Norges Eiendomsmeglerforbund
- Tomtefesterforbundet i Norge
- Kongelig Norsk Automobilklub
- Norges Automobil-Forbund
- Landsforeningen for eldre og uføre
- Landsforeningen for trafikkskadde
- Norges Handikapforbund
- Norsk Forsikringsjuridisk Forening
- Rådet for funksjonshemmede
- Trafikkskaddes Landsforbund
- Norges Bondelag
- Norsk Bonde- og Småbrukarlag
- Norske Inkassobyråers Forening
- Norsk fondsmeglerforbund
- Norges Registrerte Revisorers Forening
- Norges Statsautoriserte Revisorers Forening

- Norges Autoriserte Regnskapsføreres Forening
- Næringslivets Aksjemarkedsutvalg
- Oslo Børs
- Revisorrådet
- Verdipapirsentralen
- Finansnæringens Hovedorganisasjon
- Sparebankforeningen i Norge
- Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon
- Finansieringsselskapenes Forening
- Næringslivets hovedorganisasjon
- Landsorganisasjonen i Norge
- Kommunenes Sentralforbund
- Luftfartsverket
- Lufttransport AS
- Norsk Flygerforbund
- Braathens ASA
- SAS Norge ASA
- Norges Rederiforbund
- Nordisk Skipsrederforening
- Rederienes Landsforening
- Norsk Petroleumsinstitutt
- Assuranseforeningen Skuld
- Assuranseforeningen Gard
- Sjøassurandørenes Centralforening
- Sjøtrygdgruppen
- Nordisk institutt for sjørett
- Fraktefartøyenes Rederiforening
- Gjensidige Skibsassuranseforeningers Komite
- Intertanko
- Oslo byrett
- Drammen byrett
- Kristiansand byrett
- Nord-Troms herredsrett
- Trondheim byrett

Høringsfristen var satt til 1. mars 2001. Høringsinstansenes merknader til forslagene i høringsnotatet blir gjennomgått under de enkelte lovene under.

3.2 Regelverk som ikke foreslås endret i denne omgang

Departementet uttalte på side 5 i *høringsbrevet*:

«Utvalg/prosjekter: Prosjektet og høringsbrevet omfatter ikke hindringer innenfor områder der det allerede pågår arbeid med å revidere regelverk. Dette har flere grunner: Vi ønsker så langt det er mulig å unngå dobbeltbehandling. Videre vil utvalget eller arbeidsgruppen som arbeider med regelverksendringene være best egnet til å se de hensyn man ønsker å ivareta innenfor det aktuelle området. På Justisdepartementets område gjelder dette i første rekke offentlighetslovutvalgets arbeid, samvirkelovutvalget og utvalget som skal nedsettes for å foreslå ny vergemålslov.

Videre er prosesslovgivningen i sin helhet unntatt fra eRegelprosjektet. Kommunikasjon med domstolene krever helhetlige praktiske

og rettslige løsninger som må vurderes særskilt. Dette ivaretas av Justisdepartementets domstolavdeling som arbeider med å tilrettelegge for elektronisk kommunikasjon med domstolene. Tvistemålslovutvalget vurderer likeledes aktuelle løsninger for elektronisk kommunikasjon med domstolene i sine forslag til ny tvistemålslov. I og med at prosesslovgivningen må vurderes helhetlig, omfatter ikke høringsbrevet noen bred gjennomgåelse av prosessbestemmelsene i konkursloven og skifteloven, eller andre bestemmelser i lovverket ellers som har en side til kommunikasjon med domstolene. Departementet har imidlertid merket seg hvilke lover og bestemmelser dette gjelder, og vil foreslå nødvendige endringer i disse bestemmelsene i forbindelse med endringer av de store prosesslovene (straffeprosessloven, tvistemålsloven, tvangsfullbyrdelsesloven).

Gamle lover og forskrifter: Prosjektet omfatter ikke de lover og forskrifter som oppheves i løpet av 2001.

Internasjonale avtaler og traktater: En ensidig norsk endring av bestemmelser som gjennomfører internasjonale regelverk kan gå på tvers av våre folkerettslige forpliktelser. Vi går derfor ikke i særlig grad inn på slike regelverk i høringsbrevet her.»

Av høringsinstansene uttrykker *Finansnæringens Hovedorganisasjon* skuffelse over at prosesslovgivningen ikke omfattes av prosjektet. Departementet kan i den forbindelse opplyse at det arbeides med et høringsbrev om elektronisk kommunikasjon med domstolene som antas å ville bli sendt ut om kort tid.

Videre peker *Næringslivets Hovedorganisasjon* på at patentlovgivningen, som ligger under Justisdepartementets ansvarsområde, ikke er vurdert i høringsbrevet. D e p a r t e m e n t e t vil her vise til at patentlovgivningen er under revisjon, i likhet med varemerke- og mønsterlovgivningen. Under revisjonen vil spørsmål knyttet til bruk av elektronisk kommunikasjon bli vurdert særskilt.

Som *Finansnæringens Hovedorganisasjon* påpeker, behandlet ikke departementet lov 17. februar 1939 nr. 1 om gjeldsbrev i høringsbrevet. Det er særlig reglene om omsetningsgjeldsbrev i lovens annet kapittel, med dets krav til skriftlighet, ihendehavelse, påskrift mv., som reiser spørsmål i tilknytning til bruk av elektronisk kommunikasjon. Som med konnossementsreglene i sjøloven er dette en problematikk som etter d e p a r t e m e n t e t s mening bør behandles på eget grunnlag. Gjeldsbrevloven vurderes derfor ikke nærmere i denne proposisjonen.

3.3 Regelverk som hindrer elektronisk kommunikasjon, og som ikke skal endres

Justisdepartementet er av den oppfatning at enkelte regelverk ikke bør åpne for elektronisk kommunikasjon. Dette gjelder i første rekke kravene til gyldig testament, arvepakt og ektepakt i arve- og i familielovgivningen. Vi viser for øvrig til behandlingen nedenfor.

3.4 Regelverk som allerede åpner for elektronisk kommunikasjon

Justisdepartementet har gått gjennom en rekke lover og forskrifter som etter departementets oppfatning ikke er til hinder for elektronisk kommunikasjon, og som ikke omtales nærmere her. Departementet ga en oversikt over noen av disse regelverkene i høringsbrevet på side 15:

- «beredskapslovgivning: militærnektekerloven med forskrifter, beredskapsloven, sivilforsvarsloven
- Svalbard og Antarktis: lov 17. juli 1925 nr. 2 og forskrifter til Svalbardloven
- politilovgivning mv.: politiloven, politiinstruksen, vaktvirksomhetsforskriften.

Vi nevner også særskilt at lov 14. april 2000 nr. 31 om behandling av personopplysninger (personopplysningsloven) ikke er til hinder for elektronisk kommunikasjon. Loven inneholder enkelte skriftlighetskrav, men det er fremholdt i lovens forarbeider at disse ikke skal anses som hindringer for elektronisk kommunikasjon, se Ot. prp. nr. 92 (1998-99) side 122 høyre spalte hvor det uttales at skriftlighetskravet «innebærer at det må brukes skrifttegn når informasjonen skal gis eller begjæres, men er ikke til hinder for at det nyttes elektroniske dokumenter.»

3.5 Alminnelig forvaltningsrett

3.5.1 Innledning

I Justisdepartementets høringsbrev 15. januar 2001 ble det foreslått en rekke endringer i lov 10. februar 1967 om behandlingsmåten i forvaltningssaker (forvaltningsloven). Loven er den alminnelige lov om forvaltningens saksbehandling og kommer til anvendelse med mindre annet er bestemt i eller i medhold av lov. Forvaltningsloven (fvl.) bør derfor ikke inneholde bestemmelser som står i veien for elektronisk kommunikasjon mellom forvaltningen og parter/allmennheten, unntatt for de tilfellene der det er saklig grunnlag for å utelukke slik kommunikasjon.

Lov 19. juni 1970 nr. 69 om offentlighet i forvaltningen (offentlighetsloven) er den andre sentrale alminnelige forvaltningsrettslige loven. I Justisdepartementets høringsbrev 15. januar 2001 ble det ikke foreslått endringer i offentlighetsloven (offl.) fordi loven er til vurdering i et utvalg for å utrede spørsmål om endringer i offentlighetsloven (Offentlighetslovutvalget). Utvalget ventes å avgi en delutredning i 2001 og sin avsluttende utredning i 2002.

For helhetens skyld skal likevel nevnes at definisjonen av dokument i offl. § 3 ble teknologinøytral ved lov 15. desember 2000 nr. 98. Samme endring ble gjort gjeldende for begrepet dokument i forvaltningsloven, jf. § 2 første ledd ny bokstav f, og i arkivloven. Endringene trådte i kraft 1. april 2001.

3.5.2 Endringsforslagene i høringsbrevet

I Justisdepartementets høringsbrev 15. januar 2001 ble det anført at følgende 10 begrep benyttet i fvl. trenger en nærmere vurdering med sikte på å avklare om begrepene står i veien for elektronisk kommunikasjon:

- dokument, benyttet i §§ 13 c, 17-21, 25, 27, 33

- kopi, benyttet i §§ 20, 25, 33
- skriftlig, benyttet i §§ 12, 13 c, 16, 23, 27, 32, 37
- nedtegne/protokollere, benyttet i §§ 11 d, 15
- undertegne, benyttet i § 32
- muntlig, benyttet i §§ 11 d, 15
- avgitt, benyttet i § 30
- kommet fram, benyttet i §§ 29, 35, 36
- varslings/underretning, benyttet i §§ 16, 27, 33, 37 og
- kunngjøring, benyttet i §§ 29, 35, 36

Om de enkelte begrep ble bl.a. anført:

«2.1.2.1 Begrepene dokument og kopi

Dokument

Fvl. § 2 første ledd ble ved lovendring 15. desember 2000 nr. 98 tilført en ny bokstav f med følgende legaldefinisjon av begrepet dokument:

f) dokument: en logisk avgrenset informasjonsmengde som er lagret på et medium for senere lesing, lytting, framføring eller overføring.

Bestemmelsen ... kom inn som en nødvendig refleks av de endringene som samtidig ble gjort i offentlighetslovens og arkivlovens dokumentbegrep. I forarbeidene til bestemmelsen (Ot. prp. nr. 56 (1999-2000) om lov om endringer i offentlighetsloven og enkelte andre lover s. 15) heter det dokumentbegrepet blir utvidet «slik at det blir teknologinøytralt».

Det vises til at det ikke foreligger noen rasjonell begrunnelse for at innsynsretten (etter offentlighetsloven) skal variere etter hvilket lagringsmedium informasjonen er lagret på. Direkte om dokumentbegrepet i fvl. heter det kun at det er «ingen grunn til at dokumentbegrepet etter forvaltningsloven skal være snevrere enn etter offentlighetsloven», jf. Ot. prp. nr. 56 (1999-2000) side 16.

I samband med lovendringen ble det drøftet om man burde forlate dokumentbegrepet og heller knytte innsynsretten til begrepene «data» eller «informasjon». I Ot. prp. ble disse - mer omfattende - vurderingene henvist til Offentlighetslovutvalget, som skal avgi sin utredning innen 1. juli 2002.

Etter den nye bestemmelsen i fvl. § 2 første ledd f er et dokument «en logisk avgrenset informasjonsmengde» uavhengig av hvilket medium som er valgt for lagring av informasjonen. Det er presisert i forarbeidene at lovendringen ikke medfører rett til innsyn i hele registre eller hele databaser, jf. prp. side 15 og 45. Dette er trolig en helt nødvendig presisering fordi et register - i tekniske termer - må kunne omtales som en logisk avgrenset informasjonsmengde.

Begrepet dokument finnes i fvl. §§ 13 c, 17, 18, 19, 20, 21, 25, 27 og 33. Her foretas en kort gjennomgang av disse bestemmelsene med det formål å avklare om det nye, utvidede dokumentbegrep i fvl. § 2 første ledd f kan få utilsiktede virkninger.

I fvl. § 13 c annet ledd pålegges forvaltningen en betryggende oppbevaring av «dokumenter og annet materiale» som inneholder opplysninger undergitt taushetsplikt. Etter tredje ledd kan Kongen gi nærmere regler om oppbevaring av «dokumenter og annet materiale» med slik innhold og bestemmelser om destruksjon av «dokumenter eller materiale».

Med den nye dokumentdefinisjonen kan det synes som om tillegget «annet materiale» er overflødig. Det nye dokumentbegrepet vil jo

omfatte alle tenkelige medier som lager informasjon på en slik måte at mennesker ved hjelp av syn og/eller hørsel kan ta til seg informasjonen. Men fordi det i forarbeidene sies at dokumentbegrepet - under henvisningen til «logisk avgrenset informasjonsmengde» - ikke omfatter registre og databaser, synes det nødvendig å beholde tillegget «annet materiale». Om det i et register skulle finnes taushetsbelagt informasjon lagret på en slik måte at det ikke oppfyller kravet om å være en logisk avgrenset informasjonsmengde, vil pålegget om å oppbevare disse opplysningene på en betryggende måte bare følge av uttrykket «annet materiale».

For fvl. §§ 17, 18, 19 og 21 kan vi ikke se at utvidelsen av dokumentbegrepet kan få utilsiktede virkninger. Derimot kan det oppstå enkelte spørsmål etter fvl. § 20 annet ledd. Denne bestemmelsen legger implisitt til grunn at dokumenter finnes i original og kopi, og det bestemmes at advokater som opptrer som fullmektig for en part kan få originalene på utlån. Parten selv må derimot nøye seg med «avskrift, utskrift eller kopi».

Som redegjort for i rapporten fra Kartleggingsprosjektet side 66, gir det normalt ingen mening å skille mellom original og kopi når dokumentet presenteres elektronisk. § 20 må leses i lys av dette, hvilket må innebære at en parts rett til «avskrift, utskrift eller kopi» etter annet ledd første punktum, må tolkes som en rett til å motta de saksdokumenter som finnes i en elektronisk versjon, nettopp som elektroniske dokumenter. En forutsetning for dette er selvsagt at de tekniske forutsetningene for å gi ut dokumentet i elektronisk form er tilstede. Poenget er at forvaltningen ikke kan bruke formuleringen i første punktum som grunnlag for avspise parten med en papirkopi når dokumentet finnes i elektronisk versjon, og det innenfor rimelig anstrengelse er mulig å overbringe det i en elektronisk representasjon til parten.

For fvl. §§ 25, 27 og 33 kan vi ikke se at utvidelsen av dokumentbegrepet kan få utilsiktede virkninger.

Etter Justisdepartementets oppfatning har tilføyelsen av bokstav f i fvl. § 2 første ledd gitt en (midlertidig) løsning på det problem som tidligere lå i det mediespesifikke dokumentbegrepet. Det er derfor ikke grunnlag for å foreslå endringer her nå, før det eventuelt kommer forslag om andre avgrensningskriterier fra Offentlighetslovutvalget.

Som følge av den nye dokumentdefinisjonen blir fvl. § 20 fjerde ledd tredje punktum, med egen forskriftshjemmel for betaling for «dokument som gjøres tilgjengelig i maskinlesbar form», overflødig. Dette punktet foreslås derfor opphevet.

Kopi

Begrepet kopi benyttes i fvl. §§ 20, 25 og 33.

Det er vanskelig å se at begrepet kopi i fvl. § 33 tredje ledd innebærer et hinder for elektronisk kommunikasjon. I de tilfellene der det er klart at klagemotpart kan varsles elektronisk, jf. under i kap. 2.1.2.6, må bestemmelsen i tredje ledd forstås slik at klagemotpart også, med unntak av § 19-tilfellene, har krav på et eksemplar av klagen. Om klagen bare finnes i papirversjon, følger det som en teknisk nødvendighet at klagemotparten bare kan motta en kopi, per post eller telefaks. Kan forvaltningsorganet konvertere dokumenter fra papir til elektronisk versjon, kan denne sendes som vedlegg til varselet. Det konverterte dokumentet vil også være en kopi, og man ligger derfor innenfor lovens ordlyd.

Har forvaltningsorganet mottatt klagen elektronisk, kan den også vedlegges varselet til motparten. Da vil det normalt ikke være mulig å omtale det elektroniske klagedokumentet som en kopi. Det er derfor

ikke tvilsomt at forvaltningen i slike tilfeller ikke vil være i stand til å etterleve lovens krav om at klagemotpart skal motta en kopi. Det er imidlertid opplagt at loven her ikke kan tas på ordet. Begrepet kopi er ikke brukt for å markere at klagemotpart ikke skal kunne motta en original eller noe som er likeverdig originalen. Tvert om må kopi forstås som et minimumskrav, hvilket må innebære at forvaltningen mer enn oppfyller lovens krav ved å oversende klagen som et elektronisk dokument.

Den klagemotpart som mottar klagen som et elektronisk vedlegg til varselet etter § 33 tredje ledd, har selvsagt et behov for å kunne stole på at den informasjonen som mottas, og som hevdes å være klagen, er identisk med den klagen som er framsatt. Men klagemotpartens behov her vil langt på vei være sammenfallende med forvaltningens behov. Dette innebærer at dersom forvaltningen finner å kunne akseptere en elektronisk klage som ikke er forsynt med elektronisk signatur, er det neppe behov for å kreve at slik signatur benyttes på klagen når den videresendes til en klagemotpart. Et argument i motsatt retning kan være at risikoen for at endringer skal oppstå vil øke for hver gang et ikke-forseglet elektronisk dokument blir gjenstand for behandling.

Det som er sagt foran om kopibegrepet i § 33 tredje ledd kan overføres også på § 33 fjerde ledd og § 25 annet ledd.

Med det utvidede dokumentbegrep som nå er vedtatt i fvl. § 2 første ledd f, vil ikke begrepet kopi i § 20 annet og fjerde ledd reise særlige spørsmål i denne sammenheng.

2.1.2.2 Begrepene skriftlig, muntlig, undertegne og nedtegne

2.1.2.2.1 Skriftlig

Begrepet skriftlig benyttes i fvl. §§ 12, 13 c, 16, 23, 27, 32 og 37.

Problemet med skriftlighetskravet antas å være den tradisjonelle forestilling om at skriftlighet forutsetter papir. Det er unødvendig her å ta stilling til om dette er en gyldig forutsetning. Uansett må den uklarhet som per i dag foreligger om dette, effektivt avskaffes slik at vi får uomtvistede regler om hva som menes med skriftlighet i de ulike sammenhenger.

Spørsmålet i relasjon til fvl. synes i første rekke å være om uklarheten best kan løses ved en generell definisjon av skriftlighet, fortrinnsvis i § 2, eller om skriftlighetskravet bør presiseres i den enkelte bestemmelse der kravet dukker opp.

Bestemmelsene med krav om skriftlighet, kan deles i to grupper, avhengig av om kravet om skriftlighet er rettet mot forvaltningen (§§ 16, 23 og 27) eller mot publikum (§§ 12, 13 c, 32 og 37). Det kan være grunnlag for å vurdere skriftlighetskravet ulikt avhengig av hvem det er rettet mot.

Av de fire bestemmelsene om skriftlighet som er rettet mot publikum, er kravet i §§ 12, 32 og 37 formulert som et absolutt krav, men det i § 13 c er formulert som en kan-regel.

Fvl. § 13 c første ledd gir forvaltningen anledning til å avkreve personer som går inn i posisjoner som omfattes av lovens regler om taushetsplikt en skriftlig erklæring om at de kjenner og vil respektere reglene. Skriftlighetskravet synes begrunnet i særlig to forhold: Bevissikring og varsling. Forvaltningen - som arbeidsgiver - kan trenge et bevis på at vedkommende tjenestemann er kjent med taushetsplikten, og den skriftlige erklæringen vil markere overfor tjenestemannen viktigheten av å kjenne reglene og følge disse. Begge disse hensynene kan ivaretas elektronisk, selv om varslingsfunksjonen kan svekkes noe dersom egenaktiviteten hos tjenestemannen blir redusert til å trykke

på sin «signaturtast» eller lignende etter å ha lest en ferdig elektronisk erklæring.

Vi kan ikke se noe behov for lovendring her. Bestemmelsen gir forvaltningen en rett til å kreve skriftlig erklæring, men ingen plikt. Det innebærer at forvaltningen må kunne kreve en elektronisk erklæring av tjenestemannen, som et alternativ til en papirbasert skriftlig erklæring.

I § 12 fjerde ledd bestemmes at personer som ønsker å opptre som fullmektig for en part, må legge fram skriftlig fullmakt. Dette er et absolutt krav når fullmektigen ikke er advokat og ellers et relativt krav.

I § 32 første ledd bokstav a forutsettes at klage på et enkeltvedtak framsettes skriftlig. Det følger implisitt av ordlyden om at «dersom muntlig klage er tillatt, skal erklæringen settes opp skriftlig av vedkommende forvaltningsorgan». Etter tredje ledd annet punktum kreves at telegrafisk klage bekreftes skriftlig.

§ 37 femte ledd foreskriver at den som lar seg høre i samband med utkast til forskrifter skal komme med skriftlige uttalelser.

For disse tre bestemmelsene vil en generell definisjon i fvl. § 2 om at begrepet skriftlig også omfatter elektroniske meldinger, under nærmere vilkår, gi en tilfredsstillende løsning. Det er her naturlig å ta utgangspunkt i UNCITRALs modellov artikkel 6, jf. Kartleggingsprosjektets rapport s. 34. Man kan tenke seg følgende ordlyd i ny bokstav g i § 2 første ledd:

«g) skriftlig, også elektronisk melding når informasjonen i denne er tilgjengelig også for ettertiden;»

Dette vil ikke innebære en ubetinget rett for f.eks. en fullmektig etter § 12 fjerde ledd til å sende sin fullmakt elektronisk, uavhengig av om forvaltningsorganet har nødvendig teknisk utstyr. Det følger av ordlyden i § 12 fjerde ledd, som bestemmer at fullmakten skal «legges frem skriftlig», og det kan bare gjøres på papir overfor forvaltningsorgan som ikke har fått etablert nødvendig system for elektronisk kommunikasjon. Risikoen for umuligheten som foreligger for å framlegge en elektronisk fullmakt når forvaltningen ikke rår over nødvendig teknisk utstyr, påhviler derfor den private part. Også for § 32 første ledd og § 37 er det naturlig at det tolkes inn et forbehold om at det er teknisk mulig for forvaltningsorganet å motta den elektroniske meldingen. Det bør være tilstrekkelig at det nevnes i forarbeidene til endringene i § 2.

Fvl. § 32 tredje ledd i.f. om skriftlig bekreftelse av telegrafisk klage er trolig i dag en foreldet bestemmelse, og kan derfor oppheves. En ber høringsinstansene om merknader til dette. Det er imidlertid intet i veien for å opprettholde bestemmelsen, og en eventuell generell definisjon av skriftlighet i § 2 første ledd vil for denne bestemmelsens del bare innebære at en telegrafisk klage for framtida kan bekreftes både ved papir og elektronisk.

Fvl. § 16 annet ledd omhandler det forhåndsvarsel som skal gis til parter som ikke allerede er trukket inn i prosessen før et vedtak treffes. Hovedregelen er at varslet gis skriftlig. Unntaksvis kan varselet «gis muntlig eller på annen måte». I innrapporteringen til kartleggingsprosjektet antydes at det kan være noen hensyn som tilsier at varsel på papir opprettholdes, i alle fall i en periode.

§ 27 første ledd bestemmer at underretning om vedtak som hovedregel skal gis skriftlig. Det åpnes for unntak når saken haster eller når skriftlighet er særlig byrdefullt. I slike situasjoner kan imidlertid parten kreve å få vedtaket skriftlig bekreftet. I innrapporteringen heter det at skriftlighetskravet kanskje bør opprettholdes for en periode.

Det sentrale i fvl. §§ 16 annet ledd og 27 første ledd er isolert sett ikke kravet om skriftlighet, men hvordan forvaltningen skal varsle/underrette parter. En legaldefinisjon av skriftlighet etter UNCITRALs modell, løser derfor ikke det egentlige spørsmålet, som er: Når kan parter varsles/underrettes elektronisk? Disse bestemmelsene blir derfor drøftet under i kap. 2.1.2.6.

Fvl. § 23 krever at enkeltvedtak skal være skriftlig, med unntak for situasjoner det dette vil være særlig byrdefullt. De problemene for elektronisk kommunikasjon som ligger i fvl. § 23 synes å bli løst ved en generell definisjon av skriftlighet, sett hen til at hovedhensynene bak skriftlighetskravet i denne bestemmelsen er klarhet, stabilitet og tilgjengelighet.

Full likestilling mellom skriftlighet på papir og elektronisk skriftlighet vil i de tilfeller der det elektroniske vedtaket ikke kan bringes videre fra forvaltningen i elektronisk form, f.eks. fordi parten ikke ønsker eller kan motta vedtaket elektronisk, lede til at forvaltningen bare får begrenset glede av likestillingen. Skal vedtaket få noen praktisk virkning må det jo i de fleste tilfelle gjøres kjent for partene, og da må det - når parten ikke uttrykkelig har godtatt elektronisk underretning - konverteres til et papirvedtak, jf. kap. 2.1.2.6 og forslaget til nytt fjerde punktum i § 27 første ledd. Vedtaket må da også signeres for hånd på tradisjonelt vis, fordi elektronisk signatur bare kan identifiseres som autentisk når vedtaket mottas elektronisk.

Oppsummert viser dette at en generell definisjon av skriftlighet vil gi ønsket resultat for fvl. §§ 12, 23, 32 og 37. I de tre andre bestemmelsene som bruker begrepet skriftlig, kan problemene løses på annet vis. Justisdepartementet kan ikke se at en slik generell definisjon vil gi uønskede effekter.

Det synes ikke som noe godt alternativ å presisere hva som menes med skriftlighet i hver av disse bestemmelsene. Det er mest rasjonelt og gir best oversikt å gi en generell definisjon i fvl. § 2 første ledd, etter mønster fra UNCITRALs modellov artikkel 6, jf. Kartleggingsprosjektets rapport s. 34.

2.1.2.2.2 Muntlig

Begrepet muntlig brukes i fvl. § 11 d, 16 og 24.

Det er vanskelig å se at begrepet muntlig i § 11 d første og annet ledd utgjør et hinder for elektronisk kommunikasjon. Etter første ledd har parten - innenfor visse grenser - rett til «å tale muntlig» med en tjenestemann ved det aktuelle forvaltningsorgan. Dette må forstås som samtale ansikt til ansikt, dvs. at retten ikke fullt ut er oppfylt om parten henvises til telefonsamtale. Men at parten har en slik rett til muntlighet påvirker ikke en eventuell rett til elektronisk kommunikasjon i tillegg.

Hensynet bak bestemmelsen er å hindre at parter blir henvist til utelukkende skriftlig kontakt med forvaltningen. Elektronisk kommunikasjon kan ikke erstatte en samtale ansikt til ansikt, og den ekstra muligheten parten har til å fremme sin saken ved å framstå personlig for forvaltningen. Retten til muntlighet bør derfor bestå selv om tjenestemannen kan nås ved elektronisk kommunikasjon.

Det finnes ikke i dag noen uttrykkelige regler i forvaltningsloven om rett til å sende brev, telefaks eller ringe til forvaltningen eller det aktuelle forvaltningsorgan. Det kan derfor heller ikke anses som nødvendig med noen lovfestet rett til elektronisk kommunikasjon med forvaltningen, der dette er teknisk mulig.

Etter fvl. § 16 annet ledd kan forhåndsvarsel under nærmere omstendigheter gis «muntlig eller på annen måte». Dette kan ikke oppfattes som noe hinder for elektronisk kommunikasjon. Har man omtrent

samme sikkerhet for at et varsel kommer frem til rette mottaker gjennom e-post som ved en telefonsamtale, kan forvaltningen velge e-post. Avhengig av hvilke tekniske forutsetninger som foreligger og hvilket samtykke som eventuelt foreligger fra den private parts side, kan varsel ved e-post også regnes som skriftlig varsel, se nærmere kap. 2.1.2.6.

Etter fvl. § 24 tredje ledd kan forvaltningen velge muntlig orientering når en representant for parten skal opplyses om forhold omfattet av § 19 første ledd c. I denne bestemmelsen skal muntlighet sikre at opplysningene er mest mulig flyktige, dvs. at muntlighet brukes nettopp for å sikre seg mot den notoritet og risiko for spredning som ligger i skriftlighet. Selv under tekniske forhold som gjør elektronisk kommunikasjon mindre notorisk enn papirbasert, vil muntlig overlevering av opplysninger gi enda mindre notoritet. Bestemmelsen bør derfor opprettholdes i sin nåværende form.

Når det av bestemmelsen følger at muntlig orientering kan tre i stedet for skriftlig, innebærer det at forvaltningen - når det finnes forsvarlig - også kan velge å kommunisere elektronisk med representanten for parten. Bestemmelsen er følgelig ikke et hinder for elektronisk kommunikasjon der dette ellers finnes fornuftig.

2.1.2.3 Undertegne

Begrepet undertegne benyttes kun én gang i fvl. Etter § 32 første ledd b kreves det at en erklæring om forvaltningsklage skal være undertegnet av klageren eller hans fullmektig. Dette har nok fram til i dag blitt forstått som et krav om at vedkommende må ha skrevet sitt navn for hånd på dokumentet, og da primært nedenfor den øvrige skriften.

Undertegningen skal sikre flere hensyn, jf. rapporten fra kartleggingsprosjektet s. 45 flg. der bl.a. følgende begrunnelser for undertegning er trukket fram: autentisering, avslutningsfunksjon, bevissikring, skaffe en original og varslingsfunksjon.

En rekke av disse hensynene blir like godt ivaretatt ved hjelp av elektroniske signaturer, jf. definisjonen i forslag til lov om elektroniske signaturer § 3 nr. 1, framsatt i Ot. prp. nr. 82 (1999-2000). Dette gjelder ikke minst autentiseringen (sikre at det er rette vedkommende som har framsatt klagen) og bevissikringen (ved sin underskrift innestår klageren for innholdet). Derimot vil en elektronisk signering kunne innebære en svekket varslingsfunksjon, ikke minst dersom manglende håndsignering kombineres med at klagen umiddelbart sendes elektronisk til forvaltningen. Den tiden som går fra nedskriving av klage til postlegging ved tradisjonell papirbasert kommunikasjon, kan av mange bli brukt til en nærmere vurdering av om klagen egentlig bør sendes. Det framstår som sannsynlig - basert på allmenn menneskekunnskap - at en rekke nedskrevne klager ikke blir sendt, fordi klageren underveis i prosessen kommer til at det kanskje alt i alt er best å avstå, eller i alle fall å formulere klagen på en annen måte.

Mer som en anekdote kan det nevnes at det i Frankrike i tidligere tider skal ha vært regler som nektet parter å påanke en dom før det var gått 2 måneder. Tanken bak skal ha vært at man umiddelbart etter nedelaget i retten kan handle overilt, og at en tvungen tenkepause derfor er i partens egen interesse. Heller ikke i forhold til forvaltningsvedtak bør man utelukke at parten kan være tjent med å måtte la det gå en viss tid før man bestemmer seg for eventuell klage. Og for forvaltningen er det åpenbart en fordel - ikke minst arbeidsmessig - at man i hovedsak mottar veloverveide klager.

Behovet for veloverveide klager kan etter Justisdepartementets syn likevel ikke tillegges så stor vekt at man av den grunn bør kreve håndsignerte forvaltningsklager. Den risiko for flere ugrunnede klager som ligger i at klageprosessen blir teknisk enklere for potensielle klagere, bør eventuelt motarbeides med regler om at elektronisk innsendte klager må bekreftes, eller regler om at forvaltningen på nærmere vilkår kan be om bekreftelse. Slike regler bør uansett ikke innføres for man får en viss erfaring med om elektronisk klageadgang faktisk fører til en økning i antall ugrunnede klager. Det er også et poeng her at den private parten - normalt - kan trekke tilbake sin klage, om han eller hun i ettertankens lys finner den uegnet. Innsending av en klage har derfor ikke den samme rettsstiftende karakter som f.eks. elektronisk avtaleinngåelse.

I forslaget til lov om elektroniske signaturer § 6, jf. Ot. prp. nr. 82 (1999-2000), heter det at et lovfestet krav om underskrift alltid blir oppfylt med en kvalifisert elektronisk signatur, og kan oppfylles med en elektronisk signatur som ikke er kvalifisert. Det er likevel et grunnvilkår at «disposisjonen kan gjennomføres elektronisk». Dette er et rettslig krav, dvs. at det må være «rettslig adgang til elektronisk kommunikasjon innen det aktuelle rettsområdet», jf. proposisjonen s. 50. Det følger av dette at lovforslaget ikke løser underskriftsproblemet i fvl. Det må følge av fvl. selv at klage kan framsettes elektronisk.

Det er imidlertid ikke mulig å lovfeste i fvl. en ubetinget rett til å klage elektronisk. Dette ville innebære et faktisk krav om at alle forvaltningsorgan har utstyr for å motta klager elektronisk. Derimot kan fvl. uttale at elektroniske signaturer er likestilt med annen underskrift når det aktuelle forvaltningsorgan har åpnet opp for mottak av elektroniske klager.

Spørsmålet blir da om det er tilfredsstillende å kreve simpel elektronisk signatur, jf. lovutkastet § 3 nr. 1, eller om man bør kreve «advokatsert elektronisk signatur» etter § 3 nr. 2 eller «kvalifisert elektronisk signatur» etter § 3 nr. 3.

Det er vanskelig å vite noe sikkert om hvilket nivå som er nødvendig. Justisdepartementet har per i dag ingen praktisk erfaring med de ulike formene for elektronisk signatur og risikoen for misbruk. Man bør da ta utgangspunkt i at det laveste nivået er tilstrekkelig, og eventuelt endre dette dersom vanskeligheter skulle oppstå fordi sikkerhetsnivået er for lavt.

Med den sentrale plass fvl. har i all forvaltningsvirksomhet, bør loven selv av pedagogiske grunner gi et dekkende uttrykk for rettstilstanden. Vi foreslår derfor at fvl. § 32 første ledd bokstav b blir endret slik:

«b) være undertegnet av klageren eller hans fullmektig eller sikret ved elektronisk signatur, jf. lov om elektroniske signaturer § 3 nr. 1».

§ 32 bør dessuten utvides med et nytt fjerde ledd som klargjør når den klageberettigede kan framsette klagen elektronisk. Vi foreslår:

«Erklæring om klage kan fremsettes ved bruk av elektronisk kommunikasjon dersom det forvaltningsorganet som skal motta klagen har lagt til rette for dette.»

Det vil trolig være behov for utfyllende bestemmelser eller retningslinjer om dette, i forskrift, rundskriv eller på annen måte.

2.1.2.4 Nedtegne

Kravet om nedtegning, nedskrivning eller protokollering i §§ 11 d annet ledd og 15 annet ledd er begrunnet bl.a. med hensynet til klarhet, bevissikring og sporbarhet (mulighet for å kunne rekonstruere saken, hvem som har uttalt seg, hvem som har vært tilstede osv.). Om

disse hensynene kan ivaretas gjennom elektronisk nedtegning og protokollering, er det vanskelig å se hvorfor man må tolke inn et papirkrav her.

Ved noen granskinger kan man kanskje tenke seg et behov for at de tilstedeværende bekrefter at granskningen har funnet sted slik det blir protokollert - selv om det etter loven ikke er noe krav om slik bekreftelse. Da kan det være nødvendig å forta nedtegningen på papir slik at man får et dokument for signering. (Man kan ikke forvente at de tilstedeværende i en slik situasjon kan klare å benytte seg av eventuelle elektroniske signaturer).

At nedtegning kan skje elektronisk når hensynene bak bestemmelsen gjennom dette blir ivaretatt på like god måte som ved bruk av papir, synes som en temmelig opplagt tolkning. Likevel er det nok tryggest at dette kommer direkte til uttrykk i loven. Justisdepartementet foreslår derfor en lovfesting av dette som ny bokstav h i definisjonsbestemmelsen i § 2 første ledd.

2.1.2.5 Begrepene avgitt og kommet fram

Kartleggingsrapporten (s. 98 flg.) trekker ingen konklusjoner med hensyn til begrepene «kommet fram», «sendt», «satt fram» og «mottatt». Det påpekes at begrepene isolert sett er teknologinøytrale, men at begrepene likevel må redefineres fordi det elektroniske kommunikasjonsforegår på en annen måte. Opplysningene avgis ikke lenger til noen postoperatør eller legges i en postkasse eller postboks, i fysisk forstand.

Kartleggingsrapporten anbefaler «at man i hvert fall innenfor offentlig forvaltning - så langt det er mulig - har en felles forståelse og tolkning av disse begrepene».

Skal slik felles forståelse oppnås, er det nødvendig at emnet behandles i tilknytning til forvaltningsloven.

Avgitt

Begrepet avgitt brukes i § 30. Paragrafen gir regler for når en klage er å anse som framsatt i tide. Det er etter bestemmelsen tilstrekkelig at en erklæring om klage «er avgitt til postoperatør eller den telegrafstasjon som skal sørge for å få sendingen frem til forvaltningsorganet, eller til offentlig tjenestemann som har fullmakt til å ta imot erklæringen» før utløpet av klagefristen etter § 29. Begrepet brukes følgelig for å avgjøre når en fristavbrytende handling er foretatt.

Denne bestemmelsen trenger ikke å skape særlige problemer for elektronisk kommunikasjon. Om man fokuserer på siste alternativ - avgivelse til offentlig tjenestemann som har fullmakt til å ta imot erklæringen - vil slik avgivelse opplagt foreligge når klagen er elektronisk tilgjengelig for tjenestemannen som skal behandle klagen ved det aktuelle forvaltningsorgan. Her kan man imidlertid tenke seg mange litt mindre opplagte situasjoner, og disse bør beskrives nærmere.

Den vanlige e-post kommunikasjonen er brukerstyrt, dvs. at man ikke leverer/avgir e-postmeldingen til en profesjonell formidler, som f.eks. en postoperatør eller en telegrafstasjon. For å sende e-posten må man benytte seg av telekommunikasjonstjenester, men disse tjenesteyterne foretar seg ikke noe aktivt med meldingen. Derimot gir den enkelte avsender selv de nødvendige tekniske kommandoer som fører meldingen fram til adressaten.

Det kan imidlertid tenkes situasjoner der forvaltningsorganet ber om at klager skal leveres via spesielle kanaler (dedikerte informasjonstjenester) som er tilrettelagt eller styres av forvaltningsorganet. Da blir parallellen til postverk og telegraf såpass stor at avgivelse til en slik informasjonstjeneste bør være tilstrekkelig for fristavbrudd.

Videre kan man tenke seg situasjoner der en tjenestemann har fullmakt til å motta en fysisk innlevert klage, slik at avgivelse til vedkommende avbryter fristen, mens samme tjenestemann ikke har fullmakt til å motta klagen elektronisk. Et praktisk eksempel kan være resepsjonsvakter, som vel i dag rutinemessig mottar brev m.v. - herunder konvolutter som kan inneholde klager - til de ulike forvaltningsorgan som måtte befinne seg i bygningen. Det synes ikke tvilsomt at dette skal være fristavbrytende, samtidig som dette neppe vil være ønskelig at e-post til de samme vaktens jobbadresser skal ha samme virkning.

Løsningen synes å være at det enkelte forvaltningsorgan - som ønsker å motta klager elektronisk - oppgir en eller flere adresser for fristavbrytende mottak av klager. Dette prinsippet bør lovfestes i fvl. § 30, som følgende tillegg til første punktum: «... eller til en elektroniske adresse som forvaltningsorganet har oppgitt for mottak av klager».

Med en slik regel vil det kunne oppstå spørsmål om fristavbrudd har funnet sted der klagen er sendt til en adresse i det riktige forvaltningsorgan, men likevel til en adresse som ikke er oppgitt som mottaker av klager. For papirbrev er det sagt i forarbeidene (Ot. prp. nr. 38 (1964-65) s. 104) at det er en forutsetning for fristavbrytelse ved avlevering til postoperatør at «sendingen har rett adressat, men ikke ubetinget en nøyaktig eller riktig adresse».

Av første del av sitatet følger at klagen skal ha rett adressat, noe som med den foreslåtte regel kun vil være de adressene som er oppgitt av forvaltningsorganet. Andre del av sitatet - om unøyaktig angivelse av rett adressats adresse - kan ikke ubetinget overføres på elektronisk kommunikasjon. Et mangelfullt adressert papirbrev vil pga. postvesenets kreativitet normalt likevel komme fram til rett adressat, om enn noe forsinket, mens den minste unøyaktighet ved elektronisk adressering enten fører til at brevet ikke kommer fram til noen eller havner hos den som tilfeldigvis hadde en angitt adresse. Vedkommende behøver ikke å ha noen tilknytning til det aktuelle forvaltningsorganet.

Sending av klage til feil mottaker innen riktig forvaltningsorgan kan etter forholdene avhjelpes ved bruk av reglene om oppreisning i fvl. § 31. Det mest konfliktreduserende tiltak vil trolig likevel være å innføre en obligatorisk kvittering for mottatt klage. Dersom klagen leveres til en dedikert informasjonstjeneste vil formidling av klage og kvittering for mottak skje i en operasjon, jf. Rolf Riisnæs, Institutt for rettsinformatikk, UiO: Skisse til retningslinjer for bruk av digital signatur og kryptering i offentlig forvaltning, upublisert notat 27. november 2000 til PKI-utvalget, s. 18.

Dersom klagen sendes ved hjelp av brukerstyrt e-post, vil systemets egen kvittering for at meldingen er kommet fram til mottaker, ikke være tilstrekkelig. Dette er bare en bekreftelse på at angitt adressat har fått meldingen, ikke en bekreftelse på at klagen er avlevert til rett mottaker.

Disse spørsmålene bør få sin mer detaljerte løsning i utfyllende bestemmelser eller retningslinjer.

Kommet fram

Begrepet kommet frem brukes i § 29 første og tredje ledd og begrepet kommet fram brukes i § 35 første ledd bokstav b og § 36 tredje ledd tredje punktum.

Etter § 29 første ledd beregnes klagefristen fra det tidspunkt underretningen om vedtaket er kommet fram til vedkommende part. Også etter tredje ledd er tidspunktet meddelelsen kom fram utgangspunktet for fristberegningen. Det er i dag antatt at et (skriftlig) vedtak

er kommet fram når underretningen er nådd fram til vedkommende parts postkasse eller i postboks på postkontoret.

Også etter § 35 første ledd bokstav b knyttes det rettsvirkninger til det tidspunktet et vedtak er kommet fram, idet et forvaltningsorgan beholder sin ubetingede rett til omgjøring av eget tiltak inntil underretningen er kommet fram, gitt at vedtaket heller ikke er offentlig kunngjort.

Bestemmelsen i § 36 tredje ledd tredje punktum er parallell til bestemmelsene i § 29, ved at tidspunktet for når et vedtak har kommet fram også er starttidspunktet for fristberegning.

Også ved elektronisk meddelelse fra forvaltningen til parter, jf. nærmere kap. 2.1.2.6 om når dette kan finne sted, må utgangspunktet for eventuell fristberegningen eller opphør av omgjøringskompetanse (§ 35 første ledd bokstav b) være tidspunktet meldingen er kommet fram.

Fordi vi mangler tradisjon og erfaring med denne formen for underretning, vil behovet for klare skjæringspunkter antakelig være større enn for papirbasert underretning. Manglende tradisjon og erfaring gjør det også nødvendig å opprettholde en reserveløsning slik at de som - til tross for samtykket til elektronisk underretning - av en eller annen grunn ikke får tilgang til vedtaket, får dette tilsendt på tradisjonell måte og etter en bestemt tid.

I et upublisert notat 27. november 2000 til PKI-utvalget fra Rolf Risnæs, Institutt for rettsinformatikk, UiO, med skisse til retningslinjer for bruk av digital signatur og kryptering i offentlig forvaltning, foreslås bl.a. følgende prinsipper for underretning om vedtak:

- Underretning om vedtak skal gjøres tilgjengelig fra dertil egnet informasjonssystem.
- Den vedtaket gjelder, skal få melding om at vedtak er fattet og om hvor og hvordan vedkommende kan skaffe seg kunnskap om innholdet samt en frist for når dette senest må skje.
- Vedtakets innhold skal gjøres tilgjengelig for parten når vedkommende bekrefter sin tilknytning til saken overfor informasjonssystemet der vedtaket er lagt ut (autentisering.)
- Informasjonssystemet registrerer tidspunkt for når parten har skaffet seg tilgang til vedtaket samt data som bekrefter vedkommendes tilknytning til saken.
- Underretning anses å ha skjedd på det tidspunkt parten skaffet seg tilgang til vedtaket.
- Dersom parten ikke har skaffet seg tilgang til vedtaket innen 7 dager fra det tidspunkt det ble sendt melding om vedtaket eller vedtaket ble gjort tilgjengelig, skal underretning skje i henhold til de regler som gjelder for underretning om enkeltvedtak på det aktuelle området når det ikke er gitt samtykke til elektronisk informasjon.

Dersom man skal følge disse prinsippene, vil skjæringspunktet for fristberegning være det tidspunkt parten skaffet seg tilgang til vedtaket og ikke det tidspunktet parten fikk melding om at vedtak er fattet og hvor og hvordan vedkommende kunne skaffe seg kunnskap om innholdet. Dette synes å innebære at man får et noe annet skjæringspunkt ved elektronisk kommunikasjon enn det man i dag legger til grunn ved papirkommunikasjon, jf. at vedtak anses for å være kommet fram når underretningen er nådd fram til vedkommende parts postkasse eller i postboks på postkontoret. Etter gjeldende regler kan

fristen derfor begynne å løpe før parten er kjent med vedtaket og dets innhold, noe som neppe er mulig etter de foreslåtte retningslinjene for fristberegning ved elektronisk underretning.

Forvaltningsloven har i dag ingen nærmere angivelse av hva som menes med «kommet fram». Den nærmere forståelsen av dette har derfor vært utledet av forarbeidene, særlig Ot. prp. nr. 38 (1964-65) som igjen viser til domstolloven § 147 (s. 102 annen spalte).

Det er Justisdepartementets oppfatning at de presiseringer som er nødvendig med hensyn til å avklare når en elektronisk melding skal anses for kommet fram, kan foretas i den kommende odelstingsproposisjonen om endring i en rekke lover for å tilrettelegge for elektronisk kommunikasjon. En slik redegjørelse fra departementets side om hvordan uttrykket kommet fram i fvl. § 29, 35 og 36 er å forstå, vil rent formelt framstå som etterarbeider, dersom det ikke samtidig blir foretatt endringer i en eller flere av disse bestemmelsene. Reelt bør slike merknader derimot få rettskildemessig status som forarbeider, i det de kommer i en sammenheng der hele forvaltningsloven blir revidert for å legge til rette for elektronisk kommunikasjon.

En mulighet, for å unngå den misforståelsen at merknadene i proposisjonen (og senere i Innst. O.) skulle være etterarbeider, kan være å endre «frem» i § 29 til «fram». Da vil merknadene formelt være knyttet til en synlig lovendring og også formelt være forarbeider. I tillegg vil man oppnå språklig konsistens i loven.

Justisdepartementet foreslår at følgende merknader om forståelsen av «kommet fram» bør avgis i den kommende proposisjonen:

«Når forvaltningen kommuniserer en meddelelse elektronisk, og tidspunktet for når denne meddelelsen har kommet fram har betydning for beregning av frister etter fvl. §§ 29 og 36 eller for forvaltningens omgjøringskompetanse etter § 35, bør utgangspunktet være at meddelelsen anses for å ha kommet fram på det tidspunkt informasjonssystemet registrerer at parten har skaffet seg tilgang til vedtaket. Er vedtaket også kunngjort, bør det tidspunktet som kommer først av kunngjøringstidspunktet og det tidspunktet informasjonssystemet registrerer at parten har skaffet seg tilgang til vedtaket, legges til grunn.»

2.1.2.6 Begrepene varsling, underretning og kunngjøring

Det synes å være forvaltningslovens systematikk at den bruker begrepene underretning og varsling der opplysninger skal gå til en eller flere bestemte personer, mens kunngjøring benyttes når hensikten er at opplysninger skal gjøres kjent for allmennheten.

Varsling og underretning

Begrepene varsling og underretning brukes i fvl. §§ 16, 27, 33, og 37.

Etter fvl. § 16 og § 27 første ledd skal varsel som hovedregel gis skriftlig. Hensikten med varselet etter § 16 er i hovedsak å gi en part mulighet til å uttale seg innen en nærmere angitt frist før det treffes enkeltvedtak, mens § 27 gjelder underretningen om vedtak, herunder bl.a. opplysning om klagefrist.

Det må legges til grunn at de opplysninger som kommuniseres etter disse bestemmelsene, kan være av meget stor betydning for mottakeren. Dette tilsier at elektronisk varsling og underretning bare kan komme i stedet for papirbasert varsling (brev) når mottakeren uttrykkelig har godtatt at kommunikasjonen kan finne sted på denne måten, jf. punkt 1.9. Dette er så sentralt at det bør lovfestes i de to aktuelle bestemmelsene.

For fvl. § 33 tredje ledd og § 37 tredje ledd foreligger ikke det noe krav om skriftlighet. § 33 tredje ledd nøyer seg med å innføre en regel

om hva som skal vedlegges varselet dersom det skjer skriftlig. Det må forstås slik at varsel også kan skje på annen måte, herunder ved f.eks. e-post. Av § 37 tredje ledd følger direkte at forvaltningsorganet selv kan bestemme «på hvilken måte forhåndsvarslingen skal foregå». Det følger av dette at dersom de hensyn som skal ivaretas gjennom forhåndsvarselet kan oppfylles ved elektronisk kommunikasjon, kan forvaltningsorganet fritt velge denne metoden.

Kunngjøring

Begrepet kunngjøring brukes i fvl. §§ 29, 35, 38 og 39.

§ 29 og § 35 krever kun kunngjøring, men inneholder ingen lovfestede krav om hvordan denne skal finne sted. En praksis, som har blitt godtatt også rettslig, er at man rykker inn en annonse i en eller flere alminnelig leste aviser på det aktuelle sted. Poenget med bestemmelsen synes å være at den som er pålagt å kunngjøre noe, må oppsøke det eller de offentlige rom der man kan regne med å påtreffe svært mange av de aktuelle mottakere av kunngjøringen. Derfor kunne man i riktig gamle dager - på den tiden det var hvermanns plikt å gå til gudstjeneste - lese opp kunngjøringer på kirkebakken. De felles fysiske møteplassene har i våre dager stort sett forsvunnet, men i stedet har man fått kanaler ut til et mer diffust offentlig rom (aviser, radio, TV) som man i praksis ser at når fram til et tilstrekkelig stort antall mennesker.

På avgrensede områder kan man kanskje komme fram til at elektronisk kunngjøring - f.eks. på forvaltningsorganets egen hjemmeside - vil være tilstrekkelig etter §§ 29 og 35 allerede i dag. Det vil bl.a. bero på om de man retter seg til er kjent med at kunngjøringen skjer på denne måten og om målgruppen for kunngjøringen er aktive brukere av forvaltningens nettsted. I normaltilfellene kan man per i dag ikke erstatte kunngjøring gjennom papiraviser med elektronisk kunngjøring. Her må forvaltningen se an utviklingen, og bl.a. legge vekt på de undersøkelser som kommer om publikums medievaneer. Å telle antall mennesker som rent teknisk kan skaffe seg tilgang til elektronisk informasjon, blir nok for primitivt. Svært mange bruker tilgangen til andre ting enn å følge med på offentlig informasjon, bl.a. fordi man er vant til at denne hentes i papirbaserte publikasjoner.

Etter § 38 første ledd c er det et krav om kunngjøring av forskrifter i Norsk Lovtidend. Dette kravet bør opprettholdes. Det er imidlertid verd å merke seg at det ikke er denne bestemmelsen som hindrer elektronisk kunngjøring, men de forutsetninger om papirbasert utgivelse som ligger implisitt i bestemmelsene i lov 19. juni 1969 nr. 53 om Norsk Lovtidend.

Om den videre utviklingen av Norsk Lovtidend kan man tenke seg minst to framtidsscenarier:

1. Lov 19. juni 1969 nr. 53 om Norsk Lovtidend endres slik at Lovtidend kan utgis med identiske versjoner på papir og elektronisk. Så lenge de to versjonene er identiske både i tekst og tid, vil det ikke gi noen mening å utpeke papirversjonen som mer autoritativ enn den elektroniske versjonen. Problem kan imidlertid oppstå om likheten brytes, f.eks. om en forskrift ved en feil bare blir kunngjort/lagt ut elektronisk.
2. Loven endres slik at Norsk Lovtidend kan gå over til utelukkende elektronisk publisering. Denne elektroniske publikasjonen vil da være Norsk Lovtidend, og vilkåret i fvl. § 38 om kunngjøring «i Norsk Lovtidend» vil fortsatt være oppfylt.

Når det i § 38 tredje ledd åpnes opp for at forskrifter som knytter seg til en bestemt hendelse eller som av andre grunner bare skal gjelde for et kort tidsrom, kan kunngjøres på annen måte når kunngjøring i Norsk Lovtidend ikke er formålstjenlig, må dette selvsagt også inkludere elektronisk kunngjøring. I praksis har man f.eks. godtatt opplysning over høyttaler i fly som rettmessig kunngjøring etter tredje ledd, jf. Rt. 1984 s. 901. Det avgjørende må her være at hovedhensynet bak kunngjøring, nemlig at de som bli berørt av forskriften har en rimelig sjanse til bli kjent med eller gjøre seg kjent med bestemmelsene, blir ivaretatt. Et eksempel på en slik situasjon kan kanskje være at det raskt må gis en forskrift som i hovedsak angår landets slakterier. Gyldig kunngjøring må da kunne foretas ved å sende forskriften som e-post til de slakterier man kan nå på denne måten, og med brev til resten.

Hensynet til notoritet tilsier imidlertid at også slike forskrifter snarest mulig kunngjøres i Norsk Lovtidend.

Med det som her er sagt om forståelsen av fvl. § 38, innebærer ordet kunngjøring i § 39 intet selvstendig hinder for elektronisk kommunikasjon.»

3.5.3 Hjemmel for forskrifter om elektronisk kommunikasjon

Et offentlig utvalg for å utrede bruk av digitale signaturer i elektronisk samhandling med og i forvaltningen - det såkalte PKI-utvalget (PKI - Public Key Infrastructure) - la 2. mars 2001 fram sin utredning NOU 2001: 10 Uten penn og blekk. I utredningen ble det bl.a. lagt fram en skisse til et regelverk om hvordan elektronisk kommunikasjon med forvaltningen kan og bør gjøres og det ble avdekket behov for en hjemmel i forvaltningsloven for nærmere forskrifter om elektronisk saksbehandling og kommunikasjon med og i forvaltningen.

Behovet for en forskriftshjemmel var ikke erkjent da Justisdepartementet sendte ut sitt høringsnotat om bl.a. endringer i forvaltningsloven 15. januar 2001. Et separat høringsbrev med forslag til en forskriftshjemmel ble derfor sendt på høring 20. mars 2001, med høringsfrist 2. mai 2001.

Følgende instanser mottok høringsbrevet:

- Departementene
- Fylkesmennene
- Høyesterett
- Regjeringsadvokaten
- Sivilombudsmannen
- Den Norske Advokatforening
- Den norske Dommerforening
- Barneombudet
- Datatilsynet
- Forbrukerombudet
- Forbrukerrådet
- Kredittilsynet
- Brønnøysundregistrene
- Norges Bank
- Riksarkivaren
- Statskonsult
- Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon
- Næringslivets Hovedorganisasjon

- Landsorganisasjonen i Norge
- Kommunenenes Sentralforbund
- Faglig Forum for Formannskapssekretærer
- Oslo byrett
- Drammen byrett
- Kristiansand byrett
- Nord-Troms herredsrett
- Trondheim byrett
- Juridisk rådgivning for kvinner - JURK
- Juss-Buss
- Rettspolitisk forening

I høringsbrevet ble bl.a. følgende anført:

«2. Om behovet for forskrifter

For å få en sikker, effektiv og pålitelig elektronisk informasjonsutveksling med og i forvaltningen er man avhengig av at brukerne er enige vedrørende valg av elektronisk infrastruktur. Uten en samordning her, kan man vanskelig nyttegjøre seg de teknologiske mulighetene. Det trengs derfor kjøreregler for bruk av bl.a. elektroniske signaturer og kryptering ved kommunikasjon med og i offentlig forvaltning.

I NOU 2001: 10 kap 11.5 drøfter PKI-utvalget ulike metoder for fastsettelse av slike kjøreregler. Det vises til at alternativene synes å være

- a) utarbeidelse av veiledende retningslinjer,
- b) avtaleinngåelse mellom forvaltningen og borgerne,
- c) instruks til forvaltningen, og
- d) forskrifter.

Utvalget finner ikke at retningslinjer eller avtaler gir den nødvendige klarhet og styring, og konkluderer derfor med at «man i størst mulig utstrekning nedfeller nødvendige regler i forskrift forankret i forvaltningsloven og eventuelt lov om elektronisk signatur», jf. NOU 2001: 10 s. 143 (kap. 11.5.4).

Rent forvaltningsinterne forhold, som det å utarbeide krav til, godkjenne og anskaffe sikkerhetstjenester og -produkter for forvaltningen, samt reglene om intern saksbehandling, kan formelt sett fastsettes ved instruks. Utvalget anbefaler likevel at også slike regler tas inn i den samme forskriften, «med mindre sterke hensyn taler imot».

PKI-utvalget understreker at «de rettslige virkningene av at man har benyttet systemer valgt eller godkjent av forvaltningen, eller sertifikater tilhørende forvaltningen, må framgå av forskriftene eller loven som hjemler dem».

Det understrekes videre at kjørereglene ved bruk av elektronisk kommunikasjon med og i forvaltningen må være enhetlige for hele forvaltningen, både statlig og kommunal.

PKI-utvalget legger i sin utredning fram en skisse til et regelverk som gir konkrete anvisninger for elektronisk kommunikasjon mellom forvaltning og enkeltpersoner, og innad i forvaltningen. Forslaget omfatter bl.a. regler om signering, bekreftelse av identitet (autentisering), integritet og beskyttelse av konfidensialitet. Skissen er imidlertid ikke utformet som en ferdig forskrift.

Utvalget mener at arbeidet med forskriften bør knyttes til gjennomføringen av eRegelprosjektet og den revisjonen av forvaltningsloven som skjer som følge av dette prosjektet, og det vises til at

beskyttelsesinstruksens regler for elektronisk behandling av dokumenter som er gradert fortrolig (der det i praksis er behov for samme beskyttelsesnivå som ved behandling av annen informasjon underlagt taushetsplikt) bør kunne samordnes med regelverket som utvalget foreslår.

For en mer detaljert gjennomgang av hvilke bestemmelser som bør tas inn i forskrifter om elektronisk kommunikasjon, vises til NOU 2001: 10 s. 143 flg (kap. 11.6). Det er på nåværende tidspunkt ikke nødvendig å ta stilling til det materielle innholdet i forskriften. Dette høringsbrevet handler kun om forslaget om å innføre en egnet forskriftshjemmel i fvl.

Det skal likevel bemerkes at enkelte av de materielle bestemmelser som er skissert av PKI-utvalget kan være overflødig om fvl. blir endret slik som foreslått i Justisdepartementets høringsbrev 15. januar 2001, samt som følge av lovendringsforslag framsatt av andre departementer i samband med eRegelprosjektet.

3. Behovet for forskriftshjemmel i forvaltningsloven

Gjeldende forvaltningslov inneholder ingen bestemmelse som kan hjemle forskrifter av den typen som foreslås i NOU 2001: 10. Justisdepartementet er imidlertid enig med utvalget i at det er naturlig å hjemle slike regler i forvaltningsloven. Man kan kanskje omtale de reglene det er aktuelt å gi som tekniske saksbehandlingsregler. Men til tross for sin tekniske karakter, vil brudd på reglene kunne få store materielle konsekvenser. Det er derfor påkrevet med klare regler om hvem som bærer risikoen ved ulike former for svikt i teknologien og svikt med hensyn til å benytte utpekt teknologi mv.

Justisdepartementet kan ikke se at det er behov for materielle regler i selve fullmaktsbestemmelsen i fvl. Dette er heller ikke ønskelig, fordi den tekniske utvikling på dette området trolig vil endre seg raskt også framover i tid slik at det som framstår som den beste tekniske løsning i dag kan være foreldet og uegnet om kort tid. Det anses derfor som tilstrekkelig at det lovfestes en mulighet for Kongen til å gi nærmere forskrifter om elektronisk kommunikasjon med og i forvaltningen. Av pedagogiske grunner bør det opplyses i bestemmelsen at dette bl.a. omfatter regler om signering, bekreftelse av identitet (autentisering), integritet og konfidensialitet (innholdskryptering). Tilsvarende bør det av pedagogiske grunner framgå direkte av ordlyden at bestemmelsen kan hjemle forskrifter om elektronisk saksbehandling og forskrifter som setter nødvendige krav til produkter, tjenester og standarder.

Det understrekes at det ikke vil være rettslig mulig å fastsette tekniske krav av en slik art at forvaltningens plikter eller borgernes plikter og rettigheter etter forvaltningslovens øvrige bestemmelser blir beskåret. Fullmaktsbestemmelsen er følgelig ikke ment å være noen derogasjonsklausul.

Den nye fullmaktsbestemmelsen hører etter sitt innhold hjemme i fvl. kapittel III om alminnelige regler om saksbehandlingen.

Loven inneholder i dag bare spredte bestemmelser om hvordan kommunikasjonen mellom forvaltningen og publikum skal foregå. Det finnes visse formkrav, jf. som eksempel fvl. § 23 om at vedtak som hovedregel skal være skriftlig og fvl. § 32 om at en klage skal være undertegnet. Rene tekniske krav - parallelle til de som synes aktuelle ved elektronisk kommunikasjon - finnes derimot ikke når kommunikasjonen foregår ved hjelp av papir eller muntlig. Slike krav kunne vært krav til kvaliteten på det papiret eller den kulepennen som benyttes eller

krav om at forvaltningen og borgerne ved telefonsamtaler eller møter skulle legitimere seg på særlige måter.

I mangel av eksisterende bestemmelser med slike tekniske krav, finnes det heller ingen paragraf som nå kan utvides til å dekke det påpekte behov ved elektronisk kommunikasjon. Det synes derfor best at det som nå ønskes lovregulert tas inn i en helt ny bestemmelse. Justisdepartementet foreslår at dette gjøres i en ny § 15 a.

Det bør ikke være noe i veien for at forskrifter som hjemles i denne bestemmelsen også inneholder bestemmelser hjemlet i andre lover, jf. her særlig de fullmaktsbestemmelsene som finnes i utkast til lov om elektroniske signaturer, jf. Ot. prp. nr. 82 (1999-2000).

Det er i dag Arbeids- og administrasjonsdepartementet (AAD) som koordinerer regjeringens IT-politikk og som derfor besitter størst kompetanse på feltet. Selv om forvaltningsloven hører under Justisdepartementet, er det derfor nærliggende å legge det praktiske ansvaret for forskrifter etter ny fvl. § 15 a til Arbeids- og administrasjonsdepartementet.»

På bakgrunn av dette foreslo Justisdepartementet følgende ordlyd i ny § 15 a i forvaltningsloven:

«Kongen kan gi nærmere regler om elektronisk saksbehandling og kommunikasjon med og i forvaltningen, herunder nærmere regler om signering, autentisering, integritet og konfidensialitet og regler som setter de krav til produkter, tjenester og standarder som er nødvendig for slik saksbehandling og kommunikasjon.»

3.5.4 Høringsinstansenes syn og departementets merknader

3.5.4.1 Innledning

I alt 10 instanser har avgitt materielle merknader til forslagene til endringer i forvaltningsloven i høringsbrevet 15. januar 2001. Det er

- Arbeids- og administrasjonsdepartementet
- Finansdepartementet
- Datatilsynet
- Lovutvalget for forfatnings- og forvaltningsrett, Den norske Dommerforening
- Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet
- Norges Bank
- Nærings- og handelsdepartementet
- Næringslivets Hovedorganisasjon
- Rikstrygdeverket
- Sosial- og helsedepartementet.

I alt 29 instanser har avgitt svar vedrørende høringsbrevet 20. mars 2001. Dette blir nærmere behandlet i kap 3.5.4.7. under.

Ingen av høringsinstansene er avvisende til det samlede forslag til endringer. Hovedtendensen er at instansene gir sin prinsipielle tilslutning, men har visse merknader til enkelte av framleggene. *Næringslivets Hovedorganisasjon* (NHO) framstår som mest kritisk, ikke nødvendigvis til de konkrete forslag til endringer i fvl., men til hele innretningen på eRegelprosjektet.

NHO framfører dessuten frykt for at det tidspress som har ligget over eRegelprosjektet har ført til at forslagene ikke er tilstrekkelig vurdert og proble-

matisert. For en så sentral lov som forvaltningsloven burde man derfor i følge NHO gjennomført en forsøksordning med etterfølgende evaluering før eventuelle endringer blir innført permanent.

Også *Rikstrygdeverket* og *Den norske Dommerforening* melder en viss skepsis knyttet til tempoet i arbeidet. Rikstrygdeverket uttaler at det

«som følge av tempoet i prosessen ikke kan utelukkes at noen aspekter er blitt oversett. Rikstrygdeverket vil derfor anbefale at det fastsettes en evalueringsprosess på et gitt tidspunkt etter at reglene er trådt i kraft.»

Dommerforeningens uro synes til en viss grad å være knyttet til at elektronisk kommunikasjon ikke må påtvinges et uforberedt publikum. Foreningen uttaler bl.a. at det «for store grupper i samfunnet nok i mange år framover vil oppfattes fjernt å forholde seg til e-post» og at det spesielt vil

«kunne være uvant at ens rettsstilling avhenger av å forholde seg til meldinger mottatt over internett. En viss forsiktighet ved innføring av e-post som likestilt med skriftlige meddelelser kan således være påkrevet.»

Departementet har forståelse for at mange kan synes at tempoet har vært høyt, og at det kan være vanskelig å få full oversikt over hvordan sluttresultatet vil bli. På forvaltningslovens område bør man imidlertid kunne legge til grunn at oversikten og kontrollen er tilfredsstillende. For å få til en fornuftig bruk av elektronisk kommunikasjon mellom forvaltningen og publikum må i alle fall tre brikker være på plass:

1. hindringene i forvaltningsloven må fjernes. Det skjer med denne proposisjonen.
2. det må gis nærmere regler om signering, autentisering, integritet, konfidensialitet og krav til produkter, tjenester og standarder. Hjemmel til å gi slike forskrifter foreslås i denne proposisjonen, og forskrifter vil bli utarbeidet under ledelse av Arbeids- og administrasjonsdepartementet på bakgrunn av bl.a. forslagene fra det såkalte PKI-utvalget, jf. NOU 2001: 10.
3. det enkelte forvaltningsorgan må skaffe seg nødvendig utstyr og kompetanse. Det er ikke et rettslig spørsmål og skal derfor ikke løses her.

Ved at forutsetning 1 og 2 over nå kan bli oppfylt gjennom forslagene i denne proposisjonen, kommer man et langt stykke videre. De feil og mangler i det rettslige rammeverk som man eventuelt måtte oppdage etter en viss tids praktisk erfaring, vil trolig la seg avbøte relativt enkelt gjennom endringer i de forskrifter som vil bli gitt med hjemmel i den nye bestemmelsen i fvl. § 15 a.

Etter departementets syn har høringsuttalelsene bare i begrenset grad gitt grunn til å endre de forslagene som ble presentert i høringsbrevet 15. januar 2001 og høringsbrevet 20. mars 2001 (om ny fvl. § 15 a). De innsigelser og merknader som er kommet mot departementets forslag vil bli drøftet under, i tematisk samme rekkefølge som i hovedhøringsbrevet 15. januar 2001. Merknader fra høringsinstansene som ikke korresponderer med underpunkt i dette høringsbrevet drøftes samlet i underkapittel 3.5.4.6 med overskriften: Andre spørsmål, mens spørsmålet om innføring av en hjemmel til å gi forskrifter om sider ved elektroniske kommunikasjon drøftes i underkapittel 3.5.4.7.

3.5.4.2 Dokument og kopi

Ingen høringsinstanser har hatt merknader til Justisdepartementets gjennomgåelse av begrepene dokument og kopi i høringsbrevet 15. januar 2001. I høringsbrevet ble det konkludert med at legaldefinisjonen av dokument i fvl. § 2 første ledd bokstav f, som kom inn ved lovendring 15. desember 2000 nr. 98, ikke innebærer noen hindring for elektronisk kommunikasjon. Heller ikke begrepet kopi kan sees å utgjøre en slik hindring. D e p a r t e m e n t e t står fast ved de vurderinger som ble gjort i høringsbrevet pkt. 2.1.2.1, jf. fullstendig sitat av dette foran i kapittel 3.5.2.

3.5.4.3 Skriftlig, muntlig, undertegne og nedtegne

3.5.4.3.1 Skriftlig

Justisdepartementets forslag i høringsbrevet 15. januar 2001 til endringer i forvaltningsloven bygger på følgende betraktning, jf. kap. 3.5.2. Det heter:

«Problemet med skriftlighetskravet antas å være den tradisjonelle forestilling om at skriftlighet forutsetter papir. Det er unødvendig her å ta stilling til om dette er en gyldig forutsetning. Uansett må den uklarhet som per i dag foreligger om dette, effektivt avskaffes slik at vi får uomtvistede regler om hva som menes med skriftlighet i de ulike sammenhenger.»

Som en følge av dette synet foreslo Justisdepartementet å ta inn en legaldefinisjon av skriftlig i fvl. § 2 første ledd bokstav g som viser at også en elektronisk melding kan være å anse som skriftlig når «informasjonen i denne er tilgjengelig også for ettertiden».

Fordi dette er en legaldefinisjon som dekker hele loven vil den få betydning for begrepet skriftlig alle steder der dette senere benyttes i loven. Der som man for en eller flere bestemmelser i fvl. ønsker å innføre et papirkrav, må man med en slik legaldefinisjon i § 2 første ledd bokstav g, lovfeste dette spesielt ved f.eks. å føye til «på papir» etter begrepet skriftlig.

Legaldefinisjonen av skriftlig i selve forvaltningsloven får også umiddelbar betydning for forståelsen av dette begrepet i alle forskrifter gitt med hjemmel i fvl., i alt 67 forskrifter. Et begrep i en forskrift må - om ikke annet særskilt er bestemt - tolkes i samsvar med begrepet slik det er å forstå i hjemmelsloven.

Men legaldefinisjonene i fvl. § 2 får ikke bare betydning for direkte avledet regelverk. Forvaltningsloven er den alminnelige lov om behandlingsmåten i forvaltningssaker, og får - når ikke annet er bestemt i lov eller i medhold av lov - anvendelse for all virksomhet som drives av forvaltningsorganer. En ny forståelse av et begrep i forvaltningsloven kan derfor få store konsekvenser for saksbehandlingen i de ulike spesielle forvaltningsdisipliner *dersom* det på det aktuelle området ikke er fastsatt særlige regler som går foran reglene i forvaltningsloven.

Forholdet mellom forvaltningsloven og de ulike spesielle forvaltningsgrener er uttrykt på ulikt vis i den spesielle forvaltningsrett. I mange spesielle forvaltningslover har man ikke sagt noe om forholdet til forvaltningsloven. Det følger da av fvl. § 1 at forvaltningslovens regler kommer til anvendelse. Disse særlovene kan imidlertid ha bestemmelser som avviker fra reglene i forvaltningsloven og det er da antatt at særlovens regler går foran, gitt at det faktisk

foreligger motstrid og at meningen er at forvaltningsloven skal vike, jf. Geir Woxholth: Forvaltningsloven med kommentarer (3. utg., Oslo 1999) s. 44.

I andre særlover kan det f.eks. stå at «når ikke annet er bestemt gjelder forvaltningsloven for behandling av saker etter denne lov», jf. som eksempel plan- og bygningsloven § 15 første ledd, eller «forvaltningsloven gjelder for behandling av saker etter loven her», jf. som eksempel forurensningsloven § 85 første ledd.

Med mindre det foreligger særlige holdepunkter, må man derfor legge til grunn at begrepet skriftlig i de ulike særlover skal ha samme innhold som i forvaltningsloven. Dersom man ønsker en forståelse av begrepet som ikke er knyttet til forvaltningsloven må dette derfor bestemmes særskilt. Det ideelle ville være om dette gjøres i særloven direkte, men også merknader i særlovens forarbeider må nok aksepteres som tilstrekkelig.

Arbeids- og administrasjonsdepartementet (AAD) foreslår at legaldefinisjonen i fvl. § 2 første ledd bokstav g gis slik ordlyd:

«skriftlig, representasjon ved skrifttegn, også elektroniske når informasjonen i denne er tilgjengelig også for ettertiden».

Departementet mener likevel at man bør nøye seg med å sikre at elektroniske meldinger også kan være omfattet. En uttømmende definisjon som foreslått av AAD kan reise tvil om hva som regnes som skrifttegn, f.eks. grafiske og billedmessige fremstillinger.

3.5.4.3.2 Muntlig

Ingen høringsinstans har hatt merknader til drøftelsen av *muntlig* i høringsbrevet 15. januar 2001. Det følger av denne drøftelsen at begrepet ikke utgjør noe hinder for elektronisk kommunikasjon der dette ellers finnes fornuftig. *Departementet* står fast ved de vurderinger som ble gjort i høringsbrevet pkt. 2.1.2.2.2, jf. fullstendig sitat av dette foran i kap.3.5.2.

3.5.4.3.3 Undertegne

Nærings- og handelsdepartementet har foreslått at fvl. § 32 første ledd bokstav b får slik ordlyd:

«være undertegnet av klageren eller hans fullmektig eller annen betryggende metode som autentiserer avsender og klagens innhold».

Forslaget er begrunnet med at Justisdepartementets forslag til endring av samme bestemmelse, der det er tatt inn en henvisning til lov om elektroniske signaturer § 3 nr. 1, både er uheldig og unødvendig. Nærings- og handelsdepartementets prinsipielle standpunkt er at man i loven ikke skal konkretisere hvilken teknisk løsning som kreves, men nøye seg med å peke på hvilke hensyn som skal ivaretas. Dermed oppnås fleksibilitet i forhold til den løpende tekniske utvikling

Til dette vil *departementet* bemerke: Det spørsmål man her står overfor kan formuleres som et valg mellom å stille tekniske krav (metodekrav) eller funksjonskrav. Med tekniske krav menes krav om at særlige utpekte tekniske løsninger skal benyttes. Ved funksjonskrav er fokus derimot

satt på sluttresultatet. Hvilke tekniske løsninger som velges for å oppnå et resultat i samsvar med kravet, er da uten interesse.

Som et banalt eksempel på forskjellen mellom disse måtene å formulere krav på kan benyttes følgende: Et pålegg om å benytte fly mellom Trondheim og Oslo vil være et teknisk krav, mens et pålegg om å klare reisen fra Trondheim til Oslo på tre timer vil være et funksjonskrav. Der det bare finnes én teknisk løsning, blir det likegyldig hvordan kravet formuleres. I dette eksemplet pålegges bruk av fly fordi dette er eneste måten å klare reisen på når man ikke har mer enn tre timer til rådighet. Det vil også den som møter et slikt funksjonskrav raskt oppdage.

Ofte kan valget mellom tekniske krav og funksjonskrav bli avgjort av antatte egenskaper hos adressatene for kravet. Dersom dette er personer med høy teknisk kompetanse er det mer forsvarlig å formulere seg gjennom funksjonskrav enn når dette er teknisk mer ukyndige. Justisdepartementet antar at mange som kan tenke seg å benytte elektronisk kommunikasjon med forvaltningen også i situasjoner der man trenger autentisering av avsender og klagens innhold, ikke nødvendigvis er spesielt høyt skolert innen datateknologi. Derfor framsto det som hensynsfullt overfor publikum å vise konkret til den tekniske løsningen som omtales som elektronisk signatur, jf. lov om elektroniske signaturer § 3. På tidspunktet for høringsbrevet var det imidlertid ikke klart at man også måtte gi nærmere forskrifter om elektronisk kommunikasjon, jf. forslaget til ny fvl. § 15 a.

Når det nå synes klart at man vil få slike forskrifter med nærmere angivelse av akseptable løsninger, er departementet enig med Nærings- og handelsdepartementet i at kravet i fvl. § 32 første ledd bokstav b kan omformuleres til et funksjonskrav. Enda mer presist vil det likevel være å vise til de krav til autentisering som blir fastsatt i forskrift med hjemmel i fvl. § 15 a eller kan fastsettes i medhold av disse forskriftene. Det er derfor her valgt som løsning.

Flere høringsinstanser har uttalt seg konkret til spørsmålet om man i fvl. § 32 første ledd bokstav b burde vise til lov om elektroniske signaturer § 3 nr. 1 (elektronisk signatur), nr. 2 (avansert elektronisk signatur) eller nr. 3 (kvalifisert elektronisk signatur). Med den løsningen som nå er valgt, dvs. å skyve de tekniske spesifikasjonene til en forskrift eller til beslutninger med hjemmel i forskriften, blir synspunktene her av mindre relevans i forhold til forslaget til lovendring. For forskriftsarbeidet er det likevel av betydning å merke seg at *Næringslivets Hovedorganisasjon* og *Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet* mener nr. 1 er tilstrekkelig. *Finansdepartementet* mener derimot at man må kreve nivå nr. 2 eller nr. 3.

3.5.4.3.4 Nedtegne

Sosial- og helsedepartementet mener forslaget til en egen definisjon av begrepene *nedtegne*, *nedskrive* og *protokollerei* fvl. § 2 første ledd bokstav h er overflødig. Det hevdes at begrepene - som skriftlighet - er teknologinøytrale, og de tradisjonelle forestillingene om at dette forutsetter papir er «knyttet til tilvenning og generasjonsskifte».

D e p a r t e m e n t e t er fullt på det rene med at en egen definisjon av disse begrepene en gang i framtida kan bli oppfattet som overflødig. Det er imidlertid neppe situasjonen i dag. Den klarhet som oppnås gjennom en slik

legaldefinisjon bør ikke undervurderes, og departementet er derfor av den mening at forslaget bør opprettholdes.

3.5.4.4 *Kommet fram og avgitt*

Ingen av høringsinstansene er uenige i Justisdepartementets standpunkt i høringsbrevet 15. januar 2001 om at begrepene *kommet fram* og *avgitt* er teknologinøytrale begrep. Det er derfor ikke nødvendig å forandre disse begrepene for å legge til rette for elektronisk kommunikasjon.

Det er derimot påkrevd - som påpekt både av Kartleggingsprosjektet og i høringsbrevet - å redefinere begrepene slik at skjæringspunktet for *når* en elektronisk melding er kommet fram (jf. fvl. §§ 29, 35 og 36) eller er avgitt (jf. fvl. § 30), er like klart som ved papirkommunikasjon.

I høringsbrevet ble det foreslått at en avklaring av begrepet *kommet fram* skulle oppnås gjennom presiserende merknader om begrepet her i proposisjonen. Etter at høringsbrevet ble sendt ut, har d e p a r t e m e n t e t imidlertid kommet til at det i forvaltningsloven bør tas innen en bestemmelse som hjemler nærmere forskrifter om elektronisk kommunikasjon i og med forvaltningen, jf. forslaget til ny § 15 a. En nærmere avklaring av *når* en elektronisk melding er kommet fram, hører naturlig hjemme i forskrifter etter denne bestemmelsen. En forskriftsfesting av reglene framstår også som en sikrere løsning enn veiledende merknader i forarbeider.

I de varslede forskriftene vil utgangspunktet være at når forvaltningen kommuniserer en meddelelse elektronisk, og tidspunktet for når denne meddelelsen har kommet fram har betydning for beregning av frister etter fvl. §§ 29 og 36 eller for forvaltningens omgjøringskompetanse etter § 35, anses meddelelsen for å ha *kommet fram* på det tidspunkt informasjonssystemet registrerer at parten har skaffet seg tilgang til meddelelsen. Er det vedtaket meddelelsen gjelder også kunngjort, bør det tidspunktet som kommer først av kunngjøringstidspunktet og det tidspunktet informasjonssystemet registrerer at parten har skaffet seg tilgang til vedtaket, legges til grunn.

Ingen av høringsinstansene har uttalt seg mot forslaget om et tillegg til fvl. § 30 der det presiseres at en klage også vil være framsatt i tide dersom den før utløpet av fristen er avgitt «til en elektronisk adresse som forvaltningsorganet har oppgitt for mottak av klager».

Næringslivets Hovedorganisasjon stiller spørsmål om hva som skal legges til grunn dersom klagen er sendt til gal adresse men innen riktig organ, eller er sendt til klageorganet i stedet for førsteinstans. Dersom dette ikke medfører fristavbrudd, anfører NHO at oppreisning for oversittelse av klagefrist etter fvl. § 31 ikke er et tilfredsstillende alternativ. Dette er begrunnet med at mange forvaltningsorgan er påholdne med å bruke disse reglene.

Etter d e p a r t e m e n t e t s oppfatning bør løsningen være at en elektronisk klage - for å være fristavbrytende - må være kommet frem til den elektroniske adresse det aktuelle forvaltningsorgan har oppgitt for mottak av elektroniske klager. Den motsatte løsningen må antas å føre til større problemer, også for publikum. De enkelte tjenestemenn kan være fraværende over lengre tid uten at dette er synlig for den som sender e-post til vedkommendes tjenesteadresse. Forvaltningsklager - som undertiden kan kreve rask behandling - kan bli liggende ujournalisert i lengre tid og kan i verste fall gå tapt.

I praksis kan man neppe si at det er et byrdefullt krav at klagen må være kommet frem til korrekt elektronisk adresse for å være fristavbrytende. Sammen med underretningen om enkeltvedtaket skal det etter fvl. § 27 tredje ledd bl.a. opplyses om klageinstans og «den nærmere fremgangsmåte ved klage». Dette omfatter at et forvaltningsorgan som kan motta elektroniske klager, også må angi den riktige elektroniske adresse for dette formål. Avgivelse av elektronisk klage til andre adresser enn den oppgitte, vil derfor være i strid med de positive opplysninger parten har mottatt ved underretningen om vedtaket.

I forarbeidene til forvaltningsloven, jf. Ot.prp. nr. 38 (1964-65) s. 104, forutsettes at en klage bare kan anses avgitt i tide når den er stilet til riktig organ. Det vil i praksis si når den er stilet til underinstansen, jf. § 32 første ledd bokstav a. I forvaltningspraksis har man nok likevel ansett det som fristavbrytende at en klage er avgitt til klageorganet, jf. Woxholth op.cit. s. 404. Det synes ikke grunn til å behandle elektroniske klager på en annen måte enn klager framsatt på papir når det gjelder dette spørsmålet. Likevel kan det her oppstå visse særspørsmål fordi et klageorgan normalt vil ha en felles papirpostadresse for alle typer henvendelser, mens det samme organet ikke nødvendigvis har noen elektronisk adresse for mottak av elektroniske klager. Organet kan ha en adresse for elektronisk postmottak, men denne adressen vil ikke språklig være en adresse «for mottak av elektroniske klager» dersom organet aldri treffer enkeltvedtak i første instans. Da har jo ikke organet behov for å oppgi noen adresse av dette slag. I slike situasjoner taler de beste grunner for å se det slik at den sentrale adressen for elektronisk postmottak likestilles med adresse «for mottak av elektroniske klager».

For øvrig må bestemmelsen i fvl. § 30 leses i sammenheng med oppreisningsreglene i fvl. § 31. I alle fall i en overgangsperiode bør forvaltningen legge seg på en liberal praksis overfor parter som av ulike grunner sender inn elektroniske klager til uriktige adresser innenfor riktig organ. Dette gjelder både med hensyn til å avgjøre om vilkårene i § 31 første ledd bokstav a og b er oppfylt og med hensyn til utøvelse av hensiktsmessighetsskjønnet, jf. at ingen har rettskrav på oppreisning.

Den rettslige løsningen i § 30 har også betydning for forståelsen av begrepet *avsendt* i fvl. § 16 første ledd avslutningsvis. Det heter her at partens frist for å gi merknader til et forhåndsvarsel som hovedregel «løper fra den dagen varset er avsendt». De skjæringspunkt for når avgivelse har funnet sted som følger av § 30, må så langt de passer også gjelde for når avsendelse har funnet sted etter § 16 første ledd. Har parten oppgitt en bestemt elektronisk adresse for elektronisk kommunikasjon med forvaltningen, foreligger det først avsendelse når varselet er sendt til denne adressen.

Nærmere regulering av enkeltheter rundt spørsmålet om hva som skal regnes som fristavbrytende elektronisk avgivelse etter fvl. § 30, kan gis i forskrift etter fvl. § 15 a.

3.5.4.5 Varsling, underretning og kunngjøring

Ingen av høringsinstansene har uttalt seg mot Justisdepartementets forslag til endringer i fvl. §§ 16 og 27. I høringsnotatet ble det foreslått at elektronisk varsling etter § 16 og elektronisk underretning etter § 27 bare kunne likestilles

- og dermed komme i stedet for - papirbasert varsling når mottakeren uttrykkelig hadde godtatt at kommunikasjonen kunne finne sted elektronisk.

Lovutvalget for forfatnings- og forvaltningsrett i *Den norske Dommerforening* støtter kravet om uttrykkelig samtykke. Foreningen uttaler bl.a.:

«Av rettssikkerhetshensyn bør kravet forstås slik at det ikke er noen rimelig tvil om at vilkåret er fullt forstått og akseptert. Det gjelder spesielt der en persons rettsstilling påvirkes av meldingen.»

D e p a r t e m e n t e t er enig i dette, og viser for øvrig til kapittel 2.5 for en samlet drøftelse av hva som menes med «uttrykkelig godtakelse».

Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet mener man må kunne forutsette «at en som har henvendt seg til forvaltningen via e-post også har samtykket til å motta svaret over samme medium». Etter *d e p a r t e m e n t e t*s oppfatning er dette et utsagn som må modifiseres. Ved vanlig informasjonsutveksling kan nok forvaltningen legge til grunn at man kan besvare en e-post-henvendelse ved e-post til avsender. Derimot kan man ikke operere med en slik forutsetning når den meldingen som går fra forvaltningen utløser frister, slik som varsel etter fvl. § 16 og underretning etter § 27. Da kan bare et uttrykkelig samtykke gi god nok sikkerhet.

Næringslivets Hovedorganisasjon viser til at saksopplysninger etter fvl. § 17 annet og tredje ledd må kunne forelegges parten elektronisk, men som for § 16 og 27 bør dette bare være mulig ved uttrykkelig godkjenning.

D e p a r t e m e n t e t er ikke enig i dette. Etter fvl. § 17 annet ledd *skal* en rekke opplysninger forelegges parten til uttalelse. Slik bestemmelsen er formulert, er det forvaltningen som har risikoen for at disse opplysningene blir forelagt for parten, dvs. at forvaltningen har risikoen for at opplysningene kommer fram. Det må innebære at forvaltningen må kunne presentere opplysningene elektronisk når forvaltningen har saklig grunn til å tro at dette medfører at opplysningene når fram til parten. Foreleggelse av slike opplysninger utløser ingen tilsvarende frist for parten, med mindre forvaltningen av administrative grunner angir en svarfrist. En slik svarfrist vil imidlertid som hovedregel ikke ha preklusiv virkning, men manglende respons fra parten kan ha det resultat at forvaltningen ikke kan klandres for mangelfull utredning. Det kan ikke utelukkes at enkelte opplysninger som parten skal forelegges med sikte på uttalelse etter § 17 annet ledd, er av så stor betydning at forvaltningen ikke bør forelegge dem elektronisk uten at det foreligger uttrykkelig samtykke. Men igjen er dette forvaltningens risiko, ikke partens, og det framstår derfor som unødvendig å kreve uttrykkelig samtykke for elektronisk foreleggelse etter § 17 annet ledd.

Det som her er sagt om § 17 annet ledd, gjelder også for de opplysninger som etter § 17 tredje ledd *bør* gjøres kjent for parten.

NHO har videre foreslått at det i fvl. §§ 16 og 27 bør tas inn at forhåndsvarsel og underretning «skal gis til en elektronisk adresse mottakeren har oppgitt for mottak til slikt formål». Dette anses som nødvendig for å sikre at meldingen fra forvaltningen kommer fram til rette vedkommende i den bedriften som er part i saken. Det vises også til at dette er påkrevet som en følge av Datatilsynets restriktive holdning når det gjelder virksomheters adgang til å åpne ansattes e-post.

De p a r t e m e n t e t er enig i dette forslaget og ser det som prinsipielt riktig å stille likelydende krav til parter og forvaltningen når det gjelder bruk av riktig elektronisk adresse hos mottaker i forvaltningssaker der kommunikasjonen utløser klare rettsvirkninger. Det foreslås derfor inntatt en slik presisering i fvl. §§ 16 og 27.

3.5.4.6 Andre spørsmål

Høringsinstansene har i sine uttalelser også tatt opp enkelte spørsmål som ikke ble berørt særskilt i høringsbrevet.

Både *Datatilsynet* og *Næringslivets Hovedorganisasjon* er opptatt av forholdet til personopplysningsloven. NHO savner en redegjørelse for «hvilke konsekvenser den nye personopplysningsloven vil ha for e-Regelverkesprosjektet mer generelt». Det vises særlig til at loven skiller mellom behandling som skjer ved hjelp av elektroniske hjelpemidler og behandling som skjer manuelt. Derfor kan full likestilling mellom elektronisk og papirbasert kommunikasjon i forvaltningsloven støte på problemer.

Slik d e p a r t e m e n t e t ser det, må man kunne legge til grunn at forvaltningsorganer som har kontakt med private parter, og som ikke fører et elektronisk register over disse, fører et manuelt register. Slike registre er omfattet av personopplysningsloven. En overgang til elektronisk føring av disse registrene og til elektronisk kommunikasjon med partene, fører derfor ikke til at virksomheten blir omfattet av nye lovbestemmelser etter personopplysningsloven.

NHO stiller videre spørsmål om det skal være mulig for private parter å reservere seg mot at opplysninger kommuniseres elektronisk. Spørsmålet gjelder ikke den direkte kommunikasjonen mellom organet og den private part som ikke ønsker elektronisk kommunikasjon. Slik kommunikasjon kan den private parten i stor grad hindre ved ikke å samtykke etter fvl. §§ 16 og 27. Spørsmålet knytter seg til situasjoner der det finnes flere parter i samme sak, hvorav noen har samtykket til elektronisk kommunikasjon mens andre vil reservere seg mot at opplysninger om deres virksomhet overhode blir kommunisert elektronisk, og da typisk begrunnet utfra risikoen for at opplysninger av konfidensiell art kan komme på avveier.

D e p a r t e m e n t e t s vurdering at det ikke foreligger - eller bør foreligge - noen slik adgang til å nekte elektronisk formidling av opplysninger om seg selv mellom forvaltningen og andre private parter, gitt at dette er opplysninger som forvaltningen kan gi til andre private parter på papir. En slik reservasjonsadgang vil gi store praktiske problemer, og det må legges til grunn at sikkerheten for at opplysningene ikke kommer på avveier, blir tilstrekkelig ivaretatt gjennom forvaltningslovens regler om taushetsplikt og personopplysningslovens regler om informasjonssikkerhet, jf. personopplysningsloven § 13.

NHO foreslår i sitt hørings svar at det «inntas en eksplisitt bestemmelse i forvaltningsloven hvor det klart kommer til uttrykk at publikum har et krav på å kommunisere elektronisk med forvaltningen», og slik at denne bestemmelsen trer i kraft 1. januar 2002. Det vises i denne forbindelse til prosjektet «Et enklere Norge» der det ble opplyst at alle offentlige etater skulle være «på nett» innen utgangen av 2002. På den motsatte side mener *Kirke-, utdannings-*

og forskningsdepartementet at man bør vurdere en generell regel om at elektronisk kommunikasjon bare kan brukes i den grad forvaltningsorganet har lagt til rette for dette.

Etter departementets vurdering bør det ikke inntas slike bestemmelser i forvaltningsloven. NHOs forslag kan ikke lovfestes uten at man samtidig gir regler for hvilke konsekvenser som skulle følge av en eventuell fristoversittelse. Tempoet i forvaltningens tilrettelegging for elektronisk kommunikasjon er i første rekke et budsjettspørsmål. Departementet anser det på den annen side unødvendig å lovfeste Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementets forslag om at man bare kan kommunisere elektronisk med forvaltningen i den grad forvaltningsorganet har lagt til rette for dette. Dette følger allerede av de faktiske forhold. For retten til å påklage enkeltvedtak foreslås det likevel - av pedagogiske grunner - å lovfeste i fvl. § 32 fjerde ledd at elektronisk klage bare kan framsettes når det organ som skal motta klagen har lagt til rette for dette.

3.5.4.7 Forslaget om forskriftshjemmel (ny fvl. § 15 a)

3.5.4.7.1 Høringsinstansenes syn

29 høringsinstanser har gitt tilbakemelding på høringsbrevet 20. mars 2001. Det store flertall av disse har opplyst at de ikke ville avgi uttalelse eller at de ikke har merknader til forslaget. Fem høringsinstanser - *Regjeringsadvokaten*, *Riksarkivaren*, *Fylkesmannen i Østfold*, *Fylkesmannen i Vest-Agder* og *Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet* - har gitt klar tilslutning til forslaget. Ingen har avvist forslaget.

Materielle merknader til departementets forslaget har bare kommet fra *Nærings- og handelsdepartementet*, *Statskonsult* og en *arbeidsgruppe* under Arbeids- og administrasjonsdepartementet, nedsatt for å utarbeide et forslag til forskrifter med hjemmel i den foreslåtte bestemmelsen i forvaltningsloven § 15 a. I arbeidsgruppa sitter representanter fra bl.a. Arbeids- og administrasjonsdepartementet, Nærings- og handelsdepartementet, Finansdepartementet, Justisdepartementet og Statskonsult.

Nærings- og handelsdepartementet anfører at hjemmelen ikke må bli for snever slik at det senere viser seg at man ikke kan regulere alle de forhold som bør tas inn i forskriften. Det foreslås derfor at forskriftshjemmelen også må åpne for «å fastsette regler om hvilken fremgangsmåte og elektroniske adresse eller informasjonstjeneste som skal benyttes ved elektronisk kommunikasjon med forvaltningen». Dette vil bl.a. kunne omfatte regler om hvilke «systemer og adresser publikum skal benytte ved henvendelser til forvaltningen, forvaltningens bruk av systemer for varsling og underretning til publikum og om konsekvensene av at de anviste fremgangsmåter eller systemer ikke er benyttet».

Med det som bakgrunn foreslår Nærings- og handelsdepartementet følgende ordlyd i ny fvl. § 15 a (*kursiveringen* markerer avvik fra Justisdepartementets forslag i høringsbrev 20. mars 2001):

«Kongen kan gi nærmere regler om elektronisk saksbehandling og kommunikasjon med og i forvaltningen. Dette kan omfatte bl.a. nærmere regler om hvilken fremgangsmåte og elektroniske adresse eller infor-

masjonstjeneste som skal benyttes, om signering, autentisering, sikring av integritet og konfidensialitet og om krav til de produkter, tjenester og standarder som skal benyttes for slik saksbehandling og kommunikasjon.»

Statskonsult fremmer også forslag om en noe utvidet bestemmelse, slik at det kommer mer konkret til uttrykk hva forskriftshjemmelen gir adgang til å bestemme. Det foreslås tatt inn i bestemmelsen at det kan gis regler om *elektroniske adresser og infrastruktur*.

Statskonsult mener at det bør framgå av bestemmelsen at hensikten med forskrifter etter fvl. § 15 a skal være å fremme en «sikker, forsvarlig og effektiv elektronisk saksbehandling og kommunikasjon», der krav til sikkerhet (sikre løsninger) og forsvarlighet (aktsom/forsvarlig bruk og rettssikkerhet) må veies opp mot bl.a. hensynet til effektivitet. Det bør videre framgå at sikkerhets- og kvalitetskravene kan variere avhengig av om innholdet i den informasjonen som behandles f.eks. er sensitive eller ikke, taushetsbelagt eller ikke, gjelder betydelige økonomiske verdier eller er av trivielle natur.

Statskonsult setter fram følgende forslag til ordlyd (*kursivering* markerer avvik fra Justisdepartementets forslag i høringsbrev 20. mars 2001):

«Kongen kan gi nærmere regler om *sikker, forsvarlig og effektive* elektronisk saksbehandling og kommunikasjon med og i forvaltningen. *Dette kan omfatte for eksempel regler om elektroniske adresser, produkter, tjenester, infrastruktur, standarder og fremgangsmåter, og regler om signering, autentisering, sikring av integritet og konfidensialitet, tilpasset den informasjonen som inngår i slik saksbehandling og kommunikasjon.»*

Fra den *arbeidsgruppa* under Arbeids- og administrasjonsdepartementet som skal utarbeide forslag til forskrifter etter fvl. § 15 a, er det reist spørsmål ved om departementets forslag til bestemmelse er vidtrekkende nok, særlig når det gjelder muligheten for å pålegge publikum plikter. Det stilles bl.a. spørsmål ved om bestemmelsen vil gi tilstrekkelig hjemmel til å fastsette krav til «*forsvarlig bruk* av sikkerhetstjenester, produkter og systemer, herunder *krav til publikum* med hensyn til bruksbegrensninger på forvaltningsspesifikke løsninger, krav til forsvarlig oppbevaring og bruk av koder og nøkler, varslingsplikter og inngrep eller reaksjoner ved misbruk».

I høringsuttalelsen blir departementet bedt om å ta stilling til om den foreslåtte forskriftshjemmelen vil gi hjemmel til å gi bestemmelser med slikt innhold som skissert i NOU 2001: 10 kapittel 11.6.1 under overskriften «Henveldelser som er underlagt formkrav» (s. 144):

1. «For henvendelser som er underlagt særskilte formkrav, kan forvaltningsorganet gi anvisning på hvilke virkemidler som må benyttes for at henvendelse kan skje i elektronisk form, herunder krav til virkemidler for sikker bekreftelse av avsenders identitet eller fullmakter. Forvaltningsorganet kan også stille krav om at særlige sikkerhetstjenester skal tas i bruk.
2. Forvaltningsorganet skal tilby, eller gi anvisning på, tjenester som gjør det mulig å oppfylle kravet til bekreftelse av identitet eller fullmakter eller øvrige krav forvaltningsorganet har stilt.»

og kapittel 11.6.2 under overskriften «Utstedelse og bruk av sertifikater for informasjonssystemer» (s. 145):

1. «Informasjonssystemer som benyttes i forbindelse med helt eller delvis automatiserte behandlinger, og som i sitt resultat er eller framstår som avgjørelser i forvaltningslovens forstand, skal utstyres med sertifikat som identifiserer den etaten som informasjonssystemet behandler meldinger for.
2. Sertifikatet skal inneholde opplysninger som overfor mottaker av sertifikatet bekrefter knyttingen mellom en behandling utført av informasjonssystemet og den aktuelle etat.
3. Mottaker av meldinger knyttet til slike sertifikater kan forholde seg til meldingen som om den var signert av en person i forvaltningen med fullmakt til å avgi eller signere nevnte melding eller avgjørelse med mindre vedkommende visste eller måtte vite at meldingen eller avgjørelsen var blitt til ved en feil.
4. Søknad om utstedelse av sertifikat som knytter signaturverifiseringsdata (offentlig nøkkel) til et informasjonssystem og en offentlig etat, og som skal brukes ved behandlinger som kan resultere i avgjørelser etter forvaltningsloven, skal godkjennes av den som er bemyndiget til å tildele fullmakter på etatens vegne.»

Arbeidsgruppa under Arbeids- og administrasjonsdepartementet foreslår at fvl. § 15 a gis slik ordlyd (*kursiveringen* markerer avvik fra Justisdepartementets forslag i høringsbrev 20. mars 2001):

«Kongen kan gi nærmere regler om elektronisk saksbehandling og kommunikasjon med og i forvaltningen. *Dette kan omfatte bl.a. nærmere regler om hvilken fremgangsmåte og elektroniske adresse eller informasjonstjeneste som skal benyttes ved elektronisk kommunikasjon med forvaltningen*, om signering, autentisering, sikring av integritet og konfidensialitet og om krav til de produkter, tjenester og standarder som *[kan eller] skal benyttes* for slik saksbehandling og kommunikasjon. *Det kan også gis nærmere bestemmelser om krav til forsvarlig bruk av sikkerhetsløsninger og systemer som benyttes ved kommunikasjon med forvaltningen og om virkningene av misbruk.*»

3.5.4.7.2 Departementets merknader

Departementet har følgende merknader til innspillene fra Nærings- og handelsdepartementet, Statskonsult og arbeidsgruppa under Arbeids- og administrasjonsdepartementet:

1. Alle tre instanser synes å støtte den ytre ramme om forskriftskompetansen, slik den følger av forslagets innledende ord, dvs. at Kongen kan gi «nærmere regler om elektronisk saksbehandling og kommunikasjon med og i forvaltningen». Statskonsult ønsker imidlertid en viss klargjøring av rammene ved å ta inn i bestemmelsen hvilke hensyn som kan begrunne forskrifter.

Etter departementets vurdering er det neppe behov for en formålsavgrensning i forskriftshjemmelen. Hensikten med å gi nærmere forskrifter vil nettopp være å oppnå en situasjon der hensynet til sikkerhet og effektivitet mest mulig optimalt er balansert mot hverandre. Å nevne dette eksplisitt kan derfor neppe sies å tilføre bestemmelsen et nødvendig tillegg. Det kan dessuten anføres at de øvrige forskriftshjemler i forvaltningsloven ikke eksplisitt angir hvilke hensyn som skal avveies mot hverandre når forskrifter skal

gis, trolig fordi man har sett det slik at dette framgår av sammenhengen. En slik lovgivningsteknikk bryter derfor med mønsteret i loven.

Det er dessuten vanskelig å se at en klar formålsangivelse vil medføre noen reell kompetansebegrensing - om det er det man er ute etter - idet man vel vanskelig kan tenke seg at det vil bli gitt forskrifter ut fra andre hensyn.

Statskonsults forslag om å lovfeste at kravene i forskriftene skal være «tilpasset den informasjonen som inngår», blir på samme måte en unødvendig forlengelse av bestemmelsen.

2. De øvrige innvendinger mot departementets forslag synes knyttet til hvilke emner for forskriftsregulering som bør nevnes eksplisitt i den ikke uttømmende oppregningen etter ordene «herunder» eller «dette kan bl.a. omfatte». Slik departementet ser det er det særlig to forhold som er bestemmende for hva det er naturlig å ta med i en slik ikke uttømmende liste over eksempler:

- a) Når det kan være tvilsomt om den generelle kompetanseangivelsen dekker en ønsket forskriftsbestemmelse, kan en eksempelliste - som viser at lovgiverne mener at det aktuelle forhold omfattes - avskaffe tvilen.
- b) En eksempelliste kan ha en betydelig opplysende verdi, ved at den som leser loven i ettertid vil få kunnskap om hvilke forhold som kan være nærmere regulert i forskrifter. Dermed øker sannsynligheten for at vedkommende finner fram til de forskrifter som måtte være gitt.

Departementets forslag i høringsbrevet 20. mars 2001 var i første rekke motivert av hensynene i punkt b. Høringsuttalelsene fra arbeidsgruppa under Arbeids- og administrasjonsdepartementet kan imidlertid forstås dithen at man finner det uklart om alle de bestemmelser som er skissert som aktuelle i NOU 2001: 10, vil ha hjemmel i innledningsordene i den forslåtte § 15 a. Bekymringen knytter seg særlig til at det er aktuelt å pålegge privatpersoner plikter, f.eks. når det gjelder bruk og oppbevaring av sertifikater, krypteringsnøkler etc., jf. NOU 2001: 10 kapittel 11.2.7.4, og regler om sanksjoner mot privatpersoner som bryter slike forpliktelser, jf. NOU 2001: 10 kapittel 11.2.8.

Etter departementets syn er det ikke nødvendigvis slik at det trengs lovhjemmel for slike forskrifter etter fvl. § 15 a. For det første vil departementet nevne at de fleste byrder som det kan være aktuelt å pålegge private, trolig kan pålegges i medhold av privat autonomi. Også private rettssubjekter - typisk banker og forsikringsselskap - som åpner for elektronisk kommunikasjon som et supplement eller alternativ til papirbasert kommunikasjon, kan stille krav til f.eks. de produkter, tjenester og standarder som skal benyttes ved slik kommunikasjon mellom dem og kundene. PKI-utvalget er selv inne på avtaleregulering av kontakten mellom publikum og forvaltning som er alternativ til forskriftsregulering, jf. NOU 2001: 10 kapittel 11.5.2. Når man ikke har anbefalt den løsningen, skyldes det i første rekke frykten for at man kan få et villniss av avtaler på et område der ensartet regulering er ønskelig.

Departementet ser det slik at forvaltningen i medhold av sin rett til selv å bestemme egne arbeidsrutiner, nødvendig sikkerhetsnivå, behov for kunnskap om avsenders identitet m.v., kan stille krav til innkommende elektroniske meldinger. Dette kan sammenliknes med forvaltningens rett til uten lovhjemmel å fastsette åpningstider og tider for telefonhenvendelser, og til å kreve nærmere dokumentasjon for identitet etc. når det er begrunnet tvil om dette. Slike ordensbestemmelser innebærer ikke en rettslig *forpliktelse* for

den private part. Derimot utgjør det en faktisk hindring, i den forstand at vedkommende vanskelig kan oppnå det han eller hun ønsker om man ser bort fra bestemmelsene. Man må heller ikke overse at muligheten for elektronisk kommunikasjon med forvaltningen er et tilbud til publikum. Dersom man ikke kan akseptere de vilkår som settes for å oppnå en vellykket elektronisk kommunikasjon, kan den private *alltid* benytte papirbaserte løsninger.

For det annet kan det ikke være tvilsomt at den generelle kompetansen som gis Kongen i de innledende ordene i forslaget til § 15 a gir en viss kompetanse for å pålegge private rettssubjekt plikter. Ut fra den alminnelige lære om at jo mer inngripende forpliktelser som pålegges private, desto sterkere blir kravet om en klar hjemmel, vil imidlertid den uspesifikke kompetansen etter § 15 a ha klare begrensninger. Departementet kan imidlertid ikke se at de bestemmelser som er skissert i NOU 2001: 10 kapitlene 11.2.7 Privatpersoners bruk av elektronisk signatur og 11.2.8 Inngrep ved misbruk av sertifikater ved kommunikasjon med forvaltningen, samt tilsvarende regler vedrørende innholdskryptering og nøkkelhåndtering, jf. kapittel 11.3, går ut over den kompetansen som naturlig ligger i retten til å «gi nærmere regler om elektronisk kommunikasjon mellom forvaltningen og publikum og elektronisk saksbehandling og kommunikasjon i forvaltningen», jf. innledningsordene i forslaget til ny fvl. § 15 a.

3. Selv om d e p a r t e m e n t e t ikke ser behov for å utfylle eksemplisten for å klargjøre at den generelle kompetanseangivelsen dekker slike bestemmelser som er foreslått i NOU 2001: 10 kapitlene 11.2.7, 11.2.8 og 11.3, kan det av pedagogiske grunner være fornuftig å utvide eksemplisten, sammenliknet med utkastet i høringsbrevet 20. mars 2001.

Departementet ser det f.eks. nyttig å nevne at det i forskrifter etter § 15 a kan gis bestemmelser om hvilken elektronisk adresse eller informasjonstjeneste (webseite) som skal benyttes. For fremsettelse av forvaltningsklage er dette vilkåret foreslått inntatt i fvl. § 30 første punktum, men muligheten for å styre meldingene til en sentral adresse har selvsagt stor betydning også utenom klagetilfellene.

Derimot er det vel neppe påkrevet å nevne *framgangsmåte* i hjemmelsbestemmelsen, slik som foreslått av Statskonsult og AADs arbeidsgruppe. Eksemplisten i bokstavpunktene a til e er uansett ikke uttømmende. Dessuten er det vel såpass selvsagt at forvaltningen kan kreve at publikum retter seg etter den tekniske framgangsmåte som er angitt - f.eks. ved utfylling av et elektronisk skjema - at det er unødvendig å presisere dette.

Videre antar departementet at det vil være klargjørende om det tas inn i fvl. § 15 a at forskriftene kan (og bør) omfatte nærmere regler om når og hvordan forvaltningen skal kvittere for mottak av elektroniske meldinger.

Statskonsult har foreslått at begrepet *infrastruktur* brukes, i tillegg til produkter, tjenester og standarder. Etter d e p a r t e m e n t e t s oppfatning vil infrastruktur her være summen av de produkter, tjenester og standarder som benyttes. Det synes derfor ikke nødvendig å forlenge bestemmelsen med dette ordet.

4. PKI-utvalget har framhevet at det er særlig viktig med bestemmelser som kan hindre at andre enn de berettigede (eierne) får tilgang til nøkler, koder sertifikater etc. Det er derfor foreslått at det gis regler om at forvaltnin-

gen ved mistanke om misbruk kan sperre brukeridentiteten eller sertifikatet for videre bruk mot organet, jf. NOU 2001: 10 kapittel 11.2.8. Det er vist til at tilliten til hele systemet kan settes i fare om man ikke kan stole på at det er fullt samsvar mellom nominell og reell signering.

Som et utgangspunkt kan det bemerkes at det synes unødvendig å gi regler om slikt misbruk, fordi misbruket i første rekke vil ramme eieren selv, ved at andre kan benytte seg av eierens identitet og dermed pådra vedkommende forpliktelser. Den enkelte eier av individuelle sertifikater, koder, nøkler etc. vil følgelig selv være den nærmeste til å passe på at disse ikke kan benyttes av andre.

Det kan imidlertid også tenkes situasjoner der misbruk vil ramme tredjepersoner eller forvaltningen, slik at eieren ikke har den nødvendige oppfordring til å beskytte sitt sertifikat. Et eksempel kan være at en legesekretær gis tilgang til legens sertifikat - eventuelt ved kopi - med den følge at den elektroniske kommunikasjonen til f.eks. apotek og Rikstrygdeverket framstår som signert av legen. Dette vil i såfall være et misbruk, både i forhold til forutsetningen om at personlige sertifikater bare skal benyttes av den de er utstedt til, og i forhold til eventuelle krav om at det bare er legen personlig som har rett til å utløse de virkninger som meldingene medfører i apoteket/Rikstrygdeverket.

Også av pedagogiske grunner kan det være påkrevd med regler som klar fastslår at personlige sertifikater, koder, nøkler etc. er like personlige som et navnetrekk. Det må innprentes at bruk av andres sertifikater etc. er like illegitimt som etterlikning av andres navnetrekk, selv om det foreligger samtykke fra eieren av sertifikatet.

Departementet har derfor kommet til at det kan være behov for regler om tiltak ved misbruk, og at det bør framgå av eksempellisten at slike regler kan gis.

3.6 Generelt om elektronisk kommunikasjon i privatrettslige lover

3.6.1 Behovet for endringer

3.6.1.1 Forslaget i høringsbrevet

Justisdepartementet ga i sitt høringsbrev punkt 1.9 en generell redegjørelse for noen grunnleggende spørsmål i tilknytning til bruk av elektronisk kommunikasjon i privatrettslige lover. I og med at valg av løsninger i de enkelte lover styres av overordnede utgangspunkter, knytter de fleste høringsuttalelsene seg til disse spørsmålene. Med hensyn til behovet for endringer uttaler departementet blant annet følgende på side 12-13 i høringsbrevet:

«Justisdepartementet har funnet forholdsvis få absolutte rettslige hindringer for elektronisk kommunikasjon innen privatretten. I mange tilfeller har en tolkning av den aktuelle bestemmelse gitt som resultat at teknologinøytralitet i utgangspunktet foreligger.

[...]

Justisdepartementet er likevel av den oppfatning at det kan være hensiktsmessig uttrykkelig å uttale at loven eller forskriftens krav til for eksempel skriftlighet eller underskrift ikke er til hinder for elektronisk kommunikasjon. Departementet er innforstått med at slik særre-

gulering kan bryte med norsk lovgivningstradisjon. Det hersker imidlertid atskillig rettsusikkerhet på flere av de felter som berøres av vår gjennomgåelse av formueretten. Denne rettsusikkerheten kan unødig hemme den tekniske og samfunnsmessige utvikling. Flere av våre endringsforslag er begrunnet i disse hensynene, og er nærmere kommentert i forbindelse med forslagene. Behovet for lovendringer er imidlertid ulikt. Brorparten av våre forslag kommer derfor innen sentral kontrakts- og selskapslovgivning.»

3.6.1.2 Høringsinstansenes syn

Et generelt inntrykk fra høringen er at det er behov for tilrettelegging av det privatrettslige regelverket for bruk av elektronisk kommunikasjon. Noen høringsinstanser har merknader til hvordan utgangspunktet for tilretteleggingen bør være. *Finansieringselskapenes Forening*, *Finansnæringens Hovedorganisasjon* og *Næringslivets Hovedorganisasjon* reiser spørsmål om det kan være hensiktsmessig med en generell lov om elektronisk kommunikasjon.

Næringslivets Hovedorganisasjon uttaler videre blant annet:

«Justisdepartementet konkluderer med at man har funnet forholdsvis få absolutte rettslige hindringer for elektronisk kommunikasjon innen privatretten. Slik man ser det, har en tolkning av den aktuelle bestemmelse gitt som resultat at teknologinøytralitet i utgangspunktet foreligger. Departementet legger allikevel opp til at det skal inntas særskilte bestemmelser i enkelte sentrale kjøps- og kontraktsrettslige lover for å unngå tvil om hvorvidt elektronisk og tradisjonell kommunikasjon er likestilt. Dette skal gjøres ved at det uttrykkelig skal uttales at loven eller forskriftens krav til for eksempel skriftlighet eller underskrift ikke er til hinder for elektronisk kommunikasjon. NHO er skeptisk til at det skal innføres en slik regel i enkelte, men ikke alle, lover og forskrifter. Ikke bare bryter slik særregulering med norsk lovgivningstradisjon slik departementet selv påpeker, det vil også medføre betydelig usikkerhet knyttet til bestemmelser innen rettsområder, hvor slike uttrykkelige bestemmelser mangler.»

3.6.1.3 Departementets vurderinger

Departementet slutter seg til Næringslivets Hovedorganisasjons og andre høringsinstansers merknader om at det er viktig å unngå tolkningstvil med hensyn til bruk av elektronisk kommunikasjon. Departementet står imidlertid fast ved at det foreligger behov for avklaring i den enkelte lov. Brukerne av regelverk vil i hovedsak tolke sin rettsposisjon ut fra det regelverk som konkret gjelder for de enkelte rettslige disposisjoner. Det er etter departementets mening en fordel med regulering i den enkelte lov, fremfor en generell lov med konkrete unntak. En generell lov om kommunikasjonsformer vil føre til en ytterligere fragmentering av regelverket, og det vil uansett være behov for en viss særregulering i lover og forskrifter av bruk av elektronisk kommunikasjon.

Departementet foreslår nedenfor at flere lover som ikke er teknologinøytrale, gjøres teknologinøytrale ved å åpne for bruk av elektronisk kommunikasjon. I høringsbrevet foreslo departementet dessuten flere endringer for å klargjøre adgangen til å bruke elektronisk kommunikasjon også i forhold til bestemmelser som det ikke er knyttet formkrav til, for eksempel i forhold til meldings- og varslingskrav i forskjellige lover. Det vises blant annet til forsla-

gene i høringsbrevet til endringer i kjøpsloven. Departementet har imidlertid kommet til at klargjøring av slike begreper i noen lover faktisk kan skape større usikkerhet ved tolkningen av andre lover. Departementet vurderer det derfor slik at lovendringer som skal klargjøre adgangen til å bruke elektronisk kommunikasjon, bør begrenses til bestemmelser som det kan være naturlig å tolke som hindringer for bruk av elektronisk kommunikasjon, typisk skriftlighets- og underskriftskrav.

For å unngå tvil om teknologinøytralitet foreligger, foreslår departementet også at det i de tilfellene hvor det *fortsatt skal kreves papir*, skal dette presiseres i loven. På Justisdepartementets område gjelder dette for inkassolovens varslingsbestemmelser og for enkelte bestemmelser innen selskapslovgivningen. Det presiseres at prosesslovgivningen, konkurslovgivning og tinglysningslovgivning ikke omfattes av eRegelprosjektet, jf kapittel 3.2.

3.6.2 Betingelser for bruk av elektronisk kommunikasjon

3.6.2.1 Forslaget i høringsbrevet

I høringsbrevet på side 14-15 uttalte departementet:

«På flere felter foreslår departementet at elektronisk kommunikasjon tillates hvis en eller begge parter i et rettsforhold har godkjent slik kommunikasjon. I de tilfeller hvor et slikt vilkår foreslås, er hensikten at parten skal gjøres oppmerksom på at rettslig relevant informasjon kan komme inn på vedkommendes elektroniske meldingsmottak. Dette vil for eksempel være viktig for personer som ikke rutinemessig kontrollerer om man har fått e-post. En bestemmelse om at elektronisk kommunikasjon skal være avtalt vil etter Justisdepartementets oppfatning kunne fungere som oppfordring til slik kontroll, og kan kanskje bidra til at man endrer vaner på dette området.

Departementet foreslår på noen områder at godkjennelsen av elektronisk kommunikasjon skal være uttrykkelig. Hovedhensynet bak et slikt krav er at det på disse områdene vil være aktører som ikke nødvendigvis er fortrolige med elektronisk kommunikasjon. Meldinger fra motparten kan innebære vesentlige rettsvirkninger. Parten bør i disse tilfellene på forhånd få klar beskjed om at rettslig relevant informasjon kan komme på denne måten, jf. ovenfor. Etter Justisdepartementets syn bør dette innebære at vedkommende særskilt skal vedta en individualisert klausul som innebærer aksept av elektronisk kommunikasjon av rettslig relevant informasjon. Klausulen vil således ikke være vedtatt hvis den er inntatt i et standardvilkårssett som anses vedtatt etter alminnelige kontraktsrettslige regler (eksempelvis vil et standardvilkår kunne anses vedtatt selv om de ikke foreligger ved kontraktsinngåelsen, eller er vedtatt en bloc av parten uten gjennomlesning).»

3.6.2.2 Høringsinstansenes syn

Høringsinstansene synes å være enige i at det kan være grunn til å sette vilkår for bruk av elektronisk kommunikasjon. Dette gjelder spesielt i forholdet mellom næringsdrivende og forbrukere. Høringsinstansene synes videre å være enige i at forbrukeren i slike tilfeller bør ha godtatt bruk av elektronisk kommunikasjon. Høringsinstansene har imidlertid ulike syn på om en slik godtakelse bør kvalifiseres ved at det kreves at godtakelsen skal være uttrykkelig.

Finansnæringens Hovedorganisasjon peker blant annet på følgende:

«Det bør videre neppe lages «nivåforskjeller» for slik aksept for bruk av elektronisk kommunikasjon, slik det foreslås ved å kreve at en part i enkelte sammenhenger uttrykkelig må ha gitt aksept. Det er selvfølgelig et viktig prinsipp at alle praktisk viktige avtalevilkår blir klart og tydelig kommunisert, slik at kundene eller partene i en avtale kjenner til hvordan de skal opptre i løpende kommunikasjon og samhandling.

Det som da er viktig er ikke om slike rettigheter/plikter står skrevet på den ene eller andre måten eller med en avkrysningsrubrikk eller lignende i avtalen, men at kunden er gjort kjent med vilkåret på en slik måte at han virkelig er blitt klar over forholdet. Det bør således ikke være avgjørende om vilkåret står i standardtekst eller ikke, men at kunden har fått klar og god informasjon om forholdet.»

Næringslivets Hovedorganisasjon antar også at det er tilstrekkelig med en godkjennelse av bruken av elektronisk kommunikasjon:

«En slik bestemmelse kan da inntas i en standard kontrakt eller lignende formularer, men må selvfølgelig komme klart frem og være tilgjengelig for forbrukeren. En plassering av slike bestemmelser i liten skrift eller for øvrig gjemt bort, vil ikke tilfredsstille kravet til klarhet og tilgjengelighet.»

Høringsinstanser som går inn for et krav om uttrykkelig godtakelse av bruk av elektronisk kommunikasjon, er *Barne- og familiedepartementet*, *Forbrukerombudet*, *Forbrukerrådet*, *Den norske dommerforening* og *Norges Automobilforbund*.

Barne- og familiedepartementet uttaler:

«Forbrukeren må i utgangspunktet selv kunne velge om han eller hun ønsker å kommunisere elektronisk. Fortsatt er det mange som ikke har elektronisk utstyr, for eksempel eldre. Det er heller ikke alle som sjekker e-postkassen sin jevnlig. I finansavtaleloven er det eksempelvis stilt krav om at kunden uttrykkelig må ha akseptert meldinger fra finansinstitusjoner tilknyttet kundeforholdet skal kunne gis elektronisk.»

Forbrukerombudet uttaler at godtakelsen må utformes slik at

«forbrukeren selv aktivt avgir denne gjennom for eksempel en klikk-off-boks. Det bør videre presiseres at det tydelig må gis informasjon om rekkevidden av samtykke med angivelse av hvilke meldinger som vil bli sendt elektronisk. Samtykke må etter mitt syn også tidsangis i tillegg til at det må fremkomme hvordan samtykke kan trekkes tilbake, for eksempel dersom forbrukeren ikke lenger har tilgang på elektroniske kommunikasjonsmetoder.»

Flere høringsinstanser peker videre på at det opereres med ulik terminologi og ulike vilkår i departementets forslag, og at dette kan ha uheldige virkninger. Det pekes i denne forbindelse på at finansavtaleloven § 8, som bruker uttrykket «dersom kunden ønsker dette», kan fungere som modell for liknende bestemmelser i lovverket ellers.

3.6.2.3 Departementets vurdering

Departementet er enig i at vilkårene for bruk av elektronisk kommunikasjon bør utformes så likt som mulig. Departementet vil derfor foreslå at vilkårene sys over vesentlig samme lest. I lovforslaget foreslår departementet færre endringer enn hva som var tilfellet i høringsbrevet, ved at endringsforslagene er begrenset til formkrav som særlig reiser tolkningstvil, typisk skriftlighets- og underskriftskrav. Det vises til avsnitt 3.6.1.3 foran. Videre konsentreres de fleste forslagene om lovgivning som har en viktig side mot forbrukere. Dermed vil behovet for forskjellige løsninger være mindre.

Som nevnt ovenfor har flere høringsinstanser pekt på finansavtaleloven § 8 som modell for endringer i annet regelverk. Vilåret for bruk av elektronisk kommunikasjon etter denne bestemmelsen er at «kunden ønsker dette». Bestemmelsen er nærmere omtalt i Ot. prp. nr. 41 (1998-99) side 25 høyre spalte:

«Når det er tale om meldinger fra kunden til institusjonen innebærer dette at kunden i det enkelte tilfellet kan velge å bruke elektronisk kommunikasjon. Når det er tale om meldinger fra institusjonen til kunden, vil bruk av elektronisk kommunikasjon forutsette at kunden uttrykkelig har akseptert at meldinger knyttet til kundeforholdet skal kunne gis elektronisk.»

Etter departementets mening er det viktig å bidra til trygghet og forutberegnelighet ved bruk av elektronisk kommunikasjon. Departementet går derfor inn for at det i enkelte tilfeller skal kreves at slik kommunikasjon skal være uttrykkelig godtatt. Etter departementets mening bør et slikt vilkår fremgå av lovteksten, og ikke slik det er i dag for finansavtalelovens vedkommende, der kravet om uttrykkelig godtakelse fremgår av merknadene til finansavtaleloven § 8. Dette bør etter departementets mening gjelde for meldinger det er knyttet formkrav til, og som det er forutsatt skal gis *etter avtaleinngåelsen*, for eksempel oppsigelse av en forsikringsavtale. Er det knyttet skriftlighetskrav til opplysninger eller varsler som skal gis *før avtaleinngåelsen*, er det etter departementets vurdering upraktisk å kreve uttrykkelig godtakelse. Departementet foreslår at vilåret for bruk av elektronisk kommunikasjon i slike tilfeller bør være at kunden *ønsker dette*.

Hva som nærmere skal legges i kravet «uttrykkelig godtakelse» kan variere, men et minstekrav vil være at en klausul som angir at rettslig relevant informasjon kan kommuniseres ved bruk av elektronisk kommunikasjon, bør være særskilt utskilt og akseptert. Den konkrete fremgangsmåte og hva som nærmere kreves for aksept, må overlates til praksis.

Departementet vil presisere at de foreslåtte kravene til bruk av elektronisk kommunikasjon i de fleste tilfeller er *ordensbestemmelser*. Vilårene settes for å gjøre partene oppmerksomme på muligheten for at rettslig relevant informasjon kan sendes elektronisk. Vanlige bevisregler kan derfor føre til at tilstrekkelig informasjon anses å ha nådd en part ved bruk av elektronisk kommunikasjon, selv om uttrykkelig godtakelse av bruk av elektronisk kommunikasjon ikke kan godtgjøres. Dette er i tråd med vanlig tolkningspraksis med hensyn til formkrav som ikke er gyldighetskrav.

Formkrav som har betydning for en disposisjons gyldighet har man imidlertid også eksempler på, for eksempel når det kreves skriftlig inngåelse eller bekreftelse av en avtale. I slike tilfeller vil lovens nærmere krav til bruk av

elektronisk kommunikasjon også være et gyldighetsvilkår. Krever loven at det er benyttet en betryggende metode for å autentisere en avtales innhold, kan dette derfor innebære at en avtale som ikke er inngått etter lovens regler ikke anses gyldig inngått, og derfor ikke vil være rettslig bindende. Om et formkrav har betydning for en disposisjons gyldighet, må avgjøres etter alminnelige tolkningsregler.

Departementet vil for øvrig presisere at forbrukere som hovedregel skal ha adgang til å reservere seg mot bruk av elektronisk kommunikasjon: Kunder skal ikke kunne utestenges fra å inngå eller opprettholde kontraktsforhold hvis man ikke kan eller vil kommunisere elektronisk. Departementet antar at dette følger av det ulovfestede prinsippet om kontraheringsplikt. Departementet mener videre at det ikke bør utløse noe særskilt gebyr eller høyere vederlag om kunden reserverer seg mot bruk av elektronisk kommunikasjon. Etter departementets oppfatning er det likevel klart at virksomheter som baserer sin forretningsdrift på nettet, må kunne kreve at kommunikasjonen mellom partene hovedsakelig foregår ved bruk av elektronisk kommunikasjon.

3.7 Kontraktsrett mv.

3.7.1 Lov 31. mai 1918 nr. 4 om avslutning av avtaler, om fullmakt og om ugyldige viljeserklæringer

I *høringsbrevet* ble det uttalt følgende om behovet for å foreta endringer i avtaleloven (side 12-13):

«Avtaleloven er det grunnleggende regelsettet for inngåelse av avtaler mv. Loven er fra 1918 og er ikke tilpasset elektronisk kommunikasjon. Loven gir opphav til flere vanskelige tolkningsspørsmål med hensyn til den nærmere avtalerettslige forståelsen av den elektroniske avtalemekanismen, elektronisk fullmaktsfremleggelse mv., jf. nedenfor. Enkelte slike spørsmål er behandlet i prosjektrapporten: begrepene «kommet frem» mv. er berørt på side 98-99, fullmaktsregler er behandlet på side 83-85. Forholdet til avtaleloven er også behandlet av professor Erik Røsæg i artikkelen IT: Avtaleslutning og behovet for lovreform, Festskrift til Gunnar Karnell, Stockholm 1999, side 657 flg. Røsæg konkluderer med at det ikke er behov for endringer av avtaleloven. Justisdepartementet slutter seg til dette: Vi kan ikke se at avtaleloven oppstiller rettslige hindringer for elektronisk avtaleinngåelse eller annen elektronisk kommunikasjon på avtalerettens område. Vi peker likevel på at elektronisk avtaleinngåelse og kommunikasjon av meldinger med dispositivt innhold skaper en egen rettslig «problem-meny», se for eksempel Krüger: Kjøpsrett, Bergen 1999, side 104 flg. og samme forfatter: Tilpasning av gamle lover til ny teknologi: Det juridiske fakultets skriftserie nr. 73, Bergen 1998. Justisdepartementet har imidlertid kommet til at tiden ikke er moden til å fremme forslag om endringer av avtaleloven. Departementet vil likevel følge utviklingen nøye, og løpende vurdere behovet for endringer av avtaleloven.»

Ingen *høringsinstanser* har hatt innvendinger mot departementets forståelse av avtaleloven og for redegjørelsen for behovet for endringer. *Norges Eien-domsmeidlerforbund* viser til at det er behov for avklaring av begrepene «kommet frem», «sendt» mv., men viser til at eksisterende praksis kan være avklarende.

Departementet slutter seg til dette, men antar også at begrepene må avklares særskilt med hensyn til bruk av elektronisk kommunikasjon, og at den nærmere avklaring i første rekke må skje gjennom praksis.

På denne bakgrunn foreslås ikke endringer i avtaleloven. Departementet nevner imidlertid at Europaparlaments- og rådsdirektiv 2000/31/EF om visse rettslige aspekter ved informasjonssamfunnstjenester inneholder bestemmelser om elektronisk avtaleslutning i artiklene 9 flg. Disse artiklene er omtalt i Nærings- og handelsdepartementets høringsnotat 7. mars 2001 Innføring av direktiv om elektronisk handel (side 22 flg).

3.7.2 Lov 17. desember 1976 nr. 100 om renter ved forsinket betaling

Etter forsinkelsesrenteloven § 2 første ledd kan en fordringshaver kreve forsinkelsesrente hvis kravet ikke innfris ved forfall. Renten løper etter loven fra forfallsdagen når denne er fastsatt i forveien, og ellers fra en måned etter at fordringshaveren har sendt skyldneren påkrav med oppfordring om å betale. Loven fastsetter at påkravet skal være *skriftlig*.

I *høringsbrevet* foreslo departementet et nytt tredje punktum til § 2 første ledd: «*Påkrav kan sendes elektronisk dersom skyldneren uttrykkelig har godtatt bruk av slik kommunikasjon.*» Departementet begrunnet forslaget slik i høringsbrevet på side 36-37:

«Lovens bestemmelse om skriftlig påkrav har i første rekke en varslings- og symbolfunksjon: Skyldneren skal ha klar beskjed om rettsvirkningen av å oversitte betalingsfristen. Skriftlighetskravet må etter Justisdepartementets mening tolkes som et krav til at papir skal benyttes.

Justisdepartementet antar imidlertid at formålet med skriftlighetskravet kan oppnås ved elektronisk kommunikasjon. Forutsetningen for dette er at skyldneren har godtatt at fordringshaveren kan sende meldinger mv. elektronisk til skyldneren. Samtykke kan eksempelvis være avgitt i forbindelse med kontraktsinngåelsen eller på et senere stadium. Uttrykket «uttrykkelig har godtatt» innebærer at skyldneren spesielt har godtatt at påkrav etter forsinkelsesrenteloven kan gjøres elektronisk.»

Med hensyn til den nærmere forståelse av uttrykket «uttrykkelig har godtatt» vises til kapittel 2.5 foran.

Forbrukerrådet er i tvil om det er ønskelig at påkrav kan sendes elektronisk, selv om skyldneren uttrykkelig har godtatt dette. Grunnen til dette er hensynet til muligheten for sikring av bevis for friststarten. *Forbrukerrådet* peker imidlertid på at det i enkelte tilfeller også for forbrukere kan være hensiktsmessig å kunne benytte seg av elektronisk kommunikasjon i disse tilfellene. *Norges Eiendomsmeglerforbund* viser til at en klausul om oppfyllelse av skriftlighetskravet ved bruk av elektronisk kommunikasjon kan innarbeides i kjøpekontrakten, og bør derfor ikke skape store praktiske vanskeligheter.

Departementet er enig i at det er viktig å kunne sikre bevis for friststart. Det vil i første rekke være i fordringshaverens interesse å sørge for slik notoritet. Ønsker man bevissikring utover vanlig epost-logg eller liknende, er alternativet å benytte en betryggende metode for elektronisk dokumentisering ved hjelp av elektronisk signatur eller liknende. Departementet antar imidlertid også at det er av viktighet at skyldneren, spesielt i forbruker-

forhold, gjøres oppmerksom på at påkrav kan sendes elektronisk. Selv om særskilt godtakelse av at påkrav kan sendes ved bruk av elektronisk kommunikasjon kan sies å være unødvendig i mange næringsforhold, går departementet inn for et vilkår om uttrykkelig godtakelse. Loven skiller ikke mellom forbrukerforhold og næringsforhold, og det er etter departementets oppfatning lite hensiktsmessig å oppstille et skille i denne sammenheng. Departementet går etter dette inn for en endring av forsinkelsesrenteloven i tråd med forslaget i høringsbrevet.

3.7.3 Lov 18. mai 1979 nr. 18 om foreldelse av fordringer

Departementet uttalte følgende om foreldelsesloven i *høringsbrevet* på side 37-38:

«Varslingsreglene i § 3 nr. 3 og § 8: Foreldelsesloven § 3 nr. 3 gir regler om friststart når en avtale skal anses hevet før oppfyllellestiden (antsipert mislighold), og når en fordring forfaller før den ellers bestemte tid (ekstraordinært forfall). Foreldelsesfristen begynner i disse tilfellene å løpe fra den dagen da fordringshaveren varsler skyldneren om at han eller hun gjør hevings- eller forfallsgrunnen gjeldende. Justisdepartementet antar at fristregelen i § 3 nr. 3 er teknologinøytral. I disse tilfellene vil det være det underliggende forholdet mellom fordringshaveren og skyldneren som vil være bestemmende for om det kan stilles formkrav til varselet. Hvorvidt det underliggende forhold setter skranke for elektronisk kommunikasjon, er foreldelsesloven uvedkommen- de.

For at et regresskrav kan gjøres gjeldende mot medskyldneren når et foreldet hovedkrav innfris, stiller § 8 tredje punktum krav om at medskyldner skal varsles innen rimelig tid om innfrielsen av hovedkravet. Er det før innfrielsen skjedd fristavbrudd eller avtalt forlengelse etter § 28, kreves videre at medskyldneren har blitt varslet om dette innen rimelig tid, se § 8 siste punktum.

Bestemmelsen stiller ingen formkrav til varselet. Forarbeidene til loven sier intet om dette. Utgangspunktet er at både skriftlig og muntlig varsel tillegges rettsvirkning etter loven, jf. Røed, *Foreldelse av fordringer*, Oslo 1997, side 182.

På denne bakgrunn antar departementet at foreldelsesloven ikke hindrer at slike varsler gis ved bruk av elektronisk kommunikasjon. Vanlige bevisregler kommer til anvendelse ved vurderingen av om varsel etter loven er gitt. Ved bruk av elektronisk kommunikasjon kan behovet for bevissikring ivaretas ved bruk av elektronisk signatur.

Underretning etter § 12 nr. 2: Foreldelsesloven § 12 nr. 2 inneholder en regel om tilleggsfrist for fordring som ifølge forpliktelse etter selskapskontrakt påhviler et medlem til å gjøre et tilskudd til selskaps masse. Foreldelsesfristen begynner i disse tilfellene ikke å løpe før medlemskapet er opphørt og selskapet har fått underretning om det.

Det er ikke satt formkrav til underretning. Skriftlig og muntlig underrettelse oppfyller underrettingskravet. Bestemmelsen stenger ikke for elektronisk kommunikasjon. Det er etter Justisdepartementets mening ikke nødvendig å si dette i loven.»

Ingen *høringsinstanser* har hatt merknader til departementets forståelse av foreldelsesloven i høringsbrevet. D e p a r t e m e n t e t foreslår etter dette ingen endringer av foreldelsesloven.

3.7.4 Lov 21. juni 1985 nr. 82 om kredittkjøp m.m.

Departementet foreslo i *høringsbrevet* en ny § 3 a om bruk av elektronisk kommunikasjon. Forslaget omhandler for det første *vilkår for bruk av elektronisk kommunikasjon når loven krever at visse opplysninger skal gis skriftlig før avtaleinngåelse*. I *høringsbrevet* ble det uttalt følgende på side 38:

«Loven har i §§ 4 og 5 regler om at kredittyteren eller selgeren skal gi kjøperen opplysninger i skriftlig form. Formålet med skriftlighetskravet er å gi kjøperen mulighet til å foreta en grundig vurdering av vilkårene før avtale inngås. Hensynet kan ivaretas ved bruk av elektronisk kommunikasjon, men det bør være opp til kjøperen å avgjøre om han eller hun vil motta opplysningene elektronisk.»

Departementet foreslo at vilkåret for at slike opplysninger kan gis ved bruk av elektronisk kommunikasjon skal være at kjøperen eller kontohaveren uttrykkelig har godtatt slik kommunikasjon. *Barne- og familiedepartementet, Forbrukerkerrådet, Forbrukerombudet og Norges Automobilforbund* støtter et slikt vilkår, mens *Finansieringsselskapenes Forening* og *Finansnæringens Hovedorganisasjon* peker på at dette kan lede til praktiske problemer. *Finansieringsselskapenes Forening* uttaler:

«Spesielt til kredittkjøpslovens § 3 a, der formuleringen «uttrykkelig har godtatt» er benyttet, vil vi peke på at denne type transaksjoner gjerne startes opp av kunden ved at han på et salgssted ønsker å benytte seg av et foreliggende finansieringstilbud. Kunden sender så inn en søknad via fax, e-mail eller over Internett. Denne blir akseptert eller ikke akseptert av finansinstitusjonen. Gjør kunden bruk av elektronisk kommunikasjon på starttidspunktet, må det kunne legges til grunn at han ønsker svar på samme måte. At han derfor «uttrykkelig må godta en slik transaksjon», virker forvirrende i forhold til den aktuelle situasjon.»

Departementet ser at et vilkår om uttrykkelig godtakelse av bruk av elektronisk kommunikasjon kan lede til praktiske problemer for muligheten til å oppfylle opplysningsplikten etter loven: Man får en «ekstra avtaleomgang» som neppe er nødvendig for å ivareta lovens krav til skriftlighet. Etter departementets mening bør det imidlertid være opp til kunden eller kontohaveren om han eller hun vil motta opplysningene elektronisk. Departementet foreslår derfor at vilkåret for bruk av elektronisk kommunikasjon i disse tilfellene skal være at kunden eller kontohaveren ønsker dette.

Høringsbrevet inneholdt for det annet et forslag om *regulering av inngåelse av avtale om kreditt* (side 39):

«Ved forbrukerkredittkjøp skal avtale om kreditt inngås skriftlig og være underskrevet av kjøperen, jf. loven § 5 a. Kravene til skriftlighet og underskrift skal fylle flere funksjoner. Kjøperen skal kunne overveie om han eller hun skal gå inn på rettshandelen, og skal ha klar beskjed om vilkårene (varslings- og symbolfunksjonene). Videre skal kravet til skriftlighet sikre bevis.

Bestemmelsen må antakelig tolkes som en hindring for bruk av elektronisk kommunikasjon. Justisdepartementet antar imidlertid at hensynene bestemmelsen skal ivareta, kan tilfredsstilles ved elektronisk meldingsgang. Adgangen til å benytte elektronisk kommunikasjon bør i denne sammenheng underlegges følgende begrensninger:

Forslaget medfører at avtaler etter § 5 a annet ledd kan inngås elektronisk dersom kjøperen har godtatt [ønsker] det. Bokstav a krever at avtalens innhold i sin helhet er tilgjengelig ved avtaleinngåelsen. Hensynet er at partene skal ha mulighet til å sette seg inn i avtalen på forhånd. Bokstav b krever at det må være benyttet en betryggende metode for autentifisering, jf. lov om elektronisk signatur § 3 nr. 1. Det vises for øvrig til merknadene i forarbeidene til den tilsvarende bestemmelsen i finansavtaleloven § 8, se Ot. prp. nr. 41 (1998-99) side 24 flg.»

Ingen *høringsinstanser* har innvendinger mot forslaget. D e p a r t e m e n t e t foreslår derfor at kredittkjøpsloven endres i tråd med forslaget i høringsbrevet, med nevnte justering.

3.7.5 Lov 13. mai 1988 nr. 27 om kjøp

Kjøpsloven inneholder en rekke bestemmelser om kommunikasjon ved meldinger, varsler og underretninger mellom partene i kjøpsforholdet. Departementet uttalte blant annet følgende om kjøpsloven i *høringsbrevet* på side 40:

«Det kan være knyttet viktige rettsvirkninger til kravene om at det skal gis melding, underretning mv. For eksempel vil manglende rettidig melding fra kjøper (reklamasjon) om at man ønsker å heve, medføre at man mister denne retten, jf. §§ 29 og 39. Det kan av bevismessige grunner være viktig at det foreligger muligheter for å sikre notoritet rundt avsendelse av en melding, samt å sikre at meldingens innhold ikke blir endret etter avsendelse (dokumentintegritet).

Loven stiller imidlertid ikke formkrav til meldingene eller underretningen mv. Muntlighet tilfredsstiller derfor lovens krav. Justisdepartementet antar derfor på denne bakgrunn at loven er teknologinøytral, og at den i utgangspunktet ikke hindrer bruk av elektronisk kommunikasjon. Forholdene synes med andre ord å ligge godt til rette for at kommunikasjon etter loven bør kunne skje tradisjonelt, det vil si enten muntlig eller skriftlig på papir, og elektronisk. Ønsker partene å sikre bevis for at melding er sendt rettidig, kan man anvende elektronisk signatur.»

I høringsbrevet ble det likevel av hensyn til klarhet og forutberegnelighet foreslått at adgangen til å kommunisere elektronisk skulle fremgå av loven. Videre foreslo departementet at bruk av elektronisk kommunikasjon kunne skje hvis den annen part hadde godtatt dette. Som nevnt ovenfor i kapittel 2.5 har flere *høringsinstanser* pekt på at en klargjøring som foreslått kan medføre uklarheter ved tolkningen av andre lover. Videre har det vært pekt på at en differensiering av vilkårene for bruk av elektronisk kommunikasjon (godtatt/uttrykkelig godtatt) også kan skape uklarheter. Andre høringsinstanser, blant annet *Forbrukerrådet* og *Norges Automobilforbund*, mener at kjøpsloven bør ha et vilkår om uttrykkelig godtakelse.

Som det fremgår av utdraget fra høringsbrevet gjengitt ovenfor, kan det være knyttet viktige rettsvirkninger til de meldinger og varsler mv. som partene skal gi hverandre i et kjøpsforhold. Det kan i denne sammenheng være viktig å kunne sikre bevis, og det er også viktig at partene i kjøpsforholdet er oppmerksomme på aktuelle kommunikasjonsformer. På den annen side inneholder ikke kjøpsloven formkrav til de meldinger og varsler som skal gis. Muntlighet er tilstrekkelig til å oppfylle lovens krav. Loven tillater allerede

bruk av elektronisk kommunikasjon for å oppfylle meldingskravene mv. Departementet har på denne bakgrunn kommet til at en klargjøring med nærmere vilkår i loven når det gjelder bruk av elektronisk kommunikasjon vil kunne virke unødig kompliserende, og faktisk kunne virke hemmende på bruk av elektronisk kommunikasjon. Det vises også til den usikkerhet en slik bestemmelse kan medføre for tolkningen av andre lover. Etter dette er departementets konklusjon at det ikke bør foreslås endringer i kjøpsloven med sikte på å regulere bruk av elektronisk kommunikasjon.

3.7.6 Lov 19. juni 1992 nr. 56 om handelsagenter og handelsreisende (agenturloven)

Loven inneholder en rekke bestemmelser om *varsler, meldinger mv.* Departementet foreslo i *høringsbrevet* en klargjøring i loven om at slike bestemmelser ikke er til hinder for bruk av elektronisk kommunikasjon. Ingen *høringsinstanser* har uttalt seg om forslaget. Av samme grunner som redegjort for med hensyn til overensstemmende regler i kjøpsloven, har departementet kommet til at det ikke er nødvendig å foreslå endringer i agenturloven av denne art.

Loven inneholder videre i § 4 en bestemmelse om at partene kan kreve at avtaler settes opp skriftlig og å få et underskrevet eksemplar av avtalen og senere endringsavtaler. Departementet uttalte følgende i *høringsbrevet* på side 42:

«Bestemmelsen i § 4 innebærer ikke noe unntak fra hovedregelen i norsk rett om at en muntlig avtale er like bindende som en skriftlig avtale. Bestemmelsen setter ikke formkrav til avtaleinngåelsen, og er ingen gyldighetsregel. Formålet er å gi partene en klar og håndfast bekreftelse på avtalens innhold, slik at man kan unngå senere tvister om nettopp dette, jf. Ot. prp. nr. 49 (1991-1992) Om lov om handelsagenter og handelsreisende (agenturloven) side 42.

Bestemmelsens formål kan nås ved bruk av elektronisk kommunikasjon. Departementet foreslår en bestemmelse om at avtalen kan settes opp elektronisk dersom partene er enige om det. Dette er egentlig selvsagt, men bestemmelsen foreslås av informative hensyn samt hensynet til tilsvarende bestemmelser i annen lovgivning. Bestemmelsen gjør ingen begrensning i hver av partenes rett til å få avtalen satt opp skriftlig.»

Ingen av *høringsinstansene* har hatt merknader til departementets forslag. Departementet har imidlertid kommet til at forslaget som er gjengitt ovenfor er overflødig, siden det gir uttrykk for en selvfølgelighet som det ikke er behov for at uttrykkes i loven. Det samme gjelder overensstemmende forslag til endringer i andre lover. Departementet foreslår derfor ingen endringer i loven § 4.

Agenturloven § 34 første ledd nr. 1 krever at en avtale mellom handelsagenten og hovedmannen som går ut på å begrense agentens adgang til å drive virksomhet etter at agenturavtalen er opphørt (konkurransesklausul), bare binder agenten hvis og i den utstrekning den er inngått skriftlig. Departementet foreslo i *høringsbrevet* en regel om at kravet om skriftlighet også er oppfylt ved at avtalen settes opp elektronisk og sikres ved elektronisk signatur. I *høringsbrevet* ble følgende uttalt på side 43:

«Vilkårene i § 34 første ledd må være til stede for at det skal foreligge en bindende konkurranseklausul. Første ledd nr. 1 bestemmer at konkurranseklausulen må opprettes skriftlig for å binde agenten. Skriftlighetskravet betyr at agenten ikke behøver å akseptere en muntlig avtale til hans ulempe, jf. Ot. prp. nr. 49 (1991-92) side 72 høyre spalte.

Skriftlighetskravet skal sikre at konkurranseklausulens innhold fremgår klart og tydelig for partene før den eventuelt aksepteres. Videre er det vesentlig å sikre bevis for klausulens innhold. Disse hensyn kan ivaretas ved bruk av elektronisk kommunikasjon: Elektronisk kommunikasjon skjer ved skrifttegn som gir klar beskjed om klausulens innhold. Dokumentintegritet sikres ved elektronisk signatur.»

Ingen av *høringsinstansene* har hatt merknader til departementets forslag. *Departementet* har etter en fornyet vurdering kommet til at det ikke er behov for å endre bestemmelsen. Departementet oppfatter bestemmelsen som teknologinøytral, og kan ikke se at tilstrekkelige tungtveiende grunner skulle tilsi at det i loven stilles krav om elektronisk signatur.

3.7.7 Lov 30. juni 1916 nr. 1 om kommisjon

Kommisjonsloven inneholder flere bestemmelser om at det skal gis underretning og varsel. Det er ikke satt formkrav til underretningene og varslene. Departementet uttalte i *høringsbrevet* (side 43) at loven antas å være teknologinøytral, men at det kunne være ønskelig å klargjøre dette i loven. Ingen *høringsinstanser* har hatt merknader til departementets forslag. Av grunner redegjort for under behandlingen av kjøpsloven, har *departementet* kommet til at forslaget til endringer ikke bør følges opp.

3.7.8 Lov 3. juli 1992 nr. 93 om avhending av fast eiendom (avhendingslova)

Med hensyn til bestemmelsen i loven § 1-3 om avtaleform (skriftlig bekreftelse av avtale), foreslo departementet i *høringsbrevet* tilsvarende endring som beskrevet i tilknytning til agenturloven § 4, se kapittel 3.7.6. Ingen av *høringsinstansene* har hatt merknader til forslaget, og *departementets* syn er tilsvarende her som i forhold til agenturloven. Det dreier seg om en presisering som er overflødig, og forslaget i *høringsbrevet* følges ikke opp.

Loven inneholder videre en rekke varsels- og meldingskrav. Det vises til merknadene om tilsvarende bestemmelser i kjøpsloven, se kapittel 3.7.5. Departementet anser det ikke nødvendig å presisere at disse bestemmelsene ikke er til hinder for bruk av elektronisk kommunikasjon.

3.7.9 Lov 13. juni 1997 nr. 43 om avtaler med forbruker om oppføring av ny bustad m.m. (bustadoppføringslova)

Også denne loven inneholder en bestemmelse om at partene kan kreve at *avtalen settes opp skriftlig*. *Departementet* mener at det heller ikke her er nødvendig å presisere i loven at partene kan avtale å sette opp avtalen elektronisk, jf. ovenfor.

Loven inneholder *enkelte skriftlighetskrav til avtale og meldinger*, se §§ 9, 16 og 42. Departementet foreslo i *høringsbrevet* at det bør sies i loven at skriftlighetskravene ikke er til hinder for bruk av elektronisk kommunikasjon, men at dette forutsetter uttrykkelig godtakelse av forbrukeren. Ingen *høringsin-*

stanser har innvendinger mot forslaget, og d e p a r t e m e n t e t foreslår en ny § 6 a i tråd med høringsbrevet.

Departementet foreslo at bestemmelsen i § 6 a også skulle omfatte varslingskrav mv. som ikke var underlagt formkrav. Departementet antar at det ikke er nødvendig å la bestemmelsen omfatte slike regler. Det vises til behandlingen av tilsvarende bestemmelser i kjøpsloven, jf. kapittel 3.7.5.

3.8 Tingsrett

3.8.1 Lov 23. juni 1888 nr. 3 indeholdende særlige Bestemmelser angaaende Leilændingsgods tilhørende stamhuse og visse Stiftelser m.v.

Departementet uttalte blant annet følgende om loven i *høringsbrevet* på side 45:

«Bekjentgjørelse: Regler om bekjentgjørelse er gitt i § 5. Dette skal skje i et eller to blad som er alminnelig lest på stedet. Som det pekes på i Kartleggingsprosjektets rapport på side 87, vil slike kunngjøringskrav neppe oppfylles ved kunngjøring i nettaviser. Kunngjøring i elektronisk form krever i tilfelle endring av bestemmelsen. Justisdepartementet antar at dette er en problemstilling som bør vurderes på generelt grunnlag på noe sikt. Endring av bestemmelsen bør i slike tilfeller skje etter en slik vurdering. Av § 5 annet ledd fremgår at en forkjøpsberettiget kan inntre i høyeste bud ved at den berettigede «varsler» stamhusbesitteren om dette. Departementet antar at bestemmelsen må vurderes som teknologinøytral og foreslår ingen endring. Ved underhåndssalg bestemmer § 5 annet ledd siste punktum at varselet må være gitt innen seks uker etter at salget er gjort kjent ved «fra Kirkebakken læst Bekjendtgjørelse». Regelen er ikke teknologinøytral. Departementet antar likevel at regelen kan bli stående som den er.

Testament: Det er gitt regler om bruk av testament i § 13. Testamentsreglene vurderes på generelt grunnlag i forbindelse med behandlingen av testamentsreglene i arveloven.»

Ingen *høringsinstanser* har hatt merknader til departementets redegjørelse i høringsbrevet. D e p a r t e m e n t e t foreslår ingen endringer i loven.

3.8.2 Lov 16. juni 1961 nr. 15 om rettshøve mellom grannar

Departementet uttalte følgende i *høringsbrevet* på side 46:

«Grannevarsel: I loven §§ 6, 12 og 13 er det gitt regler om at granne skal varsles. Det bærende hensyn som ligger bak grannevarselet, er at naboen skal gjøres kjent med tiltak som kan bli til skade eller ulempe for naboen, og at dette skal skje før tiltaket iverksettes. Mottak av varsel etter § 6 er bestemmende for om naboens krav om granneskjønn er rettidig, se § 7.

Loven stiller ikke formkrav til de ulike varslene. Et muntlig varsel kan derfor være tilstrekkelig. Varselkravet må imidlertid forstås i lys av sitt formål, se Rt. 1997 s. 1415 på side 1417. Justisdepartementet antar at elektronisk varsling kan være tilstrekkelig etter loven. Dette forutsetter at de involverte har mulighet til å motta elektronisk varsel, samt at man har oppfordring til å gjøre seg kjent med innkomne meldinger. Hvorvidt tilstrekkelig varsling er foretatt, må vurderes konkret

i det enkelte tilfellet. Dette gjelder også elektronisk varsling. Justisdepartementet ser etter dette ikke behov for å endre loven.

Lysast ut i blad: Tilsvarende er behandlet ... ovenfor.»

Med hensyn til grannevarsel uttaler *Den Norske Advokatforening*:

«Loven oppstiller en rekke regler om når grannevarsel er nødvendig. Det er ikke oppstilt formkrav, og elektronisk varsling kan være tilstrekkelig. Advokatforeningen er enig med departementet i at det ikke er nødvendig å endre loven, men at det må være opp til den enkelte å forvisse seg om at tilstrekkelig varsel er sendt og motatt av naboene.»

Etter dette fremmer d e p a r t e m e n t e t ikke forslag om å endre granne-loven.

3.8.3 Lov 18. juni 1965 nr. 6 om sameige

I *høringsbrevet* på side 46 uttalte departementet:

«Skriftlig melding ved fellesdrift: Loven § 5 inneholder krav om skriftlig melding ved utnytting for sams rekning (fellesdrift). Har noen stemt mot fellesdrift og ikke sagt fra uten unødig opphold eller senest tre uker etter det skriftlige varselet er motatt, vil vedkommende ikke få være med på fellesdriften. Varselets funksjon er å gi en siste mulighet til å slå seg med etter at de nødvendige flertallsvedtak foreligger. Varselet har en informasjonsfunksjon og en subjektiv varslingsfunksjon. Disse hensynene ivaretas av elektronisk kommunikasjon. Justisdepartementet antar etter dette at kravet til skriftlig melding ikke kan tolkes som en hindring for elektronisk kommunikasjon såfremt forutsetningene for elektronisk kommunikasjon overfor den enkelte sameier er til stede. Det er etter Justisdepartementets mening ikke nødvendig å endre loven, men departementet ber om høringsinstansenes syn på om det bør gis en bestemmelse om at skriftlighetskravet her ikke er til hinder for elektronisk kommunikasjon når sameierne er enige om det.

Skrevne vedtekter: Loven inneholder i § 6 et krav om at sameiets vedtekter skal være skrevne. Kravet til skriftlighet skal særlig tilfredsstille notoritets- og integritetshensyn. Justisdepartementet antar at dette taler for at vedtektene må foreligge i form av et skriftlig papirdokument, også av hensyn til situasjonen ved overdragelse av sameieandel. Departementet ber om høringsinstansenes syn på dette og på om det bør komme klarere frem i loven. Vi viser også til vår generelle vurdering av elektroniske vedtekter i forbindelse med behandlingen av aksjelovene ...»

Flere høringsinstanser har merknader til ovenstående. *Den Norske Advokatforening* uttaler seg om begge skriftlighetskrav:

«Dersom begrepene «skriftlig» og «skrivne» skal tolkes på ulik måte, er det Advokatforeningens syn at dette bør fremkomme av lovteksten. Generelt er det uheldig dersom likeartede uttrykk tolkes på ulik måte i en og samme lov. Foreningen støtter departementets forslag om at loven endres slik at skriftlighetskravet ikke er til hinder for elektronisk kommunikasjon når sameierne er enige om det. Advokatforeningen mener for øvrig at elektroniske dokumenter også vil være tilstrekkelig når det gjelder vedtektene, forutsatt at sameierne er enige om dette. Videre må potensielle kjøpere ha tilgang til vedtektene ved utskrift.

Det er også viktig å hindre at den enkelte sameier kan foreta endringer i vedtektene.»

Barne- og familiedepartementet ønsker å opprettholde et krav til at vedtektene skal foreligge på papir. *Norges Eiendomsmeglerforbund* uttaler at hensynet til vedtektenes notoritet og integritet er vesentlig. Det stilles likevel spørsmål om vedtektene ikke kan foreligge elektronisk hvis partene er enige om det.

D e p a r t e m e n t e t antar at det ikke er nødvendig å endre sameieloven med hensyn til skriftlighetskravet i § 5 om melding ved fellesdrift: skriftlighetskravets vaslings- og informasjonsfunksjon tilfredsstilles ved bruk av elektronisk kommunikasjon, og loven må anses teknologinøytral på dette punktet. Det er ikke nødvendig å presisere dette for dette ene skriftlighetskravets vedkommende.

Som redegjort for ovenfor, antok departementet i høringsbrevet at kravet til skriftlige vedtekter innebærer at vedtektene skal foreligge på papir. Departementet har etter en fornyet vurdering etter høringen, kommet til at det etter sameieloven ikke bør og kan stilles krav om at de skrevne vedtektene skal foreligge på papir: Vedtektene spiller en annen rolle for realsameier enn for eksempel aksjeselskapene, der vedtekter er obligatoriske og er knyttet til andre dokumenter som også skal foreligge i papirform. Så lenge sameierne er enige om at vedtektene kan foreligge elektronisk, bør denne muligheten holdes åpen. Departementet antar at det ikke er nødvendig å presisere dette i loven. Dokumentintegritet kan sikres ved bruk av elektronisk signatur eller liknende. Selv om det stort sett - iallfall for tiden - neppe vil være praktisk med elektroniske vedtekter, får det være opp til partene om man vil benytte slik teknologi.

3.8.4 Lov 9. desember 1994 nr. 64 om løysingsrettar

Departementet foreslo i *høringsbrevet* at det kunne klargjøres i loven at avtaler etter loven kan settes opp elektronisk. Av grunner redegjort for under behandlingen av agenturloven i kapittel 3.7.6 ovenfor, anser *d e p a r t e m e n t e t* at en slik klargjøring er overflødig, og går ikke videre med forslaget.

Loven inneholder flere skriftlighetskrav. I *høringsbrevet* på side 47-48 uttalte departementet:

«Øvrige skriftlighetskrav: Loven har krav til skriftlighet i §§ 10, 12 og 13. Skriftlighetskravene dreier seg om forhåndstilbud til forkjøpsrettsinnehaver (§ 10) og varsel om å gjøre forkjøpsrett eller løsningsrett gjeldende etter §§ 12 og 13, se også § 13 siste ledd. Formålet med skriftlighetskravet er i hovedsak å gi en klar beskjed til adressaten om at en rettslig posisjon påberopes. Varslene har meget viktige rettsvirkninger for de involverte: den subjektive varslingsfunksjonen står i fokus. Justisdepartementet vurderer det som uklart om skriftlighetskravene innebærer krav til bruk av papir.

Etter departementets vurdering bør uklarheten fjernes ved endringer av loven. I disse tilfellene vil partene ofte ikke kjenne hverandre. Man kan mangle mulighet eller være uvillig til å sjekke mulighetene for elektronisk kommunikasjon. Videre kan aktørene mangle oppfordring til å sjekke sine elektroniske meldingsmottak. Slik oppfordring er vanskelig å etablere når det ikke behøver å være et underliggende og forutgående avtaleforhold eller andre kontaktpunkter mellom aktø-

rene. Elektronisk kommunikasjon bør derfor bare kunne skje hvis partene er enige om det. I tråd med dette foreslås en ny § 5 a i loven.»

Høringsinstansene har ikke hatt merknader til departementets redegjørelse for disse skriftlighetskravene. *Departementet* foreslår en ny bestemmelse i loven overensstemmende med forslaget i høringsbrevet, men foreslår at den tas inn som et nytt tredje ledd i § 5.

3.8.5 Lov 20. desember 1996 nr. 106 om tomtefeste

Departementet foreslo i *høringsbrevet* en ny § 6 a i tomtefesteloven om bruk av elektronisk kommunikasjon i tilfeller hvor loven krever skriftlige meldinger mv., og ved krav om skriftlig avtale. Også andre krav til at meldinger og varsler skal gis etter loven, men som ikke er underlagt formkrav, ble foreslått omfattet av forslaget. Av grunner redegjort for i tilknytning til liknende bestemmelser i kjøpsloven, omfatter *departementets* forslag i proposisjonen her ikke slike krav.

Om skriftlig festeavtale uttalte departementet på side 48 i *høringsbrevet*:

«Skriftlig festeavtale: Hovedregelen i tomtefesteloven § 5 første ledd første punktum er at festeavtalen skal settes opp skriftlig. Avtalen skal også inneholde nærmere opplysninger om festeforholdet, jf. annet punktum. Muntlig avtale er likevel bindende mellom partene i festeforholdet, se nærmere § 5 annet ledd. Den muntlige avtalen skal settes opp skriftlig hvis en av partene krever det, jf. annet ledd annet punktum. Skriftlig avtale med innhold som angitt i § 5 første ledd annet punktum er et vilkår for tinglysing, jf. Ot. prp. nr. 28 (1995-96) side 51-52.

Skriftlighetskravet skal sikre bevis, jf. (punkt 4.5) om skriftlighetskravet for nedtegnelse av avtale i lov om løsningsrettigheter § 5. Kravet skal også sikre at punktene i festeavtalen blir grundig vurdert av partene (subjektiv varslingsfunksjon/symbolfunksjon), og at de blir satt opp på en tydelig, klar og tilgjengelig måte. Justisdepartementet antar at disse hensynene kan tilfredsstilles ved elektronisk nedtegnelse, eventuelt ved bruk av elektronisk signatur som sikringsmekanisme.

Elektronisk inngåelse og nedtegnelse av festeavtalen har ikke direkte betydning i forhold til krav om bruk av fysiske dokumenter som kan følge av andre lovregler. Aktuelt her vil i første rekke være krav til originalt dokument, tradisjonell undertegning mv. som følger av tinglysingsloven med forskrifter. Departementet viser i denne forbindelse til at det pågår prosjekter som har som mål å legge til rette for at dokumenter kan sendes elektronisk til tinglysing. Det kan være en fordel at lovverket ellers legger forholdene til rette for at dokumentene kan avfattes elektronisk, uten at dette behøver å bety problemer for tinglysingspraksis i dag: Avtalene kan skrives og lagres elektronisk. Utskrift («original») med nødvendig tradisjonell undertegning kan sendes til tinglysing på vanlig måte.

Justisdepartementet antar etter dette at loven ikke er til hinder for at festeavtalen kan settes opp elektronisk. [...] Departementet antar at det bør være opp til partene å velge teknisk løsning med hensyn til autentifiseringsmetode og at det ikke er nødvendig å sette som vilkår at autentifiseringsteknologi skal benyttes.»

Av høringsinstansene uttaler *Den Norske Advokatforening* seg konkret om bruk av elektronisk kommunikasjon ved inngåelsen av festeavtalen:

«Advokatforeningen er enig i at kravet til skriftlighet kan tilfredsstilles ved elektronisk nedtegning hvis partene er enige om dette. Avtalens lange tidsløp tilsier imidlertid at bevissikring er sentralt. Departementet mener imidlertid at det bør være opp til partene å velge teknisk løsning med hensyn til autentiseringsmetode og at dette ikke bør være et vilkår etter loven. Advokatforeningen er noe usikker på dette, men har kommet til at regelverket ikke bør kompliseres ytterligere ved flere formkrav.»

Departementet antar at muligheten for bruk av elektronisk avtaleinngåelse bør fremgå av loven. Strengt tatt er dette ikke nødvendig i forholdet mellom partene i festeavtalen: her er allerede en muntlig avtale bindende. Skriftlighetskravet er imidlertid sentralt overfor tredjeparter. Som redegjort for i høringsbrevet, og støttet i høringsuttalelsen gjengitt ovenfor, antar departementet at det ikke er nødvendig å sette krav til autentisering av avtalen: Det bør være opp til partene å velge hensiktsmessig teknologi. Departementet foreslår etter dette at krav til skriftlighet ved avtaleinngåelsen omfattes av en generell bestemmelse i loven om bruk av elektronisk kommunikasjon.

Tomtefesteloven inneholder krav til skriftlighet også i andre sammenhenger. Departementet uttalte følgende om slike krav i høringsbrevet på side 49-50:

«Øvrige skriftlighetskrav: Loven inneholder en rekke andre skriftlighetskrav:

§ 9 annet ledd: oppsigelse av festeavtalen

§ 10 første ledd: forlengelse av festeavtalen

§ 17 tredje ledd: grunngitt avslag på melding om overføring av festerett

§§ 32 og 33: krav på innløsning

§ 39: oppfordring om borttaking

Skriftlighetskravene skal ivareta tydelig varsling og bevissikring. Et eksempel er at muntlig oppsigelse vil være uten rettsvirkning, se Ot. prp. nr. 28 (1995-96) side 53 høyre spalte. Departementet antar at disse formålene kan oppnås ved elektronisk kommunikasjon. Meldingene medfører imidlertid vesentlige rettsvirkninger. Justisdepartementet antar derfor at partene bør ha særskilt oppfordring til å sjekke sine elektroniske meldingsmottak for at elektronisk kommunikasjon skal godtas i disse tilfellene. Vi foreslår derfor en generell bestemmelse om at partene skal ha avtalt at slike meldinger skal kunne kommuniseres elektronisk.»

Ingen *høringsinstanser* har hatt innvendinger til departementets forslag. Departementet foreslår etter dette at tomtefesteloven endres i tråd med forslaget i høringsbrevet, men med den justeringen som er nevnt innledningsvis.

3.9 Lov 23. oktober 1959 nr. 3 om oreigning av fast eiendom

Departementet uttalte følgende på side 51-52 i *høringsbrevet*:

«Varselkrav: Etter § 4 skal eier eller bruker varsles før etterrøking iverksettes. Etter § 13 skal grunneier eller rettshaver få varsel i forbindelse med avgjørelse om skjønn etter loven § 6. I begge tilfeller er varslingskravets formål å sikre mulighet for reaksjon fra adressatens side. Det stilles ikke formkrav til varslene. Muntlig varsel tilfredsstiller lo-

vens krav. Elektronisk kommunikasjon ivaretar de samme hensyn. Loven er etter dette ikke til hinder for elektronisk kommunikasjon. Departementet antar at det ikke er nødvendig å si dette eksplisitt i loven.

Kommunikasjon med forvaltningen: Loven gir regler om kommunikasjon med forvaltningen, jf. eksempelvis § 11 om søknad om løyve. Kommunikasjon med forvaltningen blir drøftet på generelt grunnlag i forbindelse med behandlingen av forvaltningsloven, jf. kapittel 2, og behandles ikke nærmere her.

Dokumentgjennomsyn og kunngjøring av utlegging av dokumenter: Etter § 12 annet ledd annet punktum skal dokumentene legges ut til gjennomsyn på et høvelig sted. Justisdepartementet antar at det rettslig sett ikke er noe i veien for at dokumentene kan gjøres elektronisk tilgjengelige på nettet, eventuelt på offentlig terminal. Forutsetningen er at det gis veiledning til personer som ikke behersker søketeknikk mv.

Etter § 12 annet ledd tredje punktum skal dokumentutlegging kunngjøres i Norsk Lysingsblad og i minst to blad som er alminnelig lest i området. Elektronisk kunngjøring i Norsk Lysingsblad diskuteres i forbindelse med behandlingen av lov om Norsk Lysingsblad. Kunngjøring i nettaviser tilfredsstiller neppe lovens krav, se kartleggingsrapporten side 87. Disse spørsmålene må drøftes på generelt grunnlag, og drøftes ikke videre her.»

Ingen av *høringsinstansene* har hatt merknader til gjennomgåelsen i høringsbrevet. D e p a r t e m e n t e t foreslår ingen endringer i loven.

3.10 Erstatningsrett

3.10.1 Lov 3. februar 1961 om ansvar for skade som motorvognør gjør (bilansvarslova)

Følgende ble uttalt i *høringsbrevet* på side 52:

«Skriftlig melding om opphør av forsikringsavtalen: Etter loven § 19 første ledd faller forsikringsdekningen bort to måneder etter at forsikringsgiveren har gitt bilregisteret eller politiet skriftlig melding om at forsikringsavtalen er opphørt. Meldingen har her hovedsakelig en informasjonsfunksjon. Denne kan tilfredsstilles ved elektronisk kommunikasjon. Det er ikke nødvendig å si dette i loven.

Betalingsvarsel eller oppsigelse til forsikringstakeren: Det følger av § 19 annet ledd at forsikringsgiveren i betalingsvarsel eller oppsigelse skal gjøre forsikringstakeren oppmerksom på følgene av manglende betaling. Dette er en regel om meldingens innhold. Det stilles ikke krav til papir. Videre følger det av § 19 fjerde ledd at forsikringsavtaleloven (FAL) del A og C gjelder for trafikkforsikring etter bilansvarsloven. Reglene om elektronisk kommunikasjon mellom forsikringsgiveren og forsikringstakeren vil derfor følge av FAL, og det er ikke nødvendig med særregulering i bilansvarsloven.»

Høringsinstansene har ikke hatt merknader til departementets behandling, og d e p a r t e m e n t e t foreslår ingen endringer på dette området.

3.11 Selskapsrett

3.11.1 Lov 13. juni 1997 nr. 44 om aksjeselskaper og lov 13. juni 1997 nr. 45 om allmennaksjeselskaper

3.11.1.1 Innledning

Lov 13. juni 1997 nr. 44 om aksjeselskaper (aksjeloven) og lov 13. juni 1997 nr. 45 om allmennaksjeselskaper (allmennaksjeloven) inneholder en rekke bestemmelser om at det skal gis meldinger, varsler og informasjon mv. særlig mellom selskapet og aksjeeieren, men også i andre sammenhenger. Lovene inneholder også krav om at det skal utferdiges forskjellige typer dokumenter. Behovet for å regulere adgangen til å bruke elektronisk kommunikasjon i forhold til disse bestemmelsene behandles nærmere i det følgende. Bestemmelser om at selskapet skal gi meldinger mv. til aksjeeierne behandles i kapittel 3.7.1.2, mens bestemmelser om at aksjeeieren skal gi selskapet meldinger mv. er behandlet i kapittel 3.7.1.3. I kapittel 3.7.1.4 og 3.7.1.5 vurderes enkelte andre bestemmelser i aksjeloven og allmennaksjeloven hvor det kan reises spørsmål om man bør klargjøre eller gi en nærmere regulering av bruk av elektronisk kommunikasjon.

Flere bestemmelser i aksjeloven og allmennaksjeloven krever at det gis melding til Foretaksregisteret. Aksjelovene regulerer imidlertid ikke hvordan opplysninger skal meldes til registeret. De nærmere krav til dette følger av lov 21. juni 1985 nr. 78 om registrering av foretak, jf. kapittel 4.4.1, og behandles ikke nærmere her.

Flere bestemmelser krever også at opplysninger og beslutninger skal kunngjøres i Norsk Lysingsblad. Dette er behandlet nærmere i kapittel 3.5.2.

Dessuten krever flere bestemmelser kunngjøring av opplysninger i «en avis som er alminnelig lest på selskapets forretningssted». Ordet «avis» er teknologinøytralt. Loven er dermed i prinsippet ikke til hinder for kunngjøring i en elektronisk avis. Vurderingen er i utgangspunktet den samme som i forhold til papiraviser. Departementet antar imidlertid at slik situasjonen er i dag, vil ikke noen elektronisk avis oppfylle vilkåret «alminnelig lest».

3.11.1.2 Varsler og meldinger mv. fra selskapet til aksjeeierne

3.11.1.2.1 Forslaget i høringsbrevet

Aksjeloven og allmennaksjeloven krever at selskapet skal gi aksjeeierne varsler og meldinger mv. i følgende tilfeller:

- Aksjeloven og allmennaksjeloven § 2-13: Ved forsinket oppgjør av krav på aksjeinnskudd skal styret i rekommandert brev oppfordre aksjeeieren til å gjøre opp innen sju dager.
- Allmennaksjeloven § 4-9 og aksjeloven § 4-10: Selskapet skal gi en aksjeier melding når aksjeeieren er registrert i aksjeeierregisteret eller aksjeieboken.
- Aksjeloven § 4-10: Selskapet skal varsle aksjeeieren ved beslutning om overgang fra aksjeiebok til aksjeeierregistrering i Verdipapirsentralen og omvendt.
- Aksjeloven og allmennaksjeloven § 4-16: Erververen av en aksje skal underrettes om styrets avgjørelse av om det er gitt samtykke til aksjeervert.

- Aksjeloven og allmennaksjeloven § 4-20: Ved melding om at aksjer er avhendet eller ønskes avhendet skal selskapet varsle aksjeeiere som har forkjøpsrett om meldingen.
- Allmennaksjeloven § 4-24: På visse vilkår kan et selskap få tillatelse til å innløse små aksjeposter. Selskapet skal sende et skriftlig tilbud om løsningssummen til aksjeeierne.
- Aksjeloven § 4-26 og allmennaksjeloven 4-25: Ved tvungen overføring av aksjer i datterselskap mv. skal morselskapet gi aksjeeierne et tilbud om løsningssummen. En aksjeeier kan bli bundet av tilbudet ved passivitet hvis tilbudet rettes skriftlig til aksjeeierne og kunngjøres etter nærmere regler.
- Aksjeloven § 5-5 og allmennaksjeloven § 5-6: Årsregnskapet, årsberetningen og revisjonsberetningen mv. skal senest en uke før ordinær generalforsamling sendes aksjeeierne.
- Aksjeloven § 5-7: Styret kan i visse tilfeller forelegge en sak til avgjørelse av generalforsamlingen uten å innkalle til møte ved at den skriftlig forelegges aksjeeierne til avgjørelse. Saksdokumentene skal sendes aksjeeierne.
- Aksjeloven og allmennaksjeloven § 5-10: Generalforsamlingen innkalles ved skriftlig henvendelse til aksjeeierne.
- Aksjeloven og allmennaksjeloven § 10-1: Aksjeeierne skal gis skriftlig underretning om beslutning om kapitalforhøyelse.
- Aksjeloven og allmennaksjeloven § 10-17: Aksjeeierne skal gis skriftlig underretning om beslutning om kapitalforhøyelse på grunnlag av styrefullmakt.
- Aksjeloven og allmennaksjeloven § 11-2: Aksjeeierne skal underrettes om beslutning om opptak av lån som nevnt i § 11-1.
- Aksjeloven og allmennaksjeloven § 13-12: I forbindelse med fusjon skal fusjonsplanen og forskjellige andre dokumenter sendes aksjeeierne.
- Aksjeloven og allmennaksjeloven § 16-6: I forbindelse med oppløsning skal gjenpart av avviklingsbalansen med revisors erklæring sendes aksjeeierne.

I tillegg er det en del bestemmelser som henviser til de nevnte bestemmelsene. Oppregningen er derfor ikke uttømmende.

I høringsbrevet ble det foreslått en ny § 18-5 i aksjeloven og allmennaksjeloven, med en regulering i første ledd av adgangen til å bruke elektronisk kommunikasjon i forhold til bestemmelser i de to lovene som krever at selskapet skal sende varsler og meldinger mv. til aksjeeierne. Forslaget gikk ut på å åpne for bruk av elektronisk kommunikasjon, men forutsetningen var at aksjeeieren uttrykkelig har godtatt dette.

Det heter i høringsbrevet:

«Utgangspunktet i første ledd om kommunikasjon fra selskap til aksjonær, er at dette kan skje ved elektronisk kommunikasjon, dersom aksjonæren uttrykkelig har godtatt dette. Når det gjelder den nærmere begrunnelse for og beskrivelse av vilkåret «uttrykkelig godtatt» vises til høringsbrevets generelle innledning. I forhold til aksjelovene, er det i denne sammenheng et poeng at det ikke vil være alle aksjeeiere som føler seg fortrolig med å benytte elektronisk kommunikasjon, selv om man skulle ha en elektronisk adresse, og derfor rent teknisk er mulig å nå gjennom elektronisk kommunikasjon. Departementet mener det må tas hensyn til de enkeltpersoner som ikke ønsker å motta slike meldinger mv. fra selskapet i elektronisk form, og at aksjeeiere derfor bare

skal måtte akseptere å motta dette elektronisk fra selskapet etter å ha godtatt dette uttrykkelig. Det gjelder ingen bestemte formkrav for den uttrykkelige godtagelse som kreves. Det vises til den generelle behandlingen av dette i innledningen til høringsbrevet.

Omfanget av samtykket med hensyn til hvilke meldinger og varsler mv. som er omfattet, vil i utgangspunktet avhenge av en konkret tolkning av det enkelte samtykket som er gitt. Det vil nok være mest praktisk om selskapet sørger for å få en generell godtagelse fra aksjeeieren som omfatter alle de aktuelle bestemmelser som omfattes av anvendelsesområdet til § 18-5.

[...]

De bestemmelsene i aksjeloven som er omfattet av anvendelsesområdet til § 18-5 og hvor det ikke etter loven gjelder unntak, åpner også etter gjeldende rett for bruk av elektronisk kommunikasjon. Utviklingen er imidlertid enda ikke kommet så langt at selskapet uten videre kan gå ut fra at en gjennomsnittlig aksjeeier benytter seg av elektronisk kommunikasjon. Etter gjeldende rett må det nok derfor i de fleste tilfelle kreves at selskapet, i forhold til den enkelte aksjonær, har et bestemt grunnlag for å anta at mottager faktisk kan forventes å anvende seg av sin elektroniske postkasse, for eksempel at det foreligger en godkjennelse fra mottagers side av å motta disse sakene elektronisk. Hva som skal til, vil etter gjeldende rett nok kunne variere med den enkelte bestemmelse. I og med at spørsmålet ikke var påtenkt ved vedtagelsen av aksjelovene i 1997, er det uklart hva som kreves. Det fører for langt her å redegjøre nærmere for detaljene i tolkningen av gjeldende rett i så henseende for hver enkelt bestemmelse. Hovedpoenget her er å avklare og standardisere den rettslige situasjonen på dette punkt gjennom forslaget til § 18-5.»

I forhold til noen av bestemmelsene som krever at selskapet skal sende meldinger mv. ble det likevel foreslått eller lagt til grunn at den foreslåtte § 18-5 første ledd ikke skulle gjelde.

Dette gjelder for det første aksjeloven og allmennaksjeloven § 2-13 som krever at selskapet skal sende oppfordring til aksjeeieren om gjøre opp forsinket aksjeinnskudd ved rekommandert brev. Det ble i høringsbrevet lagt til grunn at kravet om rekommandert brev må tolkes slik at den foreslåtte § 18-5 ikke får anvendelse. Departementet mente også at det ikke bør være adgang til å bruke elektronisk kommunikasjon i disse tilfellene siden kravet om rekommandert brev har en viktig varslings- og bevisfunksjon.

Det ble også foreslått en særregulering for bruk av elektronisk kommunikasjon i *aksjeloven § 4-26* og *allmennaksjeloven § 4-25* om tvungen overføring av aksjer i datterselskap mv. Det heter i høringsbrevet:

«Etter asl. § 4-26 og asal. § 4-25, begges tredje ledd, kan morselskapet gi aksjeeierne et tilbud om løsningssum, som kan binde aksjeeierne ved passivitet. Forutsetningen for å bli bundet ved passivitet er at tilbudet rettes «skriftlig til alle aksjeeiere med kjent adresse, og i tillegg kunngjøres i Norsk lysingsblad og i en avis som er alminnelig lest på selskapets forretningssted.» Det er av vesentlig betydning for aksjeeieren at man mottar varselet og forstår viktigheten av det, siden man blir bundet ved passivitet. Departementet finner det derfor betenkelig å åpne for at varselet kan sendes elektronisk innenfor den generelle bestemmelsen i forslaget til § 18-5. Det foreslås derfor et nytt sjette punktum i asl. § 4-26 og asal. § 4-25 tredje ledd, som gjør unntak fra den alminnelige regelen i forslaget til § 18-5 første ledd, slik at det kreves

aksjonærens godkjennelse i elektronisk form med elektronisk signatur for å kunne sende slikt varsel elektronisk.»

I forhold til § 4-20 om varsel til aksjeeierne av eierskifte ble det ikke foreslått noen særregulering i forhold til den foreslåtte § 18-5 første ledd. Dette innebærer at adgangen til å bruke elektronisk kommunikasjon også vil gjelde i forhold til varsler etter § 4-20. Det ble imidlertid foreslått en endring av allmennaksjeloven § 4-20 annet punktum, som krever at varselet til aksjeeierne skal gis skriftlig. Et slikt skriftlighetskrav gjelder ikke etter aksjeloven § 4-20 første punktum, og det ble antatt at forskjellen er utilsiktet. Det ble derfor foreslått å sløyfe kravet om skriftlighet i allmennaksjeloven § 4-20.

3.11.1.2.2 Høringsinstansenes syn

Den foreslåtte § 18-5 første ledd støttes av *Verdipapirsentralen*, som uttaler:

«Forslaget til ny § 18-5 i aksjelovene om elektronisk kommunikasjon mellom aksjeeier og selskap gir etter vår mening en god balanse mellom selskapets interesse i å kunne kommunisere med aksjonærene på en hurtig og kostnadseffektiv måte, samtidig som aksjeeierne får mulighet til å motta informasjonen på den måten som er mest hensiktsmessig for dem. Det at aksjeeierne uttrykkelig må godta bruk av elektronisk kommunikasjon, vil videre kunne styrke deres oppfordring til å oppdatere selskapets adresseregister med den e-postadressen som til enhver tid er i bruk, og til å regelmessig kontrollere meldinger mottatt på den. VPS er således enig i at aksjeeierne må få klar beskjed om at det å godta bruk av elektronisk kommunikasjon innebærer at selskapet kan sende alle meldinger og lignende, til aksjeeieren elektronisk med mindre annet fremgår av loven. Etter vår mening bør det imidlertid bero på en konkret vurdering om det aktuelle budskapet har kommet frem på en tilstrekkelig klar måte, og om det kan sies å foreligge en reell godtakelse av at kommunikasjonen kan skje elektronisk. Vi antar således at det ikke vil være hensiktsmessig å kreve særskilt vedtakelse av en individualisert klausul om dette. Videre forstår vi utkastet til ny § 18-5 i aksjelovene slik at samtykket også kan gis overfor en annen enn selskapet. Vi antar at det f.eks. kan være hensiktsmessig at samtykkene gis overfor VPS når det gjelder selskaper registrert av oss. Dette vil innebære en forenkling både for selskapene og aksjeeierne. For aksjeeierne vil forenklingen bestå i at de vil kunne gi et generelt samtykke som vil gjelde for alle selskaper registrert i VPS, at registreringen av samtykket ev. kan skje via våre internettløsninger, i tillegg til at de bare må tilbakekalle samtykket eller oppdatere e-postadressen overfor en instans.»

Næringslivets Hovedorganisasjon er i utgangspunktet enig i at aksjeeieren ikke bør risikere å motta viktig informasjon fra selskapet via e-post uten å være klar over det. Det heter imidlertid i høringsuttalelsen:

«NHO er enig i departementets vurdering av at det er en rekke hensyn som taler for at aksjonærer ikke skal risikere å motta sentral informasjon pr. e-post, uten å være klar over dette. Av hensyn til selskapet og den informasjon som sendes fra selskapenes side, kan det imidlertid være grunn til å stille spørsmål om regelen ikke bør speilvendes, dvs. at elektronisk kommunikasjon kan likestilles med tradisjonell kommunikasjon, og aksjonærene må forholde seg til denne, med mindre de uttrykkelig har motsatt seg dette. I utgangspunktet vil det uansett være

slik at selskapet ikke kan kommunisere elektronisk med aksjonærene uten å ha innhentet aksjonærenes e-postadresse.»

Den norske Revisorforening mener også at det bør legges større vekt på selskaps muligheter til sende informasjon elektronisk til aksjeeierne, og foreslår en regel om at selskapet kan vedtektsfeste en slik adgang med to tredels flertall:

«Ulempen er selvfølgelig at enkelte aksjonærer på den måten kan bli overkjørt av flertallet. Kommentarene til forslaget om § 18-5 tyder på legges det opp til at den enkelte aksjonær må være enig dersom elektronisk kommunikasjon skal kunne gjennomføres. Dette overensstemmer også med prinsippet om at alle aksjonærer skal ha lik rett til informasjon fra selskapet.

Etter vårt syn bør det allikevel være mulig med ordinært 2/3 flertall å vedtektsfeste at elektronisk kommunikasjon skal kunne brukes av foretaket. Dette bør i så fall formuleres slik at foretaket har en plikt til å sende ut papirkopier til de som uttrykkelig krever det av foretaket. Ansvar for å tilegne seg informasjon fra selskapet vil ligge på aksjonæren. Ordningen vil i så fall innebære at foretaket må administrere utsendelser elektronisk som hovedutsendelse og samtidig administrere en ordning med papirutsendelser som formodentlig med tiden vil inneholde færre og færre personer.

Slik forslaget til § 18-5 nå er formulert innebærer det i realiteten at hver enkelt aksjonær må tilskrive foretaket på papir og akseptere elektronisk kommunikasjon. En slik ordning virker urimelig tung å administrere og ikke i tråd med hensikten.»

Nærings- og handelsdepartementet uttaler seg om hva som ligger i vilkåret «uttrykkelig godtatt»:

«På den annen side bør det ikke stilles så strenge krav til aksepten at det vil være en belastning for selskapet å etablere en valgmulighet for aksjonæren til å få tilsendt informasjon ved elektronisk kommunikasjon. Vi antar at det teknisk sett vil være uproblematisk å etablere løsninger som på en god og sikker måte ivaretar både hensynet til aksjeeieren og selskapet. Så langt vi kan se vil valgmuligheten i praksis bare ha betydning for en aksjeeier som har mulighet for å motta informasjon ved elektronisk kommunikasjon, men som av forskjellige årsaker likevel ikke ønsker det. Vi er kjent med at Verdipapirsentralen har etablert en ordning som åpner for elektronisk kommunikasjon med aksjonærene. Vi vil anta at AS' og ASA'er vil kunne dra nytte av eller at det vil være mulig å knytte seg til denne ordningen.»

Unntaket fra den foreslåtte § 18-5 første ledd i § 2-13 i de to lovene og den foreslåtte særreguleringen i aksjeloven § 4-26 og allmennaksjeloven § 4-25 støttes av *Næringslivets Hovedorganisasjon*.

3.11.1.2.3 Departementets vurdering

Bakgrunnen for den foreslåtte § 18-5 første ledder først og fremst hensynet til selskapene og den praktiske forenklingen det kan innebære for dem at informasjon og meldinger mv. til aksjeeierne kan sendes elektronisk. På den annen side dreier det seg i mange tilfeller om informasjon som kan være av vesentlig betydning for aksjeeierne. Aksjeeierne bør etter departementets syn derfor ikke kunne tvinges til å motta informasjon og meldinger fra selskapet elektro-

nisk, og selskapet bør heller ikke kunne sende slik informasjon elektronisk uten at aksjeeieren er klar over at informasjon blir sendt på denne måten. Departementet er derfor skeptisk til forslagene fra Næringslivets Hovedorganisasjon og Den norske Revisorforening, som innebærer at det er aksjeeieren som må foreta seg noe hvis han eller hun skal unngå å motta informasjon og meldinger elektronisk. Departementet mener at det er mer rimelig at handleplikten legges på selskapet, som man må kunne forvente at kjenner regelverket bedre, og som man kunne anta at vil finne frem til praktiske rutiner for å kartlegge hvem som ønsker å motta informasjon og meldinger mv. elektronisk. Det foreslås derfor en regulering av selskapets adgang til å bruke elektronisk kommunikasjon når det skal gi opplysninger og meldinger mv. til aksjeeierne i første ledd i en ny § 18-5 i tråd med forslaget i høringsbrevet.

Den norske Revisorforening hevder at det foreslåtte kravet om at aksjeeieren uttrykkelig må godta å motta informasjon elektronisk, innebærer at hver enkelt aksjeeier må tilskrive selskapet på papir for å akseptere bruk av elektronisk kommunikasjon. Departementet er ikke enig i at bestemmelsen må forstås som et krav om at godtakelsen skal gis på papir. For øvrig slutter departementet seg til Verdipapirsentralens uttalelser om hvordan kravet om godtakelse kan gjennomføre i praksis for selskaper som er registrert i VPS.

I noen tilfeller kreves det at selskapet skal sende gjenpart av underskrevne dokumenter til aksjeeierne, jf. for eksempel aksjeloven 5-5 tredje ledd og allmennaksjeloven § 5-6 tredje ledd, jf. regnskapsloven § 3-5, og aksjeloven og allmennaksjeloven § 16-6. I slike tilfeller forutsetter elektronisk utsendelse at det brukes metoder som innebærer at også de underskrifter loven krever på disse dokumentene vises elektronisk. Det er her ikke tale om elektronisk signatur, men om en gjengivelse av navnetrekket.

I likhet med forslaget i høringsbrevet mener departementet at det fortsatt bør gjelde et krav om rekkommandert brev etter aksjeloven og allmennaksjeloven § 2-13, og foreslår ingen endring av denne bestemmelsen. Den foreslåtte § 18-5 første ledd vil ikke få anvendelse i forhold til kravet om rekkommandert brev i § 2-13, jf. forbeholdet «[H]vis ikke noe annet er fastsatt i loven her».

Når det gjelder *aksjeloven § 4-26 og allmennaksjeloven § 4-25* har departementet kommet til at skriftlighetskravet bør opprettholdes, og at det ikke bør åpnes for bruk av elektronisk kommunikasjon. I høringsbrevet var det som nevnt foreslått en bestemmelse om at tilbudet kan sendes ved bruk av elektronisk kommunikasjon dersom den er sikret ved elektronisk signatur. Aksjeloven § 4-26 og allmennaksjeloven § 4-25 har regler om at et morselskap mv. i visse tilfeller kan beslutte å overta de resterende aksjene i datterselskapet. De berørte aksjeeierne har krav på en løsningssum, og morselskapet skal gi aksjeeierne et tilbud om dette. Hvis tilbudet rettes skriftlig til alle aksjeeierne og dessuten kunngjøres i Norsk Lysingsblad og i en avis som er alminnelig lest på selskapets forretningssted, kan en aksjeeier som ikke har kommet med innsigelser mot tilbudet innen en fastsatt frist, bli bundet av tilbudet. Aksjeeieren kan med andre ord bli bundet ved passivitet, og henvendelsen fra selskapet om tilbudet om løsningssum har derfor en viktig varslingsfunksjon og bevisfunksjon. Departementet foreslår derfor en presisering i de to bestemmelsene om at tilbudet skal være på papir. På grunn av henvisningen i allmennaksjeloven § 4-24 fjerde ledd blir løsningen tilsvarende i forhold til tilbud

om løsningssum etter denne bestemmelsen. I forhold til tilbud etter § 4-24 første ledd annet punktum vil imidlertid § 18-5 gjelde.

Heller ikke forslaget i høringsbrevet om å oppheve skriftlighetskravet i allmennaksjeloven § 4-20 annet punktum er videreført i lovforslaget. Et varsel om eierskifte vil være av vesentlig betydning for aksjeeiere som ønsker å gjøre bruk av sin forkjøpsrett. I allmennaksjeselskaper hvor det må forutsettes at aksjene er spredt blant mange eiere, må man dessuten legge til grunn at det er lite praktisk at slike varsler vil bli gitt muntlig. Den foreslåtte § 18-5 første ledd vil imidlertid medføre at varselet kan gis elektronisk.

3.11.1.3 Varsler og meldinger mv. fra aksjeeiere til selskapet

3.11.1.3.1 Forslaget i høringsbrevet

Aksjeloven og allmennaksjeloven har også noen bestemmelser om at aksjeeiere skal sende meldinger og opplysninger mv. til selskapet. Dette gjelder følgende bestemmelser:

- Aksjeloven § 4-12: Erververen av en aksje skal straks sende melding om sitt aksjeervert til selskapet.
- Aksjeloven § 4-17: I tilfeller hvor styret har nektet å samtykke til et aksjeervert, kan en aksjeervert fremme krav overfor selskapet om innløsning av aksjen senest to måneder etter at han eller hun mottok underretning om styrets beslutning.
- Aksjeloven og allmennaksjeloven § 4-23: En aksjeeier som vil gjøre gjeldende forkjøpsrett, må gjøre retten gjeldende ved melding til selskapet.
- Allmennaksjeloven § 5-3: Vedtektene kan fastsette at aksjeeiere som vil delta i generalforsamlingen, skal meddele dette til selskapet innen en bestemt frist.
- Aksjeloven og allmennaksjeloven § 5-11: En aksjeeier har rett til å få behandlet spørsmål på generalforsamlingen som han eller hun melder skriftlig til styret innen visse frister før generalforsamlingen.

I høringsbrevet ble det foreslått en regulering av adgangen for aksjeeierne til å bruke elektronisk kommunikasjon i forhold til selskapet i annet ledd i ny § 18-5. I den foreslåtte bestemmelsen ble det slått fast at meldinger mv. som aksjeeieren skal gi selskapet etter loven, kan sendes ved bruk av elektronisk kommunikasjon. I denne bestemmelsen ble det ikke foreslått noe vilkår om at selskapet uttrykkelig må ha godtatt bruk av elektronisk kommunikasjon. Det heter i høringsbrevet:

«Når det gjelder meldinger mv. fra en aksjonær til selskapet, jf. § 18-5 annet ledd, foreslås det ikke et tilsvarende krav om at selskapet uttrykkelig må ha godkjent elektronisk kommunikasjon. Grunnen til dette er at det ikke er urimelig å kreve at et aksjeselskap som faktisk har en elektronisk adresse, til enhver tid må sørge for å følge med i hva som kommer til den elektroniske «postkassen». En praktisk forutsetning for bruk av elektronisk kommunikasjon er imidlertid at selskapet har en elektronisk adresse. Dersom selskapet ikke har en elektronisk postadresse eller lignende som gjør at elektronisk kommunikasjon kan gjennomføres i praksis, kan meldinger mv. til selskapet selvsagt ikke sendes elektronisk.»

3.11.1.3.2 Høringsinstansenes syn

Næringslivets Hovedorganisasjon viser til sitt forslag om utformingen av § 18-5 første ledd, og uttaler:

«Når det gjelder meldinger fra en aksjonær til selskapet, vil det etter vår oppfatning være naturlig at de samme prinsipper skal gjelde som for kommunikasjon mellom selskap og aksjonær, dvs. slik at en aksjonær kan kommunisere elektronisk med selskapet, med mindre selskapet har motsatt seg dette. En rekke aksjeselskaper (det er ca. 150.000 registrerte aksjeselskaper og allmennaksjeselskaper registrert i Foretaksregisteret) vil være mindre selskaper uten systemer for å fange opp e-post. I forhold til disse vil tilsvarende synspunkter som i forhold til aksjonærene, og som er redegjort for ovenfor, gjøre seg gjeldende.»

Finansnærings Hovedorganisasjon viser til at det kan være et problem i praksis at et selskap har mange e-postadresser, og mener at dette bør løses i lovteksten:

«Det er for slike meldinger fra aksjeeieren ikke - slik det er foreslått i første ledd i § 18-5 - gitt anledning for selskapet å uttrykkelig godta dette. Det er heller ikke i selve lovteksten åpnet opp for at selskapet skal kunne reservere seg mot meldinger ved bruk av elektronisk kommunikasjon eller at selskapet skal kunne styre slike meldinger til en bestemt adresse og fastsette at meldinger til andre adresser skal anses som ikke mottatt. Departementet viser i denne sammenheng til «at det ikke er urimelig å kreve at et aksjeselskap som faktisk har en elektronisk adresse til enhver tid må sørge for å følge med i hva som kommer til den elektroniske «postkassen».

For et aksjeselskap er ikke poenget at selskapet «har en elektronisk adresse». De fleste har svært mange e-postadresser. Hertil kommer at mange av disse meldingene ikke sendes «selskapet», men for eksempel banken som kontofører utsteder for «selskapet» og således som selskapets aksjekontor. Hvor skal da en melding fra en aksjeeier til selskapet sendes? Etter vår vurdering bør denne problemstillingen løses i lovteksten, subsidiært omtales nærmere i forarbeidene.

Selskapet må kunne bestemme hvilken(e) adresser som aksjeeieren skal benytte for elektroniske meldinger. Vi viser til tilsvarende problemstilling etter finansavtaleloven. I følge forarbeidene til finansavtaleloven § 8 skal det legges til grunn samme utgangspunkt; nemlig at kunden skal kunne sende elektroniske meldinger med videre til finansinstitusjonene med de rettsvirkninger som følger av loven, uten krav om at institusjonen på forhånd skal ha godtatt en slik meldingsform. For å redusere risikoen for at kundene skal sende elektroniske meldinger til forskjellige uønskede adresser i finansinstitusjonen, har banknæringen utformet vilkår i kontoavtalen med kunden som gir banken rett til å anviser en e-postadresse som skal benyttes av kunden: «Dersom kontohaver ønsker å benytte elektronisk kommunikasjon for innsending av meldinger til banken skal meldingen sendes til den e-postadresse banken har oppgitt for formålet».

Etter vårt syn bør departementet vurdere en tilføyelse i asl og asal § 18-5 annet ledd med tilnærmet samme ordlyd som nevnt ovenfor, for eksempel som følger:

Meldinger med videre som aksjeeieren skal gi selskapet etter loven her, kan sendes ved bruk av elektronisk kommunikasjon. Dersom aksjeeieren ønsker å benytte elektronisk kommunikasjon for innsen-

ding av meldinger med videre til selskapet, skal meldingen sendes til den e-postadresse selskapet har oppgitt for formålet».)»

3.11.1.3.3 Departementets vurdering

Som i høringsbrevet foreslår departementet en bestemmelse som slår fast at aksjeeierne kan sende meldinger mv. til selskapet elektronisk. Departementet ser imidlertid de problemer Finansnæringens Hovedorganisasjon peker på i sin høringsuttalelse om at et selskap kan ha mange e-postadresser. Departementet foreslår derfor en utforming av bestemmelsene i tråd med forslaget fra Finansnæringens Hovedorganisasjon. Ifølge bestemmelsene skal kommunikasjon mellom aksjonær og selskap skje på den måten selskapet angitt for dette formålet. Selskapet kan oppgi en e-postadresse som skal brukes for å gi slike meldinger eller angi at aksjonærene skal bruke en web-løsning på selskapets nettsted/hjemmeside.

Når det gjelder uttalelsen fra Næringslivets Hovedorganisasjon om små selskaper som ikke har systemer for å fange opp e-post, viser departementet til sitatet fra høringsbrevet i kapittel 3.11.1.2.2.

3.11.1.4 Elektronisk tegning av aksjer mv.

3.11.1.4.1 Forslaget i høringsbrevet

Aksjetegning faller utenfor virkeområde for den foreslåtte § 18-5. I høringsbrevet ble det i aksjeloven og allmennaksjeloven § 10-7 første ledd og i aksjeloven § 10-18 forslått regler om at tegning av aksjer i forbindelse med kapitalforhøyelse kan skje på elektronisk dokument, forutsatt at det også tilbys tegning på fysisk dokument. Det heter i høringsbrevet:

«Asl. § 10-7

Asl. § 10-7 omhandler tegning av aksjer. Aksjetegning faller utenfor anvendelsesområdet til forslaget til en ny § 18-5, og reguleres derfor ikke av den bestemmelsen. Etter asl. § 10-7 første ledd første punktum skal tegningen av de nye aksjene skje i protokollen for generalforsamlingen. Det vises til punkt 8.1.2.5.7 over med merknader til aksjelovene § 5-16 om generalforsamlingsprotokollen.

Etter annet punktum kan aksjer alternativt tegnes på et dokument som giengir beslutningen om kapitalforhøyelsen. Etter departementets syn er begrepet «dokument» antagelig ikke til hinder for at tegning kan skje elektronisk. Departementet kan heller ikke se at det skulle være noe i veien for at tegning skjer elektronisk. På grunn av hensynet til aksjeeiere som ikke er fortrolig med elektronisk kommunikasjon bør det imidlertid kreves at selskapet i så fall også skal tilby tegning på tradisjonelt vis, dersom en av aksjeeierne krever det.

På denne bakgrunn foreslås et nytt tredje punktum i asl. § 10-7 første ledd, som sier at annet punktum ikke er til hinder for at tegning skjer på elektronisk dokument, forutsatt at det også tilbys tegning på fysisk dokument dersom en av aksjeeierne krever det.

Asal. § 10-7

Etter asal. § 10-7 første ledd skal tegning skje enten i generalforsamlingsprotokollen (annet punktum), eller på et særskilt tegningsformular som er inntatt i eller vedlagt tegningsinnbydelse eller prospekt (første punktum). Når det gjelder generalforsamlingsprotokollen vises til merknadene til § 5-16 over i punkt 8.1.2.5.7. Aksjetegning omfattes ikke av forslaget til § 18-5, jf. kommentar til asl. § 10-7 over.

Kravet til tegningsformular i første punktum, er etter departementets syn antagelig ikke til hinder for at tegning kan skje på elektronisk tegningsformular inntatt i elektronisk tegningsinnbydelse/prospekt. Departementet kan heller ikke se at tungtveiende hensyn taler mot at dette skulle være tillatt. Forutsetningen bør imidlertid være den samme som i forhold til asl. § 10-7, at det også tilbys tegning på fysisk dokument dersom en av eierne krever det. På denne bakgrunn foreslås et nytt tredje punktum i asal. § 10-7 første ledd, tilsvarende forslaget til et nytt tredje punktum i asl. 10-7 første ledd.»

3.11.1.4.2 Høringsinstansenes syn

Verdipapirsentralen uttaler:

«VPS er enig i konklusjonene i høringsnotatet når det gjelder adgangen til elektronisk tegning etter aksjelovene §§ 10-7 og 10-18. Vår erfaring er at det er et stort ønske i markedet om å kunne foreta tegninger over internett. Dette illustreres ved at i underkant av 30 % av tegningene i den nylig gjennomførte emisjonen i Telenor ble foretatt via internett. Vi kan heller ikke se avgjørende reelle hensyn som taler mot elektronisk tegning.»

Verdipapirsentralen reiser spørsmål om henvisningen i § 10-7 til § 2-10, som igjen viser til § 2-9, innebærer et krav om at tegnerne må underskrive tegningsformularet, slik at det ved elektronisk tegning må brukes elektronisk signatur. Verdipapirsentralen mener imidlertid at det ikke er behov for å stille krav om en slik form for autentisering:

«Det er imidlertid etter vårt syn ikke behov for å oppstille det som vil kunne fortone seg som et krav om kvalifisert elektronisk signatur i disse tilfellene. Også andre autentiseringsmekanismer vil kunne gi tilstrekkelig sikkerhet for tegnerens identitet og for tegningens innhold, samt sikre den nødvendige konfidensialitet. Til opplysning foregår aksjetegning over internett i dag ved bruk av passord som den enkelte kontohaver må skifte regelmessig og som kun benyttes over kryptert linje. Ettersom f.eks. presentasjon av fullmakt etter forslaget kan skje via en vanlig elektronisk signatur, jf. forslaget til aksjelovene § 5-2 annet ledd nytt fjerde punktum, bør dette også være tilstrekkelig ved aksjetegning.»

For øvrig heter det i høringsuttalelsen:

«Vi forstår utkastet til nytt tredje punktum i aksjelovens § 10-7 første ledd slik at det ikke kreves at de elektroniske tegningsformularene er satt opp identisk med papirbaserte tegningsformularer. Erfaringsmessig bør de elektroniske tegningsformularene utformes på en noe annen måte for å være mest mulig oversiktlige og forståelige for tegnerne, men de må naturligvis inneholde alle relevante opplysninger. VPS støtter for øvrig forslaget om at aksjeeierne kan kreve at tegning skjer på fysisk dokument. Det er fremdeles relativt mange som ikke har tilgang til eller tilstrekkelig kunnskaper i bruken av internett. Vi antar at det i den nærmeste tiden vil høre til sjeldenhetene at et selskap ønsker å utelukkende legge til rette for elektronisk tegning.»

3.11.1.4.3 Departementets vurdering

Departementet går inn for en regulering av elektronisk aksjetegning i overensstemmelse med forslaget i høringsbrevet. Forslaget innebærer at det åpnes for elektronisk tegning av aksjer i forbindelse med kapitalforhøyelse, jf. de foreslåtte endringene av aksjeloven og allmennaksjeloven § 10-7 og aksjeloven § 10-18, jf. også allmennaksjeloven § 10-18, som viser til § 10-7. Forslaget innebærer dessuten at lån hvor fordringen gir rett til å kreve utstedt aksjer, og frittstående tegningsretter kan tegnes elektronisk på grunn av henvisningene til § 10-7 i aksjeloven og allmennaksjeloven § 11-5 og allmennaksjeloven § 11-13.

Når det gjelder Verdipapirsentralens spørsmål om henvisningen i § 2-10 til § 2-9 innebærer et krav om underskrift også i forhold til elektronisk tegning ved kapitalforhøyelse, kan departementet ikke se at det er grunnlag for å forstå loven på denne måten. Hvordan tegningen skal gjennomføres i forbindelse med kapitalforhøyelse, er uttømmende regulert i § 10-7. Poenget med henvisningen i § 10-7 til § 2-10 er blant annet å regulere konsekvensen for gyldigheten av tegningen dersom man ikke har fulgt reglene i § 10-7. Det virker etter departementets syn ikke naturlig å forstå henvisningen slik at også kravene i § 2-9 skal være oppfylt.

Departementet slutter seg for øvrig til Verdipapirsentralens uttalelse om at § 10-7 ikke kan forstås slik at de elektroniske tegningsformularene må settes opp identisk med papirbaserte tegningsformularer, så lenge de tilfredsstiller lovens krav til innhold.

3.11.1.5 Bruk av elektronisk kommunikasjon i forhold til andre bestemmelser i aksjeloven og allmennaksjeloven

3.11.1.5.1 Forslaget i høringsbrevet

Aksjeloven og allmennaksjeloven har enkelte bestemmelser om at det skal gis meldinger mv. i andre relasjoner enn mellom aksjeeierne og selskapet, og lovene har også flere bestemmelser om at det skal utformes dokumenter mv., der det kan reises spørsmål om det er rettslige hinder for at dette gjøres elektronisk.

De nevnte bestemmelsene vil falle utenfor anvendelsesområdet for den foreslåtte § 18-5. Som det fremgår av høringsbrevet, er § 18-5 ikke ment å skulle tolkes antitetisk. Elektronisk kommunikasjon kan også brukes i forhold til bestemmelser som faller utenfor virkeområdet for § 18-5, dersom den aktuelle bestemmelsen åpner for det. Dette vil bero på en konkret tolkning av bestemmelsen.

I høringsbrevet ble det foretatt en gjennomgåelse av de nevnte bestemmelsene med en vurdering av om det var behov for endringer i forhold til bruk av elektronisk kommunikasjon:

Aksjeloven og allmennaksjeloven § 2-9 - stiftelsesdokumentet

Det ble lagt til grunn i høringsbrevet at stiftelsesdokumentet etter gjeldende rett skal være et papirdokument, og at dette kravet bør videreføres - blant annet fordi det skal være oppbevaringsdyktig i meget lang tid.

Aksjeloven og allmennaksjeloven § 3-9 - konserninterne transaksjoner

Det heter i høringsbrevet:

«Etter aksjelovene § 3-9 første ledd annet punktum skal vesentlige avtaler mellom konsernselskaper foreligge skriftlig. Slike avtaler omfattes ikke av anvendelsesområdet til forslaget til ny § 18-5, og reguleres derfor ikke av den bestemmelsen.

Skriftlighetskravet er ikke noe gyldighetsvilkår, men er satt for å ivareta notoritetshensyn (bevissikring), jf. Ot. prp. nr. 23 (1996-1997) s. 136 og NOU 1996: 3 s. 192-193. Dersom en avtale i elektronisk format gir den samme notoritet som et papirdokument, skulle det i utgangspunktet ikke være noe i veien for at avtalen kan foreligge kun elektronisk. Notoritetshensynet krever imidlertid her en nærmere regulering av hvilke tekniske løsninger dokumentet må være basert på for å gi tilstrekkelig notoritet. Departementet mener at tiden ennå ikke er inne til å regulere konkrete tekniske løsninger på denne måten. Det synes for øvrig heller ikke å være noe utpreget praktisk behov for å åpne for at slike dokumenter kan foreligge kun elektronisk. Departementet mener derfor at hensynet til notoritet tilsier at skriftlighetskravet opprettholdes, slik at avtaler mellom konsernselskaper fortsatt må være på papir.»

Allmennaksjeloven § 4-12 - særlig meldeplikt for styret, ledende ansatte mv.

Det heter i høringsbrevet:

«Etter asal. § 4-12 skal styremedlemmer, revisor, daglig leder og andre ledende ansatte omgående gi styret melding om egne og personlig nærstående erverv og salg av aksjer eller andre verdipapirer i selskapet. Hensynet bak regelen er å hindre innsidehandel. Bestemmelsen omfattes ikke av den nye § 18-5, som bare omhandler meldinger mellom selskap og aksjonær.

Departementet mener slike meldinger bør kunne gis elektronisk, dersom styret godtar dette. Det foreslås derfor et nytt tredje punktum i asal. § 4-12 første ledd som gir § 18-5 første ledd tilsvarende anvendelse for erververens melding til styret etter første punktum. Bestemmelsen innebærer at erververens melding til styret etter § 4-12 første ledd første punktum kan gis ved bruk av elektronisk kommunikasjon dersom styret uttrykkelig har godtatt dette.

Etter § 4-12 første ledd annet punktum skal meldingen innføres i en særskilt protokoll. Hensynene bak dette er først og fremst å sikre notoriteten rundt meldingene og derved sikre bevis ved mistanke om innsidehandel. Det er selskapet selv som skal føre meldingen inn i protokollen. Det er således ikke tale om kommunikasjon. Notoriteten er best ivaretatt dersom meldingene føres inn i en manuell protokoll. Det er ingen sterke hensyn som tilsier at selskapet bør kunne føre en elektronisk protokoll. Departementet mener derfor at kravet om manuell protokoll bør opprettholdes.»

Aksjeloven og allmennaksjeloven § 5-2 - møte ved fullmektig på generalforsamlingen

Det heter i høringsbrevet:

«Asl. og asal. § 5-2 annet ledd krever at fullmektigen skal legge frem «skriftlig og datert fullmakt.» Hensynet bak reglen er at selskapet skal

være sikker på at vedkommende faktisk har fullmakt. Se også Prosjektrapport fra kartleggingsprosjektet side 83-83 om fullmakt. Det er antatt i Magnus Aarbakke m.fl. Aksjeloven og allmennaksjeloven med kommentarer (nytt ajourført opplag, 2000) s. 268-69 at skriftlighetskravet her må ansees oppfylt ved oversendelse gjennom telefaks. Dette tilsier at også en elektronisk oversendelse basert på en elektronisk signatur, jf. forslaget til lov i Ot. prp. nr. 82 (1999-2000) § 3 nr. 1, bør kunne aksepteres. En alminnelig elektronisk oversendelse uten elektronisk signatur vil derimot gjøre dette for usikkert.

Departementet foreslår derfor et unntak fra bestemmelsen i § 18-5 første ledd, i et nytt fjerde punktum i asal. og asl. § 5-2 annet ledd om at første punktum ikke er til hinder for at fullmakten oversendes ved bruk av elektronisk kommunikasjon, forutsatt at det brukes elektronisk signatur, jf. lov om elektronisk signatur § 3.»

Aksjeloven og allmennaksjeloven § 5-13 - fortegnelse av aksjeeierne på møte i generalforsamlingen

§ 5-13 krever at det skal opprettes en fortegnelse over de aksjeeierne som har møtt på generalforsamlingen. I høringsbrevet ble det lagt til grunn at fortegnelsen må føres på papir, siden den skal inntas i eller vedlegges protokollen for generalforsamlingen, se nedenfor om generalforsamlingsprotokollen.

Aksjeloven og allmennaksjeloven § 5-16 - generalforsamlingsprotokoll

Det heter i høringsbrevet:

«Etter asl. og asal. § 5-16 første ledd skal det føres protokoll for generalforsamlingen. Protokollen skal holdes tilgjengelig for aksjeeierne hos selskapet og oppbevares på trygghende måte, jf. tredje ledd annet punktum.

Protokollen skal oppbevares i hele selskapets levetid, og det er derfor viktig at den finnes i et medium som er svært tidsbestandig. Elektroniske dokumenter tilfredsstiller ikke dette kravet. Vi viser til side 13 i Ot. prp. nr. 82 (1999-2000) om lov om elektronisk signatur, hvor det sies at: «Et elektronisk dokument har en begrenset levetid i forhold til et papirbasert dokument. Man kan få problemer med å lese elektroniske dokumenter etter 10-15 år (...). Elektroniske dokumenter må derfor konverteres til nye formater for å forbli lesbare over tid. Under denne prosessen mister imidlertid dokumentet sin unikhet og bare innholdet består».

Departementet mener derfor det ikke bør åpnes opp for elektronisk føring av generalforsamlingsprotokollen. Dette er selvfølgelig ikke til hinder for at selve utarbeidelsen skjer elektronisk, men slik at det tas ut en utskrift på papir for protokollen.»

Aksjeloven § 5-27 - granskingsberetning

I høringsbrevet ble det lagt til grunn at det bør være opp til den enkelte skifterett å bestemme om man vil motta granskingsberetningen elektronisk og hvordan utsendelse til aksjeeierne skal skje, jf. også allmennaksjeloven § 6-39.

Aksjeloven og allmennaksjeloven kapittel 6 - selskapets ledelse

Det heter i høringsbrevet:

«8.1.2.6.1 Intern kommunikasjon innenfor selskapets ledelse - asl. og asal. § 6-7, § 6-15, § 6-16, § 6-22, asl. § 6-35 og asal. §§ 6-37 og § 6-38

Aksjelovenes kapittel 6 inneholder regler om selskapets ledelse, herunder en del bestemmelser om ulike typer informasjon, rapporter mv. som skal gis internt mellom selskapets ledelse, for eksempel mellom styret og daglig leder, mellom styremedlemmer og styre, mellom bedriftsforsamlingen og dens medlemmer og styret, osv. Det er altså tale om ledelsesintern kommunikasjon. Dette gjelder bl. a. asl. og asal. § 6-7 om forhåndsvarsel fra styremedlem til styret ved tilbaketreden før tjenestetiden er ute, asl. og asal. § 6-15 om daglig leders faste rapportering til styret om selskapets virksomhet mv. etter første ledd og nærmere redegjørelser til styret etter annet ledd, asl. og asal. § 6-16 om utveksling av informasjon mellom styret i morselskap og styret i datterselskap, asl. og asal. § 6-22 om varsel om styremøte, asl. § 6-35 og asal. §§ 6-37 og 6-38 om bedriftsforsamlingen. Slike bestemmelser om ledelsesintern kommunikasjon omfattes ikke av anvendelsesområdet til forslaget til § 18-5, som bare gjelder meldinger mv. mellom aksjonærer og selskap.

Ingen av de ovennevnte bestemmelsene innebærer imidlertid noen begrensning mot bruk av elektronisk kommunikasjon. I § 6-15 første ledd ligger det et skriftlighetskrav, men dette skriftlighetskravet er etter departementets syn ikke til hinder for bruk av elektroniske midler. For øvrig sier disse bestemmelsene ikke noe nærmere om hvordan kommunikasjonen skal skje. Slike varsler, rapporteringer og meldinger mv. som disse bestemmelsene omhandler kan derfor normalt gis i enhver form, muntlig, skriftlig på papir, eller skriftlig i elektronisk form. På den annen side kan departementet heller ikke se at disse bestemmelsene skulle være til hinder for at et styre som ikke ønsker å kommunisere elektronisk, kan kreve å motta kommunikasjonen på annen måte. Departementet ser ikke grunn til å lovfeste dette nærmere. Å detaljregulere nærmere i loven hvordan selskapets ledelse skal kommunisere seg i mellom virker lite hensiktsmessig. Det må være opp til selskapets ledelse, særlig styret, jf. styrets fullmakter etter aksjelovene § 6-12 første ledd, å bestemme i hvilken form slik kommunikasjon skal skje, herunder om bruken av elektronisk kommunikasjon.

8.1.2.6.2 Aksjelovene § 6-13 - Styrets tilsynsansvar

Etter asl. og asal. § 6-13 tredje ledd skal styret i selskaper som bare har én aksjeeier sørge for at avtaler mellom selskapet og aksjeeieren nedtegnes skriftlig. EUs 12. selskapsrettsdirektiv art. 5 nr. 1 (som er tatt inn i EØS-avtalen) krever at slike avtaler skal nedfelles i protokoll eller nedtegnes skriftlig. Notoritets hensyn er det sentrale, og dette må forstås som et krav om nedtegnelse på fysisk papir. Det kan derfor ikke åpnes for elektronisk kommunikasjon her.

8.1.2.6.3 Aksjelovene § 6-19 - styrets saksbehandling

Etter asl. og asal. § 6-19 første ledd skal styret behandle saker i møte, med mindre styrets leder finner at saken kan forelegges skriftlig eller behandles på annen betryggende måte. Etter annet ledd skal styrets leder sørge for det så vidt mulig skjer en samlet behandling av saker som behandles uten møte.

Kravet til «møte» i første ledd omfatter bare møte der styremedlemmene er fysisk til stede, jf. Ot. prp. nr. 23 (1996-97) side 72-74. Dette stenger imidlertid ikke for bruk av elektronisk kommunikasjon, som for eksempel telefonkonferanser og videokonferanser. Etter første ledd kan jo slik felles styrebehandling ved telefon, video eller elektronisk kommunikasjon skje i stedet for fysisk møte, hvis styrets leder fin-

ner dette betryggende. Styremedlemmene og daglig leder kan imidlertid kreve møtebehandling, jf. annet ledd annet punktum. Departementet mener denne retten til å kreve at det avholdes fysisk styremøte bør bestå i loven.

8.1.2.6.4 Aksjelovene § 6-29 - styreprotokoll

Etter asl. og asal. § 6-29 skal det føres protokoll over styrebehandlingen. Denne skal underskrives, jf. tredje ledd. Styreprotokollen bør føres på fysisk papir på grunn av hensynet til tidsbestandighet, jf. pkt. 8.1.2.5.7 ovenfor. Departementet foreslår derfor ingen endring i bestemmelsen for å åpne for elektroniske styreprotokoller.»

Aksjeloven og allmennaksjeloven § 10-3 - styrets forslag om kapitalforhøyelse

Det heter i høringsbrevet:

«Etter § 10-3 femte ledd skal avskrift av seneste årsregnskap, årsberetning og revisjonsberetning utlegges på selskapets kontor samtidig med innkallingen, hvis ikke generalforsamlingen samtidig skal behandle årsregnskapet. Slik utleggelse av dokumenter er utenfor anvendelsesområdet til forslaget til ny § 18-5, og reguleres derfor ikke av den bestemmelsen.

Lovens ordlyd innebærer her antagelig at dokumentene må utlegges fysisk. Det er ingenting i veien for at dokumentene også legges ut elektronisk, for eksempel ved at en pc blir gjort tilgjengelig for aksjeeierne på selskapets kontor, eller at dokumentene blir sendt til aksjeeierne gjennom e-post eller blir gjort tilgjengelig over internett. Departementet mener imidlertid at selskapet fortsatt bør ha plikt til fysisk å legge ut de relevante dokumenter på selskapets kontor. Det anses ikke for særlig byrdefullt for selskapet å oppfylle denne plikten, og for aksjeeiere som ikke har kunnskap om elektronisk kommunikasjon er dette av betydning.»

Aksjeloven og allmennaksjeloven § 10-6 - bevis for fortrinnsrett ved kapitalforhøyelse

Det heter i høringsbrevet:

«Asl. § 10-6 omhandler bevis for fortrinnsretten. Formålet med bestemmelsen er å gjøre fortrinnsretten egnet for omsetning, jf. henvisningene til gbl. § 14 jf. § 13 i siste ledd. Se også omtalen av bestemmelsen i Ot. prp. nr. 23 (1996-1997) s. 160. Beviset skal kunne omsettes som et negotiabilitetsdokument. En forutsetning for dette er antagelig at beviset utstedes på papir. En slik utferdigelse av bevis faller utenfor anvendelsesområdet til forslaget til § 18-5, og reguleres derfor ikke av den bestemmelsen. Etter gjeldende rett må beviset utstedes på papir, men dette kan godt være i form av utskrift av et elektronisk dokument. I og med at mekanisk gjengivelse av underskrift er tillatt etter annet ledd siste punktum, er ikke underskriftskravet noe til hinder for dette. Departementet ser derfor ikke noe behov for endringer i disse reglene.»

Aksjeloven og allmennaksjeloven kapittel 13 og 14 - fusjon og fisjon

Det heter i høringsbrevet:

«8.1.2.8.1 Aksjelovene § 13-3 og §§ 13-6 til 13-8 - fusjonsplan

Asl. og asal. § 13-3 første ledd annet punktum sier at fusjonsplaner skal utarbeides etter reglene i §§ 13-6 til 13-8 og undertegnes av styrene. Reglene har sin bakgrunn i EUs 3. og 6. selskapsdirektiv. Det blir her satt krav til skriftlige fusjons- og fisjonplaner, jf. 3. direktiv art. 5 nr. 1 og 6. direktiv art. 3 nr. 1. Med skriftlighet menes her fysisk skriftlighet. Det foreslås derfor ingen endringer i reglene her. Utarbeidelse av fusjonsplan omfattes ikke av anvendelsesområdet til forslaget til ny § 18-5 og reguleres derfor ikke av den bestemmelsen.

8.1.2.8.2 Aksjelovene §§ 13-9 til 13-12 - rapport om fusjonen

Når fusjonsplanen er ferdig skal styret i hvert selskap utarbeide en skriftlig rapport om fusjonen og hva den vil bety for selskapet, jf. § 13-9. Departementet mener det er naturlig at det samme formkravet gjelder for rapporten som for fusjonsplanen, slik at også rapporten bør foreligge i skriftlig original på papir.

Rapporten og fusjonsplanen skal gjøres kjent for de ansatte i selskapet, jf. § 13-11 annet ledd, og for bedriftsforsamlingen, jf. § 13-11 tredje ledd. Loven inneholder ingen nærmere regulering av hvilken kommunikasjonsmåte som skal anvendes ved formidling av rapporten og fusjonsplanen. Dette omfattes ikke av anvendelsesområdet til forslaget til ny § 18-5. For så vidt gjelder formidling til bedriftsforsamlingen, vises til det som sies over i punkt 8.1.2.6.1, om at det ikke er naturlig å lovfeste formene for slik ledelsesintern kommunikasjon.

I forhold til de ansatte, kan det imidlertid være mer naturlig at loven angir noe om formene for kommunikasjonen. Selv om fusjonsplanen og rapporten i original skal foreligge skriftlig, kan det ikke være noe i veien for at det brukes elektronisk kommunikasjon ved formidlingen av denne til ansatte, dog slik at en ansatt som ber om dette må få tilgang til materialet i en papirkopi. Dette foreslås presisert i et annet punktum i asl. og asal. § 13-11 annet ledd, som sier at første punktum ikke er til hinder for bruk av elektronisk kommunikasjon, dog slik at en ansatt som ber om det skal få tilgang til dokumentene i papirkopi.

Rapporten og fusjonsplanen og de øvrige saksdokumenter skal videre sendes til hver enkelt aksjeeier, jf. asl. og asal. § 13-12 første ledd. Formidling av slikt materiale til aksjeeierne er omfattet av forslaget til ny § 18-5 første ledd, og det vises til avsnitt 8.1.1 over om den bestemmelsen.

8.1.2.8.3 Asl. § 13-17 - forvaltningen av overdragende selskap

Etter asl. § 13-17 skal det overtakende selskap oppbevare det eller de overdragende selskaperes oppbevaringspliktige regnskapsmateriale etter regnskapsloven § 2-7 og bøker i minst ti år etter at fusjonen er registrert. Oppbevaringsmåten bestemmes etter regnskapslovens regler.

8.1.2.9 Asl. og asal. kapittel 14 - fisjon

Etter asl. og asal. § 14-4 første ledd skal styret i det selskap som skal deles utarbeide og undertegne en fisjonsplan som minst inneholder opplysning om forhold som angitt i § 13-6 første ledd. Etter tredje ledd gjelder bestemmelsene i §§ 13-7 til 13-12 tilsvarende. Det vises til det som sies over om kapittel 13.»

Aksjeloven og allmennaksjeloven § 16-9 - utdeling til aksjeeierne i forbindelse med avvikling av selskapet

Det heter i høringsbrevet:

«Asl. og asal. § 16-9 omhandler avsetning av beløp i forbindelse med uvisse eller omtvistede forpliktelser ved avviklingen av selskapet. Et-

ter § 16-9 annet ledd annet punktum skal, med mindre annet er avtalt, beløpet settes inn på felleskonto for selskapet og den kreditor det gjelder, slik at uttak ikke kan skje uten begge parter skriftlige samtykke eller endelig dom.

Dette omfattes ikke av anvendelsesområdet til ny § 18-5. Ordlyden trekker i retning av at samtykke må skje skriftlig på papir. Bevis hensyn er sentrale her. Det er trolig ikke ofte denne situasjonen oppstår. Det ansees derfor ikke særlig byrdefullt for noen av partene å opprettholde kravet til skriftlig samtykke på tradisjonelt vis. Departementet mener derfor kravet om skriftlig samtykke på tradisjonelt vis bør opprettholdes.»

3.11.1.5.2 Høringsinstansenes syn

Den norske Revisorforening viser til omtalen i høringsbrevet av § 10-3, hvor det er lagt til grunn at selskapets årsregnskap, årsberetning og revisjonsberetning skal legges ut på selskapets kontor som papirdokument. Foreningen viser til at dette beror på utformingen av regnskapsloven og revisorloven, og at det ikke er noen selvfølge at disse dokumentene skal være på papir.

Nærings- og handelsdepartementet mener at begrepene stiftelsesdokument og protokoll ikke bør tolkes slik at de er et hinder for elektronisk kommunikasjon og anfører følgende:

«Det er riktig at et elektronisk dokument har begrenset levetid. Dette er også drøftet i prosjektrapporten «Kartleggingsprosjektet». Man regner for eksempel med at en CD-rom har en oppbevaringstid på ca. 10 år. Det skal imidlertid bemerkes at papirdokumenter (normal ISO standard papir) også har en begrenset levetid, ca. 50 år. Det finnes imidlertid allerede løsninger for langtidslagring av dokumenter, jf. bl.a. NOARK-4 standarden som er tatt i bruk av Riksarkivaren. På bakgrunn av dette er det ikke noen grunn til å opprettholde krav om papirdokumenter med den begrunnelse at de må lagres i lang tid. Det er riktig at et elektronisk dokument som overføres til et nytt format vil miste sin unikhhet. I tillegg kan ikke de opprinnelige elektroniske signaturer overføres ved slik konvertering. Det arbeides med å finne løsninger for langtidslagring av signerte elektroniske dokumenter. Slik vi ser det må det være tilstrekkelig at selskapet sikrer at dokumentets innhold (ikke unikhhet) ivaretas og at man har prosedyrer for langtidslagring av elektroniske signaturer.»

For øvrig har ingen av høringsinstansene hatt merknader til departementets forståelse av de ulike bestemmelsene i høringsbrevet eller av endringsforslagene.

3.11.1.5.3 Departementets vurdering

Departementet holder i det vesentlige fast ved de vurderinger som er gjengitt fra høringsbrevet i kapittel 3.11.1.5.1.

Når det gjelder aksjeloven og allmennaksjeloven §§ 2-9, 5-16 og 6-29 holder departementet fast ved at stiftelsesdokument, generalforsamlingsprotokoll og styreprotokoll ikke kan være i elektronisk form. Protokoller skal oppbevares i hele selskapets levetid, og det er viktig at det finnes i et medium som er svært tidsbestandig. Elektroniske dokumenter tilfredsstiller ikke dette kravet. Det forhold at det kreves at stiftelsesdokument og protokoller finnes i

papirbasert original, er selvsagt ikke til hinder for elektronisk kommunikasjon av disse, for eksempel til Foretaksregisteret. Etter dagens regler er det ikke originaldokumentet, men en bekreftet kopi av dokumentet som sendes Foretaksregisteret, jf. foretaksregisterloven § 4-4. Plikten til å oppbevare protokollene på papir er ikke til hinder for at man i stedet for å sende en bekreftet papirkopi til Foretaksregisteret sender en elektronisk kopi.

Når det gjelder allmennaksjeloven § 4-12 første ledd, har departementet likevel kommet til at det ikke er behov for noen lovbestemmelse som klargjør at meldinger etter bestemmelsen kan gis elektronisk. Departementet oppfatter bestemmelsen som teknologinøytral, og legger til grunn at de meldepliktige kan sende meldinger ved bruk av elektronisk kommunikasjon, selv om den foreslåtte § 18-5 ikke kommer til anvendelse.

Det samme gjelder § 13-11 i de to lovene, som krever at fusjonsplanen med vedlegg og rapporten fra styret alltid skal gjøres kjent for de ansatte i de fusjonerende selskapene. Departementet oppfatter bestemmelsene som teknologinøytrale, og ser ikke behov for noen særlig regulering.

Når det gjelder uttalelsene fra Den norske Revisorforening om hvorvidt årsregnskapet, årsberetningen og revisjonsberetningen skal være på papir, er departementet enig i at dette må vurderes etter regnskapsloven og revisorloven. Disse lovene vurderes av Finansdepartementet, som vil legge frem en proposisjon med forslag til lovendringer innenfor finansmarkedsområdet, herunder også eventuelle endringer i regnskapsloven og revisorloven. Departementet mener likevel at mye taler for å tolke aksjeloven og allmennaksjeloven § 10-3 femte ledd slik at det er fysiske dokumenter som skal legges ut på selskapets kontor. På den annen side er det ikke originaldokumentene bestemmelsene taler om, jf. ordet «avskrift».

3.11.2 Lov 21. juni 1985 nr. 83 om ansvarlige selskaper og kommandittselskaper (selskapsloven)

3.11.2.1 Varsler og meldinger mv. fra selskapet til deltakerne og fra deltakerne til selskapet

3.11.2.1.1 Forslaget i høringsbrevet

Lov 21. juni 1985 nr. 83 om ansvarlige selskaper og kommandittselskaper (selskapsloven) har i likhet med aksjeloven og allmennaksjeloven flere regler om at det skal gis meldinger og varsler mv. fra selskapet til deltakerne og fra deltakerne til selskapet.

I samsvar med forslaget til ny § 18-5 i aksjeloven og allmennaksjeloven ble det som en ny § 1-5 i selskapsloven foreslått en regulering av adgangen til å bruke elektronisk kommunikasjon i forhold til de nevnte bestemmelsene. I første ledd ble det åpnet for at selskapet kan bruke elektronisk kommunikasjon i forhold til deltakerne, i den utstrekning deltakerne «uttrykkelig har godtatt dette». I annet ledd ble det foreslått en presisering om at meldinger mv. som deltakerne skal gi selskapet, kan sendes ved bruk av elektronisk kommunikasjon.

Høringsbrevet hadde følgende gjennomgåelse av bestemmelser i selskapsloven som stiller krav om at det skal gis meldinger mv. mellom selskapet og deltakerne:

«8.2.2.2 § 2-11 - innkalling mv.

Innkalling til selskapsmøtet, jf. § 2-11 første og annet ledd, omfattes av forslaget til en ny § 1-5, jf. punkt 8.2.1 foran.

8.2.2.4 § 2-27 - løpende underretning om selskapets virksomhet

Etter § 2-27 første ledd plikter styret og den daglige leder på hensiktsmessig måte å holde deltakerne og medlemmene av selskapsmøtet løpende underrettet om selskapets virksomhet. Slik underretning er omfattet av forslaget til en ny § 1-5.

8.2.2.5 § 2-29 - underretning om eierskifte

Det går frem av første punktum at forkjøpsrett må gjøres gjeldende innen 3 måneder fra det tidspunkt da den enkelte deltager fikk skriftlig underretning om eierskifte. Slik skriftlig underretning omfattes av forslaget til ny § 1-5.

8.2.2.8 § 2-36 - utelukkelse av deltaker

Etter første ledd kan en deltaker ved skriftlig påbud utelukkes fra selskapet ved utløsning dersom visse forutsetninger er oppfylt. Bestemmelsen kan fravikes ved avtale, jf. sjette ledd. Dette innebærer at det også må kunne avtales fritt på hvilken måte påbudet skal formidles til den det gjelder. Der intet er avtalt om formidlingsmåten, vil det følge av forslaget til § 1-5 at selskapet kan benytte elektronisk kommunikasjon dersom deltakeren uttrykkelig har godtatt dette.

8.2.2.9 § 2-37 - oppsigelse etter femte ledd

Etter § 2-37 femte ledd tredje punktum skal oppsigelse gis skriftlig til samtlige deltakere med minst seks måneders varsel dersom ikke annet er avtalt. Slik oppsigelse omfattes av forslaget til en ny § 1-5. Departementet kan ikke se at særlige hensyn her tilsier ytterligere begrensning i adgangen til å anvende elektronisk kommunikasjon for oppsigelsen.

8.2.2.11 § 3-7 - innkalling til selskapsmøtet

Innkalling til selskapsmøtet er omfattet av forslaget til § 1-5.

8.2.2.12 § 3-21 - samtykke til eierskifte

Samtykke til eierskifte omfattes av forslaget til § 1-5. Skriftlighetskravet i annet ledd er derfor ikke til hinder for elektronisk kommunikasjon, såfremt kommandittisten har godtatt dette etter reglene i § 1-5.

8.2.2.14 § 3-24 - innkalling av andelsbevis

Det går frem av § 3-24 første ledd annet punktum at dersom selskapsavtalen blir endret på en slik måte at tidligere utgitte andelsbevis kan bli villedende på en måte som kan føre til tap eller ulempe, skal komplementaren eller i tilfelle styret innkalle andelsbevisene for påtegning eller ombytting. Formen for slik innkalling av andelsbevis er ikke regulert i loven. Departementet mener dette vil være omfattet av forslaget til § 1-5, slik at innkallingen skal kunne skje elektronisk i samvar med den regel som foreslås der.»

3.11.2.1.2 Høringsinstansenes syn

Næringslivets Hovedorganisasjon og Den norske Revisorforening mener at tilsvarende synspunkter som det de har gitt uttrykk for i forhold til den foreslåtte § 18-5 i aksjeloven og allmennaksjeloven, gjør seg gjeldende i forhold til den foreslåtte bestemmelsen i selskapsloven. Det vises til kapittel 3.11.1.2.2.

3.11.2.1.3 Departementets vurdering

Departementet viser til vurderingene i forhold til aksjeloven og allmennaksjeloven, se nærmere kapitlene 3.11.1.2 og 3.11.1.3, og foreslår en tilsvarende bestemmelse i en ny § 1-5 i selskapsloven.

3.11.2.2 Bruk av elektronisk kommunikasjon i forhold til andre bestemmelser i selskapsloven

3.11.2.2.1 Forslaget i høringsbrevet

Noen bestemmelser i selskapsloven krever at det skal utformes dokumenter eller sendes meldinger i andre sammenhenger enn de som er nevnt i kapittel 3.11.2.1 foran. Disse bestemmelsene vil falle utenfor anvendelsesområdet for den foreslåtte § 1-5.

I høringsbrevet ble disse bestemmelsene gjennomgått med en vurdering av om det var behov for endringer i forhold til bruk av elektronisk kommunikasjon:

Selskapsloven § 2-3 - selskapsavtale

Det heter i høringsbrevet:

«Reglene om selskapsavtalen i selskapsloven § 2-3 omfattes ikke av anvendelsesområdet til forslaget til en ny § 1-5. Det er her tale om formene for selve opprettelsen av selskapet.

Selskapsavtalen skal etter § 2-3 første ledd første punktum, i selskap som ikke er indre selskap, være skriftlig og skal undertegnes av samtlige deltakere, unntatt stille deltakere. Departementet tolker bestemmelsen slik at det kreves at det foreligger et papirdokument. Dette skriftlighetskravet er formkrav, og ikke gyldighetskrav, jf. Ot. prp. nr. 47 (1984-85) på side 39. En selskapsavtale som ikke fyller formkravene er like fullt bindende mellom selskapsmedlemmene. For å få selskapsavtalen registrert ved Foretaksregisteret, må imidlertid formkravene være oppfylt.

Departementet foreslår at kravet til en manuell skriftlig og undertegnet avtale opprettholdes. Begrunnelsen for reglene er i utgangspunktet at selskapsdeltakerne skal tenke grundig gjennom forhold som bør reguleres i avtalen (solennitetshensyn), i tillegg til at tredjemenn lettere kan skaffe seg kunnskap om selskapet dersom avtalen er skriftlig (notoritet og publisitet), jf. Ot. prp. nr. 47 (1984-1985) s. 38 og NOU 1980: 19 s. 112. Disse hensyn kan ivaretas også dersom avtalen opprettes elektronisk. Et annet vesentlig hensyn i denne forbindelse, er imidlertid hensynet til tidsbestandighet, som tilsier at det fortsatt bør kreves at det foreligger et papirbasert dokument. Det vises her til det som er sagt om tilsvarende spørsmål i avsnittet om aksjelovene, jf. punkt 8.1.2.1.1 og 8.1.2.5.7 foran.»

§ 2-11 - selskapsmøte

I høringsbrevet ble det uttalt følgende om bestemmelsens regler om bruk av fullmektig eller skriftlig tilkjenneivelse av deltakernes standpunkt:

«Tredje ledd første alternativ omhandler bruk av fullmektig, i henhold til skriftlig fullmakt. Departementet mener en slik fullmakt bør kunne oversendes elektronisk, forutsatt at det brukes elektronisk signatur, jf.

lov om elektronisk signatur § 3. Se for øvrig merknadene om tilsvarende i aksjelovene, jf. punkt 8.1.2.5.1 foran.

Slik skriftlig tilkjenneivelse av deltagerenes standpunkt som omhandles i tredje ledd annet alternativ, bør også kunne oversendes elektronisk, forutsatt at dette er sikret ved bruk av elektronisk signatur.

Det foreslås på denne bakgrunn et nytt siste punktum i § 2-11 tredje ledd med en særregel om at bruk av elektronisk kommunikasjon i disse tilfellene forutsetter at det benyttes elektronisk signatur.»

§ 2-12 - møteprotokoll

Det heter i høringsbrevet:

«Etter § 2-12 annet ledd første punktum skal det føres protokoll over forhandlingene i selskapsmøtet, om ikke annet er avtalt eller blir bestemt i det enkelte tilfellet. Regler om protokollføring omfattes ikke av bestemmelsen i forslaget til ny § 1-5. Ettersom kravet til protokollføring er fravikelig, må det imidlertid også kunne avtales at det skal føres elektronisk protokoll.

Dersom intet er avtalt, eller når det gjelder en plikt til å føre protokoll etter § 2-12 annet ledd annet til fjerde punktum, må antakelig kravet til protokoll innebære et krav til at protokollen finnes i papirformat. På samme måte og med den samme begrunnelse som når det gjelder aksjelovene, jf. punkt 8.1.2.5.7 foran, foreslår departementet at kravet til slik papirbasert protokoll opprettholdes.

§§ 2-30 og 2-35 - skriftlig anmodning til kreditorene om å bli fri fra ansvar

Det heter i høringsbrevet:

«8.2.2.6 § 2-30 - skriftlig anmodning til kreditorene

Etter § 2-30 tredje ledd kan overdrageren skriftlig anmode selskapets kreditorer om å bli fritatt for ansvaret. Dersom kreditor ikke svarer innen tre måneder etter at anmodningen har kommet frem blir kreditor bundet ved passivitet, jf. annet punktum. Kommunikasjon mellom deltagerne og selskapets kreditorer omfattes ikke av forslaget til § 1-5.

Det er overdragerens behov for å bringe klarhet i ansvarsforholdene som begrunner regelen, jf. Ot. prp. nr. 47 (1984-1985) s. 51. Videre er notoriteten viktig da fristen starter å løpe når anmodningen er kommet frem til kreditor. Det er viktig at dette tidspunktet lar seg stadfeste eksakt, siden kreditor blir bundet ved passivitet etter en viss tid. I sin Kommentartutgaven til selskapsloven tilrår professor Geir Woxholth (5. utg., s. 173-74) at overdrageren bør sende anmodningen i rekommandert brev.

Passivitetsvirkningen i forhold til kreditorene innebærer at problemstillingene blir delvis parallelle til det som gjelder i forhold til allmennaksjeloven § 4-25 tredje ledd, jf. punkt 8.1.2.4.9 foran. Departementet mener derfor den samme regel bør gjelde, som foreslått i forhold til bestemmelsen der. Departementet foreslår derfor at § 2-30 tredje ledd gis et nytt tredje punktum som åpner for bruk av elektronisk kommunikasjon ved slik anmodning til kreditorene, men bare under forutsetning av at den enkelte kreditor uttrykkelig i elektronisk form og med elektronisk signatur har godkjent å motta slik anmodning på denne måten.

8.2.2.7 § 2-35 - skriftlig anmodning til kreditorene

Annet ledd, jf. tredje ledd, inneholder er tilsvarende regel ved uttreden som § 2-30 tredje ledd inneholder ved eierskifte. Det foreslås derfor et nytt tredje punktum i § 2-35 tredje ledd, om at § 2-30 tredje ledd tredje punktum gjelder tilsvarende.»

§ 3-4 - tegning av andeler

Det heter i høringsbrevet:

«Etter § 3-4 fjerde ledd skal tegning av andel skje på et dokument. Slik tegning av andeler faller utenfor anvendelsesområdet til forslaget til en ny § 1-5. Departementet kan ikke se at verken ordlyden eller reelle hensyn er til hinder for at slik tegning kan skje på et elektronisk dokument. Bestemmelsen åpner antakelig allerede etter gjeldende rett for elektronisk tegning, og noen lovendring er derfor ikke nødvendig. For å fjerne enhver tvil med hensyn til dette, og etter mønster av den løsning som er valgt i forbindelse med aksjelovene, jf. punkt 8.1.2.7.4 foran, foreslås derfor et nytt femte ledd i § 3-4 om at bestemmelsen ikke er til hinder for at tegning av andeler skjer elektronisk. For å ivareta interessene til deltakere som ikke ønsker dette, foreslås det på samme måte som i aksjelovene § 10-7, at regel om at tegning også skal tilbys på fysisk dokument dersom en av deltakerne krever det.»

§ 3-23 - andelsbevis

Det heter i høringsbrevet:

«Etter § 3-23 tredje ledd skal andelsbeviset underskrives av komplementaren eller i tilfellet styret, og nærmere bestemt informasjon skal føres på andelsbeviset.

Utstedelsen av andelsbevis faller utenfor området til § 1-5. Ordlyden i § 3-23 tredje ledd kan trekke i retning av at andelsbeviset må utstedes på papir. Det går frem av NOU 1980: 19 s. 140, jf. Ot. prp. 47 (1984-1985) s. 68 at hovedformålet med bestemmelsen om utstedelse av andelsbevis er å lette omsetningen og å muliggjøre pantsettelse med rettsvern etter håndpantreglene, ved at andelen blir nærmere knyttet til et dokument. Det blir vanskeligere å oppfylle disse formålene dersom man tillater elektronisk utstedelse av andelsbevisene. Dersom disse skal omsettes elektronisk forutsetter det at begge parter har tilgang til det nødvendige utstyret. På denne bakgrunn foreslår departementet ingen endring her, slik at andelsbevis fortsatt må utstedes på papir. Det er imidlertid ikke umulig at en ordning med bruk av kvalifisert elektronisk signatur, jf. forslaget til lov i Ot. prp. nr. 82 (1999-2000) § 3 nr. 3, kan være et supplement til dagens ordning. Departementet ber derfor særlig om høringsinstansenes syn på dette.»

§ 3-27 - krav om oppløsning

Etter denne bestemmelsen kan komplementaren kreve selskapet oppløst med seks måneders skriftlig varsel til samtlige deltakere. Det heter i høringsbrevet at et slikt varsel omfattes av forslaget til en ny § 1-5, noe som må skyldes en inkurie siden § 1-5 bare omfattet varsler mv. mellom selskapet og deltakerne, ikke deltakerne imellom.

3.11.2.2.2 Høringsinstansenes syn

Nærings- og handelsdepartementet mener at tilsvarende synspunkter som det har gitt uttrykk for i forhold til begrepet protokoll i §§ 5-16 og 6-29 i aksjeloven og allmennaksjeloven, gjør seg gjeldende i forhold til § 2-12 i selskapsloven. Det vises til kapittel 3.11.1.5.2.

For øvrig har ingen av høringsinstansene uttalt seg om vurderingene i høringsbrevet.

3.11.2.2.3 Departementets vurdering

Departementet holder fast ved de vurderinger som er gjengitt fra høringsbrevet i kapittel 3.11.2.2.1.

Når det gjelder §§ 2-30 og 2-35, har departementet likevel kommet til at skriftlighetskravet bør opprettholdes. Det vises til begrunnelsen i kapittel 3.11.1.2.3 om det tilsvarende spørsmålet i forhold til aksjeloven § 4-26 og allmennaksjeloven § 4-25. Det foreslås derfor en endring av §§ 2-30 og 2-35, slik at det fremgår at henvendelsen til kreditorene skal være på papir.

Når det gjelder § 3-27, foreslår departementet en henvisning til § 1-5. Henvisningen må tolkes slik at kravet om uttrykkelig godtakelse ikke bare gjelder overfor komplementaren, men at det også kan sendes varsel elektronisk dersom deltakeren uttrykkelig har godtatt å få informasjon fra selskapet på denne måten.

3.12 Forsikringsrett

3.12.1 Lov 16. juni 1989 nr. 69 om forsikringsavtaler

Justisdepartementet behandlet forsikringsavtaleloven på side 76 flg. i *høringsbrevet*:

«Forslag til ny § 20-3:

§ 20-3. (bruk av elektronisk kommunikasjon)

Krav om skriftlighet i eller i medhold av loven her er ikke til hinder for bruk av elektronisk kommunikasjon dersom forsikringstakeren uttrykkelig har godtatt dette. Det samme gjelder for andre bestemmelser i eller i medhold av loven her om at det skal gis eller sendes opplysninger, melding, varsel eller liknende.

Justisdepartementet foreslår at det gis en generell bestemmelse om elektronisk kommunikasjon i forsikringsforhold. Bestemmelsen retter seg i første rekke mot skriftlighetskravene i loven, og tillater eksempelvis bruk av elektronisk kommunikasjon ved utstedelse av forsikringsbevis og oppsigelser, jf. nærmere nedenfor. Bestemmelsen foreslås som ny § 20-3 i del C. Del C gir fellesbestemmelser for del A (skadeforsikringsdelen) og del B (personforsikringsdelen).

Inngåelse av forsikringsavtaler ved hjelp av et elektronisk medium: Forsikringsavtaleloven (FAL) oppstiller ikke formkrav til selve avtaleinngåelsen. Det er forholdsvis vanlig at forsikringsavtaler tegnes over telefon eller ved bruk av elektroniske kommunikasjonsmidler. Elektronisk avtaleinngåelse må derfor allerede anses akseptert av gjeldende rett. Departementet antar at det ikke er nødvendig å si dette uttrykkelig i loven. Se imidlertid rett nedenfor om utstedelse av forsikringsbevis.

Forsikringsbevis: Etter FAL §§ 2-2 og 11-2 skal selskapet så snart avtalen er inngått, gi forsikringstakeren et skriftlig forsikringsbevis som fastslår at avtale er inngått, og som henviser til vilkårene. Justisdepartementet har tidligere uttalt at kravet til skriftlig utstedelse av forsikringsbevis antakelig kan oppfylles ved elektronisk utstedelse, jf. Justisdepartementets brev til departementene 15. mars 1999 side 5. Brevet er inntatt som vedlegg 1 til kartleggingsrapporten (se rapporten side 110). Formålet med skriftlighetskravet er at dokumentet skal ha en klar, varig og tilgjengelig form. Som nevnt antar departementet at elektronisk utstedelse tilfredsstiller skriftlighetskravet. Skriftlighetskravet ved utstedelse av forsikringsbevis vil omfattes av forslaget til ny § 20-3.

Øvrige skriftlighetskrav: Det kan være tilfeller hvor lovens skriftlighetskrav kan tolkes som krav til bruk av papir. Dette kan for eksempel gjelde for kravet i § 3-3 om skriftlig oppsigelse fra selskapet. Et annet eksempel er § 4-14 om at selskapet skal gi skriftlig beskjed om at det vil påberope seg sine rettigheter etter kapittel 4.

Skriftlighetskravet har i disse tilfellene en klar varslingsfunksjon. Videre kan mulighetene for bevissikring være avgjørende for partenes rettsstilling. Åpnes det for elektronisk kommunikasjon i disse tilfellene, bør loven angi vilkårene for at elektronisk kommunikasjon tilfredsstiller skriftlighetskravet. Etter Justisdepartementets mening bør et minstekrav være at elektronisk kommunikasjon er avtalt mellom partene, se nedenfor.

For andre bestemmelser hvor det stilles krav om skriftlighet, antar departementet at elektronisk kommunikasjon tilfredsstiller hensynene bak skriftlighetskravet. Et eksempel er kravene i § 3-1 annet og tredje ledd om ansvarstiden. Avtalens innhold vil her være fastsatt av partene på forhånd (annet ledd), eller avtalen vil gjelde kurante forsikringer selskapet vanligvis vil overta etter at det har mottatt de relevante opplysninger fra forsikringstakeren (tredje ledd). Selskapets aksept etter annet ledd får virkning fra avsendelsestidspunktet. Skriftlighetskravet antas i første rekke å skulle ivareta notoritetshensyn. Dette formålet ivaretas av elektronisk kommunikasjon. Det samme gjelder anmodningsregelen i tredje ledd.

Justisdepartementet antar at FAL bør åpne for elektronisk kommunikasjon i så vid utstrekning som mulig. Selv om de fleste av lovens skriftlighetskrav antakelig ikke kan tolkes som hindringer for elektronisk kommunikasjon, tilsier hensynet til klarhet og forutberegnelighet at muligheten for elektronisk kommunikasjon i alle tilfelle bør fremkomme uttrykkelig i loven. Videre tilsier disse hensynene at forsikringstakeren har godtatt at meldinger etter loven kan kommuniseres elektronisk. Dette medfører en oppfordring til forsikringstakeren om å la sine elektroniske kommunikasjonsmidler danne basis som rett adresse for rettslig informasjon.

Det kan spørres om det for alle eller noen av disse tilfellene bør kreves sikring av meldingsgangen ved bruk av elektronisk signatur eller liknende. Dette gjelder i første rekke der varslingsfunksjonen overfor forsikringstakeren står i fokus, og der det er viktig å sikre bevis (f.eks. i oppsigelsestilfellene), jf. ovenfor. Departementet antar at dette ikke er nødvendig. Det bør overlates til partene å velge de løsninger som er best egnet ut fra foreliggende tekniske muligheter. Departementet antar imidlertid at det vil være uaktuelt for selskapene å sende ut oppsigelser mv. hvis det ikke foreligger tilfredsstillende muligheter for å ivareta dokumentintegritetshensyn.

Det vises for øvrig til merknadene til finansavtaleloven § 8 i Ot. prp. nr. 41 (1998-99) Om lov om finansavtaler og finansoppdrag (finansavtaleloven) side 24 flg.

Bestemmelser om varsel, melding mv. hvor det ikke kreves skriftlighet: I de tilfellene hvor det ikke kreves skriftlighet, antar departementet at loven aksepterer en muntlig henvendelse, selv om en skriftlig melding ofte vil være naturlig. Det er mulig at slike meldinger kan gis elektronisk uten forsikringstakerens eller sikredes forutgående aksept. Et mulig mothensyn kan være at man ved en muntlig melding kan forsikre seg om at meldingen er mottatt. Ved tvil om rett eller rettidig varsel eller melding er gitt, må man uansett falle tilbake på alminnelige bevisregler. Av hensyn til sammenheng og klarhet, samt at forsikringstakeren også i disse tilfellene bør ha en oppfordring til å kontrollere om han eller hun har mottatt elektronisk melding med rettslig relevant innhold, antar departementet at en ny regel om elektronisk kommunikasjon bør omfatte all kommunikasjon mellom partene.

Vi ber høringsinstansene uttale seg om behovet for å la bestemmelsen om elektronisk kommunikasjon omfatte meldings- og varselsregler som ikke stiller krav til skriftlighet.

Premievarsel: I loven §§ 5-1 og 5-2, jf. §§ 14-1 og 14-2, gis regler om premievarsel. Premievarsel vil kunne sendes sammen med giro for betaling av premien. Hvorvidt giroen sendes i papirform kan være avhengig av om forsikringstakeren benytter nettbanktjenester. Den praktiske løsningen må også her avklares mellom partene. Hvis forsikringstakeren aksepterer at varsel sendes elektronisk, bør hovedregelen i forslaget til ny § 20-3 gjelde også her.

Mulige hindringer i forskrifter til loven: Justisdepartementet har ansvaret for tre forskrifter gitt med hjemmel i FAL. Forskrift 4. desember 1992 nr. 904 om rettshjelpsforsikring har i § 4 en bestemmelse om underretning til den forsikrede. Departementet antar at underretning kan skje elektronisk: bestemmelsen stiller ikke krav til papir. Departementet foreslår imidlertid at ny FAL § 20-3 også skal gjelde for underretningsregler fastsatt i forskrifter til loven. Såvidt departementet kan se inneholder ikke de øvrige forskriftene innenfor Justisdepartementets ansvarsområde mulige hindringer for elektronisk kommunikasjon.

For ordens skyld nevnes også at forholdet til forskrifter 5. mai 1995 nr. 581 og 582 om opplysningsplikt må vurderes. Disse forskriftene ligger under Finansdepartementet.»

Med hensyn til forsikringsavtalelovens *skriftlighetskrav* er *Barne- og familiedepartementet*, *Forbrukerombudet*, *Forbrukerrådet* og *Norges Automobilforbund* mot at oppsigelse av forsikringsavtalen og påberopelse av rettigheter etter loven kapittel 4 skal kunne skje ved bruk av elektronisk kommunikasjon. Det anføres at rettssikkerhetshensyn tilsier at selskapet også må sende slike meldinger i ordinær brevforsendelse. D e p a r t e m e n t e t er enig i at kommunikasjon av de nevnte meldingene har viktige rettsvirkninger for partene i forsikringsforholdet. På den annen side er kravet om uttrykkelig godtakelse for bruk av elektronisk kommunikasjon foreslått for at forsikringstakeren og sikrede skal gjøres oppmerksom på at rettslig relevant informasjon kan ekspederes på denne måten. Departementet antar videre at det vil være uaktuelt for selskapet å sende ut oppsigelser mv. hvis det ikke foreligger tilfredsstillende muligheter for å ivareta hensyn til dokumentintegritet og ikke-benektning (disse begrepene er forklart i kapittel 2.2.1 ovenfor). Departementet har

etter dette kommet til at forslaget til en generell bestemmelse om elektronisk kommunikasjon også bør omfatte de nevnte bestemmelsene.

Forslaget i *høringsbrevet* omfatter også bestemmelser om varsel, melding mv. hvor det *ikke kreves skriftlighet*. Som redegjort for under kapittel 3.7.5 om kjøpsloven, går departementet som en hovedregel inn for at det ikke er nødvendig å regulere bruk av elektronisk kommunikasjon med hensyn til slike bestemmelser. I forsikringsforhold kan det imidlertid være en omfattende og løpende kommunikasjon, og meldinger som ikke er underlagt skriftlighetskrav, kan også ha et viktig innhold. Dette taler for at det for bruk av elektronisk kommunikasjon også for disse meldingenes vedkommende bør stilles krav om uttrykkelig godtakelse. Høringsinstansene har ikke hatt innvendinger til departementets forslag, og *Den Norske Advokatforening* og *Forsikringsklagekontoret* gir uttrykkelig støtte til forslaget. D e p a r t e m e n t e t har etter dette kommet til at forslaget bør omfatte også slike meldinger.

Med hensyn til bruk av elektronisk kommunikasjon *ved inngåelse av forsikringsavtale* vises til redegjørelsen i høringsbrevet gjengitt ovenfor.

Forslaget går ut på at det er *forsikringstakeren* som skal godta bruk av elektronisk kommunikasjon. I denne sammenheng peker *Kredittilsynet* på at forslaget til ny § 20-3 bør utvides til at også sikrede omfattes dersom bruk av elektronisk kommunikasjon skal skje i forhold til denne. D e p a r t e m e n t e t er enig i dette, og foreslår en omformulering slik at det kreves at også sikrede uttrykkelig skal godta bruk av elektronisk kommunikasjon.

3.12.2 Lov 16. juni 1989 nr. 65 om yrkesskadeforsikring

Departementet uttalte i *høringsbrevet* på side 79:

«Yrkesskadeforsikringsloven § 15 tredje ledd bestemmer at arbeidstakeren skal ha særskilt skriftlig melding om at foreldelse vil bli påberopt. Sett hen til rettsvirkningen må bestemmelsen antakelig tolkes som et krav om at varselet skal gis på papir. Meldingen har en klar varslingsfunksjon overfor sikrede.

Det er arbeidsgiveren som inngår forsikringsavtalen. Arbeidstakeren er ikke direkte involvert i tegningen. Den mulighet man har for å avtale at varsler og meldinger kan kommuniseres elektronisk til arbeidstakeren, er antakelig ikke aktuell i disse tilfellene.

Justisdepartementet er på denne bakgrunn kommet til at skriftlighetskravet, tolket som et krav om at varselet skal gis på papir, bør opprettholdes.»

Av høringsinstansene påpeker *Den Norske Advokatforening* at Justisdepartementets tolkning på sikt kan gi uheldige resultater. Det uttales blant annet:

«Ved eksempelvis forskjellige personalforsikringer vil det over tid via telefonforsikringsløsninger m.m. kunne etableres direkte kontakt mellom arbeidstager og forsikringsgiver. Dette slik at det nettopp kan bli aktuelt å kommunisere mellom arbeidstager og forsikringsgiver. I en slik situasjon vil plikten til å gi et slikt varsel på papir kunne oppfattes som ubegrunnet.»

D e p a r t e m e n t e t slutter seg til synspunktet fra Den Norske advokatforening. Departementet foreslår en presisering i § 15 tredje ledd om at den foreslåtte bestemmelsen i forsikringsavtaleloven § 20-3 gis tilsvarende anven-

delse. Dette innebærer at meldingen kan kommuniseres elektronisk dersom sikrede uttrykkelig har godtatt dette.

3.12.3 Lov 16. juni 1989 nr. 70 om naturskadeforsikring

I *høringsbrevet* ble følgende sagt om loven på side 80-81:

«Regler om underretning, melding og opplysningsplikt finnes i §§ 2 og 4 a. Det kreves ikke skriftlighet. Det er bare § 2 som gjelder underretning fra selskapet til sikrede. Siden begge bestemmelsene er teknologinøytrale, foreslås det ingen særskilt bestemmelse om bruk av elektronisk kommunikasjon i naturskadeforsikringsloven.»

Høringsinstansene har ikke hatt innvendinger til departementets behandling av loven, og d e p a r t e m e n t e t foreslår ingen endringer.

3.13 Lov 13. mai 1988 nr. 26 om inkassovirksomhet og annen inndrivning av forfalte pengekrav

3.13.1 Forslaget i høringsbrevet

Departementet behandlet inkassoloven på side 82-83 i *høringsbrevet*:

«Fremleggelse av politiattest: Loven krever i § 5 annet ledd at søker skal legge frem politiattest. Politiattest fremlegges i papirform. Departementet antar imidlertid at loven ikke er til hinder for at politiattest kan fremlegges elektronisk hvis det foreligger tekniske løsninger som sikrer dokumentets integritet. Loven bør etter dette ikke endres på dette punktet.

Inkassovarsel og betalingsoppfordring:

Loven har i §§ 9, 10 og 11 regler om inkassovarsel og betalingsoppfordring. I rapporten fra kartleggingsprosjektet uttales følgende om skriftlighetskravet til betalingsoppfordring (Justisdepartementet antar at liknende hensyn kan anføres med hensyn til inkassovarsel):

«Det er flere begrunnelser for kravet om at oppfordringen skal være skriftlig. Den som imidlertid er av særlig interesse er symbolfunksjonen. Dersom skyldneren ikke gjør noe etter å ha mottatt betalingsoppfordring, kan kravet inndrives rettslig. Det er således viktig ikke bare at skyldneren får dokumentet, men også at han får det på en slik måte at han kjenner en oppfordring til å sette seg inn i det han [har] mottatt. Ved papirbasert kommunikasjon ville man normalt reagere når man får et brev fra et inkassoselskap. Brevet er utformet på en slik måte at man ser at det er noe utover det vanlige. Det er ikke sikkert at vi [ville] reagere på samme måte om vi fikk samme dokument som en e-post. Det er ikke sikkert at vi i dag kontrollerer vår e-post like regelmessig som den vanlige postkassen, såfremt vi ikke har sagt at vi ønsker å motta «viktige» meldinger via elektronisk post. Dette er et spørsmål om [å] innarbeide nye rutiner og vaner.

Denne bestemmelsen skal beskytte en svakere part. På bakgrunn av dette vil det være behov for å nærmere regulere når slike betalingsoppfordringer skal kunne sendes i elektronisk form og hvordan. Konklusjonen blir således at denne bestemmelsen er en hindring for elektronisk kommunikasjon. Det vil kreves tilleggsregulering for å nettopp ivareta de hensynene som er drøftet ovenfor, i hvert fall i en overgangsperiode.»

Justisdepartementet er enig i at skriftlighetskravet her har en viktig varslingsfunksjon. Det kan spørres om den manglende tilknytning mellom inkassatoren og skyldneren kan tilsi at elektronisk kommunikasjon ikke bør tillates på dette området på nåværende tidspunkt. Skyldneren kan mangle oppfordring til å undersøke sine elektroniske kanaler for kommunikasjon. Sett hen til de utgifter som kan påløpe kan det virke for «lett» for inkassatoren å oppfylle sine plikter i forhold til skyldneren ved elektronisk kommunikasjon. Justisdepartementet er etter dette kommet til at loven ikke kan ses å åpne for elektronisk kommunikasjon.

Justisdepartementet finner videre at de hensyn som ligger til grunn for skriftlighetskravet, bør opprettholdes og foreslår ikke endringer i denne loven. Vi ber om høringsinstansenes syn på dette.»

3.13.2 Høringsinstansenes syn

Kredittilsynet, Barne- og familiedepartementet, Forbrukerrådet og Forbrukerombudet gir sin uttrykkelige støtte til departementets konklusjoner. Ingen høringsinstanser har innvendinger.

3.13.3 Departementets vurdering

For å unngå tolkningstvil med hensyn til at skriftlighetskravene innebærer krav til bruk av papir, foreslår departementet at dette presiseres i loven ved å legge til «*på papir*» i inkassoloven § 9 (skriftlig varsel *på papir*) og § 10 (skriftlig oppfordring *på papir*).

3.14 Konkursrett

3.14.1 Lov 8. juni 1984 nr. 58 om gjeldsforhandling og konkurs (konkursloven)

Departementet omtalte loven på side 84-85 i *høringsbrevet*:

«I konkursloven er det en rekke bestemmelser om kommunikasjon fra skyldner til fordringshavere og skifteretten og mellom gjeldsnemnd, bostyreren eller bostyret og skyldner, fordringshavere og skifteretten. Det er også bestemmelser om registrering av forskjellige meldinger i bl.a. Konkursregisteret.

Kommunikasjon med skifteretten og tinglysing eller registrering i registre vil bli vurdert i en mer helhetlig sammenheng hvor det ses på elektronisk kommunikasjon i forholdet til domstolene og tinglysing generelt. Departementet ser det som mest hensiktsmessig at også vurderingen av gjeldsnemndas, bostyrerens eller bostyrets kommunikasjon med skyldner og fordringshavere utstår i denne omgang og behandles i sammenheng med vurderingen av kommunikasjon med skifteretten. De forskjellige meldingene som skal sendes etter konkursloven vil ofte utgjøre et saksbehandlingsmessig helhetlig kompleks.»

Ingen *høringsinstanser* har merknader til departementets redegjørelse, og departementet foreslår ikke endringer i loven i denne omgang. Det vises til kapittel 3.2 ovenfor om tilrettelegging for bruk av elektronisk kommunikasjon med domstolene.

3.14.2 Lov 8. juni 1984 nr. 59 om fordringshavernes dekningsrett (dekningsloven)

Loven er behandlet på side 85 i *høringsbrevet*:

«Dekningsloven § 7-11 første ledd annet punktum bestemmer at et konkursbos erklæring om ikke å ville tre inn i en arbeidsavtale skal være skriftlig og kan gis samlet for alle arbeidstakere ved skriv til tillitsvalgte eller ved oppslag på arbeidsplassen.

Regelen ble tilføyd ved lov 3. september 1999 nr. 72, som trådte i kraft 1. januar 2000. Om regelen heter det i NOU 1993: 16 s. 127-128:

«Det kan imidlertid være vanskelig å underrette hver enkelt arbeidstager om at boet ikke vil tre inn i arbeidsavtalen. De ansatte kan f.eks. være fraværende på ferie. I enkelte tilfeller kan det til og med tenkes at bobestyreren ikke er klar over at debitor hadde en ansatt. Det vil i slike tilfeller være urimelig om boet skulle bli påført vesentlige massekrav bare fordi det har vært umulig å få varslet den enkelte ansatte. Utvalget foreslår derfor at samlet oppsigelse for alle ansatte må være skriftlig, men at denne kan gis ved oppslag på arbeidsplassen eller i skriv til tillitsvalgte.»

«Vi antar at uttrykkene «skriv» og «oppslag» på arbeidsplassen innebærer at slik erklæring ikke kan gis ved hjelp av elektronisk kommunikasjon. Vi vil likevel ikke foreslå endring av denne bestemmelsen. For konkursboene kan det neppe være et stort problem at slik melding om ikke å tre inn i arbeidsavtaler må sendes i papirformat. Regelen er også ganske ny, og innholdet av den har dermed nokså nylig vært vurdert. En erklæring om at boet ikke trer inn i arbeidsavtalen er viktig for de ansatte, og det kan derfor være hensiktsmessig at det er stilles visse formkrav til hvordan en slik erklæring kan avgis. Alvoret av erklæringen kan tenkes å komme dårligere frem dersom erklæringen blir avgitt til den tillitsvalgte i elektronisk form.»

Ingen *høringsinstanser* har hatt merknader til redegjørelsen gjengitt ovenfor. *Departementet* har vurdert om kravet om bruk av papir bør fremgå uttrykkelig i loven. Departementet har imidlertid kommet til at behovet for en slik presisering ikke er så stort. Videre antar departementet at lovens uttrykk gir en indikasjon på at det skal benyttes papir. Departementet antar derfor at det ikke er nødvendig å fremme forslag om endringer av loven nå.

3.15 Lov 8. februar 1980 nr. 2 om pant (panteloven)

Panteloven ble omtalt på side 85 flg. i *høringsbrevet*:

«Varsler og meldinger etter panteloven

Panteloven §§ 1-9, 3-2 tredje ledd, 4-2, 4-2 a, 4-3, 4-5, 4-7, 5-6, 5-7 første til fjerde ledd og § 5-8 har regler om meldinger eller varsel. Etter flere av disse reglene oppnås rettsvern ved at melding gis til debitorcessus ved fordringspantsettelse eller til besitteren av en løsøregegenstand eller et verdipapir. Formålet med en slik melding er å frata pantsetteren muligheten til å disponere over pantobjektet.

Det er etter gjeldende rett ikke spesielle formkrav for melding etter § 3-2 tredje ledd. Meldingen behøver ikke være skriftlig. Rettsvern anses etablert på det tidspunkt meldingen er kommet fram til besitteren. Det kreves ikke at besitteren uttrykkelig påtar seg å sitte med tingen for panthaveren. Antakelig er det tilstrekkelig at besitteren mottar

meldingen uten å protestere. Men at besitteren får tilfeldig melding om pantsettelsen er ikke tilstrekkelig for å etablere rettsvern.

Også melding til debitor cessus etter panteloven § 4-5 kan gis skriftlig eller muntlig og trenger ikke være ledsaget av noe bevis for pantsettelsen, jfr. Ot. prp. nr. 39 (1979-80) s. 129. Av meldingen skal det fremgå hvilket krav meldingen gjelder, at kravet er pantsatt, og til hvem det er pantsatt. Det kreves ikke noen form for bekreftelse fra debitor cessus om at meldingen er mottatt. Debitor cessus kan ikke nekte å akseptere pantsettelsen. Rettsvern anses etablert når meldingen er kommet frem.

De samme prinsippene som for melding etter panteloven § 4-5, må legges til grunn i forhold til panteloven §§ 4-2, 4-2 a og 4-3. Panteloven §§ 5-7 første til fjerde ledd og § 5-8 gir §§ 3-2, 4-5, 4-2 a og 4-3 tilsvarende anvendelse for utlegg.

Etter dette må det antas at melding etter panteloven §§ 3-2, 4-2, 4-2 a, 4-3 og 4-5 etter gjeldende rett kan gis elektronisk.

Panteloven § 1-9 tredje ledd bestemmer at før det kan kreves førtidig innfrielse av et pantekrav på det grunnlag at eier eller pantsetter vesentlig har misbrukt sin råderett over pantet eller vesentlig forsømmer pliktene etter panteloven § 1-7, eller fordi pantesikkerheten blir vesentlig forminsket når pantet blir tapt eller skadet ved en tilfeldig begivenhet, skal panthaveren gi eieren og pantsetteren varsel med en rimelig frist til å rette på forholdet, dersom det ikke er forbundet med fare å vente. Formålet med varslingsregelen er at eieren skal få anledning til å rette på forholdet før kreditor kan gå til et så alvorlig skritt som realisasjon, jfr. Rådsegn 8 fra Sivillovbokutvalet s. 56.) Dette er altså en reklamasjonsregel.

Forarbeidene til § 1-9 sier ikke noe om i hvilke former et slikt varsel kan gis. Departementet legger til grunn at det her gjelder formfrihet, og at varsel etter gjeldende rett må kunne gis elektronisk.

Panteloven § 4-7 oppstiller varsel til skyldneren som betingelse for å gjøre gjeldende avtale som innskrenker skyldnerens rådighet over en pantsatt enkelt krav. Det er ikke sagt noe i forarbeidene til denne bestemmelsen om i hvilke former et slikt varsel kan gis. Departementet legger til grunn at det her gjelder formfrihet, og at varsel etter gjeldende rett må kunne gis elektronisk.

Når det etter gjeldende rett gjelder formfrihet ved varsler og meldinger etter panteloven, synes det ikke å være behov for en uttrykkelig regel om at varsel og melding kan gis elektronisk. Departementet vil likevel reise spørsmål om det av informasjonshensyn kan være hensiktsmessig å ta inn en slik regel. I hvert fall i forhold til §§ 1-9 og 4-7 kan departementets konklusjon om at det etter gjeldende rett gjelder formfrihet, være noe usikker. En eventuell regel om at varsler og meldinger kan gis elektronisk kan f.eks. lyde slik:

Ny § 1-17

§ 1-17 Bruk av elektronisk kommunikasjon

Krav i eller i medhold av loven her om at varsel, melding, bekreftelse, samtykke eller liknende skal gis skriftlig, er ikke til hinder for bruk av elektronisk kommunikasjon. Det samme gjelder andre krav om at melding, varsel eller liknende skal gis eller sendes.

[Bestemmelsen vil medføre] at det ikke skal være noen begrensninger med hensyn til på hvilken måte varsel eller melding kan gis. Varsler og meldinger kan således gis muntlig eller skriftlig ved f.eks. brev eller telefaks. Departementet mottar gjerne høringsinstansenes syn på om det bør tas inn en regel som den foreslåtte ny § 1-17.

I § 2-7 annet ledd finnes krav til skriftlighet ved debitorsk[ifte]. Skriftlighetskravet er oppstilt for at det skal skapes klare linjer, og i forarbeidene til bestemmelsen er det uttrykkelig presisert at skriftlighetskravet er en gyldighetsbetingelse, jfr. Innst. O nr. 19 (1979-80) s. 9. Samtykket får virkning når det er kommet frem.

Etter departementets vurdering vil også et skriftlig samtykke som gis i elektronisk form, skape klare linjer omkring samtykket. Kreditor vil ofte være en profesjonell part slik at elektronisk kommunikasjon vil være både praktisk mulig og en hensiktsmessig kommunikasjonsform. Det foreslås ikke noe forbehold om at kreditor må ha godtatt at kommunikasjonen kan skje elektronisk.

I forarbeidene til § 2-7 er det ikke angitt noen nærmere begrunnelse for kravet om skriftlighet for varsel etter tredje ledd. Men det kan antas at kravet er begrunnet i et ønske om notoritet omkring varselet, i det varselet skal gi utgangspunkt for en en-månedes-frist for innbetaling av pantegjelden. En-månedes-fristen regnes fra den dag varselet om innbetaling kom frem til kreditor. Også et skriftlig varsel i elektronisk form vil kunne ivareta hensynet til notoritet.

Dersom det gis en generell bestemmelse om bruk av elektronisk kommunikasjon, [v]il skriftlighetskravet i § 2-7 omfattes av dette, jf. utkastet til ny § 1-17. Dersom det ikke gis en slik regel, kan det foreslås følgende endring i § 2-7:

Forslag til endring av § 2-7 annet og tredje ledd:

(2) Hvis kreditor har gitt sitt skriftlige samtykke, blir avhenderen fri sitt ansvar og den nye eier ansvarlig overfor kreditor fra det tidspunkt da samtykket kom frem til avhenderen eller den nye eier, dog tidligst fra det tidspunkt da gjeldsovertagelsen skulle finne sted ifølge avhendelsesavtalen. Hvis det sistnevnte tidspunkt inntreffer mer enn ett år etter at kreditors samtykke ble gitt, taper dette sin virkning hvis ikke annet er avtalt. Skriftlig samtykke kan gis elektronisk eller på annen måte.

(3) Hvis kreditor ikke gir sitt skriftlige samtykke innen én måned etter at forespørselen ble mottatt, kan pantegjelden innbetales med én månedens skriftlig varsel, som sendes etter at det er inngått bindende avtale om avhendelse av pantet. Denne retten faller bort dersom varsel om innbetaling ikke er sendt senest et år etter at kreditor ble forespurt, og pantegjelden deretter blir innbetalt i samvar med et varsel som er gitt. Skriftlig varsel kan gis elektronisk eller på annen måte.

Forslag til endring i § 3-17 første og annet ledd:

§ 3-17 Rettsvern

(1) Ved forbrukerkjøp må avtale om salgspant for å få rettsvern inngås skriftlig og senest samtidig med at salgstingen blir overgitt til kjøperen. Avtalen kan inngås elektronisk dersom kjøperen ønsker dette og avtalens innhold i sin helhet er tilgjengelig for kunden ved avtaleinngåelsen, og det er benyttet en betryggende metode for å autentifisere inngåelsen av en avtale med det angitte innhold.

(2) Ved andre kjøp enn forbrukerkjøp må salgspant for å få rettsvern være avtalt senest samtidig med at salgstingen blir overgitt til kjøperen. Dersom avtalen ikke er skriftlig, må den bekreftes skriftlig av en av partene uten ugrunnet opphold etter overleveringen. Bekreftelsen kan gis ved hjelp av elektronisk kommunikasjon eller på annen måte.

Merknad:

Etter panteloven § 3-17 første ledd må avtale om salgspant ved forbrukerkjøp inngås skriftlig og senest samtidig med at salgstingen blir overgitt til kjøperen, for å få rettsvern. Etter panteloven § 3-17 annet

ledd må avtale om salgspant i andre kjøp enn forbrukerkjøp være avtalt senest samtidig med at salgstingen blir overgitt til kjøperen for å få rettsvern. Dersom avtalen ikke er skriftlig, må den bekreftes skriftlig av en av partene uten ugrunnet opphold etter overleveringen.

Med unntak for registrerte motorvogner, er skriftlighetskravet det eneste rettsvernskravet for salgspant. Kravet om skriftlighet er oppstilt for å skape notoritet rundt pantsettelsen. Den skriftlige avtalen eller bekreftelsen kan brukes som bevis for at det er inngått avtale om salgspant, hvilke løsøre avtalen omfatter og når avtalen ble inngått. En tredjeperson skal ikke behøve å respektere at hans rett svekkes av en muntlig avtale om salgspant som hevdes å være inngått på et tidligere tidspunkt.

I Rådsegn 8 fra Sivilløvbokutvalet heter det på s. 116:

«Føresegna har til føremål å hindra at ein etter leveringa ordnar seg med eigedomsatterhald til skade for dei vanlege kreditorane».

I Ot. prp. nr. 39 (1977-78) heter det på s. 55-56:

«Sikkerheten må kunne etableres samtidig med at kjøpet blir avtalt og salgstingen overlevert - dette utelukker i praksis vilkår om tinglysing eller liknende registreringsordning. På den annen side har kjøperens kreditorer et rimelig krav på å få dokumentert at den sikringsrett selgeren påstår å ha er reell, og ikke noe kjøper og selger har konstruert opp etter salget for å hindre kreditorene i å søke dekning av salgstingen. ...

Departementet mener ... at selv om skriftlig avtale ikke gir noen fullgod garanti med hensyn til notoritet, så vil det gjøre kreditorsvik vanskeligere og noe mer risikabelt. Særlig gjelder dette i litt større foretak, hvor bokføringssystemer, nummererte fakturaer og kassabøker er innarbeidet. Og også ellers vil nok partene ha noe større motforestillinger mot å forfalske et skriftlig dokument enn å gi en uriktig muntlig forklaring.

Justisdepartementet har lagt til grunn at for at avtalen om salgspant skal kunne sies å være inngått skriftlig, kan det ikke være tilstrekkelig at avtalen er kommet skriftlig til uttrykk. Det må også kreves at dokumentet enten er undertegnet av begge parter eller at de i alle fall skriftlig har sluttet seg til dette, f.eks. gjennom brevveksling, jfr. Justisdepartementets rundskriv G/278-80 s. 16 og Lovavdelingens uttalelse jnr. 2483/85 E hvor det heter:

«Når avtale om salgspant inngås mellom selger og forbrukerkjøper, er vi fortsatt tilbøyelig til å anta at panteloven § 3-17 første ledd krever at avtalen skal underskrives av begge parter (men ikke nødvendigvis i samme dokument) for å oppnå rettsvern, jf. rundskriv G-278/80. Spørsmålet er imidlertid omtvistet i teorien.»

Såfremt salgspantklausulen foreligger i skriftlig form, trenger klausulen ikke å være inntatt i det dokument som partene har undertegnet, dersom det i det undertegnede dokument på en tilfredsstillende måte er henvist til det dokument hvor klausulen er inntatt, f.eks. ved at det i det dokumentet som er undertegnet er henvist til alminnelige leveringsbetingelser som foreligger skriftlig.

Loven stiller ikke nærmere krav til hvordan den skriftlige bekreftelse skal være utformet etter § 3-17 annet ledd.

Et krav om skriftlighet er i utgangspunktet ikke til hinder for at en avtale kan inngås ved hjelp av elektronisk kommunikasjon. Men det at regelen i § 3-17 første ledd tolkes slik at dokumentet i utgangspunktet må være undertegnet av begge parter, kan tale for at loven i dag må tolkes slik at avtale ikke kan inngås ved hjelp av elektronisk kommunikasjon.

Etter departementets oppfatning bør det uansett åpnes for at avtale om salgspant kan inngås ved hjelp av elektronisk kommunikasjon. Bruk av elektronisk kommunikasjon vil kanskje ikke være særlig praktisk i de tilfellene der avtalen inngås samtidig med overleveringen av salgsgjenstanden. Men det kan være aktuelt der avtalen inngås forut for overleveringen. Elektronisk kommunikasjon kan også være aktuelt ved en etterfølgende skriftlig bekreftelse av en salgspantavtale etter § 3-17 annet ledd.

Departementet antar at sikring av notoritet omkring tidspunktet for pantsettelsen og hva pantsettelsesavtalen går ut på, vil kunne ivaretas tilfredsstillende ved bruk av elektronisk kommunikasjon.

§ 3-17 første ledd gjelder bare i forbrukerforhold. Departementet finner det her naturlig å følge de prinsippene for adgang til bruk av elektronisk kommunikasjon som er nedfelt i lov 25. juni 1999 nr. 46 om finansavtaler og finansoppdrag § 8.

§ 3-17 annet ledd gjelder utenfor forbrukerforhold. Her er det etter gjeldende rett ikke et krav om at avtalen skal inngås skriftlig, noe som taler for at avtalen må kunne inngås muntlig eller skriftlig f.eks. ved hjelp av elektronisk kommunikasjon. Skriftlighetskravet kommer inn som et krav til bekreftelsen av en avtale som ikke er skriftlig. Departementet foreslår at en slik etterfølgende bekreftelse kan gis ved hjelp av elektronisk kommunikasjon, uten at det stilles krav om at partene ønsker eller har godtatt dette.»

Ingen av høringsinstansene har hatt innvendinger mot forslaget til ny § 1-17. *Norges Eiendomsmeglerforbund* gir sin uttrykkelige støtte til forslaget. Departementet har etter en fornyet vurdering kommet til at forslagetts annet punktum er overflødig: Når det ikke stilles formkrav til meldinger mv. som skal sendes, er det ikke nødvendig å uttale at disse bestemmelsene er teknologinøytrale.

I og med at det foreslås en generell bestemmelse om bruk av elektronisk kommunikasjon i panteloven § 1-7, er en særskilt bestemmelse om bruk av elektronisk kommunikasjon i loven § 2-7 overflødig. Det foreslås dermed ikke endringer i denne bestemmelsen.

Med hensyn til forslaget til endringer i rettsvernbestemmelsen i § 3-17 uttaler *professor Erik Røsæg* ved Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo:

«Forslaget til endring i panteloven § 3-17 synes å bygge på den feilaktige forutsetning at bestemmelsen er en forbrukervernbestemmelse. Bestemmelsen skal vel bare sikre notoritet. For debitor/pantsetter spiller fordelingen av aktiva i en konkurs ingen rolle - dette er en sak mellom kreditorene. Poenget med å sonde mellom forbrukerkjøp og andre kjøp synes da å være at en må tillate fleksibilitet i dokumentasjonsrutinene i kommersielle forhold av praktiske grunner, mens notoritetskravet kan opprettholdes fullt ut i ikke-kommersielle (forbruker)forhold.»

Departementets intensjon har ikke vært å innføre en forbrukervernbestemmelse, men forslagetts utforming kan forstås på denne måten. Departementet slutter seg til at det vesentlige etter § 3-17 i forbrukerforhold er å sikre notoritet over rettsvernsakten. Rettsvernskravet er blant annet at avtalen er skriftlig. Det synes derfor ikke å være behov for å innføre et krav om at hele eller deler av avtaleteksten skal være tilgjengelig ved avtaleslutningen. I stedet bør det etter departementets syn benyttes en betryggende metode for å autentisere at avtalen er inngått. Departementet foreslår at forslaget til nytt annet

punktum i § 3-17 reflekterer dette, slik at ordlyden blir: «Avtale om salgspant kan inngås elektronisk dersom det er benyttet en betryggende metode for å autentisere avtaleinngåelsen.»

Med hensyn til forslaget til et nytt siste punktum i § 3-17 annet ledd har departementet kommet til at det ikke er nødvendig med en særskilt klargjøring av at bekreftelsen kan gis ved bruk av elektronisk kommunikasjon. - Bekreftelsen omfattes allerede av forslaget til en generell bestemmelse i § 1-17 om bruk av elektronisk kommunikasjon.

3.16 Transportrett

3.16.1 Lov 24. juni 1994 nr. 39 om sjøfarten (sjøloven)

Loven ble i *høringsbrevet* omtalt på side 89-90:

«Generelt

Sjøloven inneholder flere bestemmelser av prosessuell karakter, bl.a. kapittel 4 om arrest i skip. Som prosesslovgivningen for øvrig forekommer det her hindringer for elektronisk kommunikasjon. Det er ikke foreslått endringer i disse reglene i denne omgang. Det tas mest naturlig sammen med den gjennomgangen av prosesslovgivningen som vil bli foretatt senere, jf. omtale ovenfor [...].

Andre regler i sjøloven som muligens kan anses for å være til hinder for elektronisk kommunikasjon, er basert på internasjonalt regelverk. Norske regler tolkes her i samsvar med internasjonal praksis, og dette begrenser mulighetene til å fjerne hindringer for elektronisk kommunikasjon ensidig fra norsk side. Dette gjelder i første rekke regler nedfelt i sjøloven kapittel 10 om ansvar for oljesøl, kapittel 12 om begrensningsfond og begrensningssøksmål og kapittel 15 om transport av passasjerer og reisegods. Det foreslås derfor ingen endringer på dette området.

Sjøloven kapittel 5 om partrederi

Forslag til ny § 101 a:

§ 101 a Bruk av elektronisk kommunikasjon

Krav i kapitlet her om at tilkjenneivelse, underretning, varsel eller liknende skal gis skriftlig, er ikke til hinder for elektronisk kommunikasjon dersom partene uttrykkelig har godtatt det.

Merknad:

Forslaget åpner generelt for bruk av elektronisk kommunikasjon ved slike varsler mv. som kapitlet omfatter. Forutsetningen er at begge parter er enige om dette. Møteprotokoll etter § 107 annet ledd omfattes ikke av § 101 a. Hensynet til tidsbestandigheten tilsier at møteprotokoller skal foreligge skriftlig.

Sjøloven kapittel 13 om stykkgodstransport

Reglene om transportdokumenter forutsetter skriftlighet. Det foreslås imidlertid i denne omgang ikke endringer i disse reglene. Departementet vil arbeide videre med spørsmålet og komme tilbake til saken ved en senere anledning.

Sjøloven kapittel 18 om skipsbøker, sjøforklaring og sjørettsskjønn

Reglene om sjøforklaring er for tiden under revisjon som følge av Sjølovkomiteens utredning om undersøkelse av sjøulykker (NOU 1999:30). Vurderingen av spørsmålet om tilrettelegging av disse reglene til elektronisk kommunikasjon vil skje i forbindelse med departementets oppfølging av denne utredningen.»

Med hensyn til forslaget om en generell bestemmelse i sjøloven § 101 a om bruk av elektronisk kommunikasjon, uttaler *Næringslivets Hovedorganisasjon* at det bør fremgå av § 101 a eller § 107 at protokoll fra rederimøter skal foreligge på papir. Etter *d e p a r t e m e n t e t s* oppfatning følger det motsetningsvis av ordlyden i § 101 a at protokollføringen i § 107 ikke omfattes: Protokollføring kan ikke leses som «tilkjennegivelse, underretning, varsel eller liknende». Et uttrykkelig unntak i lovteksten for så vidt gjelder § 107 er derfor etter departementets mening overflødig.

Professor Erik Røsæg ved Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo, peker på at det i høringsbrevet ikke er foretatt en nærmere vurdering av bruk av elektronisk kommunikasjon med hensyn til konnossementsreglene i sjøloven. Etter *d e p a r t e m e n t e t s* mening krever de rettslige spørsmålene vedrørende bruk av elektroniske konnossementer en omfattende og sammensatt behandling som ikke kan foretas innenfor eRegelprosjektets rammer. Konnossementsreglene behandles derfor ikke videre her.

3.16.2 Lov 20. desember 1974 nr. 68 om vegfraktavtaler

Departementet omtalte loven på side 93 i *høringsbrevet*:

«De fleste av lovens hindringer for elektronisk kommunikasjon skyldes reglene om fraktbrev. Skil reglene om fraktbrev legge til rette for elektronisk kommunikasjon forutsetter det et legitimasjonsregime som kan erstatte fraktbrevet i papirform. Justisdepartementet er ikke kjent med at noe slikt alternativt legitimasjonsregime finnes. Loven bygger dessuten i stor utstrekning på internasjonale konvensjoner og en tilpasning til elektronisk kommunikasjon bør av den grunn utestå til det legges til rette for dette på internasjonalt plan. Justisdepartementet har derfor ikke foreslått endringer i loven for å muliggjøre elektronisk kommunikasjon.»

Av høringsinstansene uttaler *professor Erik Røsæg* ved Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo at departementet burde være klar over at elektronisk dokumentasjon er vanlig i veitransporten. Av de øvrige grunnene som er angitt i høringsbrevet finner *d e p a r t e m e n t e t* likevel ikke tilstrekkelig grunn til å foreslå endringer i loven nå.

3.16.3 Lov 11. juni 1993 nr. 101 om luftfart (luftfartsloven)

Departementet ga en kortfattet omtale av luftretten i *høringsbrevet* på side 93:

«Justisdepartementet er ansvarlig for luftfartslovens bestemmelser om skadeserstatning og forsikring (§§ 10-17 flg. og kapittel XI). Disse bestemmelsene aktualiserer ikke spørsmålet om elektronisk kommunikasjon.»

Ingen *høringsinstanser* har hatt merknader til dette, og *d e p a r t e m e n t e t* foreslår ingen lovendringer på området.

3.17 Familie- og arverett

3.17.1 Lov 3. mars 1972 nr. 5 om arv m.m.

Departementet behandlet arveloven på side 93-94 i *høringsbrevet*:

«Arveloven inneholder enkelte prosessuelle bestemmelser som kan være til hinder for elektronisk kommunikasjon. Det er stort sett regler om skifteretten, jf. for eksempel § 19 og § 75. Disse reglene foreslås ikke endret i denne omgangen. Det tas i forbindelse med den generelle gjennomgangen av prosesslovgivningen.

Testament

Arvelovens regler om formkrav for testamenter er til hinder for at dette kan gjøres elektronisk, jf. kravet til fysisk tilstedeværelse for testator og vitnene og deres underskrift. Justisdepartementet vil ikke foreslå lovendringer for å endre dette. Et krav om skriftlighet bidrar til at testamentet på en klar og tydelig måte skal kunne formidle arvelaters vilje etter hans død. I tillegg innebærer formreglene at vitnene og testator varsles om at det er konsekvenser ved handlingen og at de får tid til å tenke seg om.

Arvepakt

Arvepakter skal settes opp etter samme formregler som gjelder for testament, jf. arveloven § 56 annet ledd. Å forplikte seg til ikke å opprette, endre eller tilbakekalle et testament kan være like betydningsfullt som å opprette et testament. Justisdepartementet foreslår derfor heller ikke å gjøre disse reglene teknologinøytrale, og viser til begrunnelsen for ikke å foreslå endringer i formreglene for testament.

Samtykke, avkall og avslå

Endelig brukes det i arveloven ulike begreper på en persons formidling av sine meninger, for eksempel «samtykke» i § 9 annet ledd, «avkall» i § 45 og «avslå» i § 74. Justisdepartementet legger til grunn at disse ulike begrepene er teknologinøytrale og foreslår derfor ingen endring i disse paragrafene.»

Ingen *høringsinstanser* har hatt innvendinger mot departementets forståelse. *D e p a r t e m e n t e t* har vurdert om kravet til bruk av papir ved opprettelsen av testament og arvepakt bør fremgå uttrykkelig av loven. Etter departementets oppfatning fremgår det imidlertid tilstrekkelig klart av arveloven at bruk av papir er et grunnleggende formkrav ved opprettelsen av disse dokumentene. Endringer av loven anses derfor ikke nødvendig.

3.17.2 Lov 21. februar 1930 om skifte

Skifteloven ble kommentert slik i *høringsbrevet* (side 94):

«Skifteloven inneholder en rekke bestemmelser av prosessuell karakter. Det foreslås derfor ingen endringer med sikte på tilrettelegging for elektronisk kommunikasjon i denne omgang. Det tas mer naturlig i forbindelse med den generelle gjennomgangen av prosesslovgivningen.»

Det har ikke kommet merknader fra *høringsinstansene*, og *d e p a r t e m e n t e t* foreslår ingen endringer i denne omgang.

3.17.3 Lov 4. juli 1991 nr. 47 om ekteskap

Departementet behandlet ekteskapsloven på side 94-95 i *høringsbrevet*:

«Ekteskapsloven inneholder enkelte regler som kan anses for å være til hinder for elektronisk kommunikasjon. Det gjelder for det første prosessuelle regler, for eksempel enkelte bestemmelser i ekteskapsloven kapittel 4 og 5 om oppløsning av ekteskapet og behandlingen av

saken når kravet om skilsmisse fremmes for retten og kapittel 17 om midlertidige avgjørelser vedrørende ektefellenes formue og gjeld i forbindelse med saker om separasjon og skilsmisse. Spørsmålet om disse reglene er til hinder for elektronisk kommunikasjon og eventuelt hvordan det kan avhjelpes, er ikke drøftet nærmere her. Dette vil bli vurdert i forbindelse med den generelle gjennomgangen av prosesslovgivningen.

Ektepakt

Formkravene til en ektepakt følger av ekteskapsloven § 54 og er utformet på samme måte som for testamenter i arveloven § 49. Det vises til omtalen [av arveloven] ovenfor. Disse formreglene er til hindre for at ektepakter kan opprettes elektronisk. Justisdepartementet foreslår likevel ikke lovendringer for å tilrettelegge for dette. Formreglene er lik dem som gjelder for testamenter slik at ektepakter også kan legges til grunn som testament. Om begrunnelsen for å beholde formkravene for testamenter vises til omtalen [av arveloven] ovenfor.»

Høringsinstansene har ikke hatt merknader til departementets gjennomgåelse. Som for arvelovens formkrav om hvordan testament og arvepakt skal opprettes, antar d e p a r t e m e n t e t at kravet til bruk av papir fremstår som klart også i ekteskapslovens regler om opprettelse av ektepakt. Departementet har derfor ikke funnet grunn til å foreslå at dette presiseres i ekteskapsloven.

3.17.4 Lov 8. juli 1988 nr. 72 om anerkjennelse og fullbyrdelse av utenlandske avgjørelser om foreldreansvar m.v. og om tilbakelevering av barn

I *høringsbrevet* ble loven omtalt på side 95:

«Loven inneholder en betydelig mengde prosessuelle bestemmelser. Spørsmålet om disse reglene er til hinder for elektronisk kommunikasjon og eventuelt hvordan slike hindringer kan avhjelpes, vil ikke bli vurdert nærmere her, men overlatt til den generelle gjennomgangen av prosesslovgivningen.»

Ingen *høringsinstanser* har hatt merknader, og d e p a r t e m e n t e t foreslår ingen endringer av loven.

4 Nærings- og handelsdepartementet

4.1 Innledning

Departementets høringsnotat ble den 15. januar 2001 sendt til følgende høringsinstanser:

- Departementene
- Fylkesmennene
- Politidistriktene
- Brønnøysundregistrene
- Bergvesenet
- Bergmesteren for Svalbard
- Den Norske Advokatforening
- Den norske Revisorforening
- Direktoratet for sivilt beredskap
- eforum
- Ergo Group
- Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon (HSH)
- Justervesenet
- Kommunenes Sentralforbund
- Landsorganisasjonen i Norge (LO)
- Meklingsnemnda for arbeidstakeroppfinnelser
- Mesterbrevnemnda
- Norsk Kommuneforbund
- Norsk Regnesentral
- Norsk Oppfinnerforening
- Norsk forening for industriell rettsbeskyttelse (NIR)
- Norsk forening for industriens patentingeniører (NIP)
- Norske patentingeniørers forening (NPF)
- Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO)
- Oslo Børs
- Patentstyret
- Post- og teletilsynet
- Regjeringsadvokaten
- Sjøfartsdirektoratet
- Statens veiledningskontor for oppfinnere
- Statskonsult

Høringsfristen ble satt til 1. mars 2001. Departementet har fått følgende hørings svar:

Olje- og energidepartementet, Kommunal- og regionaldepartementet, Utenriksdepartementet, Miljøverndepartementet, Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Landbruksdepartementet, Fiskeridepartementet, Forsvarsdepartementet, Barne- og familiedepartementet, Politimesteren i Romerike, Justervesenet, Bergmesteren for Svalbard, Statens veiledningskontor for oppfinnere, Den norske Revisorforening, Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon, Mesterbrevnemnda, Regjeringsadvokaten og Kommunenes Sentralforbund har ingen merknader til høringsnotatet.

Datatilsynet, Næringslivets Hovedorganisasjon, eforum, Sosial- og helsedepartementet, Arbeids- og administrasjonsdepartementet, Brønnøysundregistrene, Justisdepartementet og Samferdselsdepartementet har alle hatt merknader til høringsnotatet. De viktigste merknadene til Nærings- og handelsdepartementets forslag vil bli kommentert nedenfor i tilknytning til de aktuelle bestemmelsene.

Landsorganisasjonen i Norge og Norsk Kommuneforbund uttaler at de ikke ønsker å avgi uttalelse. *Politiet i Asker og Bærum* uttaler at det ikke vil bli gitt uttalelse fra politidistriktet på nåværende tidspunkt. Man har funnet det mest hensiktsmessig å avvente høringsuttalelse fra Justisdepartementet/Politidirektoratet for eventuelt å kommentere denne.

4.2 Regelverk som ikke foreslås endret i denne omgang

4.2.1 Pågående arbeider i prosjekter

4.2.1.1 Regelverket for offentlige anskaffelser

Regelverket for offentlige anskaffelser er nylig revidert. Med unntak av forsyningssektorforskriften er tidligere forskrifter og instruksjoner samlet til en forskrift. Denne forskriften trådte i kraft 1. juli 2001, og i forbindelse med dette arbeidet har utgangspunktet vært å likestille elektronisk kommunikasjon med annen kommunikasjon. Det vil imidlertid fortsatt være bestemmelser hvor man ikke kan åpne for elektronisk kommunikasjon. Årsaken til dette er blant annet fordi at en stor del av reglene er implementert fra EU-direktiver. Følgelig kan ikke reglene endres ensidig fra norsk side. Selv om det for tiden pågår et arbeid i EU-kommisjonen for å likestille elektronisk kommunikasjon med tradisjonell kommunikasjon, vil det fortsatt ta noe tid før nødvendige endringsdirektiver foreligger.

4.2.1.2 Regelverket innen skipsfarten

Regelverket innen skipsfarten administreres av Sjøfartsdirektoratet. Direktoratet forvalter i overkant av 200 lover og forskrifter. For så vidt gjelder forskrifter for flyttbare innretninger er disse allerede under revisjon og eventuelle formelle hindringer for elektronisk kommunikasjon vil bli foreslått endret i denne forbindelse.

Sjøfartsdirektoratet gjennomfører i 2001 en total revisjon av direktoratets lover og forskrifter. Det er nedsatt en prosjektgruppe for dette arbeidet, og arbeidet er planlagt avsluttet i desember 2001. I forbindelse med dette arbeidet vil nødvendige regelendringer i relasjon til elektronisk kommunikasjon bli vurdert og gjennomført. Av denne grunn og med henvisning til kapittel 2.1.6.1 er ikke eventuelle endringer i regelverket innen skipsfarten med i eRegelprosjektet.

4.2.1.3 Bergverkslovgivningen

Lov 30. juni 1972 nr. 70 om bergverk (bergverksloven) med tilhørende forskrifter har bestemmelser som kan være til hinder for elektronisk kommunikasjon. Det arbeides med forslag til ny minerallov og forskrifter til denne. Dette vil innebære at bergverksloven med tilhørende forskrifter oppheves.

Forslag til ny minerallov vil tidligst kunne legges frem til høsten. I forbindelse med dette arbeidet vil forholdet til elektronisk kommunikasjon bli ivaretatt. Av samme grunn som nevnt ovenfor under kapittel 2.1.6.2 tas derfor ikke eventuelle endringer i bergverksloven med i denne proposisjonen.

4.3 Regelverk som allerede åpner for elektronisk kommunikasjon

4.3.1 Innledning

I kartleggingsfasen gikk Nærings- og handelsdepartementet gjennom alt regelverk under departementets ansvarsområde. I denne fasen ble det avdekket at en stor del av regelverket ikke er til hinder for elektronisk kommunikasjon, og ble følgelig heller ikke innrapportert.

I tillegg til bestemmelser som er til hinder for elektronisk kommunikasjon, ble det også innrapportert en rekke bestemmelser i lover og forskrifter, der man antok at det forelå en mulig hindring, dvs. det var tvil om de var teknologinøytrale. Etter at kartleggingen ble gjennomført, og etter at prosjektrapporten ble utarbeidet, synes det nå klart at mange av disse bestemmelser er teknologinøytrale og derfor ikke behøver å endres. Nedenfor gis det likevel en presentasjon av deler av regelverket som etter vår vurdering ikke må endres fordi det er teknologinøytralt, og derfor ikke er et rettslig hinder for elektronisk kommunikasjon. Presentasjonen omfatter bestemmelser som vi først etter nærmere vurdering er kommet frem til ikke er til hinder for elektronisk kommunikasjon.

4.3.2 Ervervsloven

4.3.2.1 Høringsnotatet

I høringsnotatet viste departementet til at lov 23. desember 1994 nr. 79 om erverv av næringsvirksomhet (ervervsloven) innbærer at erverver skal sende melding til departementet om ervervet. Hvilke opplysninger meldingen skal inneholde fremgår av § 8. Bestemmelsen stiller ikke formkrav og er således teknologinøytral.

Etter lovens § 12 skal det avholdes et informasjonsmøte med de ansatte, og det skal føres protokoll fra møtet. Protokollen fra informasjonsmøtet skal vedlegges meldingen, jf. § 8 første ledd bokstav e. I loven stilles det ingen formkrav til protokollen, men gjennom den praksis som har vært fulgt har departementet stilt visse minimumskrav til innholdet i protokollen og at den er underskrevet av representanter for de ansatte. Formålet er å sikre at de ansatte har blitt informert om ervervet og at de har rett til å uttale seg til departementet. Underskrift fra de ansatte skal bekrefte dette. Etter departementet oppfatning vil det være uproblematisk at protokollen fremlegges elektronisk, forutsatt at formålet bak underskriftskravet ivaretas.

På denne bakgrunn konkluderte departementet med at det ikke er behov for å presisere dette gjennom endring i ervervsloven.

4.3.2.2 Høringsinstansenes syn

Ingen høringsinstanser har hatt merknader til departementets vurderinger.

4.3.2.3 *Departementets vurderinger*

Departementet legger etter dette til grunn at ervervsloven ikke er til hinder for elektronisk kommunikasjon og at det ikke er behov for å endre loven.

4.3.3 **Forsynings- og beredskapsloven**

4.3.3.1 *Høringsnotatet*

Etter departementets oppfatning inneholder ikke lov 14. desember 1956 nr. 7 om forsynings- og beredskapstiltak i seg selv begrensninger i forhold til bruk av elektronisk kommunikasjon. Imidlertid vil informasjon med basis i loven, f.eks. opplysninger fra næringsdrivende etter § 12 første ledd, kunne være sikkerhetsgradert eller unntatt offentlighet, men dette vil være et spørsmål om sikkerhetsnivå i informasjonssystemer. Det samme gjelder i forhold til registre med hjemmel i § 26 bokstav a, som også er teknologinøytral.

Departementet konkluderte med at loven ikke inneholder rettslige hindringer for elektronisk kommunikasjon og at det derfor ikke er behov for å endre loven.

4.3.3.2 *Høringsinstansenes syn*

Ingen høringsinstanser har hatt merknader til departementets vurderinger.

4.3.3.3 *Departementets vurderinger*

Departementet legger etter dette til grunn at forsynings- og beredskapsloven ikke er til hinder for elektronisk kommunikasjon og at det ikke er behov for å endre loven. Hensynet til sikkerhetsgradering og konfidensialitet kan ivaretas ved elektronisk kommunikasjon.

Med unntak av forskrift 5. oktober 1999 nr. 1093 om rasjonering av matvarer, er det ingen forskrifter til loven under departementets ansvarsområde som har bestemmelser som er til hinder for elektronisk kommunikasjon. Denne forskriften er endret og endringen trådte i kraft 1. juli 2001.

4.3.4 **Oppgaveregisterloven med tilhørende forskrift**

4.3.4.1 *Høringsnotatet*

Etter lov 6. juni 1997 nr. 35 om oppgaveregisteret § 4 plikter ethvert offentlig organ å sende melding til Oppgaveregisteret før nye oppgaveplikter settes i kraft, eller eksisterende oppgaveplikter endres. Etter departementets vurdering er ikke bestemmelsen til hinder for at meldinger til Oppgaveregisteret sendes elektronisk. I forskrift til oppgaveregisterloven § 16 fremgår det at meldingen til Oppgaveregisteret skal skje på en standardisert blankett. Bestemmelsen er ikke til hinder for at det benyttes en elektronisk blankett. På denne bakgrunn ble det konkludert med at det ikke er behov for lov- eller forskrifts- endringer.

4.3.4.2 *Høringsinstansenes syn*

Ingen høringsinstanser har hatt merknader til departementets vurderinger.

4.3.4.3 Departementets vurderinger

Departementet legger etter dette til grunn at oppgaveregisterloven med tilhørende forskrifter ikke er til hinder for elektronisk kommunikasjon og at det ikke er behov for lov- eller forskriftsendring.

4.3.5 Styret for det industrielle rettsvern

4.3.5.1 Høringsnotatet

I lov 2. juli 1910 nr. 7 om styret for det industrielle rettsvern § 13 fremgår det at «Styret utgir et tidende, hvori optages de ved lov foreskrevne kundgjørrelser, som vedkommer det industrielle rettsvern.»

Etter departementets vurdering er begrepet «tidende» teknologinøytralt og er derfor ikke til hinder for elektronisk kunngjøring. Spørsmålet er om elektronisk kunngjøring alene kan erstatte kunngjøring i papirversjonen av tidende. Kunngjøringen skal bl.a. sikre at det gis informasjon til dem som kan ha behov for å gjøre seg kjent med hvilke varemerke, mønster- og patentrettigheter som er vernet. Videre vil innehavere av industrielle rettsvern ha behov for at det blir gitt informasjon om deres vernede rettigheter, slik at de vil ha mulighet til å klage over registrering av varemerke, mønster eller patenter som man mener er i strid med egne vernede rettigheter. Dersom hensynet bak kunngjøringen kan ivaretas på en like god måte gjennom elektronisk kunngjøring som gjennom kunngjøring i papirversjonen av «tidende», vil lovens § 13 etter departementets vurdering ikke være til hinder for kun elektronisk kunngjøring.

For øvrig kan opplyses at Varemerketidende og Mønstertidende er elektronisk tilgjengelig på Internett, mens patentrettigheter ikke er det, (jf. www.patent-styret.no).

4.3.5.2 Høringsinstansenes syn

Bare *Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO)* har uttalt seg om dette. *NHO* viser til at kunngjøringer i disse tidende utløser innsigelses- eller klagefrister, og det er derfor avgjørende for publikums rettsposisjon å ha tilgang til tidende. Det kan ikke forutsettes at alle som måtte ha innsigelses- eller klageinteresse har jevnlig tilgang til den elektroniske versjonen. Særlig vil dette kunne gjelde mindre bedrifter. Etter *NHOs* oppfatning bør derfor disse tidende i tillegg utgis i papirform.

4.3.5.3 Departementets vurderinger

Departementet er enig med *NHO* i at det avgjørende ved slike kunngjøringer er at den som har behov for å ivareta sin rettsposisjon faktisk har tilgang til informasjonen. Dersom dette hensynet ikke kan ivaretas uten også gjennom papirversjonen av tidende, kan ikke kunngjøring utelukkende skje elektronisk. Inntil hensynet bak kunngjøring kan ivaretas ved elektronisk kunngjøring, må følgelig kunngjøring også skje gjennom papirversjonen av tidende. Men dersom elektronisk kunngjøring ivaretar informasjonshensynet kan det etter departementets oppfatning skje uten at lovendring er nødvendig.

4.4 Regelverk som hindrer elektronisk kommunikasjon, men som ikke skal endres

4.4.1 Bergverksordningen på Svalbard

4.4.1.1 Høringsnotatet

Det fremgår av lov 7. august 1925 om bergverksordningen for Spitsbergen (Svalbard) § 9 at «Oppdager nogen ved lovlig søkning....erhverver har rett til fundet fremfor senere finnere, hvis han i nærvær av to vidner... i en skriftlig anmeldelse».

Skriftlig anmeldelse av funnpunkter som skal være undertegnet av to vitner som har vært med anmelder på funnstedet, bør etter departementets vurdering ikke være til hinder for elektronisk kommunikasjon dersom vitnene for eksempel kan signere elektronisk. Hensynet bak bestemmelsen burde således kunne ivaretas ved elektronisk kommunikasjon. Det ville imidlertid være hensiktsmessig at dette avklares gjennom en presisering i loven, men lovendring vil ikke kunne gjennomføres av Norge ensidig fordi alle landene (41) som har undertegnet Svalbardtraktaten må involveres. På denne bakgrunn ble det konkludert med at bestemmelsen ikke endres.

4.4.1.2 Høringsinstansenes syn

Ingen høringsinstanser har avgitt kommentarer til dette.

4.4.1.3 Departementets vurderinger

Departementet legger etter dette til grunn at lov om bergverksordningen for Spitsbergen (Svalbard) ikke endres. Det gjøres oppmerksom på at en endring etter departementets vurdering strengt tatt ikke synes nødvendig. Selv om det kunne vært hensiktsmessig med en presisering i loven om at den ikke var til hinder for elektronisk kommunikasjon, kan en slik lovendring uansett ikke gjennomføres av Norge alene, da alle landene som har undertegnet Svalbardtraktaten må involveres.

4.5 Regelverk som foreslås endret

4.5.1 Foretaksregisterloven

4.5.1.1 Høringsnotatet

I høringsnotatet ble det gitt en forholdsvis grundig gjennomgang og presentasjon av lov 21. juni 1985 nr. 78 om registrering av foretak (foretakregistreringsloven). Ved gjennomgangen ble det ikke funnet bestemmelser som strengt tatt var til hinder for elektronisk kommunikasjon. I høringsnotatet ble det gitt en vurdering av noen av foretaksregisterlovens bestemmelser med krav som kan være til hinder for elektronisk kommunikasjon.

Krav om underskrift

Etter foretaksregisterloven er registrering i Foretaksregisteret basert på innsendelse av papirbaserte dokumenter. Formkrav til meldingene er dels lovfestede, dels fastsatt i forskrift.

Foretaksregisterloven § 4-3 har krav om at registreringsmeldinger skal være underskrevet. Ved første gangs registrering i Foretaksregisteret, skal samtlige meldepliktige underskrive meldingen. For de fleste tilfellers vedkommende vil dette si at samtlige styremedlemmer skal underskrive meldingen. Ved endringsmeldinger er det tilstrekkelig at den eller de signaturberettigede skriver under.

Vilkåret om underskrift kan ikke tolkes som et absolutt krav om papirtilknytning. Hensynene som skal ivaretas ved underskriftskravet er først og fremst at det er rette vedkommende som har sendt inn meldingen (autentisering) og at innsender innestår for meldingens innhold (bevissikring). Disse hensynene vil også kunne ivaretas ved elektronisk innsending av meldingen, dersom det for eksempel benyttes digital signatur. Det er her en forutsetning at det kan knyttes flere signaturer til samme innsending i de tilfeller hvor det er krav om at flere meldepliktige skal underskrive på meldingen.

Bekreftelse av underskrift

Foretaksregisterloven § 4-3 annet ledd oppstiller krav om at underskrift på melding til Foretaksregisteret skal være bekreftet av advokat, autorisert advokatfullmektig eller av to myndige personer.

I prosjektrapporten har en sett nærmere på om denne bestemmelsen er til hinder for elektronisk kommunikasjon. På side 98 i rapporten knyttes følgende kommentar til § 4-3; «Slik bestemmelsen ser ut i dag vil den i prinsippet være et hinder - eller i hvert fall unødig komplisert - dersom man ønsker å åpne for elektronisk signatur».

Formålet med bestemmelsen er å få bekreftet identiteten til personen(e) som underskriver meldingen. Denne funksjonen vil kunne bli ivarettatt ved bruk av for eksempel digital signatur.

Foretaksregisteret opplyser at det har vært oppdaget svært få tilfeller av forfalskede underskrifter siden Foretaksregisterets driftsstart. Foretaksregisteret mener at den som tar det skritt å forfalske en eller flere innsenderes underskrift, heller ikke vil ha motforestillinger mot også å forfalske bekreftelsen. Regelens preventive virkning er derfor trolig minimal, og hensynet til å unngå forfalskede underskrifter på meldingene tilsier derfor ikke at regelen opprettholdes. Da et større antall meldinger nektes p.g.a. manglende bekreftelse av underskrift, tilsier også hensynet til å redusere nektingsprosenten og derved saksbehandlingstiden at regelen oppheves. Foretaksregisteret mente derfor at foretaksregisterloven § 4-3 annet ledd burde oppheves.

Etter departementets oppfatning har Foretaksregisterets forslag mye for seg. Konsekvensen av at bestemmelsen oppheves vil være at det ved innsendelse av papirbaserte meldinger ikke lenger vil være et krav om bekreftede underskrifter.

Ved elektronisk kommunikasjon vil bruk av digital signatur bekrefte identiteten til personer som underskriver meldingen, slik at det ikke vil være behov for bekreftende underskrifter. På denne bakgrunn og ut fra det forelig-

gende erfaringsgrunnlag foreligger er det etter departementets oppfatning ikke sterke grunner for å opprettholde regelen.

På denne bakgrunn foreslo departementet i høringsnotatet at foretaksregisterloven § 4-3 annet ledd oppheves.

Vedlegg til meldinger

Etter foretaksregisterloven § 4-4 skal det vedlegges dokumentasjon på de meldte forhold. Slik dokumentasjon vil typisk være bekreftet gjenpart/kopi eller bekreftet utskrift av protokoller fra møter i besluttsende organ, samt ulike typer erklæringer.

Formålet med å kreve bekreftet gjenpart/kopi og bekreftet utskrift er at innsender skal dokumentere at innholdet er riktig/ikke er blitt endret. Med digital signatur kan man sikre at dokumentet ikke endres uten at mottakeren oppdager det. Hensynet bak bestemmelsene synes derfor å være ivaretatt dersom dokumentasjonen sendes inn elektronisk.

Etter § 4-4 bokstavene d-g skal det vedlegges ulike typer erklæringer. Også disse vedleggene vil kunne sendes inn elektronisk.

Underretning om vedtak, klage på vedtak, avgivelse av opplysninger og erstatningsansvar

Den som sender inn melding til Foretaksregisteret skal ha skriftlig underretning om vedtaket, jf. § 5-3. I § 9-1 stilles det krav om at klage på registerførens vedtak skal være skriftlig. Slik bestemmelsene er brukt i foretaksregisterloven anses begrepet «skriftlig» å være teknologinøytralt, og det vil derfor ikke være nødvendig å endre bestemmelsen.

Enhver har rett til å gjøre seg kjent med det som er registrert i Foretaksregisteret og få utskrift av dette, jf. foretaksregisterloven § 8-1. Dersom Foretaksregisteret gir feil opplysning ved utskrift kan staten bli erstatningsansvarlig, jf. foretaksregisterloven § 10-3 første ledd. Begrepet utskrift må etter vår oppfatning tolkes teknologinøytralt slik at elektronisk utskrift også omfattes.

Generell hjemmel i foretaksregisterloven

Som nevnt er det departementets vurdering at foretaksregisterloven ikke inneholder bestemmelser som strengt tatt er til hinder for elektronisk kommunikasjon. Imidlertid inneholder ikke foretaksregisterloven en generell hjemmel til å motta meldinger elektronisk. En generell hjemmel vil skape klarhet og forutberegnelighet. Departementet fant det derfor naturlig at det i foretaksregisterloven ble inntatt en slik hjemmel som presiserer at loven ikke er til hinder for elektronisk kommunikasjon, og at en slik hjemmel mest naturlig burde tas inn som et nytt fjerde ledd i foretaksregisterloven § 1-1.

Videre ble det vist til at Brønnøysundregistrene mener at registerfører i tillegg bør ha en viss handlefrihet til å kunne gjøre tilpasninger i takt med den teknologiske utviklingen, og at det derfor var naturlig at registerfører gis kompetanse til å foreta regelendringer.

På denne bakgrunn foreslo Brønnøysundregistrene at foretaksregisterloven § 1-1 gis et nytt fjerde ledd med følgende ordlyd:

«Bestemmelsene i loven her og forskrifter gitt i medhold av loven er ikke til hinder for elektronisk kommunikasjon mellom registerføreren og innsender. Registerfører kan gi nærmere regler vedrørende innsendelses- og avgivelsesmåten ved elektronisk kommunikasjon».

Nærings- og handelsdepartementet gav uttrykk for at man var usikker på om det burde tas inn en bestemmelse der registerfører gis myndighet til å gi nærmere regler om innsendelses- og avgivelsesmåten ved elektronisk kommunikasjon. Etter departementets oppfatning er dette et generelt problem som gjelder hele forvaltningen, ikke bare Foretaksregisteret. PKI-utvalget har arbeidet med dette og de la frem sin rapport 2. mars i år (NOU 2001:10 Uten penn og blekk)¹¹⁾. Utvalget foreslår blant annet at det med hjemmel i forvaltningsloven utarbeides nye forskrifter om elektronisk kommunikasjon. Imidlertid ser vi at det kan ligge en fare i at den teknologiske utviklingen går raskere enn forvaltningens muligheter til å endre på valgte tekniske løsninger. Dette kan være særlig uheldig innenfor Foretaksregisterets ansvarsområde, der det er viktig blant annet ut fra registreringsmengden og behovet for rask registrering, at man så raskt som mulig kan tilpasse løsningene i takt med utviklingen. I denne sammenheng vil det kunne være nødvendig for Foretaksregisteret å ha mulighet til å gi nærmere regler for innsendelses- og avgivelsesmåten. På denne annen side vil det være uheldig om det i forvaltningen opereres med for mange forskjellige løsninger, og Foretaksregisteret bør derfor av denne grunn velge en teknisk løsning som allerede er, eller vil bli tatt i bruk av offentlige forvaltning.

Det ble særlig bedt om kommentarer fra høringsinstansene om hvorvidt registerfører skulle gis myndighet til å fastsette regler på dette området.

Kunngjøringer fra Foretaksregisteret

Kunngjøringer fra Foretaksregisteret rykkes inn i Norsk Lysningsblad i henhold til bestemmelsene i foretaksregisterloven § 6-2. Dessuten etter spesialbestemmelser i særlovgivningen, som også foreskriver kunngjøring i lokalavisene.

Fra 1. november 1999 har Foretaksregisteret også kunngjort opplysninger på Brønnøysundregistrenes vev-side på Internett, *www.brreg.no*. Dette som et ledd i å implementere bestemmelsene i EUs første selskapsrettslige rådssdirektiv (68/151/EØF), for å harmonisere norsk rett med EU-retten og å etterleve Norges forpliktelse etter EØS-avtalen, samt å rettslig likestille elektronisk kunngjøring med papirbasert kunngjøring. På denne bakgrunn ble det foreslått at foretaksregisterloven § 6-2 gis et nytt femte ledd med følgende ordlyd:

«Registerføreren skal kunngjøre opplysninger som nevnt i rådsdirektiv 68/151/EØF gjennom Brønnøysundregistrenes elektroniske kunngjøringspublikasjon med en gang de er registrert.»

Forskrift til foretaksregisterloven

Det følger av forskrift 18. desember 1987 nr. 984 om registrering av foretak § 3 at ved innmelding av opplysninger til Foretaksregisteret skal det benyttes blankett godkjent av registerføreren. Da bestemmelsen ble utformet viste den

¹¹⁾ Jf. kapittel 2.3.2.

til en papirbasert blankett. Bestemmelsen er imidlertid ikke til hinder for at også elektroniske blanketter kan benyttes, såfremt de er godkjent av registerfører.

I forskrift til foretaksregisterloven § 4 kreves det at ved oversettelse av dokumenter må vedlegges en bekreftet oversettelse av autorisert translatør. Vi viser her til kommentarene til foretaksregisterloven § 4-4.

4.5.1.2 Høringsinstansenes syn

Seks høringsinstanser har hatt kommentarer til endringene som er foreslått.

Til forslaget om å oppheve § 4-3 andre ledd uttaler *Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO)* at man er enig i at bruken av digital signatur i seg selv identifisere avsender, og at det således er unødvendig med særskilt bekreftelse av en digital signatur. NHO er enig i forslaget om å oppheve § 4-3 andre ledd om bekreftelse av underskrift på meldinger til Foretaksregisteret, også for papirversjonen. Når det gjelder forslaget om at registerfører bør gis myndighet til å fastsette regler om innsendelses- og avgivelsesmåten ved elektronisk kommunikasjon er NHO usikker på hva disse reglene skal kunne gå ut på, men antar at reglene vil innvirke på hvordan publikum må opptre for å bli ansett for å ha forholdt seg korrekt til regelverket. NHO mener at slike beslutninger bedre hører hjemme i forskrifter avgitt av departementet.

Til forslaget om nytt ledd i foretaksregisterloven § 6-2 påpeker NHO at kunngjøring også må skje i papirform. Det vises til at en som ikke er part i registreringssaken vil kunne ha rettslig klageinteresse og publisering av vedtaket vil ha betydning for klagefristen, og det kan ikke forventes at alle som måtte ha innsigelses- eller klageinteresse har jevnlig tilgang til den elektroniske versjonen.

Arbeids- og administrasjonsdepartementet (AAD) støtter forslaget om ta inn en hjemmel som fastslår at loven ikke er til hinder for elektronisk kommunikasjon. AAD støtter også i utgangspunktet forslaget om å ta inn en bestemmelse som gir registerfører myndighet til å gi nærmere regler om innsendelse- og avgivelsesmåten ved elektronisk kommunikasjon. AAD er enig i at man må tilstrebe ensartede tekniske løsninger der det er mulig og hensiktsmessig og fremhever derfor viktigheten av ensartede regler. Videre vises det til at AAD, med hjemmel i forvaltningsloven, skal utarbeide en ny forskrift om elektronisk kommunikasjon. Det påpekes at det er viktig at regler på dette området harmoniseres der det er hensiktsmessig, og at man unngår unødvendig motstrid mellom generelle regler og mer spesielle regler som vil kunne bli fastsatt med hjemmel i foretaksregisterloven.

Sosial- og helsedepartementet (SHD) har ingen kommentarer til at § 4-3 andre ledd oppheves. SHD er videre usikker på om det er nødvendig med en egen bestemmelse i foretaksregisterloven om at loven ikke er til hinder for elektronisk kommunikasjon mellom registerfører og innsender. Det vises til at begrepene, meldes, gi melding og underskrift, som brukes i loven anses som teknologinøytrale begreper. SHD er også usikker på om det bør tas inn en bestemmelse i loven som gir registerfører myndighet til å gi nærmere regler om innsendelses- og avgivelsesmåten ved elektronisk kommunikasjon. SHD antar at eventuelle regler det kan bli aktuelt å vurdere, er krav til nivå på elektronisk signatur, og at dette muligens bør fremgå av bestemmelsen.

eforum støtter forslaget om en generell hjemmel i § 1-1 og har i prinsippet ingen motforestillinger mot at registerfører får fullmakter til å fastsette nærmere regler om innsendelse. *eforum* er imidlertid enig med NHD om at regler om innsendelse bør utformes i forskrifts form istedet for av registerfører. Der som registerfører får slik myndighet må det sikres at kompetansetildelingen eksplisitt pålegger registerfører å ikke innføre regler som setter for strenge krav, f.eks krav om å benytte bestemte former for elektroniske sertifikater som har høyere sikkerhetsnivå enn andre kvalifiserte sertifikater.

eforum støtter forslaget om å oppheve foretaksregisterloven § 4-3 annet ledd, og forslaget til nytt femte ledd i § 6-2.

Til forslaget til nytt fjerde ledd i foretaksregisterloven § 1-1 slutter *Justisdepartementet* seg til at det kan være behov for å klargjøre at loven ikke inneholder hindringer for bruk av elektronisk kommunikasjon. Imidlertid bør en slik bestemmelse etter Justisdepartementets oppfatning knytte seg konkret til begrep i loven som kan reise tolkningstvil. I dette tilfellet vil det i første rekke dreie seg om skriftlighetskrav og underskriftskrav. Justisdepartementet foreslår derfor følgende ordlyd til bestemmelsens første punktum:

«Krav i eller i medhold av loven her om underskrift eller om at klage, underretning eller liknende skal gis skriftlig, er ikke til hinder for bruk av elektronisk kommunikasjon.»

Brønnøysundregistrene trekker frem skriftlighetskravet i § 5-3 første og andre ledd om underretning, og viser i den forbindelse til at Justisdepartementet i sin gjennomgang av forvaltningsloven, har konkludert med at det kan være grunnlag for å vurdere kravet ulikt avhengig av om det retter seg mot forvaltningen eller publikum. Justisdepartementet legger til grunn at opplysninger som kommuniseres etter varslingsregelen i forvaltningsloven § 27 kan være av så stor betydning for mottakeren, at elektronisk varsling av den grunn bare kan komme i stedet for papirbasert varsling når mottakeren klart har godtatt at kommunikasjon kan finne sted på den måten.

Brønnøysundregistrene ber om at kravene i § 5-3 vurderes i forhold til tilsvarende bestemmelse i forvaltningsloven § 27 og de hensyn som ligger til grunn for foreslåtte varslingsregler der.

Når det gjelder forslaget om at registerfører bør gis kompetanse til å gi generelle regler om innsendings- og avgivelsesmåten ved elektronisk kommunikasjon, uttales det at dette er i samsvar med *Brønnøysundregistrenes* ønske. I høringsuttalelsen legger *Brønnøysundregistrene* vekt på at registerfører vil kunne ha behov for å ta i bruk nye teknologiske løsninger ved innsending og avgivelse ved elektronisk kommunikasjon. Dette vil i noen tilfeller kunne utløse et behov for å gjøre unntak fra formreglene i foretaksregisterloven. Det er derfor ønskelig at Foretaksregisteret gis kompetanse til å gjøre slike unntak, når formålet er å fremme effektiv og sikker elektronisk kommunikasjon mellom registeret og de innsendingspliktige.

Brønnøysundregistrene ber derfor om at Foretaksregisteret gis en slik formålsbegrenset kompetanse til å gjøre unntak fra formreglene.

4.5.1.3 Departementets vurderinger

Ingen av høringsinstansene går imot forslaget om å oppheve § 4-3 andre ledd. *Departementet* finner derfor etter en samlet vurdering og på bakgrunn av det foreliggende erfaringsmateriale å fastholde at § 4-3 andre ledd oppheves. *Departementet* går derfor inn for at § 4-3 andre ledd oppheves.

Til forslaget til nytt femte ledd i § 6-2 påpeker NHO at kunngjøringen også må skje i papirform. *Departementet* er enig i dette. Det påpekes at forslaget anses nødvendig for å oppfylle kravene i EUs første selskapsrettslige rådssdirektiv (68/151/EØF). Hensikten med forslaget er ikke at elektronisk kunngjøring skal erstatte kunngjøring i papirform, men at også elektronisk kunngjøring er rettslig likestilt med papirbasert kunngjøring. Forslaget til nytt femte ledd i § 6-2 innebærer ikke at kunngjøring i papirform kan unnlates. På denne bakgrunn opprettholdes forslaget til nytt femte ledd i § 6-2. For øvrig vises det til departementets vurdering i kapittel 4.3.5.3 og 4.5.3.1.

Departementet deler Justisdepartementets syn når det gjelder forslaget til første punktum i nytt fjerde ledd i foretaksregisterloven § 1-1. Forslaget innebærer ingen realitetsendring i forhold til departementets forslag i høringsnotatet, men er mer konkret og vil være mer opplysende i forhold til hvilke krav i foretaksregisterloven som kan reise tolkningstvil, men som likevel ikke er til hinder for elektronisk kommunikasjon. I tillegg vil formuleringen i bestemmelsen være mer i samsvar med lovendringsforslag på tilsvarende/lignende områder. *Departementet* vil på denne bakgrunn endre ordlyden i lovforslaget i samsvar med Justisdepartementets forslag.

Når det gjelder forslaget om at registerfører bør gis kompetanse til å gi generelle regler om innsendings- og avgivelsesmåten ved elektronisk kommunikasjon, gav departementet i høringsnotatet, som det fremgår over, uttrykk for tvil om registerfører skal gis slik kompetanse. I høringsomgangen har Brønnøysundregistrene i tillegg bedt om at Foretaksregisteret blir tildelt kompetanse til å kunne gjøre unntak fra formkravene i foretaksregisterloven.

På bakgrunn av høringsuttalelsene er departementet etter en ny og samlet vurdering kommet til at forslaget på dette punkt ikke bør opprettholdes. En slik endring vil etter *departementets* syn innebære en endring som gå utover eRegelprosjektets primære formål om å fjerne unødvendige rettslige hindringer. En slik endring vil ikke være nødvendig for å åpne for elektronisk kommunikasjon, men den vil gi Foretaksregisteret en utvidet myndighet og større kompetanse en hva som forutsettes og følger av foretaksregisterloven. *Departementet* finner det ikke forsvarlig å gå inn for en slik endring innenfor rammene av eRegelprosjektet. Dette må vurderes på et grundigere og bredere grunnlag enn prosjektet gir rom for.

Det er viktig at Foretaksregisteret, for å imøtekomme kravet og ønsket om effektivitet, ved valg av tekniske løsninger kan holde tritt med den tekniske utviklingen. Men det er også viktig at det innenfor forvaltningen tilstrebes ensartede tekniske løsninger. Hvordan det i praksis skal legges til rette for elektronisk kommunikasjon og hvilke løsninger som bør velges vil etter departementets oppfatning i stor grad avhjelpes gjennom oppfølgingen av utredningen (NOU 2001:10) «Uten penn og blekk» og ny forskrift om elektronisk kommunikasjon med hjemmel i forvaltningsloven.

4.5.2 Mesterbrevloven

4.5.2.1 Høringsnotatet

Lov 20. juni 1986 nr. 35 om mesterbrev i håndverk og annen næring (mesterbrevloven) § 5 andre ledd andre setning, krever at påkrav skal sendes i rekommandert brev.

Bakgrunnen for bestemmelsen er et ønske om å være sikker på at innehaver av mesterbrev faktisk har mottatt brev om krav om årsavgift. Dette er viktig fordi konsekvensen av at det ikke er betalt årsavgift er at han mister de rettigheter som mesterbrevet gir.

Ut fra en naturlig språklig forståelse av «rekommandert brev» er ikke begrepet teknologinøytralt, jf. prosjektrapporten kapittel 8.11. Bestemmelsen må derfor endres dersom bestemmelsen skal åpne for elektronisk kommunikasjon. Forutsatt at hensynene bak rekommandert brev også kan ivaretas ved en elektronisk melding, er det ikke noe til hinder for at det åpnes for dette. I prosjektrapporten kapittel 8.11 går det fram at elektronisk kommunikasjon gjennom tidsstempling og digital signatur vil tilfredsstille disse hensyn. Departementet foreslo derfor, som anbefalt i prosjektrapporten på side 89, at bestemmelsen kompletteres med «eller på annen påviselig måte.»:

Bestemmelsen i § 5 andre ledd ville etter dette ha følgende ordlyd:

«Er fastsatt årsgebyr ikke betalt innen en måned etter påkrav i rekommandert brev *eller på annen påviselig måte*, bortfaller retten til å kalle seg mester.»

4.5.2.2 Høringsinstansenes syn

Justisdepartementet er enig i at det i mange tilfeller bør åpnes for bruk av elektronisk kommunikasjon ved siden av ordinær rekommandert brevforsendelse. Imidlertid er Justisdepartementet usikker på hvorvidt tilføyelsen slik den var foreslått fra *Nærings- og handelsdepartementet* er hensiktsmessig. Det vises til at formuleringen er upresis og lite klargjørende med hensyn til adgangen til å sende slike meldinger elektronisk. På denne bakgrunn foreslår Justisdepartementet følgende ordlyd i stedet for «på annen påviselig måte.»:

«eller ved bruk av elektronisk kommunikasjon dersom det er benyttet en betryggende metode for å sikre at [meldingen] er mottatt.»

Justisdepartementet begrunne forslaget med at på denne måten viser man at det kreves bruk av elektronisk signatur eller liknende for at slike meldinger kan sendes elektronisk. Det åpnes heller ikke opp for at andre metoder som kan oppfattes som «påviselige» benyttes. Rettstekniske og rettssikkerhetsmessige hensyn taler etter Justisdepartementets oppfatning for en slik presisering.

Arbeids- og administrasjonsdepartementet (AAD) uttaler at begrepet «på annen påviselig måte» kan virke forvirrende og åpne for andre og utilsiktede forsendelsesformer uten den nødvendige notoritet. AAD anser derfor ikke at begrepet «på annen påviselig måte» gir noen god forståelse av at man mener meddelelsen også skal kunne distribueres elektronisk.

Samferdselsdepartementet har i sin uttalelse vedlagt uttalelse fra Posten Norge BA. Posten Norge BA støtter en endring som foreslått og uttaler følgende:

«Posten Norge tilpasser våre tilbud til at tradisjonelt rekommandert brev (og andre fysiske brev) heretter ikke vil være hensiktsmessig i alle sammenhenger. Posten har derfor tatt skritt for å legge til rette for at slike tjenester tilbys i en trygg elektronisk verden gjennom sin eposten.no satsing.»

Mesterbrevnemndastøtter departementets forslag.

4.5.2.3 Departementets vurderinger

Departementet er enig i Justisdepartementets og Arbeids- og administrasjonsdepartementets synspunkter og finner etter en ny vurdering å kunne gå inn for at bestemmelsen i mesterbrevloven § 5 endres i overensstemmelse med Justisdepartementets forslag til ordlyd. Etter departementets oppfatning vil dette på en bedre måte gi uttrykk for det departementet legger i formuleringen «på annen påviselig måte». Samtidig gir den brukerne mer veiledning og bedre forståelse av hva som skal til for at meddelelsen kan distribueres elektronisk. For øvrig vises det til at Posten Norge BA, som vist til ovenfor i kapittel 4.5.2.2, har uttalt at man kan tilby elektroniske tjenester som vil kunne være en «elektronisk variant» av rekommandert brev for de som ønsker det.

4.5.3 Lov og forskrift om mål og vekt

4.5.3.1 Høringsnotatet

Lov 31. oktober 1946 nr. 2 om mål og vekt § 11 første ledd siste punktum og § 49 første ledd første punktum stiller krav om at rekvisisjon/underretning skal skje i *rekommandert brev*. Hensynet bak bestemmelsen er å sikre at avsender virkelig har rekvirert eller sendt underretning, dvs. bevis for at rekvirering/underretning er sendt. Dersom elektronisk kommunikasjon kan ivareta dette hensynet like godt som et rekommandert brev, er det ingenting i veien for å endre lovteksten.

I prosjektrapporten kapittel 8.11 går det fram at elektronisk kommunikasjon gjennom tidsstempling og digital signatur vil tilfredsstille kravet til bevis. I og med at begrepet rekommandert brev som nevnt ikke er teknologinøytralt, gikk vi inn for at lovteksten endres. I samsvar med det som er foreslått i prosjektrapporten, ble følgende ordlyd foreslått:

I § 11 første ledd siste punktum

«Redskaper som skal omjusteres på brukerstedet må ikke tas i bruk før omjustering er rekvirert i rekommandert brev *eller på annen påviselig måte* til distriktets justerkammer.»

I § 49 første ledd første punktum:

«Ethvert redskap som er levert inn til Justervesenet til justering eller for å godkjennes til justering, skal av rekvirenten avhentes innen to måneder etter at underretning om at det er ferdigbehandlet av Justervesenet, er sendt ham i rekommandert brev *eller på annen påviselig måte*.»

Lovens § 25 siste punktum

Bestemmelsen krever at varsel om bestemmelser som innskrenker og opphever justerbarheten til et redskap m.v. skal rykkes inn i *Norsk Lysningsblad*. Ordlyden er i seg selv ikke til hinder for elektronisk kunngjøring i Norsk Lysningsblad, for eksempel på Internett. Et annet spørsmål er om elektronisk kunngjøring *alene* tilfredsstiller lovbestemmelsens intensjon om tilstrekkelig opplysning. Et generelt problem som oppstår her, som ellers hvor informasjon skal offentliggjøres, er at informasjon som kun kunngjøres elektronisk ikke når de gruppene som ikke benytter seg av eller har tilgang til Internett eller annen form for elektronisk kommunikasjon. I og med at elektronisk kunngjøring alene ikke når alle relevante grupper, vil kunngjøring på denne måten etter vår mening ikke være i samsvar med lovens krav. Av de hensyn som er nevnt bør en kunngjøring heller ikke finnes i elektronisk form alene. Vi foreslår på denne bakgrunn ikke endringer i lov om mål og vekt § 25 siste punktum.

4.5.3.2 Høringsinstansenes syn

Når det gjelder §§ 11 og 49 og kravet om rekommandert brev har *Justisdepartementet og Arbeids- og administrasjonsdepartementet* de samme kommentarer til disse bestemmelsene som til tilsvarende bestemmelse i mesterbrevlovens § 5 om rekommandert brev, se ovenfor under kapittel 4.5.2.

4.5.3.3 Departementets vurderinger

Da det ikke er mottatt merknader til § 25 opprettholder departementet forslaget slik det ble presentert i høringsrunden. Dette innebærer at det ikke foreslås endringer i § 25 siste punktum. Det vises her til kapittel 3.5.2 vedrørende kunngjøring.

Når det gjelder §§ 11 og 49 vises det til departementets vurderinger til tilsvarende bestemmelse i mesterbrevloven § 5, jf. kapittel 4.5.2. Bestemmelsen endres således i samsvar med Justisdepartementets forslag til ordlyd.

5 Landbruksdepartementet

5.1 Innledning og høring

For å legge til rette for elektronisk kommunikasjon innenfor regelverket som Landbruksdepartementet administrerer foreslår departementet at det gjøres noen endringer i forpaktningsloven, bygdeallmenningsloven, statsallmenningsloven og odelssloven. Dette er behandlet under kapittel 5.5. Flere av lovene innenfor departementets område er under revisjon eller planlagt revidert. Disse foreslås ikke endret i denne omgang. Forholdet til elektronisk kommunikasjon vil bli vurdert i forbindelse med det enkelte revisjonsarbeid, jf. kapittel 5.2. Ut over dette har Landbruksdepartementet etter gjennomgangen ikke funnet lovbestemmelser som inneholder formelle hindringer for elektronisk kommunikasjon, jf. kapittel 5.4.

Høringen

Landbruksdepartementet sendte ved brev av 15.1.2001 forslag om lovendringer på høring til følgende institusjoner:

- Departementene
- Fylkesmennene
- Fylkeslandbruksstyrene
- Fylkeskommunene
- Den norske advokatforening
- Fjørfebransjens Landsforening
- Forbrukerrådet
- Handels og Servicenæringens Hovedorganisasjon
- Naturskadefondet
- Norges Bondelag
- Norges Eiendomsmeglerforbund
- Norges Skogeierforbund
- Norges veterinærhøgskole
- Norsk Almenningsforbund
- Norsk Bonde- og Småbrukarlag
- Norsk institutt for planteforskning
- NORSKOG (Norsk Skogbruksforening)
- Næringsmiddelbedriftenes Landsforening
- Reindriftsforvaltningen
- Statens dyrehelsetilsyn, Sentralforvaltningen
- Statens landbruksforvaltning
- Statens landbrukstilsyn
- Statens næringsmiddeltilsyn
- Statskog SF
- Stiftelsen Norsk Hestesenter
- TINE Norske Meierier
- Toll- og Avgiftsdirektoratet

Under behandlingen av lovforslaget har Landbruksdepartementet mottatt skriftlige synspunkter fra følgende organisasjoner:

- Den norske advokatforening
- Justisdepartementet
- Nærings- og handelsdepartementet
- Norges Eiendomsmeglerforbund

De merknader i høringsuttalelsene som knytter seg til konkrete punkter i lovforslaget, vil blir behandlet under de respektive avsnitt i proposisjonen. Fra de høringsinstansene som har gitt generelle uttalelser har forslaget om endringer i forpaktningsloven blitt positivt mottatt. Dette gjelder Justisdepartementet, Nærings- og handelsdepartementet og Advokatforeningen. F.eks. heter det i uttalelsen fra *Advokatforeningen* at den:

«stiller seg i utgangspunktet positiv til innføring av elektronisk kommunikasjon på tingsrettens område. Elektronisk kommunikasjon vil kunne være tidsbesparende både for private parter og det offentlige. Foreningen vil likevel understreke at det på mange områder er viktig å kunne bevise når et dokument er sendt og av hvem, for eksempel av hensyn til frister. I tillegg er det viktig å sikre at et dokument ikke er endret i ettertid. Den elektroniske kommunikasjonen må tilfredsstillende disse kravene.»

Nærings- og handelsdepartementet uttaler at hensynet til avklaring og forutberegnelighet tilsier at det foretas endringer i forpaktningsloven og at forslaget samsvarer godt med tilsvarende endringer i annet regelverk.

5.2 Regelverk som ikke foreslås endret i denne omgang

Flere av lovene som Landbruksdepartementet har kartlagt med sikte på å finne frem til bestemmelser som ikke er teknologinøytrale er under revisjon eller er vedtatt skal revideres.

Dette gjelder lov 3. desember 1948 nr. 8 om veterinærer m.v. Forslag til ny lov om veterinærer og annet dyrehelsepersonell ble oversendt Stortinget 30.3.2001. Forholdet til elektronisk kommunikasjon og behovet for teknologinøytrale bestemmelser er vurdert i forbindelse med den nye loven, jf. Ot.prp. nr. 52 (2000-2001) Om lov om veterinærer og annet dyrehelsepersonell.

Videre er lov 31. mai 1974 nr. 19 om konsesjon ved erverv av fast eiendom (konsesjonsloven) vedtatt revidert. Det vises til St. prp. nr. 8 (1992-93), St. meld. nr. 43 (1992-93) og Ot. prp. nr. 72 (1993-94). Departementet finner det derfor mest hensiktsmessig å vurdere eventuelle lovendringer og forskriftsendringer knyttet til elektronisk kommunikasjon i forbindelse med den generelle gjennomgangen av konsesjonsloven.

Tilsvarende gjelder for lov 21. mai 1965 om skogbruk og skogvern (skogbruksloven). Regjeringen foreslo i St.meld. nr. 17 (1998-99) om Verdiskaping og miljø - muligheter i skogsektoren (Skogmeldingen) å starte arbeidet med en ny skogbrukslov. Stortinget sluttet seg til regjeringens forslag under behandlingen av Skogmeldingen våren 1999, jf. Innst.S. nr. 208 (1998-99). Landbruksdepartementet tar sikte på å fremme forslag om en ny skoglov i løpet av 2003, og forhold knyttet til elektronisk kommunikasjon og teknologinøytralitet vil da være innarbeidet.

Departementet legger videre til grunn at bestemmelsene i lov 21. desember 1979 nr. 77 om jordskifte o.a. (jordskifteloven) - som fullt ut gjelder arbeidet i en særdomstol - vurderes i forhold til hindringer for elektronisk kommunikasjon i forbindelse med gjennomgangen av prosessreglene for de ordinære domstolene. Bakgrunnen for dette er først og fremst at tvistemålsloven, men også domstolsloven og andre lover som regulerer domstolsarbeid, gjelder for det alt vesentlige av saksbehandlingen i jordskifte(over)retten.

5.3 Regelverk som allerede åpner for elektronisk kommunikasjon

5.3.1 Lov 25. mars 1994 nr. 7 om sikring mot og erstatning for naturskader (naturskadeloven)

Det er et vilkår for å få erstatning etter naturskadeloven at skaden er meldt til lensmannen (utenfor lensmannsdistrikt til by- eller herredsretten) senest fire uker etter at den er inntrådt. Dersom omstendighetene taler for det, kan saken etter lovens § 7 tas under behandling selv om meldingsfristen er oversittet. Slik melding kan gis både muntlig og skriftlig. Bestemmelsen inneholder ingen nærmere formkrav og er etter departementets syn teknologinøytral.

Skaden skal takseres av takststyrer. Takststyreren skal bl.a. sende melding til fondsstyret dersom han kommer til at taksten ikke bør holdes fordi skademeldingen er kommet for sent, jf. naturskadeloven § 8. Fondsstyret kan også bestemme at taksten skal holdes som rettslig skjønn etter bestemmelsene i lov av 1. juni 1917 nr. 1.

Kommunikasjonen mellom takststyreren og fondsstyret i medhold av lovens § 8 krever heller ikke skriftlighet. Det fremgår av bestemmelsen at takststyreren skal sende melding med sin uttalelse til fondsstyret. Departementet antar at fondsstyret vil ha behov for å få verifisert at meldingen er sendt fra rette vedkommende og at dette hensynet kan ivaretas ved bruk av elektronisk signatur eller annen metode som gir tilsvarende sikkerhet.

Naturskadeloven § 8 fjerde ledd forutsetter at fondsstyret sender melding til skadelidte. Skadelidte har to uker på seg til å kreve takst. Fristen regnes fra det tidspunktet skadelidte fikk melding om vedtaket.

Hensynet til skadelidte tilsier at tidspunktet for mottak av meldingen og avsenders identitet bør kunne verifiseres når en skal åpne for elektronisk kommunikasjon. Bestemmelsen er slik den lyder i dag teknologinøytral. Det er imidlertid nødvendig å klargjøre når et elektronisk dokument regnes for å være kommet frem til mottaker. Skjæringstidspunktet for fristberegningen vil i dette tilfellet være det tidspunktet skadelidte har skaffet seg tilgang til vedtaket. Dette innebærer at når fondsstyret sender meldingen elektronisk til skadelidte anses denne for å ha kommet frem på det tidspunktet informasjonssystemet registrerer at skadelidte har skaffet seg tilgang til vedtaket. Det vises for øvrig til redegjørelsen om når en elektronisk melding skal anses kommet frem i forbindelse med behandlingen av forvaltningsloven.

Med unntak av de endringene som følger av § 9 i naturskadeloven gjelder skjønnslovens regler for takster. Partene skal innkalles til taksten og underrettes om takstens utfall i rekommandert brev hvis ikke takststyreren bestemmer noe annet.

Begrepet «rekommandert brev» er ikke teknologinøytralt. Begrepet er nyttet i to sammenhenger, i naturskadeloven § 9 andre ledd og femte ledd. I begge tilfeller er det fastsatt at partene skal innkalles til taksten og underrettes om takstens utfall i rekommandert brev. Det følger av bestemmelsen at takststyreren likevel kan bestemme en annen fremgangsmåte.

Bestemmelsen åpner allerede i dag for alternative måter å sende innkallingen og underretningen på. Det er ikke partene som kan bestemme hvilken fremgangsmåte som brukes. De må med andre ord motta rekommandert brev dersom takststyreren bestemmer dette.

Den generelle begrunnelsen bak kravet om bruk av rekommandert brev er som regel å sikre bevis for at et dokument er sendt eller mottatt. Disse hensyn kan ivaretas gjennom bruk av elektronisk kommunikasjon. Det vises til prosjektrapporten Kartleggingsprosjektet side 88-89.

Bestemmelsen slik den lyder i dag åpner allerede for alternative kommunikasjonsformer. Takststyreren er ikke tvunget til å nytte rekommandert sending og departementet mener derfor at det ikke er noen grunn til å endre den.

Dersom det skal åpnes for at takststyreren skal kunne sende en elektronisk melding «rekommandert», bør det etter departementets syn innhentes tilatelse fra mottaker, benyttes elektronisk signatur og sikres at takststyreren får kvittering på at meldingen er mottatt.

Etter naturskadeloven § 10 andre ledd skal kommunen underrettes om utfallet av taksten. Andre ledd inneholder ingen formkrav og bestemmelsen er i og for seg teknologinøytral. Dersom takstmennene ønsker å sende underretningen elektronisk til kommunen, er det en forutsetning at kommunen disponerer teknisk utstyr som gjør det mulig å motta den elektroniske meldingen.

Naturskadeloven § 13 krever at skadelidte gis skriftlig underretning om fondsstyrets vedtak. Skal vedtaket kommuniseres elektronisk bør det være en forutsetning at skadelidte overfor fondsstyret uttrykkelig har godtatt elektronisk kommunikasjon. Departementet mener at elektronisk underretning i dette tilfellet bare kan komme i stedet for papirbasert underretning (brev) når skadelidte uttrykkelig har godtatt elektronisk kommunikasjonsform og oppgitt den elektroniske adressen som skal benyttes for mottak av underretningen. Ønsker skadelidte å påklage vedtaket etter lovens § 19, kan dette bare skje elektronisk dersom fondsstyret disponerer nødvendig teknisk utstyr til mottak av underretningen. Departementet bemerker at risikoen for umuligheten som foreligger for å fremlegge klagen elektronisk når fondsstyret ikke disponerer nødvendig teknisk utstyr, påhviler skadelidte. Når det gjelder begrunnelsen for dette vises det til 3. avsnitt under kapittel 5.5.1.3.2.

5.3.2 Lov 12. mai 1995 nr. 23 om jord (jordlova)

Jordloven gir bl.a. regler om bruk og vern av arealressursene og om behandling av landbrukssaker i ulike organ.

5.3.2.1 Kunngjøring

Det følger av jordloven § 5 at hvert fylke skal ha et statlig fylkeslandbruksstyre og at valget av fylkeslandbruksstyret skal kunngjøres.

Bestemmelsen tar sikte på kunngjøring ved hjelp av skrifttegn f.eks. i lokalpressen.

Departementet er av den oppfatning at bestemmelsen ikke er til hinder for at kunngjøringen skjer elektronisk. Bestemmelsen krever for eksempel ikke at kunngjøringen skal skje i avis.

Dersom kunngjøring skal skje kun i en eller flere elektroniske aviser må det etter departementets syn tas hensyn til borgernes informasjonsbehov. *Advokatforeningen* er enige i dette og bemerker at bruken av elektroniske aviser foreløpig ikke er så utbredt at dette vil tilfredsstille borgernes informasjonsbehov og at kunngjøring i elektroniske aviser alene derfor ikke er særlig hensiktsmessig i dag. Departementet er enig i dette og antar at det fortsatt vil ta noe tid før bruken av elektroniske aviser blir vanlig. D e p a r t e m e n t e t mener at det bør være en forutsetning for kunngjøring i elektroniske aviser at det er alminnelig kjent at avisen finnes på internett og at den besøkes av mange.

5.3.2.2 «Rekvirere»

Etter jordloven § 12 er det nødvendig med samtykke når jord- og skogbruks-eiendom skal deles. Delingssamtykket faller bort dersom deling ikke er rekvirert innen 3 år etter at vedtaket er fattet. Deling må rekvireres hos kommunen eller jordskifteretten.

Departementet legger til grunn at bestemmelsen i jordloven § 12 er teknologinøytral. Av høringsinstansene har *Advokatforeningen* uttalt seg om dette og er enig med departementet i at rekvirering etter jordloven § 12 skal kunne skje elektronisk.

5.4 Regelverk som hindrer elektronisk kommunikasjon men som ikke skal endres

Med unntak av det regelverk som er behandlet under kapitlene 5.2.1 og 5.3 har departementet etter gjennomgang av regelverket ikke funnet lovbestemmelser med hindringer for elektronisk kommunikasjon som vi finner grunn til å fjerne. Når det gjelder forskrifter, forvalter departementet et omfattende forskriftsverk innenfor områdene dyrehelse, plantehelse og næringsmidler. Flere av forskriftene er en del at Norges forpliktelse i henhold til EØS-avtalen og kan derfor ikke uten videre endres. I den grad disse forskriftene inneholder bestemmelser som er til hinder for elektronisk kommunikasjon, vil dette foreløpig ikke bli fjernet.

5.5 Regelverk som skal endres

5.5.1 Lov 25. juni 1965 nr. 1 om forpaktning

5.5.1.1 Gjeldende rett

Forpaktingsloven gjelder forpaktning av eiendom som skal nyttes til jordbruks- eller skogbruksproduksjon. Formålet med loven er bl.a. å legge til rette for forpaktningsskontrakter som er egnet til å skape klare linjer i forholdet mellom forpakter og jordeier, og på denne måten styrke tiltroen til forpaktning

som virkemiddel og gi et godt utgangspunkt for samarbeid mellom partene. Loven gir likevel ikke uttømmende regler for alle forhold rundt forpaktning. Enkelte bestemmelser i loven kan ikke fravikes av partene ved avtale.

Det fremgår av forpaktingsloven § 3 at forpaktningssavtaler skal være skriftlige.

Forarbeidene til forpaktingsloven inneholder drøftelser av hvilke formkrav som bør stilles til forpaktningssavtaler. Jordleiekomiteen mente det var nødvendig å påby at forpaktningssavtalen opprettes skriftlig og at alle vilkår som betinges skal tas med i dokumentet. Komiteen pekte på at det er nødvendig at avtalen så vidt mulig inneholder spesifisert arealoppgave over den forpakte eiendom og utførlige opplysninger om hvilke øvrige rettigheter forpaktningen omfatter. For å hindre omgåelser foreslo også komiteen at endring eller tillegg til forpaktningssavtalen burde inngås skriftlig for å være bindende. Komiteen mente at skriftlige forpaktningssavtaler ville bidra til å avskjære mulig tvist og unødvendig diskusjon i forpaktningstiden om avtalens innhold, sikre bevis for avtalens innhold og unngå omgåelser av loven. Det vises til innstilling fra Jordleiekomiteen til utkast til lov om forpaktning avgitt 30. mars 1962 s. 24 og Ot. prp. nr. 44 (1963-64) s. 25.

Når forpaktningssavtale er inngått, krever forpaktingsloven § 4 at jordeieren skal legge frem forpaktningssavtalen for kommunen i original eller bekreftet kopi. Inneholder avtalen bestemmelser som er i strid med loven skal kommunen gi partene skriftlig melding om dette og be om at ny avtale sendes til kommunen innen en måned etter at brevet er mottatt. Paragrafen krever også skriftlighet i de tilfellene forpaktningen er tiltrådt uten at partene har inngått skriftlig avtale. I slike tilfeller skal jordeieren gi kommunen skriftlig melding om dette innen en måned. Deretter skal kommunen anmode partene om å inngå og sende inn skriftlig avtale.

Etter gjeldende forpaktingslov § 8 skal forpaktningssavtalen sies opp skriftlig. Bestemmelsen gir forpakteren en tilsvarende plikt som jordeieren til å melde fra skriftlig dersom han ikke ønsker ny forpaktning.

Dør forpakteren, har forpakterens ektefelle rett til å tre inn i forpaktningssforholdet. I slike tilfeller må ektefellen gi skriftlig melding om dette til jordeieren. Det vises til § 10 andre ledd i forpaktingsloven.

Også i de tilfellene der det avholdes skjønn etter forpaktingsloven § 12 skal skjønnsmennene gi en skriftlig redegjørelse bl.a. om jordbruksarealene på eiendommen og om de bygningene forpaktningen omfatter. I forbindelse med skjønnsforretningen skal det også utarbeides et dokument som skal underskrives av skjønnsmennene. Bekreftet kopi av forretningen skal sendes til hver av partene.

Forpakteren kan få en rimelig godtgjøring for forbedringer av eiendommen som skyldes hans eget arbeid og påkostninger, og som ikke er en del av forpakterens reparasjons- og vedlikeholdsplikt. Det er fastsatt i forpaktingsloven § 17 siste ledd at krav om slik erstatning må settes frem skriftlig av forpakteren.

Skriftlighetskravet gjelder også ved heving av en forpaktningssavtale.

Kravet om at heving av forpaktningssavtalen skal være skriftlig gjelder for så vel forpakter som for jordeier. Formkravet (skriftlig og begrunnet) er i dette tilfellet en betingelse for gyldigheten. Kravet til skriftlig heving er

begrunnet ut fra partenes egen interesse og for å avskjære bevisvanskeligheter.

5.5.1.2 Skriftlighetskravet i forpaktingsloven § 3

Tradisjonelt har forpaktningsavtaler blitt inngått ved hjelp av papirdokumenter som er undertegnet av partene (forpakter og jordeier) og hvor det finnes et eller flere originaleksemplarer. Det mest vanlige er at avtaler utstedes i to eksemplarer hvor partene beholder hvert sitt eksemplar. På denne måten har en sikret bevis for hva som faktisk er avtalt og for at partene har inngått en bindende avtale. Det er først når forpaktningsavtalen er inngått skriftlig at den blir gyldig mellom partene. Muntlige avtaler blir imidlertid bindende når forpaktningen er tiltrådt.

Departementet bemerker at kravet om skriftlig avtaleinngåelse bl.a. kan begrunnes ut fra hensynet til bevissikring. Ved inngåelse av forpaktningsavtaler er det viktig at det foreligger bevis for hva som faktisk er avtalt og for at partene faktisk har inngått en bindende avtale. Dette vil vanligvis anses å være sikret dersom avtalen foreligger på papir og er undertegnet av begge parter.

Tradisjonell skriftlig avtaleinngåelse gir imidlertid ikke fullstendig sikkerhet for at et avtaledokument som fremlegges senere, gir uttrykk for den reelle avtalen mellom partene. Muligheten for en forfalskning av avtalens innhold eller av partenes underskrift kan f.eks. aldri helt utelukkes.

Etter departementets syn bør forpaktningsloven ikke være til hinder for at avtaler kan settes opp og inngås elektronisk dersom man på tilfredsstillende måte kan ivareta de hensyn som ligger bak skriftlighetskravet.

Av høringsinstansene har *Advokatforeningen* uttalt seg om elektronisk avtaleinngåelse. Foreningen støtter forslaget om at det åpnes for elektronisk kommunikasjon i forpaktningsloven når partene er enige om dette. På bakgrunn av de hensyn skriftlighetskravet skal ivareta, er Advokatforeningen enig i at det bør stilles krav til det elektroniske dokumentet for å sikre autentisering og unngå omgåelser.

Departementet mener at skriftlighetskravet i forpaktningsloven § 3 neppe kan oppfylles ved elektroniske avtaler innenfor rammen av dagens regelverk og har foreslått egne regler som de elektroniske avtalene må oppfylle. Departementet mener at forpaktningsavtaler bør kunne inngås elektronisk dersom det innføres et krav om bruk av elektronisk signatur eller en annen metode som gir tilsvarende sikkerhet. Om innholdet i dette kravet viser departementet til kapittel 20.4 og til merknadene til § 3.

Elektronisk nedtegning av avtalen forutsetter at partene har tilgang til nødvendig teknisk verktøy. Departementet antar derfor at partene bør være enige om at avtalen skal nedtegnes elektronisk og foreslår at dette skal være et vilkår for elektronisk bekreftelse (inngåelse) av avtalen.

Et krav om skriftlig avtaleinngåelse kan være begrunnet ut fra andre hensyn enn behovet for bevissikring. Departementet nevner bl.a. at en ordinær papirbasert avtaleinngåelse kan gi partene mer tid til å vurdere avtalens innhold før de blir rettslig bundet gjennom undertegning. Det kan hevdes at partene ved den elektroniske avtaleinngåelsen, der hver av partene på en enkel måte kan inngå avtalen hjemme, kan risikere at de nevnte elementene ved avtaleinngåelsen mer eller mindre forsvinner. Forslaget tar sikte på å kompen-

sere for dette og inneholder krav om at avtalen i sin helhet skal formidles skriftlig eller elektronisk til partene før avtaleinngåelse.

5.5.1.3 Andre skriftlighetskrav i forpaktingsloven

5.5.1.3.1 Kommunikasjon mellom private rettssubjekter

Landbruksdepartementet mener at skriftlighetskravet i forpaktingsloven § 10 andre ledd skal bidra til å sikre bevis og at bestemmelsen slik den lyder i dag ikke er til hinder for elektronisk kommunikasjon. Dersom forpakterens ektefelle ønsker å nytte retten etter § 10 andre ledd og kommunisere denne elektronisk, antar departementet at jordeieren på forhånd bør ha godtatt at meldingen sendes elektronisk, jf. forslaget til ny § 3a. Det samme mener departementet gjelder for kravet om at erstatning må fremsettes skriftlig etter forpaktingsloven § 17 siste ledd.

Det følger av forpaktingsloven § 8 at partene har en plikt til å si opp forpaktningensavtalen skriftlig. Formkravet skal sikre bevis for hva som har skjedd mellom partene. De samme hovedhensyn gjør seg gjeldende i forpaktingsloven § 28. Departementet ser det slik at hovedformålet med skriftlighetskravet i ovennevnte tilfeller er å sikre at opplysningene gis på en tydelig måte, og at det ikke vil være tilstrekkelig at opplysningene gis muntlig.

Kravet om at oppsigelse og heving er nedtegnet ved skrifttegn hindrer etter departementets syn ikke at dette kan skje elektronisk.

Meldingene medfører imidlertid betydelige rettsvirkninger. Landbruksdepartementet antar derfor at partene bør ha særskilt oppfordring til å undersøke sine elektroniske meldingsmottak for at elektronisk kommunikasjon skal godtas i disse tilfellene. Departementet foreslår derfor en generell bestemmelse om at partene skal ha avtalt at slike meldinger skal kunne kommuniseres elektronisk.

Dette innebærer at en part som for eksempel sier opp avtalen i henhold til forpaktingsloven § 8 ved hjelp av elektronisk kommunikasjon er avhengig av at den andre parten i forpaktningensforholdet har godtatt at oppsigelsen kan sendes elektronisk. Dersom slik godkjenning ikke foreligger og oppsigelsen likevel er sendt elektronisk vil rettsvirkningen av slik oppsigelse ved uenighet mellom partene bl.a. være avhengig av hva domstolene finner bevist.

Departementet spurte høringsinstansene om det bør stilles formelle krav til den aksept parten er avhengig av når meldingen skal sendes elektronisk. Av høringsinstansene har *Advokatforeningen* gitt kommentarer til dette. Foreningen gir uttrykk for at de generelt er noe skeptisk til å stille for mange krav til partenes kommunikasjon. Foreningen mener at det bør unngås at regelverket blir unødvendig komplisert for de private parter og at det bør være opp til partene å påse og sikre bevis for en slik enighet.

Landbruksdepartementet er enige i dette og viser til at bevissspørsmål knyttet til slike elektroniske meldinger bør løses ut fra alminnelige prinsipper som gjelder i norsk rett dvs. prinsippet om fri bevisføring og fri bevisvurdering. Dette innebærer bl.a. at det ikke er noe rettslig til hinder for at en part i en rettssak eller i annen sammenheng legger frem elektroniske dokumenter som bevis. Videre gjelder det alminnelige prinsippet om at domstolene i sivile saker som hovedregel skal legge til grunn det faktum som fremstår som mest sannsynlig. Hvor stor beviskraft et elektronisk dokument vil ha

er bl.a. avhengig av hva slags teknologi dokumentet er basert på og hva slags tiltak som er truffet for å sikre systemer brukt til produksjon, lagring og utveksling av dokumentene.

5.5.1.3.2 Kommunikasjon mellom privat rettssubjekt og offentlig forvaltning

Gjeldende forpaktingslov § 4 bygger på at forpaktningsavtaler skal legges frem for kommunen i original eller bekreftet kopi. Dette er begreper som vanligvis knyttes til papirbaserte dokumenter. Formkravet skal sikre at kommunen får tilsendt «riktig» avtale og at innholdet er det partene har blitt enige om. Det følger også av bestemmelsen at øvrig kommunikasjon mellom kommunen og partene om en forpaktningsavtale skal skje skriftlig.

Av høringsinstansene peker *Advokatforeningen* på at også forholdet til det offentlige bør avklares og viser til forpaktingsloven § 4. Foreningen mener at en avklaring på dette området vil bidra til å gjøre det praktisk mulig å benytte elektronisk kommunikasjon mellom private parter.

L a n d b r u k s d e p a r t e m e n t e t bemerker at kravet i forpaktingsloven § 4 første ledd om at jordeieren skal legge frem forpaktningsavtalen for kommunen i original eller bekreftet kopi ikke innebærer en ubetinget rett for jordeieren til å sende forpaktningsavtalen elektronisk, uavhengig av om kommunen har nødvendig teknisk utstyr. Risikoen for umuligheten som ligger i at kommunen ikke disponerer nødvendig teknisk utstyr, påhviler jordeieren. Dette gjelder i alle tilfeller hvor den private parten skal sende skriftlige meldinger til kommunen. Departementet mener at kommunikasjon med kommunen etter forpaktingsloven § 4 første ledd bare kan gjøres på papir overfor kommune som ikke har fått etablert nødvendig system for elektronisk kommunikasjon. Det samme mener departementet må gjelde skriftlige meldinger kommunisert mellom kommune og jordeier, eventuelt forpakter etter § 4 tredje ledd. Unnlatelse av å legge frem forpaktningsavtale eller melding etter § 4 første og tredje ledd kan straffes med bøter. Departementet antar likevel at den private part bør ha risikoen for å finne ut om kommunen kan motta elektroniske meldinger, herunder finne frem til riktig e-post adresse, på samme måte som den private part må bruke riktig postadresse når vedkommende skal sende brev til kommunen.

Det følger også av § 4 at kommunen skriftlig skal underrette partene dersom forpaktningsavtalen inneholder bestemmelser som er i strid med loven. Departementet bemerker at hensynet til partene (jordeier og forpakter) tilsier at elektronisk underretning etter forpaktingsloven § 4 annet ledd bare bør komme i stedet for papirbasert underretning (brev) når mottakeren uttrykkelig har godtatt at kommunikasjonen kan skje ved hjelp av et elektronisk medium.

Når forpaktningen blir tiltrådt og når den blir fratrådt skal det avholdes skjønn etter forpaktingsloven. Forpaktningsloven § 12 krever at slikt skjønn skal være skriftlig og at dokumentet underskrives av skjønnsmennene (et utvalg på tre medlemmer). Skjønn avholdt av utvalget kan påklages til fylkeslandbruksstyret. Departementet mener at underretning om skjønnet bare kan skje elektronisk dersom partene uttrykkelig har godtatt slik kommunikasjon og oppgitt den elektroniske adressen som skal benyttes for mottak av underretningen. På denne måten vil partene på forhånd få klar beskjed om at rettslig

relevant informasjon kan sendes elektronisk og få en oppfordring til å undersøke sine meldingsmottak.

5.5.2 Lov 19. juni 1992 nr. 59 om bygdeallmenninger (bygdeallmenningsloven)

Forslag til endring av § 2-4:

§ 2-4 (forpaktning)

Ved forpaktning av eiendom med tilliggende bruksrett, skal det fremgå av *en forpaktningsavtale* om forpakteren helt eller delvis skal utøve bruksrett i allmenningen. Bruksretten kan ikke utøves av forpakteren hvis ikke forpaktningensavtalen har minst to års varighet.

Leieforhold som ikke er forpaktning etter lov av 25. juni 1965 nr. 1 om forpaktning, gir ikke leietakeren noen bruksrett i allmenningen.

Bestemmelsen har i dag krav om at forpaktningensavtalen skal være skriftlig. Dette formkravet har sammenheng med det generelle formkravet i forpaktningensloven § 3 om at en forpaktningensavtale skal være skriftlig. Departementet forslår nå å endre forpaktningensloven slik at kravet om skriftlighet ikke vil være til hinder for at en avtale mellom partene kan inngås elektronisk jf. kapittel 5.6.1, jf. 5.5.1. Det er for så vidt derfor ikke nødvendig å foreta noen endringer i bygdeallmenningsloven § 2-4. Bestemmelsen har imidlertid som vilkår for bruksrett i bygdeallmenning at leieforholdet er inngått som en avtale etter forpaktningensloven, jf. siste ledd. Avtalen må derfor tilfredsstillende de formkrav som gjelder for forpaktningensavtaler. Det er dermed unødvendig å gjenta kravet til skriftlighet her når dette følger av forpaktningensloven. Departementet foreslår derfor at ordet «skriftlig» i første ledd sløyfes.

Forslag til endring av § 2-5 (bruksrettsregister, eierskifte m.v.) tredje ledd:

Ved eierskifte og ved andre begivenheter som medfører endringer med hensyn til utøvelse av bruksretten eller stemmerett ved allmenningstyrevalg (forpaktning, fraflytting, avvikling eller gjenopptagelse av jordbruksdrift, inngåelse eller oppløsning av ekteskap, dødsfall m.v.), skal det *gis underretning* til allmenningsstyret.

Det heter i dagens ordlyd at underretningen til allmenningsstyret skal være skriftlig. Bakgrunnen for dette er behovet for bevissikring. Departementet mener at det ikke er nødvendig å stille formkrav til på hvilken måte denne underretningen skal skje. Det må være opp til den enkelte rettighetshaver å dokumentere sin rett. For å gjøre bestemmelsen teknologinøytral forslår derfor departementet at ordet «skriftlig» strykes.

5.5.3 Lov 19. juni 1992 nr. 60 om skogsdrift m.v. i statsallmenningene (statsallmenningsloven)

Forslag til endring av § 2-4:

§ 2-4 (forpaktning)

Ved forpaktning av eiendom med tilliggende virkesrett, skal det fremgå av *en forpaktningensavtale* om forpakteren helt eller delvis skal utøve bruksrett i allmenningen. Virkesretten kan ikke utøves av forpakteren hvis ikke forpaktningensavtalen har minst to års varighet.

Leieforhold som ikke er forpaktning etter lov av 25. juni 1965 nr. 1 om forpaktning, gir ikke leietakeren noen virkesrett i allmenningen.

Bestemmelsen har tilsvarende ordlyd som bygdeallmenningsloven § 2-4 og det som er nevnt som begrunnelse for å endre denne (jf. kapittel 5.5.2) gjelder tilsvarende for statsallmenningsloven § 2-4.

Forslag til endring av § 2-5 (virkesretsregister, eierskifte m.v.) tredje ledd:

Ved eierskifte og ved andre begivenheter som medfører endringer med hensyn til utøvelse av virkesretten eller stemmerett ved allmenningsstyrevalg (forpaktning, fraflytting, avvikling eller gjenopptagelse av jordbruksdrift, inngåelse eller oppløsning av ekteskap, dødsfall m.v.), skal det *gis underretning* til allmenningsstyret.

Også denne bestemmelsen har tilsvarende ordlyd som bygdeallmenningsloven § 2-5 tredje ledd og det som er nevnt som begrunnelse for å endre denne (jf. kapittel 5.5.2) gjelder tilsvarende for statsallmenningsloven § 2-5 tredje ledd.

5.5.4 Lov 28. juni 1974 nr. 58 om odelsretten og åsetesretten

5.5.4.1 Kommunikasjon mellom private rettssubjekter

Odelsloven § 20 tar sikte på å hjelpe foreldre som ønsker å overføre en eiendom til et yngre barn, men som vil prøve å ordne det slik at det ikke etterpå blir tvist mellom dette barnet og noen av de eldre med bedre odelsrett. Det følger av bestemmelsen at tilbud og svar på tilbud om inntreden i kjøpetilbud til yngre barn, skal fremsettes skriftlig.

I kartleggingsrapporten på side 40 uttales at begrunnelsen for skriftlighetskravet antas å være:

«... at eldre barn skal få informasjon om vilkårene i en slik form at de kan vurdere om de skal tre inn i avtalen eller ikke. Videre vil det være mulig å på en enklere måte kontrollere at senere salg til yngre barn har skjedd i henhold til de vilkårene som de eldre barn er blitt presentert. Hensynene bak kravet om at svaret også skal være skriftlig er at det skal være klart at man aksepterer alle vilkårene, slik at det ikke er en «uren aksept». En annen måte å formulere det på er å si at skriftlighetskravet skal dokumentere at lovens prosedyre er fulgt.»

Landbruksdepartementet slutter seg til dette og viser også til følgende uttalelse i Rygg og Skarpnes: Odelsloven med kommentarer, 3. utgave (Oslo 1992) side 106 punkt 12:

«Når det er sagt at tilbud og svar skal være skriftlig, så er dette et formkrav for å kunne bygge resultatet på § 20. Av hensyn til beviset for at skriftlig tilbud er fremsatt rår vi til at interpellasjonen og svar på den settes fram i anbefalt (rekommandert) brev selv om dette ikke kreves i loven.»

Av høringsinstansene har *Advokatforeningen* gitt uttrykk for at bestemmelsen bør vurderes endret. Foreningen peker bl.a. på at det av hensyn til senere rettsstilling er viktig for partene å sikre bevis og at man her er på et område med store verdier og ofte sterke interesser. Advokatforeningen ber departe-

mentet vurdere om det skal stilles krav til den elektroniske kommunikasjonen, eventuelt om partene bør være enige om dette på forhånd.

Departementet er enig med Advokatforeningen i at de private kan mangle oppfordring til å kontrollere sine elektroniske meldingsmottak og at dette taler for at partene på forhånd har akseptert elektronisk kommunikasjonsform. Dersom den enkelte ikke blir varslet vil den subjektive varslingsfunksjonen som skriftlighetskravet skal fylle kunne bli borte. Departementet antar at bruk av elektronisk kommunikasjon i disse tilfellene bare bør skje dersom partene er enige om det. På denne måten vil en trolig kunne unngå unødvendige konflikter om overdragelsen.

5.5.4.2 Formkravene i odelsloven § 27

5.5.4.2.1 Gjeldende rett

Det er generell avtalefrihet ved overdragelse av fast eiendom. Erverv av fast eiendom utløser konsesjonsplikt etter konsesjonsloven med mindre det er gjort unntak fra konsesjonsplikten. Enkelte konsesjonsfrie erverv kan utløse bo- og driveplikt og kreve skriftlige leieavtaler.

Etter odelsloven § 27 har den som overtar en eiendom han har odelsrett til plikt til å bosette seg på eiendommen innen 1 år og bo og drive den i 5 år. Eierne kan velge om han selv skal drive eiendommen eller leie bort jordbruksarealet som tilleggsjord til annen landbrukseiendom i minst 10 år.

Oppfyllelse av driveplikten ved bortleie er betinget av at leieavtalen er skriftlig, og at den fører til driftsmessig gode løsninger.

Avtaler om bortleie av jordbruksareal som fører til driftsmessig uheldige løsninger, kan følges opp som brudd på driveplikten, jf. odelsloven § 27 femte ledd.

Leieavtalen brukes som kontroll på at vilkårene for konsesjonsfrihet er oppfylt. Fylkeslandbruksstyret og kommunen har plikt til å kontrollere at bo- og driveplikten overholdes (etter at ervervet er tinglyst), jf. odelsloven § 29.

5.5.4.2.2 Nærmere om skriftlighetskravet i odelsloven § 27

Bortleie av jordbruksarealer ved skriftlige kontrakter av en viss lengde skal bl.a. bidra til å forebygge og redusere konflikter mellom avtalepartene i landbruksnæringen og bidra til at leietakeren får et stabilt ressursgrunnlag for en periode. Skriftlighetskravet skal bidra til å sikre bevis i ettertid for at avtalen er inngått mellom partene og sikre bevis for avtalens innhold. Disse hensyn kan ivaretas for elektroniske avtaler bl.a. ved bruk av elektroniske signaturer. Dersom partene velger å benytte elektroniske dokumenter vil bevisvekten bl.a. være avhengig av de tekniske forhold rundt forsendelse og lagring. Det vises til at norsk rett bygger på prinsippet om fri bevisføring og fri bevisvurdering.

Landbruksdepartementet spurte høringsinstansene om det bør stilles krav til en eventuell elektronisk avtaleinngåelse og om dette bør fremgå av bestemmelsen. *Justisdepartementet* mente at det ikke var behov for endringer. *Nærings- og handelsdepartementet* ga uttrykk for at det bør tas inn en bestemmelse i odelsloven om at avtalen kan settes opp elektronisk dersom partene er enige om det. Standpunktet er bl.a. begrunnet ut fra informative hensyn og

hensynet til tilsvarende bestemmelser i annen lovgivning. *Advokatforeningen* mente at det bør åpnes for at partene kan inngå avtale ved elektronisk nedtegning og at dette bør fremgå av loven av hensyn til klarhet og sammenheng i lovverket. Advokatforeningen uttaler videre:

«Det bemerkes for øvrig at både skriftlige og elektroniske dokumenter i prinsippet kan manipuleres i ettertid. I hver enkelt sak må det foretas en konkret bevisvurdering for å fastslå hva partene har avtalt. Det kan imidlertid stilles spørsmål ved om terskelen for å endre et dokument er lavere når det er elektronisk enn papirbasert. Av hensyn til dokumentets viktighet for partene og det offentliges kontrollvirksomhet, jf. odelsloven § 29, mener Advokatforeningen at det bør stilles krav til den elektroniske avtaleinngåelsen for å sikre autentisering og unngå omgørelser.»

L a n d b r u k s d e p a r t e m e n t e t er langt på vei enig i dette og foreslår en bestemmelse om at avtalen kan settes opp elektronisk dersom partene er enige om det. Departementet antar det ikke er grunnlag for å stille ytterligere krav til den elektroniske avtaleinngåelsen.

6 Forsvarsdepartementet

6.1 Innledning og høring

Departementets høringsnotat ble sendt den 23. januar 2001 til følgende høringsinstanser:

- Departementene
- Forsvarets boligjeneste
- Forsvarets bygningstjeneste
- Forsvarets forskningsinstitutt
- Forsvarets overkommando
- Forsvarets skole i etterretnings- og sikkerhetstjeneste
- Forsvarets tele- og datatjeneste
- Forsvarssjefens internrevisjon
- Forsyningskommandoene
- Vernepliktsverket
- Akademikerne
- Befalets Fellesorganisasjon
- Datatilsynet
- Den Norske Advokatforening
- Den Norske Dataforening
- Forum for IT-sikkerhet i statsforvaltningen
- Fylkesmennene
- Justissektorens samordningsenhet for IT
- Kommunenes sentralforbund
- Krigsskoleutdannede Offiserers Landsforening
- Landsorganisasjonen i Norge
- Landsutvalget for tillitsvalgte i Forsvaret/Sekretariatet
- Norges Juristforbund
- Norges offisersforbund
- Norsk Informasjonsteknologi
- Norsk tjenestemannslag
- Næringslivets Hovedorganisasjon
- Ombudsmannen for Forsvaret
- Regjeringsadvokaten
- Statens Strålevern
- Statens Teleforvaltning
- Statskonsult
- Statsministerens kontor
- Statstjenestemannsforbundet
- Statstjenestemannskartellet
- Stortingets ombudsmann for forvaltningen
- Styret for det industrielle rettsvern/Patentstyret
- Teknologibedriftenes Landsforbund
- Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund

Ved høringsfristens utløp den 9. mars 2001 hadde følgende instanser avgitt høringsuttalelse med merknader til de forslag som ble sendt på høring:

Justisdepartementet, Nærings- og handelsdepartementet (NHD), Sosial- og helsedepartementet (SHD), Statskonsult, Posten Norge, Næringslivets hovedorganisasjon (NHO) og Datatilsynet. I ettertid har også Fylkesmannen i Finnmark avgitt uttalelse.

Merknadene fra disse instansene vil bli behandlet under pkt. 6.4.

Følgende instanser hadde ingen merknader eller uttrykte støtte til de foreslåtte endringer: Utenriksdepartementet, Kommunal- og regionaldepartementet, Samferdselsdepartementet, Arbeids- og administrasjonsdepartementet, Barne- og familiedepartementet, Miljøverndepartementet, Fiskeridepartementet, Olje- og energidepartementet, Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Landbruksdepartementet, Ombudsmannen for Forsvaret, Forsvarets overkommando, og Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund (YS).

6.2 Regelverk som ikke foreslås endret i denne omgang

Forsvarsdepartementet har for tiden flere pågående lov- og forskriftsprosjekter. I tråd med føringer fra prosjektledelsen, vil dette arbeidet bli videreført uavhengig av eRegelprosjektet.

Departementet har i forbindelse med høringsrunden blitt gjort oppmerksom på at det, i sammenheng med den pågående omstillingsprosessen i Forsvaret, må gjøres endringer i lov av 17. juli 1953 nr. 29 om verneplikt og lov av 17. juli 1953 nr. 28 om Heimevernet, med tilhørende forskrifter. Årsaken til dette er at regelverket må tilpasses en ny vernepliktsordning og vernepliktsforvaltning. Forsvarsdepartementet ser det derfor som mest hensiktsmessig å foreta tilpasningene til elektronisk kommunikasjon i forbindelse med de øvrige endringene i disse regelverkene.

Blant øvrige prosjekter som pågår, kan nevnes revisjon av Anskaffelsesregelverket i Forsvaret (tidligere «Bestemmelser vedrørende anskaffelser i Forsvaret»), revisjon av forskrift av 20. august 1993 nr. 814 om billighetserstatning i Forsvaret, samt utarbeidelse av forskrifter til lov av 20. mars 1998 nr. 10 om forebyggende sikkerhetstjeneste. Forsvarsdepartementet vil påse at elektronisk kommunikasjon, i den grad det er mulig, blir likestilt med papirbasert kommunikasjon også i disse regelverkene.

6.3 Regelverk som allerede åpner for elektronisk kommunikasjon

Forsvarsdepartementet fant, ved gjennomgangen av det gjeldende regelverk, også en rekke lover/forskrifter som allerede må anses som teknologinøytrale.

Herunder kan nevnes lov om forsvarshemmeligheter (av 18. august 1918 nr. 3), lov om Heimevernet (av 17. juli 1953 nr. 28), lov om etterretningstjenesten (av 20. mars 1998 nr. 11) og lov om politimyndighet i det militære forsvar (av 20. mai 1988 nr. 33). En fullstendig gjennomgang av disse regelverk anses imidlertid i denne forbindelse å være for omfattende.

6.4 Regelverk som hindrer elektronisk kommunikasjon, men som ikke skal endres

Som det vil fremgå, har Forsvarsdepartementet valgt å åpne for likestilling av dagens kommunikasjonsform og elektronisk kommunikasjon på en rekke områder der det i dag ikke vil kunne betegnes som praktisk med bruk av elektronisk kommunikasjon. I tillegg foreslår vi å åpne for slik likestilling i en del tilfeller der det i dag er usikkert om det foreligger tilfredsstillende elektroniske løsninger, sett opp mot de hensyn som må ivaretas.

I enkelte tilfeller veier imidlertid andre hensyn (herunder hensyn til rikets sikkerhet) så tungt at det ikke i dag antas sannsynlig at det i nær fremtid vil foreligge betryggende løsninger. Departementet har her valgt å ikke foreslå endringer i denne omgang. Dette gjelder blant annet lov 16. juni 1953 nr. 8 om oppfinnelser av betydning for rikets forsvar, som setter store krav til konfidensialitet mv.

I tillegg vil departementet ikke i denne omgang foreslå endringer i forskrifter 5. april 1974 nr. 5 for ytelse av statsbidrag til skytebaner, da disse blant annet krever tinglyste dokumenter, noe som etter det vi har fått opplyst, det ikke i nær fremtid vil foreligge noen god alternativ elektronisk løsning på.

6.5 Regelverk som skal endres

6.5.1 Generelle merknader

Forsvarsdepartementet foreslo i sitt høringsbrev endringer i flere bestemmelser som ble oppfattet slik at de i utgangspunktet forutsatte bruk av papir, eksempelvis i form av krav om bruk av særskilte blanketter, kvitteringer og lignende. Fremgangsmåten som ble valgt var å ta inn generelle bestemmelser om at slike uttrykk ikke var til hinder for bruk av elektronisk kommunikasjon. I de tilfeller regelverket medførte kommunikasjon med private enkeltpersoner, ble det i tillegg tatt inn vilkår om at det forelå enighet mellom de involverte om bruk av elektronisk kommunikasjon. I de tilfeller der en må sørge for at viktige interesser som konfidensialitet, notoritet etc. blir ivaretatt, ble det også forutsatt at departementet (på generell basis) skal godkjenne metoden for elektronisk kommunikasjon på et saksområde.

Flere av høringsinstansene ga imidlertid i sine uttalelser uttrykk for at uttrykk som ovenfor nevnt *kan* tolkes slik at de er teknologinøytrale, idet skjemaer, blanketter og lignende like gjerne kan foreligge på et elektronisk medium. De mente derfor det vil være unødvendig å inkludere en slik forutsetning i lovteksten. Forsvarsdepartementet har ikke problemer med å legge en slik tolkning til grunn, men vil likevel henvise til høringsuttalelsen fra Nærings- og handelsdepartementet, der de gir uttrykk for at man likevel, til tross for en slik tolkning, bør vurdere å la det fremgå klart i lovteksten at uttrykk som tradisjonelt har vært knyttet til bruk av papir nå tolkes dithen at de også omfatter elektronisk kommunikasjon.

Enkelte høringsinstanser (SHD/NHD) har videre reist spørsmål til den fremgangsmåte som ble foreslått på enkelte områder, nemlig uttrykkelig i lovteksten å la det være opp til departementet å avgjøre om det foreligger betryggende metoder for elektronisk kommunikasjon i forhold til det enkelte regelverk. Nærings- og handelsdepartementet mener blant annet at et slikt vilkår

er unødvendig og at det bør vurderes å åpne for elektronisk kommunikasjon også på områder der det ennå ikke foreligger betryggende tekniske løsninger. Begrunnelsen for dette er en forutsetning om at sikre løsninger skal foreligge før elektronisk kommunikasjon faktisk kan gjennomføres, og at det vil være opp til regelforvalteren å avgjøre om de tekniske løsningene er sikre nok.

Justisdepartementet er i utgangspunktet ikke imot at departementet avgjør hvorvidt det foreligger en sikker nok metode for elektronisk kommunikasjon, men mener det med et slikt vilkår er unødvendig at det enkelte forvaltningsorgan skal godkjenne bruk av elektronisk kommunikasjon i det enkelte tilfellet.

Forsvarsdepartementet velger på bakgrunn av de ovennevnte merknader å sløyfe det foreslåtte kravet om at elektronisk kommunikasjon bare kan anvendes «dersom det skjer på en måte som er godkjent av departementet», og legger således dette til grunn i forbindelse med de enkelte forslag til lov- og forskriftsendringer.

Når det gjelder bruk av elektronisk kommunikasjon i forbindelse med underretning om vedtak eller lignende i forhold til privatpersoner, uttaler imidlertid Justisdepartementet at det må stilles krav om at den vedtaket gjelder uttrykkelig har godtatt dette. Forsvarsdepartementet er enig i dette synspunktet, og legger således også dette til grunn i forbindelse med de enkelte forslag til lov- og forskriftsendringer.

6.5.2 Nærmere om lover som foreslås endret

6.5.2.1 Lov 29. juni 1951 nr. 19 om militære rekvisisjoner

Loven omhandler militære myndigheters adgang til rekvisisjon av løsøre, eiendom, transportmidler osv. i krigs- og fredstid. I vårt høringsbrev antok Forsvarsdepartementet at lovens §§ 9 og 11 forutsatte bruk av papir i forhold til den rekvisisjonen retter seg mot (ved at det skal settes opp et rekvisisjonsdokument, og ved krav om at et av rekvisisjonsdokumentene inneholder kvittering for ytelsen).

Tilsvarende inneholder forskriften til loven en forutsetning om bruk av papir i § 11 (nummererte rekvisisjonsblanketter), § 22 («skriftlig avtale mellom partene»), § 24 («protokollen underskrives»), samt § 38 c og d (omtale av rekvisisjonsdokument, kvittering og blanketter). Blant de hensyn som må ivaretas i dette regelverket kan nevnes behovet for bevis/notoritet, blant annet i forhold til krav om erstatning for ytelsen.

Departementet antar imidlertid at det ikke er noe i veien for å benytte elektronisk kommunikasjon, så lenge den aktuelle løsning tilfredsstiller krav til bevis/notoritet etc., samt at den rekvisisjonen retter seg mot aksepterer dette. Forslaget som ble sendt på høring, forutsatte både enighet om å benytte elektronisk kommunikasjon mellom partene, og at departementet skulle godkjenne den metode for elektronisk kommunikasjon som skulle benyttes.

På bakgrunn av merknadene fra høringsinstansene som referert ovenfor, valgte departementet imidlertid å kun innta en kort presisering av at krav i loven eller forskrifter til denne ikke er til hinder for bruk av elektronisk kommunikasjon. Departementet har også, i tråd med uttalelsen fra Justisdepartementet, tatt med et krav om uttrykkelig godtakelse av bruk av elektronisk

kommunikasjon i de tilfeller der det dreier seg om underretning om et vedtak fra et forvaltningsorgan.

6.5.2.2 *Lov 20. mai 1988 nr. 32 om militær disiplinærmyndighet*

Lov om militær disiplinærmyndighet omhandler militære myndigheters adgang til å refse disiplinært befal og menige i det militære forsvar. Både loven selv og en forskrift gitt i medhold av denne (forskrift 16. desember 1988 nr. 1033 om disiplinærreglement for Forsvaret og militært arrestreglement) inneholder en rekke bestemmelser som forutsetter papirbasert kommunikasjon, herunder blant annet rekommandert brev, jf. forskriftens pkt. 106.

Når det gjelder andre hindringer for elektronisk kommunikasjon enn krav om rekommandert brev, har departementet besluttet kun å innta en kort presisering om at krav i disiplinærloven eller forskrifter til denne om at forklaring, rapport, meddelelse, samtykke eller annet skal være skriftlig, ikke er til hinder for bruk av elektronisk kommunikasjon. Dette på bakgrunn av merknadene fra høringsinstansene (jf. fremstillingen ovenfor). Det er også tatt inn en bestemmelse om at bruk av elektronisk kommunikasjon ved underretning av vedtak kun er tillatt når den vedtaket retter seg mot uttrykkelig har godtatt dette (jf. fremstillingen ovenfor).

Når det gjelder krav om rekommandert brev, fremgår det av Kartleggingsrapporten at dette ikke er teknologinøytralt, og at dette derfor bør endres eksplisitt dersom det skal åpnes for elektronisk kommunikasjon. I høringssvaret fra Posten Norge ble det opplyst at ulike elektroniske tjenester, deriblant «en elektronisk variant av rekommandert sending», fra høsten 2001, vil kunne tilbys bedrifter organisasjoner og offentlig sektor, slik de i dag tilbys privatpersoner. Ifølge Nærings- og handelsdepartementet vil dette imidlertid kun fjerne det tekniske problemet for å kommunisere elektronisk, ikke den rettslige hindringen som ligger i begrepet rekommandert brev. Det anses derfor nødvendig å endre regelverket slik at det fremgår uttrykkelig at krav om rekommandert brev ikke er til hinder for elektronisk kommunikasjon.

6.5.2.3 *Lov 23. februar 1996 om tjenestegjøring i internasjonale fredsoperasjoner*

Loven avklarer og regulerer forskjellige tjenestemessige forhold i forbindelse med tjenestegjøring i internasjonale fredsoperasjoner, og inneholder i dag bestemmelser som forutsetter bruk av papirbasert kommunikasjon.

Under henvisning til ovennevnte høringsuttalelser, herunder forutsetningen om at sikre løsninger skal foreligge før elektronisk kommunikasjon faktisk kan gjennomføres, og at det vil være opp til regelforvalteren å avgjøre om de tekniske løsningene er sikre nok, har departementet valgt å revidere de opprinnelige forslag til lovendringer også på dette punkt. Følgelig blir det kun kort presisert at krav i eller i medhold av loven om at kontrakt, erklæring, klage eller lignende skal være skriftlig, ikke er til hinder for elektronisk kommunikasjon.

Også her blir det tatt med et krav om samtykke fra private parter ved underretning om enkeltvedtak fra forvaltningen (jf. fremstillingen ovenfor).

6.5.2.4 Lov 13. juni 1997 nr. 42 om kystvakten

Loven skal blant annet legge forholdene til rette for at Kystvakten effektivt og best mulig kan bidra til det statlige oppsynet av kysten og havområdene utenfor. Loven inneholder bestemmelser som forutsetter bruk av papir blant annet i § 27 («beslutning om oppbringelse, pågrepelse, ransaking og beslag skal være skriftlig») og i § 29 («ansvarshavende skal undertegne den rapport inspektøren setter opp, men kan påføre de merknader(...)»).

Under henvisning til de ovennevnte høringsuttalelser og forutsetninger, vil departementet fremme et revidert forslag, i tråd med de øvrige forslag som nevnt ovenfor.

6.5.2.5 Lov 20. mars 1998 nr. 10 om forebyggende sikkerhetstjeneste

Lov om forebyggende sikkerhetstjeneste dreier seg blant annet om beskyttelse av informasjon etc. som er av betydning for rikets sikkerhet og andre vitale nasjonale sikkerhetsinteresser. Loven i seg selv er i hovedsak teknologinøytral (med unntak av § 20, som sier at «registeropplysninger skal meddeles skriftlig»), men det vil likevel, av hensyn til rikets sikkerhet mv., i forskriftene til loven, som for tiden er under utarbeidelse, fremgå en del begrensninger i bruken av elektronisk kommunikasjon.

På dette området vil lov om forebyggende sikkerhetstjeneste med forskrifter ha en helt spesiell rolle, da den er den eneste loven som ene og alene omhandler sikkerhet. Der andre lover åpner for bruk av elektronisk kommunikasjon, kan likevel bestemmelsene i lov om forebyggende sikkerhetstjeneste innsnevre bruken når det dreier seg om kommunikasjon med sikkerhetsgradert innhold. Dette følger av lovens kapittel 4. Tilsvarende vil lov om personopplysninger § 13 også innebære en innsnevring av adgangen til bruk av elektronisk kommunikasjon.

Forsvarsdepartementet vil imidlertid, til tross for dette, vurdere i hvilken grad man kan gjøre regelverket teknologinøytralt. Vi foreslår derfor en endring i lovens § 3 som sier at krav i eller i medhold av loven her om at meddelelse eller annet skal være skriftlig, ikke er til hinder for bruk av elektronisk kommunikasjon, forutsatt at dette ikke vil stride mot bestemmelser gitt i eller i medhold av lovens §§ 11-14.

Når det gjelder bruk av elektronisk kommunikasjon i forbindelse med underretning av vedtak, foreslår departementet også her å innta et vilkår om uttrykkelig godkjenning av bruk av elektronisk kommunikasjon fra den vedtaket retter seg mot. Om bakgrunnen for dette vilkåret henvises det til fremstillingen ovenfor i pkt. 6.5.1.

7 Sosial- og helsedepartementet

7.1 Oppsummering, høring

7.1.1 Oppsummering

Sosial- og helsedepartementet har kommet til at det ikke er lover innen helse-, sosial og trygdesektoren som er til hinder for elektronisk kommunikasjon. Det er heller ikke identifisert forskrifter som unødig vil hindre elektronisk kommunikasjon.

Når det gjelder lov om psykisk helsevern ser departementet likevel at en uttrykkelig bestemmelse om at lovens krav til skriftlighet eller underskrift ikke er til hinder for elektronisk kommunikasjon, vil kunne avklare eventuell rettsusikkerhet på området, og fremme en mer effektiv forvaltning. I tråd med dette vil departementet derfor foreslå en ny bestemmelse i psykisk helsevern-lovens første kapittel (§ 1-8).

Departementet vil understreke at selv om en bestemmelse etter sin ordlyd ikke er til hinder for elektronisk kommunikasjon, kan andre forhold være det, som tekniske forhold hos aktørene, sender eller mottaker, kompetansekrav etc. Krav til sikkerhet for at uvedkommende ikke får tilgang til opplysninger, bestemmelser om taushetsplikt, behovet for å være sikker på at avsender og mottaker er den de skal være etc., kan innebære at ikke all kommunikasjon med dagens teknologi bør foregå elektronisk. Helse-, sosial- og trygdeforvaltningen må vurdere konkret om elektronisk kommunikasjon kan skje med opprettholdelse av tilstrekkelig informasjonssikkerhet med den teknologien som til enhver tid er tilgjengelig. En forutsetning for elektronisk kommunikasjon vil alltid være at nødvendig informasjonssikkerhet og hensynene til konfidensialitet, integritet, kvalitet og tilgjengelighet ivaretas.

7.1.2 Høring

Sosial- og helsedepartementet sendte den 15. januar 2001 høringsnotatet Regelprosjektet i Sosial- og helsedepartementet på en bred høring til følgende høringsinstanser:

- Afasiforbundet i Norge
- Akademikerne
- Akademikernes fellesorganisasjon
- Anorexia/Bulimia Foreningen
- Aurora - Støtteforening for mennesker i psykiatrisk behandling
- Autismeforeningen i Norge
- Barneombudet
- Bydelskommunene
- Datatilsynet
- Den Norske Advokatforening
- Den norske jordmorforening
- Den norske kirke
- Den Norske Kreftforeningen

- Den norske lægeforening
- Den norske tannlegeforening
- Departementene
- Etat for rådssekretariater
- Etatsansattes Landsforbund
- FAMPO
- FarmasiForbundet
- Fellesorganisasjonen for barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere
- Fellesorganisasjonen for små og sjeldne diagnosegrupper
- Fengselsdirektørenes Forum, v. Erik Såheim, Bastøy landsfengsel
- Forbrukerombudet
- Foreningen for hjertesyke barn
- Foreningen for Kroniske Smertepasienter
- Foreningen for Muskelsyke
- Forbrukerrådet
- Funksjonshemmedes fellesorganisasjon
- Fylkesnemnder for sosiale saker
- Hørselshemmedes Landsforbund
- Interessegruppa for kvinner med spiseforstyrrelser
- Institutt for blødere
- Kommunenes sentralforbund (KS)
- Landets fylkeskommuner
- Landets fylkesleger
- Landets fylkesmenn
- Landets kommuner
- Landets kontrollkommisjoner
- Landets pasientombud
- Landets psykiatriske sykehus og institusjoner
- Landets sykehus
- Landets regionale helseutvalg
- Landsforeningen for helsesekretærer
- Landsforbundet mot stoffmisbruk
- Landsforbundet for utviklingshemmede og pårørende
- Landsforeningen Alopecia Areata
- Landsforeningen for hjerte- og lungesyke
- Landsforeningen for Huntingtons Sykdom
- Landsforeningen for Nyrepasienter og Transplanterte
- Landsforeningen for Pårørende innen Psykiatrien
- Landsforeningen for trafikkskadde i Norge
- Landsforeningen for Voldsofre
- Landsforeningen mot fordøysessykdommer
- Landsgruppen av psykiatriske sykepleiere
- Landsorganisasjonen
- Legemiddelindustriforeningen
- Likestillingsombudet
- Lærerforbundet
- MBD-foreningen
- Mental Helse Norge
- Multippel Sklerose Forbundet i Norge
- Nasjonalbibliotekavdelinga i Rana
- Nasjonalforeningen for folkehelsen
- Norges ambulanseforbund

- Norges Apotekforening
- Norges Blindeforbund
- Norges Diabetesforbund
- Norges Døveforbund
- Norges Farmasøytiske forening
- Norges forskningsråd
- Norges Handikapforbund
- Norges Ingeniørorganisasjon (NITO)
- Norges Optikerforbund
- NORSECT (forening for perfusjonister)
- Norsk Audiografforbund
- Norsk Epilepsiforbund
- Norsk Ergoterapeutforbund
- Norsk Fængsels- og friomsorgsforbund
- Norsk forbund for utviklingshemmede
- Norsk Foreldrelag for Funksjonshemmede
- Norsk Forening for Analatresi
- Norsk Forening for Cystisk Fibrose
- Norsk forening for familieterapi
- Norsk forening for klassisk akupunktur
- Norsk Forening for Nevrofibromatose
- Norsk forening for soneterapeuter
- Norsk forening for kliniske ernæringsfysiologer
- Norsk Gerontologisk Institutt
- Norsk Helsesekretærforbund
- Norsk institutt for sykehusforskning
- Norsk kiropraktorforening
- Norsk kommuneforbund
- Norsk Pasientforening
- Norsk pasientskadeerstatning
- Norsk Psykiatrisk forening
- Norsk psykoanalytisk Institutt
- Norsk psykologforening
- Norsk Revmatikerforbund
- Norsk Tourette Forening
- Norsk sykepleierforbund
- Norsk Tannpleierforening
- Norsk tannteknikerforbund
- Norske Fysioterapeuters forbund
- Næringslivets hovedorganisasjon
- Regjeringsadvokaten
- Ressurssenteret for omsorgstjenester, Stjørdal
- Riksadvokaten
- Rikstrygdeverket
- Rådet for funksjonshemmede
- Rådet for psykisk helse
- Samarbeidsorganet for funksjonshemmedes organisasjoner
- Sametinget
- Senter for medisinsk etikk
- Statens eldreråd
- Statens helsetilsyn
- Statens institutt for folkehelse

- Statens institutt for rusmiddelforskning (SIRUS)
- Statens legemiddelkontroll
- Statens næringsmiddeltilsyn
- Statens råd for ernæring og fysisk aktivitet
- Statens råd for funksjonshemmede
- Statens strålevern
- Statens tobakkskaderåd
- Stortingets ombudsmann for forvaltningen
- Trygderetten
- Universitetet i Bergen
- Universitetet i Oslo
- Universitetet i Tromsø
- Universitetet i Trondheim
- Yngre legers forening
- Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund

Høringsfristen var satt til 1. mars 2001. Pr. 3. april 2001 hadde departementet mottatt 45 svar på høringsnotatet. Uttalelsene fordeler seg som følger:

Departementene	13
Annen sentralforvaltning	10
Landets fylkesmenn	3
Landets fylkesleger	2
Landets fylkeskommuner	3
Landets sykehus	3
Landets kommuner	3
Organisasjoner, forbund m.v	9

Tretti høringsinstanser uttaler at de ikke har merknader. En instans uttaler at de tar høringsnotatet til etterretning. Seks høringsinstanser har generelle merknader, som blant annet påpeker viktigheten av at tilstrekkelig informasjonssikkerhet overholdes.

Datatilsynet ser i utgangspunktet positivt på regjeringens mål om at elektronisk kommunikasjon, så langt som mulig, likestilles med papirbasert kommunikasjon. Såfremt elektronisk kommunikasjon sikres tilfredsstillende med hensyn til blant annet konfidensialitets-, integritets- og tilgjengelighetsbehov, ser *Datatilsynet* ingen prinsipielle grunner for å opprettholde et regelverk som hindrer bruk av informasjonsteknologi. *Datatilsynet* uttaler som en generell merknad at full utnyttelse av informasjonsteknologiens muligheter blant annet kan komme i konflikt med de hensyn som ligger til grunn for etablering av administrative rutiner og forvaltningens organisatoriske oppbygning. *Datatilsynet* uttaler videre at rettssikkerhetshensyn, herunder hensynene til taushetsplikt og krav om uhildet saksbehandling, kan sette skranker for både administrative og organisatoriske forhold. *Datatilsynet* uttrykker også en viss bekymring med hensyn til den konflikt som kan oppstå mellom effektivitetshensyn på den ene siden og personverninteresser på den annen, og anser det som viktig at regelutforming og etablering av elektronisk kommunikasjon foretas etter en grundig konsekvensutredning.

Nærings- og handelsdepartementet (NHD) påpeker i sitt høringsbrev som en generell betraktning at dersom man uttaler at regelverket fortolkes slik at det åpner for elektronisk kommunikasjon, må eventuelle unntak fra dette eksplisitt angis. Det uttales at hvis disse unntakene ikke presenteres, kan det føre til problemer, da man derigjennom kan åpne for elektronisk kommunikasjon innenfor områder der det egentlig ikke er tilsiktet. NHD ser også at en eksplisitt regelendring kan ha en positiv signaleffekt, og noe som brukerne av regelverket enklere kan forholde seg til enn en tolkning av samme regelverk. Særlig kan NHD se behov for å justere regelverket der formkrav skal ivareta en svakere parts interesser. Som en konklusjon ber NHD departementet på nytt vurdere om deler av regelverket eksplisitt skal endres, selv om det strengt tatt ikke er nødvendig.

For øvrige kommentarer vises til gjennomgangen av de enkelte lover.

7.2 Gjennomgang av regelverket i Sosial- og helsedepartementet

7.2.1 Gjennomgang av regelverket

I Sosial- og helsedepartementet er følgende lover gjennomgått med tanke på elektronisk kommunikasjon:

- lov 19. mai 1933 nr. 3 om tilsyn med næringsmidler m.v. (næringsmiddel-
loven)
- lov 19. juni 1936 nr. 9 om innskrenkning i adgangen for den som ikke er
helsepersonell til å ta syke i kur (kvaksalverloven)
- lov 16. desember 1966 nr. 9 om anke til Trygderetten (trygderettsloven)
- lov 12. mai 1972 nr. 28 om atomenergivirkksomhet m.v. (atomenergiloven)
- lov 9. februar 1973 nr. 6 om transplantasjon, sykehusobduksjon og avgi-
velse av lik m.m. (transplantasjonsloven)
- lov 9. mars 1973 nr. 14 om vern mot tobakkskader (tobakkskadeloven)
- lov 13. juni 1975 nr. 50 om svangerskapsavbrudd (abortloven)
- lov 3. juni 1977 nr. 57 om sterilisering (steriliseringsloven)
- lov 19. november 1982 nr. 66 om helsetjenesten i kommunene (kommune-
helsetjenesteloven)
- lov 19. november 1982 nr. 68 om planlegging av helse- og sosialtjenesten i
kommunene
- lov 3. juni 1983 nr. 54 om tannhelsetjenesten (tannhelsetjenesteloven)
- lov 30. mars 1984 nr. 15 om statlig tilsyn med helsetjenesten
- lov av 2. juni 1989 nr. 27 om omsetning av alkoholholdig drikk m.v. (alko-
holloven)
- lov 8. november 1991 nr. 76 om kommunale og fylkeskommunale eldreråd
(eldrerådslova)
- lov av 13. desember 1991 nr. 81 om sosiale tjenester m.v. (sosialtjenestelo-
ven)
- lov 4. desember 1992 nr. 132 om legemidler m.v. og om endringer i visse
andre lover som følge av EØS-avtalen
- lov 2. april 1993 nr. 38 om framstilling og bruk av genmodifiserte organis-
mer (genteknologiloven)
- lov 5. august 1994 nr. 55 om vern mot smittsomme sykdommer (smitte-
vernloven)
- lov 5. august 1994 nr. 56 om medisinsk bruk av bioteknologi (bioteknolo-
giloven)

- lov 1. desember 1995 nr. 6 om medisinsk utstyr
- lov 28. februar 1997 nr. 19 om folketrygd (folketrygdloven)
- lov 2. juli 1999 nr. 61 om spesialisthelsetjenesten m.m. (spesialisthelsetjenesteloven)
- lov av 2. juli 1999 nr. 62 om etablering og gjennomføring av psykisk helsevern (psykisk helsevernloven)
- lov 2. juli 1999 nr. 63 om pasientrettigheter (pasientrettighetsloven)
- lov 2. juli 1999 nr. 64 om helsepersonell m.v. (helsepersonelloven)
- lov 12. mai 2000 nr. 36 om strålevern og bruk av stråling
- lov 2. juni 2000 nr. 39 om apotek (apotekloven).

Under omtalen av den enkelte loven behandles også forskrifter gitt med hjemmel i loven.

I høringsnotatet ble det uttalt at lov 19. november 1982 nr. 68 om planlegging av helse- og sosialtjenesten i kommunene foreslås opphevet i forbindelse med prosjektet «Fornyelse av offentlig sektor.» Høringsnotat om endringer i lovregler rettet mot kommunesektoren på Sosial- og helsedepartementets område med forslag om opphevelse av nevnte lov ble sendt på høring i mars 2001. Departementet tar sikte på å fremme ot.prp. i løpet av 2001. Ingen høringsinstanser har uttalt seg til denne loven. Loven omtales ikke nærmere her.

7.2.2 Helseregisterloven

Stortinget fattet 26. april 2001 vedtak til lov om helseregistre og behandling av helseopplysninger (helseregisterloven). Lovvedtaket ble sanksjonert 18. mai 2001, lov nr. 24, og skal tre i kraft 1. januar 2002.

Loven regulerer elektronisk behandling av helseopplysninger i helseforvaltningen og helsetjenesten, og gir regler for etablering av helseregistre. Formålet med loven er å bidra til å gi helsetjenesten og helseforvaltningen informasjon og kunnskap uten å krenke personvernet, slik at helsehjelp kan gis på en forsvarlig og effektiv måte. Gjennom forskning og statistikk skal loven bidra til kunnskap om befolkningens helseforhold, årsaker til nedsatt helse og utvikling av sykdom for administrasjon, kvalitetssikring, planlegging og styring. Loven skal sikre at helseopplysninger blir behandlet i samsvar med grunnleggende personvern hensyn, herunder behovet for personlig integritet, privatlivets fred og tilstrekkelig kvalitet på helseopplysninger. Helseregisterloven er en fullmakts- og rammelov. Loven forutsetter at det gis nærmere bestemmelser i forskrift innenfor de rammene loven setter.

Personopplysningsloven (lov 14. april 2000 nr. 31 om behandling av personopplysninger) gjelder for all behandling av personopplysninger som helt eller delvis skjer med elektroniske hjelpemidler og for personregistre. Helseregisterloven er en spesiallov i forhold til personopplysningsloven.

7.3 Regelverk som allerede åpner for elektronisk kommunikasjon

7.3.1 Lov 19. mai 1933 nr. 3 om tilsyn med næringsmidler m.v.

7.3.1.1 Vurderingene i høringsnotatet

Følgende gjengis fra høringsnotatet:

«Loven inneholder ingen bestemmelser om skriftlighetskrav eller liknende som begrenser muligheten for bruk av elektronisk kommunikasjon. *Forskrifter*

Flere av forskriftene i medhold av næringsmiddeloven stiller krav til dokumenter som skal følge varen, såkalte «hygienesertifikat» og «handelsdokument».

Forskriftene til næringsmiddeloven er i stor grad en gjennomføring av EØS-regelverk. De ovennevnte kravene, som i stor grad er til hinder for elektronisk kommunikasjon, vil det ikke være mulig å endre fra norsk side alene.

7.3.1.2 Kommentarer fra høringsinstansene

Statens næringsmiddeltilsyn (SNT) uttaler i sitt høringssvar at de har gjennomgått samtlige forskrifter som ligger innenfor SNTs ansvarsområde, og som er gitt av Sosial- og helsedepartementet. SNT antar at de fleste bestemmelser er teknologinøytrale, hvilket innebærer at de ikke kan anses å være til hinder for elektronisk kommunikasjon. SNT uttaler videre at det forefinnes enkelte bestemmelser som muligens vil kunne være til hinder for e-kommunikasjon, og ber departementet spesielt om å vurdere følgende bestemmelser nærmere:

- §§ 6, 7 og 8 i forskrift 23. desember 1998 nr. 1471 (importkontrollforskriften)
- § 6 i forskrift 27. november 1992 nr. 875 (næringsmiddelavgiftsforskriften)
- § 9 i forskrift 25. september 1986 nr. 1918 (vitamin- og mineraltilskuddsforskriften)
- § 6 i forskrift 21. desember 1993 nr. 1382 (særnærforskriften)
- §§ 6 og 10 i forskrift 1. januar 1995 nr. 68 (drikkevannsforskriften)
- § 19 i forskrift 26. oktober 1995 nr. 871 (kosmetikkforskriften)
- § 9 i forskrift 9. mai 1996 nr. 489 (eggsalmonellaforskriften)
- § 3 i forskrift 12. august 1996 nr. 804 (aflatoksinforskriften)
- §§ 3 og 4 i forskrift 29. januar 1999 (kosmetikkavgiftsforskriften)

7.3.1.3 Departementets vurderinger

Det er ingen formelle bestemmelser i næringsmiddeloven eller i forskrifter i medhold av loven som er til hinder for elektronisk kommunikasjon.

Forskrift 23. desember 1998 nr. 1471 (Importkontrollforskriften), §§ 6, 7 og 8 omhandler registrering, melding om import og særskilt forhåndsvarsel, alle på fastsatt skjema. Departementet kan ikke se at elektronisk registrering, melding etc (heretter kalt registrering) vil være til hinder for å anvende fastsatte skjemaer, avgjørende vil være om disse forefinnes elektronisk.

Forskrift 27. nov. 1992 nr. 875 (næringsmiddelavgiftsforskriften) § 6 krever at oppgaver fra avgiftspliktige bedrifter skal være attestert av revisor. Attestasjon må sidestilles med signatur, og signaturer kan gjøres elektronisk. Deres autentisiteten av signaturen sikres, skulle attestasjonskravet kunne ivaretas elektronisk.

Forskrift 25. sept. 1986 nr. 1918 (vitamin- og mineraltilskuddsforskriften) § 9 omhandler meldeplikt på fastsatt skjema. Departementet kan ikke se at registrering vil være til hinder for å anvende fastsatte skjemaer, avgjørende vil være om disse forefinnes elektronisk.

Forskrift 21. desember 1993 nr. 1382 (særnærforskriften) § 6 omhandler meldeplikt til Statens næringsmiddeltilsyn. Departementet kan ikke se at registrering vil være til hinder for å oppfylle meldingsplikten.

Forskrift 1. januar 1995 nr. 68 (drikkevannsforskriften) §§ 6 og 10 omhandler vannverkseiers opplysningsplikt og krav til dokumentasjon ved søknad om godkjenning av vannforsyningssystem. Departementet kan ikke se at bruk av registrering vil være til hinder for verken opplysningsplikten eller dokumentasjonsplikten, begge disse kan oppfylles ved eRegistrering.

Forskrift 26. okt. 1995 nr. 871 (kosmetikkforskriften) § 19 stiller krav om meldeplikt på særskilt skjema. Departementet kan ikke se at registrering vil være til hinder for å anvende fastsatt skjema, avgjørende vil være om dette forefinnes elektronisk.

Forskrift 9. mai 1996 nr. 489 (eggssalmonellaforskriften) § 9. Her må det være ment § 6 som stiller krav om melding til tilsynsmyndigheten. § 9 gir SNT hjemmel til å gi utfyllende bestemmelser til forskriften. Departementet kan ikke se at dette kravet om melding til tilsynsmyndigheten er til hinder for elektronisk registrering så sant skjema forefinnes elektronisk.

Forskrift 12. aug. 1996 nr. 804 (aflatoksinforskriften) § 3 stiller krav til importør om ved import å måtte besitte skriftlige opplysninger om at næringsmiddelet ikke inneholder aflatoksin ut over gitte maksimumsgrenser. Det er ikke noe krav om at disse opplysningene skal formidles skriftlig til noen, bare at de skal kunne forevises tilsynsmyndigheten. Departementet kan ikke se at dette kravet er til hinder for elektronisk form på opplysningene så lenge autensiteten kan sikres.

Forskrift 29. jan 1999 (kosmetikkavgiften) §§ 3 og 4 omhandler meldeplikt til Statens næringsmiddeltilsyn og fastsetting av avgiftens størrelse med adgang til avgiftsreduksjon dersom bekreftet årsregnskap fra autorisert revisor er fremlagt. Departementet kan ikke se at noen av disse kravene er til hinder for elektronisk registrering.

7.3.2 Lov 19. juni 1936 nr. 9 om innskrenkning i adgangen for den som ikke er helsepersonell til å ta syke i kur

7.3.2.1 Vurderingene i høringsnotatet

I høringsnotatet ble det uttalt at loven ikke har noen bestemmelser som er til hinder for elektronisk kommunikasjon, og at det heller ikke er naturlig med en bestemmelse om at kommunikasjon kan skje elektronisk.

7.3.2.2 Kommentarer fra høringsinstansene

Ingen høringsinstanser har uttalt seg om denne loven.

7.3.2.3 Departementets vurdering

Loven har ingen bestemmelser med krav om skriftlig kommunikasjon eller lignende. Lovens § 2 setter begrensninger med hensyn til innholdet i avertisement eller reklame for behandlingsvirksomhet som utøves av andre enn helsepersonell, men dette innebærer naturligvis ingen begrensning i forhold til valg av medium for reklamen. Lovens § 3 andre ledd forbyr den som tar

syke i kur uten å være helsepersonell, å behandle personer som han ikke selv har undersøkt, etter skriftlige opplysninger eller lignende. Bestemmelsen krever personlig møte, og forbudet må omfatte så vel papirbasert som elektronisk kommunikasjon. Dette er etter departementets oppfatning ikke en slik hindring for elektronisk kommunikasjon som man med eRegelprosjektet tar sikte på å fjerne. Forbudet skal sikre at behandling ikke iverksettes på for dårlig grunnlag. Departementet foreslår i tråd med høringsnotatet ingen endringer i loven.

7.3.3 Lov 16. desember 1966 nr. 9 om anke til Trygderetten

7.3.3.1 Vurderingene i høringsnotatet

Fra høringsnotatet gjengis:

«Etter trygderettsloven § 11 andre ledd, jfr første ledd, skal en anke til Trygderetten være skriftlig og underskrevet. De samme hensyn som gjør seg gjeldende ved klage etter forvaltningsloven må også gjelde ved inngivelse av anke til Trygderetten. Eventuelle endringer i trygderettsloven vil derfor måtte utstå til de tilsvarende bestemmelsene i forvaltningsloven er vurdert.

Etter trygderettsloven § 13 skal ankemotparten tilrettelegge saken og fremstille den i et oversendelsesbrev til Trygderetten. Det antas at brevet til Trygderetten kan være elektronisk. Derimot skal den anken-de part ha gjenpart av brevet, noe som må skje rekommandert, se nærmere om § 27 nedenfor.

Rettens saksbehandling er etter § 19 som utgangspunkt skriftlig. Det er ingen formelle krav til rettens interne overleveringer og disse skjer per i dag elektronisk.

Etter § 21 skal rettens kjennelse være begrunnet. Selv om det ikke sies uttrykkelig i bestemmelsen, forutsettes det at begrunnelsen er skriftlig, se § 22 sammenholdt med § 27. Trygderetten har lagt til grunn at det stilles de samme krav som til en dom ved de alminnelige domstoler, dvs at kjennelsen underskrives av de medvirkende dommere, jf. tvistemålsloven § 144 i.f. Det er tidspunktet for underskrift som anses å være det tidspunkt kjennelsen er avsagt. Etter dette tidspunktet kan kjennelsen ikke lenger endres, kfr § 22 andre ledd. Trygderettens praksis er å beholde den originale underskrevne kjennelsen, og å underrette partene ved en bekreftet kopi.

Rapporten fra Justisdepartementet omfatter ikke tvistemålsloven. Begrunnelsen for dette er at det allerede er nedsatt et utvalg som skal foreta en vurdering av tvistemålsloven. Det vises til prosjektrapporten punkt 5.2. Trygdeavdelingen antar at de prinsipielle avklaringer her må foretas av Justisdepartementet.

Trygderettsloven § 27 krever at Trygderettens melding til en part blant annet, om rettens kjennelse, skal gis gjennom rekommandert brev. § 27 andre ledd åpner imidlertid for at melding kan gis på annen måte, når den som skal ha meldingen erkjenner å ha mottatt den. En elektronisk meddelelse må i prinsippet kunne skje i overensstemmelse med dette. Lovendring skulle derfor ikke være nødvendig, jfr i den forbindelse omtalen i kapittel 8.11 i prosjektrapporten.»

7.3.3.2 Kommentarer fra høringsinstansene

NHD uttaler følgene om trygderettsloven § 27:

«Slik bestemmelsen lyder vil vi, som departementet, anta at bestemmelsen ikke vil være til hinder for at Trygderetten kan sende meldingen elektronisk. På den annen side bør det kanskje problematiseres/redegjøres noe mer omkring bestemmelsen. I hvilke tilfeller gis det i dag melding etter § 27 andre ledd? Vil det for eksempel ved en elektronisk melding være behov for å stille krav som sikrer at det er rette mottaker som erkjenner å ha mottatt meldingen?»

7.3.3.3 *Departementets vurderinger*

Trygderettens praksis er at man alltid sender kjennelsen rekommandert til den oppgitte adresse. Kommer sendingen i retur som uavhentet, sjekker Trygderetten adressen med trygdekontor/folkeregisteret og sender den eventuelt på nytt til ny adresse. Er adressen korrekt, eller blir sendingen heller ikke hentet på den nye adressen, sendes den til trygdekontoret med anmodning om deres bistand.

I og med at kjennelsen er lovlig forkynt ved innlevering av den rekommanderte sendingen, har Trygderetten ikke hatt behov for å benytte § 27 annet ledd.

Elektronisk meddelelse vil i tilfelle måtte skje etter annet ledd, slik at uttrykkelig erkjennelse for mottak må gis. Departementet antar at dette først kan skje når lov om elektronisk signatur trer i kraft.

7.3.4 **Lov 12. mai 1972 nr. 28 om atomenergivirksomhet m.v.**

7.3.4.1 *Vurderingene i høringsnotatet*

Fra høringsnotatet gjengis:

«Kun lovens kapittel I, II og IV er gjennomgått. Justisdepartementet har ansvaret for lovens kapittel III. Det er ikke funnet noen uttrykk som ikke er teknologinøytrale. Loven stiller en del krav til konsesjon, løyve og melding, men ikke noe skriftlighetskrav eller annet, som er til hinder for elektronisk kommunikasjon. Konsesjon og løyve gis forøvrig i ett svært begrenset antall.

Forskriftene til loven, og i stor grad loven selv, bygger på internasjonale konvensjoner som Norge er tilsluttet. Disse kan ikke ensidig endres av Norge. Selv om minst en av forskriftene inneholder et skriftlighetskrav, kan den derfor ikke uten videre endres.»

7.3.4.2 *Kommentarer fra høringsinstansene*

Ingen høringsinstanser har uttalt seg særskilt til atomenergiloven.

7.3.4.3 *Departementets vurderinger*

Sosial- og helsedepartementet foreslår ingen endringer i atomenergiloven.

7.3.5 **Lov 9. februar 1973 nr. 6 om transplantasjon, sykehusobduksjon og avgivelse av lik m.m.**

7.3.5.1 *Vurderingene i høringsnotatet*

Fra høringsnotatet gjengis:

«Etter § 1 kreves skriftlig samtykke fra donor for at biologisk materiale skal kunne tas til transplantasjon. Etter § 9 må den som ønsker å avgi sitt legeme til undervisning og forskning etter at man er død treffe skriftlig bestemmelse om dette.

Bakgrunnen for kravet til skriftlighet vil også her være notoritet i tillegg til bevisstgjøring av den som skal avgi samtykke. Spørsmål som gjelder avgivelse av organer eller av eget legeme krever nøye overveielser fra giver. Departementet antar at formen på det skriftlige samtykket ikke vil være avgjørende for hvor grundig vedkommende tenker igjennom et så viktig spørsmål før samtykke avgis. Loven er således ikke til hinder for elektronisk kommunikasjon, og departementet ser ikke grunn til lovendring.»

7.3.5.2 Kommentarer fra høringsinstansene

Helsetilsynet uttaler i sitt høringssvar at de finner grunn til å stille spørsmål ved om Sosial- og helsedepartementet har vurdert mulige hindringer i helselovgivningen for elektronisk kommunikasjon i tilstrekkelig grad. Videre uttales:

«Det fremgår for eksempel av § 12 i lov av 9. februar 1973 nr. 6 om transplantasjon, sykehusobduksjon og avgivelse av lik m.m. at forvaltningsloven ikke får anvendelse for saker etter denne lov. Det er etter vår vurdering ikke åpenbart at kravet til skriftlig samtykke ved donasjon etter denne lovs § 1 skal kunne skje i henhold til eventuell ny bestemmelse i forvaltningsloven § 2 1. ledd g.»

7.3.5.3 Departementets vurderinger

Sosial- og helsedepartementet anser at kravet om skriftlig samtykke er teknologinøytralt. Formen på det skriftlige samtykke vil ikke være avgjørende for hvor grundig vedkommende tenker igjennom dette spørsmål før samtykke evt. avgis. Departementet foreslår ingen endringer i transplantasjonsloven.

7.3.6 Lov 9. mars 1973 nr. 14 om vern mot tobakkskader

7.3.6.1 Vurderingene i høringsnotatet

I høringsnotatet ble det vurdert at tobakkskadeloven med tilhørende forskrifter ikke inneholder bestemmelser om skriftlighetskrav eller lignende som begrenser muligheten for bruk av elektronisk kommunikasjon.

7.3.6.2 Kommentarer fra høringsinstansene

Ingen høringsinstanser har kommentert tobakkskadeloven.

7.3.6.3 Departementets vurderinger

Sosial- og helsedepartementet foreslår ingen endringer i tobakkskadeloven.

7.3.7 Lov 13. juni 1975 nr. 50 om svangerskapsavbrudd

7.3.7.1 Vurderingene i høringsnotatet

Fra høringsnotatet gjengis:

«Loven har i §§ 5, 6 og 7 bestemmelser om begjæring om svangerskapsavbrudd.

Praksis i dag er at det brukes begjæringsskjema bestående av fire selvkopierende gjennomslag hvor ulike rubrikker mangler gjennomslag avhengig av hvem som skal motta skjemaet. Ordlyden i loven er ikke til hinder for elektronisk kommunikasjon, men den faktiske gjennomføringen må vurderes nærmere dersom slik begjæring skal kunne gjøres elektronisk.

Etter §§ 6 og 7 skal begjæringen sendes sammen med en skriftlig henvisning / utredning. Hensynene til kravet om skriftlighet vil ikke i denne sammenheng være til hinder for elektronisk kommunikasjon.

Forskriften til abortloven er for tiden under revidering i departementet. Hensynet til elektronisk kommunikasjon vil bli sett nærmere på og ivarettatt i den forbindelse.»

7.3.7.2 *Kommentarer fra høringsinstansene*

Ingen høringsinstanser har særskilte kommentarer til abortloven.

7.3.7.3 *Departementets vurderinger*

Sosial- og helsedepartementet anser at krav om begjæring, henvisning og skriftlighet er teknologinøytrale krav. Departementet foreslår ingen endringer i abortloven.

7.3.8 **Lov 3. juni 1977 nr. 57 om sterilisering**

7.3.8.1 *Vurderingene i høringsnotatet*

Fra høringsnotatet gjengis:

«I følge lovens § 13, jf. forskrift 23. juni 2000 nr. 589 § 5, skal lege og sykehus sende departementet innberetninger om steriliseringsinngrep på skjema fastsatt av Sosial- og helsedepartementet.

Hensynene bak kravet om skjema er først og fremst at relevant informasjon oppgis på en enkel og oversiktlig måte. Dette kan også oppnås ved elektronisk kommunikasjon. Det anses ikke nødvendig med lovendring.»

7.3.8.2 *Kommentarer fra høringsinstansene*

Ingen høringsinstanser har uttalt seg særskilt til denne bestemmelsen.

7.3.8.3 *Departementets vurderinger*

Sosial- og helsedepartementet legger til grunn at det ikke er formkrav i steriliseringsloven som er til hinder for elektronisk kommunikasjon. Departementet foreslår ingen endringer i steriliseringsloven.

7.3.9 **Lov 19. november 1982 nr. 66 om helsetjenesten i kommunene**

7.3.9.1 *Vurderingene i høringsnotatet*

Fra høringsnotatet gjengis:

«Loven har bestemmelser om informasjon og underretning fra helse-tjenesten i § 1-4 og om opplysningsplikt til sosialtjenesten og barne-verntjenesten i § 6-6a og § 6-6b. Det er ikke angitt noen formkrav. Kommunikasjonen kan skje elektronisk. Med hensyn til oppfyllelse av opplysningsplikten etter §§ 6-6a og 6-6b, er det behov for sikring av konfidensialitet.

Paragraf 2-4 gir den som søker helsehjelp adgang til å klage over avgjørelsen. Kommunikasjon etter reglene i forvaltningsloven behan-dles i Justisdepartementets høringsnotatet vedrørende eRegelprosjek-tet.

Paragrafene 4-1 og 4-2 har regler om privat helsevirksomhet og av-taleinngåelse med kommunen i denne forbindelse. Avtaler kan inngås elektronisk dersom partene er enige om det, eventuelt med elektro-nisk signatur.

Paragraf 4-2 første ledd uttaler at kommunen skal «kunngjøre at in-teresserte kan melde seg» hvis kommunen ønsker en ny privatprakti-serende allmennlege, fysioterapeut eller jordmor. Lovbestemmelsen sier ikke noe om hvordan kunngjøringen skal skje, for eksempel at kunngjøringen skal skje i Norsk Lysingsblad eller en alminnelig lest avis. Det er ikke gitt forskriftsbestemmelser etter § 4-2 annet ledd om kunngjøringen. I og med at bestemmelsen ikke stiller krav til kunngjø-ringsmåten antas at bestemmelsen strengt tatt ikke utgjør et rettslig hinder for elektronisk kommunikasjon. I praksis vil det imidlertid etter dagens forhold neppe anses tilstrekkelig med kun elektronisk kunngjøring, selv om kunngjøring naturligvis kan skje elektronisk i tillegg til i papirbaserte publikasjoner. Det vises til drøftelse av spørsmål i for-bindelse med kunngjøring i prosjektrapporten «Kartleggingsprosjek-tet» (s. 85-87). Problemstillinger omkring ulike lovkrav til kunngjøring må drøftes på generelt grunnlag. Det kan bemerkes at det i rammeav-talen mellom Legeforeningen og Kommunenes Sentralforbund (KS) om allmennleger er fastsatt at kunngjøring av ledige avtalehemler for leger skal skje «i Tidsskrift for Den norske lægeforening og/eller i landsdekkende avis eller lignende». Tilsvarende er det avtalefestet mellom KS og Norske fysioterapeuters forbund at kunngjøring skal skje «i tidsskriftet «Fysioterapeuten» og/eller i landsdekkende avis el-ler lignende». For jordmødre er ikke avtalefestet noe om kunngjørin-gen, og det dreier det seg om relativt få avtalehemler idet det meste av jordmørarbeidet i kommunene utføres av ansatte i offentlig stilling. Departementet antar at det ikke er nødvendig eller ønskelig med noen lovendring i § 4-2 første ledd.

Kommunehelsetjensteloven kapittel 4a inneholder virkemiddelbe-stemmelser for kommunene. Etter § 4a-8 annet ledd skal «Pålegget være skriftlig og inneholde en frist for...». Slike pålegg vil være enkelt-vedtak etter forvaltningsloven som vil komme til anvendelse. Det vises til Justisdepartementets høringsnotatet vedrørende eRegelprosjektet.

Forskrifter

Følgene forskrifter er vurdert med tanke på elektronisk kommuni-kasjon:

- forskrift 24. juni 1983 nr. 1229 om turnusordningen for medisinske kandidater og fysioterapikandidater i kommunehelsetjenesten (oppheves muligens helt eller delvis i løpet av 2001)
- forskrift 23. november 1983 nr. 1779 om lovbestemt sykepleietje-neste i kommunens helsetjeneste (også hjemlet i lov 19. november 1982 nr. 68)
- forskrift 14. april 2000 nr. 328 om fastlegeordning i kommunene.

Forskriftene har ingen bestemmelser som er til hinder for elektronisk kommunikasjon. Det understrekes at ved kommunikasjon av taushetsbelagte opplysninger (jf. fastlegeforskriften § 8) må konfidensialitetshensyn ivaretas.»

7.3.9.2 Kommentarer fra høringsinstansene

Kun én av høringsinstansene har uttalt seg særskilt om kommunehelsetjenesteloven. *Nærings- og handelsdepartementet* uttaler at det bør vurderes å endre loven for å avklare mulig tvil med hensyn til avtaleinngåelse som omhandlet i § 4-1 og § 4-2. Det bør gjøres klart at avtale mellom kommunen og privatpraktiserende helsepersonell kan inngås elektronisk dersom partene er enige. Det vises til at dette vil være i samsvar med tilsvarende endringsforslag i andre lover.

7.3.9.3 Departementets vurdering

Sosial- og helsedepartementet har vurdert om det bør presiseres i § 4-1 eller § 4-2 at avtale mellom kommunen og privatpraktiserende helsepersonell kan inngås elektronisk dersom partene er enige om dette. Departementet finner ikke grunn til å foreslå en slik lovendring. Justisdepartementet har i sitt høringsbrev uttalt at man ikke kan se at avtaleloven oppstiller rettslige hindringer for elektronisk avtaleinngåelse, men at tiden ikke er moden til å fremme forslag om endringer i avtaleloven, jf. kapittel 3.7.1 ovenfor. Derimot er det foreslått klargjørende endringer i særlover som stiller krav til skriftlig avtaleinngåelse eller - bekreftelse. Bestemmelsene i kommunehelsetjenesteloven § 4-1 og § 4-2 inneholder ingen formkrav vedrørende avtaleinngåelsen, og departementet ser ikke behov for klargjøring av adgangen til elektronisk avtaleinngåelse for denne avtaletypen i form av lovendring.

Det vises for øvrig til vurderingene av kommunehelsetjenesteloven i høringsnotatet. Departementet foreslår ingen endringer i kommunehelsetjenesteloven. Departementet tar heller ikke sikte på å foreta endringer i forskriftene til loven.

7.3.10 Lov 3. juni 1983 nr. 54 om tannhelsetjenesten

7.3.10.1 Vurderingene i høringsnotatet

Fra høringsnotatet gjengis:

«Loven har bestemmelser om registrering av visse meldinger i § 1-3b. Det er det ikke angitt noen formkrav. Oversendelse av slike meldinger kan skje elektronisk. Regelendring er ikke nødvendig.

Paragraf § 2-3 gir den som ikke får hjelp i visse tilfelle, rett til å klage på en slik avgjørelse. I slike tilfelle vil reglene i forvaltningsloven om klage komme til anvendelse. Kommunikasjon etter reglene i forvaltningsloven behandles i Justisdepartementets høringsnotatet vedrørende eRegelprosjektet.

Paragrafene 4-1 og 4-2 har bestemmelser om avtaleinngåelse med privat tannhelsevirksomhet. Etter § 4-1 skal slik avtale inngås skriftlig. Loven er ikke til hinder for at dette gjøres elektronisk, forutsatt at begge parter ønsker det. § 6-3 uttaler at fylkeskommunene kan inngå samarbeidsavtaler. Også slike avtaler må kunne inngås elektronisk. Regelendring anses ikke nødvendig.

Etter § 4-2 første ledd skal fylkeskommunen «kunngjøre at interesserte kan melde seg» hvis fylkeskommunen ønsker å inngå avtale med privatpraktiserende tannlege om behandling av prioriterte grupper. Lovbestemmelsen sier ikke noe om hvordan kunngjøringen skal skje, for eksempel at kunngjøringen skal skje i Norsk Lysingsblad eller en alminnelig lest avis. Det er ikke gitt forskrift etter annet ledd om kunngjøringen. I og med at bestemmelsen ikke stiller krav til kunngjøringsmåten antas at bestemmelsen strengt tatt ikke utgjør et rettslig hinder for elektronisk kommunikasjon. I praksis vil det imidlertid etter dagens forhold neppe anses tilstrekkelig med kun elektronisk kunngjøring, selv om kunngjøring naturligvis kan skje elektronisk i tillegg til i papirbaserte publikasjoner. Det vises til drøftelse av spørsmål i forbindelse med kunngjøring i prosjektrapporten «Kartleggingsprosjektet» (s. 85-87). Problemstillinger omkring ulike lovkrav til kunngjøring må drøftes på generelt grunnlag. Det legges til grunn at det ikke er nødvendig eller ønskelig med noen lovendring i § 4-2 første ledd med bestemmelse om at kunngjøring kan skje elektronisk. Det bemerkes at det svært sjelden foretas kunngjøring av slike avtalehjemler idet det meste av den behandling det gjelder i dag utføres av tannleger ansatt i det offentlige. Når kunngjøring finner sted benyttes antagelig Tannlegeforeningens tidsskrift og eventuelt alminnelig leste aviser eller lignende. Regelendring anses ikke nødvendig.

Forskrifter

Forskrift 24. mai 1984 nr. 1268 om vederlag for tannhelsetjenester i den offentlige tannhelsetjenesten har ingen bestemmelser til hinder for elektronisk kommunikasjon.»

7.3.10.2 Kommentarer fra høringsinstansene

Kun én av høringsinstansene har uttalt seg særskilt om tannhelsetjenesteloven. *Nærings- og handelsdepartementet* uttaler at det bør vurderes å endre loven for å avklare mulig tvil med hensyn til avtaleinngåelse som omhandlet i § 4-1 og § 4-2. Det bør gjøres klart at avtale mellom fylkeskommunen og privatpraktiserende tannlege kan inngås elektronisk dersom partene er enige. Det vises til at dette vil være i samsvar med tilsvarende endringsforslag i andre lover.

7.3.10.3 Departementets vurdering

Sosial- og helsedepartementet har vurdert om det bør presiseres i § 4-1 eller § 4-2 at avtale mellom fylkeskommunen og privatpraktiserende tannlege kan inngås elektronisk dersom partene er enige om dette. Departementet finner ikke grunn til å foreslå en slik lovendring. Justisdepartementet har i sitt høringsbrev uttalt at man ikke kan se at avtaleloven oppstiller rettslige hindringer for elektronisk avtaleinngåelse, men at tiden ikke er moden til å fremme forslag om endringer i avtaleloven, jf. kapittel 3.7.1 ovenfor. Derimot er det foreslått klargjørende endringer i særlover som stiller krav til skriftlig avtaleinngåelse eller -bekreftelse. Bestemmelsene i tannhelsetjenesteloven § 4-1 og § 4-2 inneholder ingen formkrav vedrørende avtaleinngåelsen, og departementet ser ikke behov for klargjøring av adgangen til elektronisk avtaleinngåelse for denne avtaletypen i form av en lovendring.

Det vises for øvrig til vurderingen av tannhelsetjenesteloven i høringsnotatet. Departementet foreslår ingen endringer i tannhelsetjenesteloven. Departementet tar heller ikke sikte på å foreta endringer i forskriften til loven.

7.3.11 Lov 30. mars 1984 nr. 15 om statlig tilsyn med helsetjenesten*7.3.11.1 Vurderingene i høringsnotatet*

Fra høringsnotatet gjengis:

«Loven har ingen bestemmelser som er til hinder for elektronisk kommunikasjon. Informasjon til og fra Statens helsetilsyn, for eksempel i henhold til § 2 femte og åttende ledd, kan sendes elektronisk. Det forutsettes at nødvendig konfidensialitet iakttas. Registrering av advarsel og frivillig tilbakekall eller suspensjon etter § 2 syvende ledd kan skje elektronisk. Det forutsettes at øvrig regelverk for slike registreringer overholdes. Regelendring er ikke nødvendig.

Forskrifter

Forskrift 18. februar 1994 nr. 136 Instruks for Statens helsetilsyn har ingen bestemmelser som er til hinder for elektronisk kommunikasjon.»

7.3.11.2 Kommentarer fra høringsinstansene

Ingen høringsinstanser har uttalt seg særskilt om denne loven.

7.3.11.3 Departementets vurdering

Loven inneholder ingen krav til skriftlighet eller andre formkrav vedrørende kommunikasjon. Departementet viser til vurderingene i høringsnotatet og foreslår ingen endringer i loven. Departementet tar heller ikke sikte på å foreta endringer i forskriften til loven.

7.3.12 Lov 2. juni 1989 nr. 27 om omsetning av alkoholholdig drikk m.v.*7.3.12.1 Vurderingene i høringsnotatet*

I høringsnotatet ble en rekke bestemmelser i alkoholloven kommentert i forhold til målet om at bestemmelsene ikke skal være til hinder for elektronisk kommunikasjon, med mindre slik kommunikasjon ikke ivaretar viktige hensyn bak bestemmelsen.

§§ 1-7, 3A-6, 5-2 og 8-1 inneholder bestemmelser om innhenting av uttalelser fra ulike myndigheter i forbindelse med behandling av søknader om bevilgning til salg eller skjenking av alkoholholdig drikk. I høringsnotatet påpekes at det ikke stilles krav til hvordan uttalelsene skal innhentes, og det er ikke noe til hinder for at dette kan skje elektronisk.

§§ 1-7 og 5-2 stiller krav til dokumentasjon av visse typer opplysninger. Det konkluderes med at bestemmelsen ikke er til hinder for elektronisk kommunikasjon. Det påpekes at kravet i praksis kan umuliggjøre slik kommunikasjon, ettersom mange typer dokumentasjon i dag ikke foreligger elektronisk, men kun i papirutgave.

§§ 1-7, 3A-9 og 5-3 inneholder bestemmelser om at meldinger skal gis eller sendes andre myndigheter. Det stilles ingen krav til hvordan melding skal gis eller sendes, og dette kan gjøres elektronisk.

§§ 1-8, og 3A-12 har bestemmelser om når en bevilling kan inndras. Høringsnotatet viser til at bestemmelsen ikke stiller formkrav, og at krav til innholdet (begrunnelse, informasjon om klageadgang mv.) er uavhengig av hvordan vedtaket kommuniseres.

§ 1-10 stiller krav om at bevillingsmyndigheten skal være underrettet om bestemte forhold. Høringsnotatet fastslår at slik underretning kan skje på en hvilken som helst måte.

§§ 1-15, 3A-10 og 3A-7 pålegger organer og privatpersoner å gi opplysninger/informere om bestemte forhold. Høringsnotatet viser til at det ikke stilles krav til hvordan opplysninger eller informasjon skal gis, og det er ikke noe til hinder for at dette kan gjøres elektronisk.

§ 3A-5 stiller krav om skriftlighet. I høringsnotatet uttales at kravet er begrunnet i behov for klar, varig og tilgjengelig informasjon. Forutsatt at dette kan oppnås ved bruk av elektronisk kommunikasjon anses ikke dette eller andre skriftlighetskrav i alkoholloven i seg selv til hinder for elektronisk kommunikasjon. Om tilfeller der klarhet og tilgjengelighet for ettertiden er viktig, for eksempel for senere saksbehandling, i forbindelse med klagesaker, rettsaker, som bevis i andre sammenhenger og lignende, sies det i høringsnotatet at det vil være av vesentlig betydning at informasjon kan oppbevares og gjenfinnes, men at i hvilken form oppbevaringen skjer er uten betydning.

Høringsnotatet sier videre at dersom det er utarbeidet egne skjemaer for søknad, rapportering mv., kan et krav om at disse skal brukes innebære et faktisk hinder for elektronisk kommunikasjon med mindre slike skjema også gjøres tilgjengelig elektronisk. Dette er imidlertid ikke et spørsmål om hindringer i loven.

§ 1-7 stiller krav til godkjenning av styrer og stedfortreder. Loven stiller ikke opp formkrav her, men i høringsnotatet påpekes at hensynet til klarhet, varighet og tilgjengelighet er av vesentlig betydning. Det konkluderes med at forutsatt at disse hensynene ivaretas, er loven ikke til hinder for at godkjenningen formidles elektronisk.

Høringsnotatet viste til følgende forskrifter gitt med hjemmel i alkoholloven:

- 11.12.1998 nr. 1300 om alkoholordningen for Svalbard
- 11.12.1997 nr.1292 om omsetning av alkoholholdig drikk
- 16.01.1996 nr. 24 om nemnd for prøving av A/S Vinmonopolets beslutninger om innkjøp mv.
- 30.11.1995 nr. 938 om A/S Vinmonopolets innkjøpsvirksomhet
- 30.11.1995 nr. 937 om engrossalg og tilvirkning av alkoholholdig drikk mv.

Høringsnotatet kommenterte ikke forskriftene enkeltvis, men viste til at departementet har foretatt en gjennomgang av disse. Det ble uttalt at det ikke er formuleringer, formkrav eller andre hensyn som innebærer at noen bestemmelse i noen av forskriftene er til hinder for elektronisk kommunikasjon.

Høringsnotatet konkluderte med at det verken i alkoholloven eller i forskrifter gitt i medhold av denne er bestemmelser som er til hinder for elektronisk kommunikasjon.

7.3.12.2 Kommentarer fra høringsinstansene

Ingen høringsinstanser har uttalt seg særskilt om alkoholloven eller forskrifter til denne.

Nærings og handelsdepartementet uttaler generelt at det kan være hensiktsmessig at det i lover med mange tilhørende forskrifter vurderes inntatt en generell bestemmelse som presiserer/avklarer at bestemmelsene i loven og forskriftene ikke er til hinder for elektronisk kommunikasjon. Det vises i denne sammenheng til at det kan være to grunner til ikke å foreslå endringer. Det kan for det første være at endringer ikke er nødvendig fordi regelverket allerede åpner for elektronisk kommunikasjon. Det kan også være at bestemmelsen faktisk er til hinder for elektronisk kommunikasjon, men at hinderet fortsatt skal opprettholdes. Det påpekes at det er viktig at konsekvensen av at det ikke gjøres endringer klart fremgår.

7.3.12.3 Departementets vurderinger

Sosial- og helsedepartementet kan ikke se at det er grunnlag for å ta inn en generell bestemmelse i alkoholloven om at den ikke er ment å hindre bestemte former for kommunikasjon. Det er ikke bestemmelser i dette regelverket som er til hinder for elektronisk kommunikasjon, og som skal opprettholdes. Det vil derfor ikke være fare for uklarhet på dette området.

I forvaltningens kontakt med private, vil valg av kommunikasjonsform skje ut fra hva som anses som hensiktsmessig av begge parter. Her må det blant annet tas hensyn til hvilke kommunikasjonsmidler som er tilgjengelige, og i hvilken form det som skal kommuniseres faktisk foreligger. Selv om loven i seg selv ikke er til hinder for elektronisk kommunikasjon, kan faktiske og praktiske forhold være det - generelt, eller i det enkelte tilfellet. Kravene til saksbehandlingen i forvaltningen gjelder uavhengig av kommunikasjonsform. Avhengig av den tilgjengelige teknologi til enhver tid, kan dette ha betydning for hvordan informasjon i forbindelse med saker etter alkoholloven i praksis kan kommuniseres og oppbevares.

Departementet foreslår ikke å gjøre endringer i alkoholloven.

7.3.13 Lov 8. november 1991 nr. 76 om kommunale og fylkeskommunale eldreråd

7.3.13.1 Vurderingene i høringsnotatet

Eldrerådsloven §§ 3 og 7 sier at «saksdokumentene» skal legges fram for rådet. Dette kan skje elektronisk. «Protokollen» fra rådsmøtet skal følge saksdokumentene. Dette kan skje elektronisk. Etter §§ 4 og 8 skal det utarbeides en «melding» som skal legges fram for kommunestyret. Meldingen kan utarbeides og sendes elektronisk.

7.3.13.2 Kommentarer fra høringsinstansene

Ingen høringsinstanser har særskilte kommentarer til eldrerådsloven.

7.3.13.3 Departementets vurderinger

Sosial- og helsedepartementets syn er at det ikke er formelle hindringer for elektronisk kommunikasjon i eldrerådsloven. Departementet foreslår ingen endring i loven.

7.3.14 Lov 13. desember 1991 nr. 81 om sosiale tjenester m.v.*7.3.14.1 Vurderingene i høringsnotatet*

I høringsnotatet ble en rekke bestemmelser i sosialtjenesteloven kommentert i forhold til målet om at bestemmelsene ikke skal være til hinder for elektronisk kommunikasjon, med mindre et eventuelt slikt hinder allikevel skulle være nødvendig å opprettholde.

Høringsnotatet kommenterte bestemmelsen i § 3-2 om at sosialtjenesten skal gi uttalelser og råd, og viste til at dette kan gjøres elektronisk. Tilsvarende gjelder opplysning, råd og veiledning etter § 4-1.

Videre omtales sosialtjenesteloven § 3-5 om informasjon om sosiale forhold og tjenester. Denne informasjonen kan også gis elektronisk.

§ 6-1a, som har bestemmelser om melding og tilbakemelding mellom forvaltning og private, ble vurdert. Høringsnotatet viser til at det ikke stilles formkrav til kommunikasjonen, og at denne kan skje elektronisk.

I høringsnotatet uttales at heller ikke § 6-2, som har bestemmelser om at forslag til vedtak skal sendes fylkesnemnda og om varsling, er til hinder for elektronisk kommunikasjon. Det påpekes likevel at krav til originaldokument, signatur mv. i praksis kan innebære hindringer, da forvaltningen foreløpig ikke har den nødvendige teknologi.

§ 6-3, som stiller krav om skriftlig samtykke, ble kommentert. Høringsnotatet viste til at hensynet til klarhet, varighet og tilgjengelighet, samt varslingsfunksjonen er en vesentlig grunn til skriftlighetskravet her, men at kravet likevel ikke er til hinder for elektronisk kommunikasjon. Det ble påpekt at de nevnte hensynene må sikres også ved bruk av elektronisk kommunikasjon. Det ble videre nevnt at hensynene kan tale mot bruk av elektronisk kommunikasjon inntil det foreligger sikker nok teknologi, og bruken av denne er blitt vanlig, slik at for eksempel varslingsfunksjonen ivaretas. Det ble samtidig vist til at det neppe vil være behov for elektronisk kommunikasjon i disse sakene da vedkommende er fysisk til stede.

Vedtak etter § 6A-3 annet ledd krever en begrunnelse. Det fremgikk av høringsnotatet at denne begrunnelsen kan gis elektronisk.

Sosialtjenesteloven § 6A-6 har regler om saksbehandlingen i saker etter kapittel 6A (som omhandler visse tvangstiltak). Det skal treffes et vedtak, som skal settes opp skriftlig, og melding skal sendes skriftlig til diverse mottakere. Også i §§ 6A-7 og 6A-8 er det regler om vedtak, oversendelse mv. Høringsnotatet konkluderte med at reglene ikke er til hinder for elektronisk kommunikasjon.

§ 7-6 uttaler at fylkeskommunen og kommunen skal gi regler for hvordan inntak og utskriving i institusjon skal besluttet. Det fremgår av høringsnotatet at reglene kan gjøres tilgjengelig elektronisk.

§§ 7-9 og 7-10 omhandler mulige pålegg fra Fylkesmannen. I høringsnotatet ble det uttalt at lovteksten ikke er til hinder for at slike pålegg kan gis elektronisk.

§ 7-11 fjerde ledd omhandler blant annet beboernes korrespondanse. I høringsnotatet ble det uttalt at det spiller ingen rolle om denne føres på papir eller e-post.

§ 8-5 gir sosialtjenesten hjemmel for å innhente og kreve opplysninger. Høringsnotatet konkluderte med at all kommunikasjon i denne forbindelse kan skje elektronisk.

Høringsnotatet vurderte også bestemmelsen om at vedtak etter sosialtjenesteloven kan påklages, jf. § 8-6. Det ble pekt på at av hensyn til blant annet klarhet, varighet og tilgjengelighet skal en klage som regel være skriftlig og underskrevet, og at det kreves en viss teknologi for at disse hensyn skal kunne sikres elektronisk. Lovteksten i seg selv ble imidlertid ikke ansett å være til hinder for elektronisk kommunikasjon.

§ 8-8a pålegger ansatte i sosialtjenesten mv. å gi opplysninger til andre organer. I høringsnotatet sies det at lovteksten ikke er til hinder for at dette skjer elektronisk. Det ble minnet om at hensynet til sikkerhet mot at taushetsbelagte opplysninger kommer på avveie kan tale mot bruk av elektronisk kommunikasjon i slike saker, og det ble presisert at det må foretas en vurdering av sikkerheten i det elektroniske kommunikasjonssystemet i forhold til sikkerheten ved andre aktuelle kommunikasjonsmåter.

§ 9-4 har bestemmelser om at skriftlige uttalelser og forklaringer som et forslag om tiltak bygger på, skal vedlegges forslaget. Det er videre krav til forelegging, og regler om hvem forslaget skal sendes til. I høringsnotatet konkluderes med at lovteksten ikke er til hinder for at alt dette kan ordnes elektronisk.

Høringsnotatet viste til følgende forskrifter med hjemmel i sosialtjenesteloven:

- 04.12.1992 nr. 915 til lov om sosiale tjenester
- 02.10.1992 nr. 690 om delegering av myndighet
- 26.04.1995 nr. 392 om vederlag for opphold i institusjon mv.
- 18.09.1998 nr. 872 til sosialtjenesteloven kapittel 6A
- 14.11.1998 nr. 932 om sykehjem m.v.

Høringsnotatet kommenterte ikke forskriftene enkeltvis, men viste til at departementet har gjennomgått disse. Det ble uttalt at det ikke er formuleringer, formkrav eller andre hensyn som innebærer at noen bestemmelse i noen av forskriftene er til hinder for elektronisk kommunikasjon.

Høringsnotatet konkluderer med at ingen bestemmelser i sosialtjenesteloven eller forskrifter gitt med hjemmel i denne er til hindre for elektronisk kommunikasjon. Det påpekes at krav til sikkerhet, varighet mv. kan kreve bedre teknologiske løsninger enn det forvaltningen har tilgjengelig i dag, men at dette ikke er et spørsmål om lovgivning.

7.3.14.2 Kommentarer fra høringsinstansene

Få høringsinstanser har uttalt seg spesielt om sosialtjenestefeltet. *Fylkesmannen i Østfold* er enig med departementet i at gjeldende regler innen sosialsektoren ikke utgjør noe formelt hinder for elektronisk kommunikasjon.

Etat for rådssekretariater og enkelte helse- og sosialfaglige oppgaver uttaler:

«Det savnes en vurdering av hvilken betydning elektronisk kommunikasjon kan få når det gjelder saksbehandling som krever vurdering av ulike forhold knyttet til den enkelte bruker av tjenester og stønader. Vektlegging av elektronisk kommunikasjon må følges opp med foku-

sering på behovet for andre former for direkte kommunikasjon når det gjelder saksbehandling i forhold til bl a lov om sosiale tjenester[...]

*Nærings- og handelsdepartementet*uttaler generelt at det kan være hensiktsmessig at det i lover med mange tilhørende forskrifter vurderes inntatt en generell bestemmelse som presiserer/avklarer at bestemmelsene i loven og forskriftene ikke er til hinder for elektronisk kommunikasjon. Det vises i denne sammenheng til at det kan være to grunner til ikke å foreslå endringer. For det første kan endringer ikke være nødvendig fordi regelverket allerede åpner for elektronisk kommunikasjon. For det andre kan man ønske at en bestemmelse som faktisk er til hinder for elektronisk kommunikasjon skal opprettholdes. Det påpekes at det er viktig at årsaken til, og konsekvensen av, at det ikke gjøres endringer klart fremgår.

7.3.14.3 Departementets vurderinger

Sosial- og helsedepartementet kan ikke se at det er grunnlag for å ta inn en generell bestemmelse i sosialtjenesteloven om at verken loven eller tilhørende forskrifter er ment å hindre bestemte former for kommunikasjon. Etter departementets vurdering er det ikke bestemmelser i dette regelverket som er til hinder for elektronisk kommunikasjon, men som likevel skal opprettholdes. Det vil derfor ikke være fare for uklarhet på dette området.

Forvaltningen må i kontakt med private, velge en kommunikasjonsform som anses som hensiktsmessig av begge parter. Her må det blant annet tas hensyn til hvilke kommunikasjonsmidler som er tilgjengelige, og i hvilken form det som skal kommuniseres faktisk foreligger. Videre vil det være nødvendig å vurdere sikkerhet for taushetsbelagte opplysninger og lignende ved alternative kommunikasjonsformer.

Departementet vil presisere at på sosialtjenestens område vil den private part ofte være uten tilgang på elektroniske kommunikasjonsmidler. Selv om loven i seg selv ikke er til hinder for elektronisk kommunikasjon, kan faktiske og praktiske forhold være det - generelt, eller i det enkelte tilfellet. Kravene til saksbehandlingen i forvaltningen gjelder uavhengig av kommunikasjonsform. Det er grunn til å tro at sosialtjenestens kommunikasjon fortsatt i stor grad vil basere seg på papir eller direkte kontakt. Kravet til at saken skal være så godt opplyst som mulig, og kravet om at tjenestetilbudet i størst mulig grad skal utformes i samarbeid med klienten tilsier i mange tilfeller direkte kontakt. Elektronisk kommunikasjon likestilles med papirbasert kommunikasjon, og kan erstatte denne. Den kan ikke i dag erstatte den kommunikasjon som skjer ved direkte møter mellom sosialtjenesten og klienten.

I forvaltningens kontakt med private vil valg av kommunikasjonsform skje ut fra hva som anses som hensiktsmessig av begge parter. Her må det blant annet tas hensyn til hvilke kommunikasjonsmidler som er tilgjengelige, og i hvilken form det som skal kommuniseres faktisk foreligger.

Departementet foreslår ikke å gjøre endringer i lov om sosiale tjenester.

7.3.15 Lov 4. desember 1992 nr. 132 om legemidler m.v. og om endringer i visse andre lover som følge av EØS-avtalen

7.3.15.1 Vurderingene i høringsnotatet

I høringsnotatet ble det lagt til grunn at legemiddeloven ikke inneholder bestemmelser som er til hinder for elektronisk kommunikasjon, forutsatt at hensynet til konfidensialitet kan ivaretas ved kommunikasjon av taushetsbelagte opplysninger.

Høringsnotatet inneholdt en oppregning av forskrifter som er gitt med hjemmel i legemiddeloven. Høringsnotatet kommenterte ikke forskriftene enkeltvis, bortsett fra forskrift 27. april 1998 nr. 455 om rekvirering og utlevering av legemidler fra apotek, gitt med hjemmel i legemiddeloven §§ 2 og 22. Det ble lagt til grunn at forskriften begrenser adgangen til elektronisk rekvirering og reitering av elektronisk overførte resepter for legemidler knyttet til ulike reseptgrupper. I høringsnotatet ble det imidlertid ikke fremlagt noe forslag til løsning på dette. Det ble konkludert med at elektronisk overføring kan skje såfremt det er mulig å etablere sikkerhetsløsninger som anonymiserer personopplysninger, og det foreligger elektronisk signatur.

7.3.15.2 Kommentarer fra høringsinstansene

Norges Apotekerforening uttaler i sitt høringssvar at de ikke er enige i at forskrift om rekvirering og utlevering av legemidler fra apotek gir tilstrekkelig adgang til elektronisk utveksling av informasjon. Foreningen foreslår endringer i forskriften for å sikre at elektronisk overføring av resepter og rekvisisjon med kvalifisert signatur sidestilles med skriftlig rekvisisjon.

7.3.15.3 Departementets vurderinger

Departementet er enig med høringsinstansene i at det synes å være behov for enkelte endringer i forskrift om rekvirering og utlevering av legemidler fra apotek. Eventuell forskriftsfesting av krav til kvalifisert elektronisk signatur på dette området bør imidlertid samordnes med annen lovgivning og andre signaturkrav på helsetjenesteområdet. Departementet finner at det ikke er nødvendig med endring i hjemmelsbestemmelsen i loven ved gjennomføring av endringer i forskriften. Departementet foreslår at det heller ikke gjøres andre endringer i legemiddeloven.

7.3.16 Lov 2. april 1993 nr. 38 om framstilling og bruk av genmodifiserte organismer

7.3.16.1 Vurderingene i høringsnotatet

I høringsnotatet ble særlig genteknologiloven §§ 6 og 7 kommentert. Disse bestemmelsene omhandler blant annet protokollføring, godkjenning av laboratorier og meldeplikt for innesluttet bruk av genmodifiserte organismer. Høringsnotatet antok at ingen av disse bestemmelsene er til hinder for elektronisk utveksling av informasjon.

Høringsnotatet inneholdt en oversikt over forskrifter som er gitt med hjemmel i genteknologiloven. Høringsnotatet kommenterte ikke forskriftene enkeltvis, men viste til at departementet hadde foretatt en gjennomgang av

disse. Det ble uttalt at det ikke er formuleringer, formkrav eller andre hensyn som innebærer at noen av forskriftsbestemmelsene er til hinder for elektronisk kommunikasjon.

7.3.16.2 Kommentarer fra høringsinstansene

Ingen høringsinstanser har uttalt seg særskilt om genteknologiloven eller forskrifter til denne.

7.3.16.3 Departementets vurderinger

Sosial- og helsedepartementet foreslår ikke å gjøre endringer i genteknologiloven.

7.3.17 Lov 5. august 1994 nr. 55 om vern mot smittsomme sykdommer

7.3.17.1 Vurderingene i høringsnotatet

Fra høringsnotatet gjengis:

«Smittevernloven har i § 2-1 bestemmelser om meldingsplikt for leger og varslingsplikt for sykepleiere og jordmødre. Bestemmelsen setter i seg selv ingen krav til meldingenes form, men gir Statens helsetilsyn myndighet til å fastsette dette nærmere. Departementet antar at det ikke er noe i denne bestemmelsen som setter hinder for elektronisk kommunikasjon. Et system for elektroniske meldinger etter denne bestemmelsen og forskriftene gitt med hjemmel i den er for tiden under utarbeiding.»

Forslag til lov om helseregistre og behandling av helseopplysninger som er lagt fram for Stortinget 15. oktober 1999 har forslag til endringer av smittevernloven § 2-3. Også dette forslaget anses nøytralt i forhold til spørsmålet om elektronisk kommunikasjon.

Forskrifter til smittevernloven

Forskrift 30.12.1994 om leger og annet helsepersonells melding og varslingsplikt kap. 4 har regler om hvordan meldingsplikten skal oppfylles. Det kreves bla. at meldinger som gjelder nærmere angitte sykdommer skal meldes skriftlig. Når det haster å gi melding skal meldingen etter forskriften også gis muntlig, i praksis pr. telefon. Skriftlighetskravet betyr i praksis at et skjema som bestemt av Statens helsetilsyn, se forskriften kap. 8. skal fylles ut av legen og sendes til mottaker i posten. Av sammenhengen fremgår at skriftlighetskravet ikke er ment som et hinder for elektronisk kommunikasjon, det sentrale er at meldingen gis på et bestemt skjema. Departementet kan ikke se at forskriftens ordlyd er i veien for at slike meldinger kan sendes på elektroniske skjemaer i fremtiden, når den nødvendige teknologi er på plass hos mottaker og avsender.

I oppfølgingen av ny lov om helseregistre og elektronisk behandling av helseopplysninger vil det på sikt bli gitt nye meldingspliktforskrifter der spørsmålet om elektronisk kommunikasjon vil bli mer inngående drøftet.

I *forskrift 20.10.96 om tuberkulosekontroll* er det også krav om skriftlige meldinger. Disse meldingsbestemmelsene er i hovedsak gjentakelser av bestemmelsene i den generelle meldingspliktforskriften og må forstås på samme måte. Departementet anser det altså heller ikke her å være hindringer for elektronisk kommunikasjon.

Forskrift 5.07.96 om smittevern i helseinstitusjoner § 2-2 har krav om at en helseinstitusjons infeksjonskontrollprogram skal ha visse skriftlige prosedyrer og retningslinjer. Dette kravet om skriftlighet er satt i hovedsak for å sikre klarhet og tilgjengelighet overfor de ansatte ved institusjonen. Departementet anser ikke bestemmelsen til hinder for at prosedyrer/retningslinjer er tilgjengelig på elektronisk medium, så lenge de på den måten kan fylle sin funksjon.

Forskrift 3.04.98 om transport, håndtering og emballering av lik samt gravferd har i § 4-1 regler om dokumentasjon og opplysninger som skal følge et lik. Lik og likkister skal være merket med navn, fødselsdato og dødsdato. Hensikten med slik merking er å sørge for at nødvendig identifisering kan foretas umiddelbart. Av denne grunn er det antagelig lite aktuelt å merke lik med elektronisk medium i dag, men departementet antar at bestemmelsen er mediumnøytral så lenge hensikten med merkingen opprettholdes. Bestemmelsen i § 4-1 nevner også at lik ved transport fra Norge skal følges av dødsfallsdokumenter utstedt av politiet når dette kreves. Disse dokumentenes form vil være avhengig av hva som kreves i mottakerlandet.

Øvrige forskrifter gitt med hjemmel i smittevernloven har ikke bestemmelser som kan være til hinder for elektronisk kommunikasjon. Dette gjelder:

- forskrift om allmennfarlige smittsomme sykdommer
- forskrift om forhåndsundersøkelse av arbeidstakere innen helsevesenet - antibiotikaresistente bakterier
- forskrift om innførsel, transport og annen håndtering av materiale som er smittefarlig for mennesker
- forskrift om gjennomføring m.m. av undersøkelser for smittsom sykdom av biologisk materiale for ikke diagnostiske formål.

Forskrifter gitt med hjemmel i sunnhetsloven

En rekke forskrifter gitt med hjemmel i den tidligere sunnhetsloven og andre tidligere smittevernlover er gjort fortsatt gjeldende med hjemmel i smittevernloven § 8-5. Dette gjelder for eksempel en rekke forskrifter vedrørende karantene. Det finnes her ulike bestemmelser som berører spørsmålet om elektronisk kommunikasjon, blant annet krav om ulike sertifikater og reisedokumenter. Dette regelverket er gammelt og står nå uansett foran revisjon. Regelverket bygger på det internasjonale karantenereglement som også er under revisjon for tiden og en nasjonal gjennomgang av regelverket må avvente dette arbeidet. Departementet anser det derfor som lite hensiktsmessig å gå igjennom og foreslå endringer i dette regelverket nå.»

7.3.17.2 Kommentarer fra høringsinstansene

Nærings- og handelsdepartementet påpeker i sitt høringssvar at det synes som om det kan være hensiktsmessig at det i lover med mange tilhørende forskrifter likevel vurderes inntatt en generell bestemmelse som presiserer /avklarer at bestemmelsene i loven og forskriftene til den ikke er til hinder for elektronisk kommunikasjon, for eksempel i smittevernloven.

7.3.17.3 Departementets vurderinger

Sosial- og helsedepartementet finner ingen formelle hindringer i smittevernloven med tilhørende forskrifter som er til hinder for elektronisk kommunikasjon. Det vises for øvrig til vurderingen i høringsnotatet.

7.3.18 Lov 5. august 1994 nr. 56 om medisinsk bruk av bioteknologi*7.3.18.1 Vurderingene i høringsnotatet*

Fra høringsnotatet gjengis:

«Bioteknologiloven krever skriftlig samtykke fra paret og fra den som skal undersøkes og behandles ved henholdsvis kunstig befruktning, genetisk undersøkelse og genterapi, jf. §§ 2-3, 6-4 og 7-3.

Kravet om skriftlighet utelukker ikke i seg selv at samtykke kan gis elektronisk. Skriftlighet skal blant annet sikre notoritet, noe som også kan ivaretas ved elektronisk kommunikasjon. Skriftlighetskravet vil i tillegg kunne få en person til å tenke nøye igjennom konsekvensene av handlingen før han/hun avgir sitt samtykke. Dersom dette hensynet også kan bli ivaretatt ved elektronisk kommunikasjon, kan ikke departementet se at loven er til hinder for elektronisk kommunikasjon. Regelendring ikke nødvendig.»

7.3.18.2 Kommentarer fra høringsinstansene

Ingen høringsinstanser har særskilte uttalelser til bioteknologiloven.

7.3.18.3 Departementets vurderinger

Sosial- og helsedepartementet viser til vurderingene i høringsnotatet. Det foreslås ingen endringer i bioteknologiloven.

7.3.19 Lov 1. desember 1995 nr. 6 om medisinsk utstyr*7.3.19.1 Vurderingene i høringsnotatet*

I høringsnotatet ble bestemmelsene i lovens §§ 4, 5, 7, 8, 10 og 11 gjennomgått særskilt. Bestemmelsene stiller krav til medisinsk utstyr, blant annet i forhold til søknader, registrering og meldeplikt. Det ble konkludert med at ingen av bestemmelsene er til hinder for elektronisk kommunikasjon, såfremt tilstrekkelig informasjonssikkerhet kan ivaretas med hensyn til opplysninger om forretningsforhold, og at det foreligger elektronisk signatur.

Høringsnotatet viste til forskrift gitt med hjemmel i lov om medisinsk utstyr. Forskriften stiller blant annet krav til utstedelse av erklæringer ved klassifisering av medisinsk utstyr og innsending av melding på fastsatt formular. I høringsnotatet ble det antatt at forskriften ikke er til hinder for elektronisk nedtegnelse og melding.

7.3.19.2 Kommentarer fra høringsinstansene

Ingen høringsinstanser har uttalt seg særskilt om lov om medisinsk utstyr eller forskriften til denne.

7.3.19.3 Departementets vurderinger

Sosial- og helsedepartementet foreslår ikke å gjøre endringer i lov om medisinsk utstyr.

7.3.20 Lov 28. februar 1997 nr. 19 om folketrygd

7.3.20.1 Vurderingene i høringsnotatet

I høringsnotatet ble en rekke bestemmelser kommentert i forhold til målet om at bestemmelsene ikke skal være til hinder for elektronisk kommunikasjon, med mindre slik kommunikasjon ikke ivaretar viktige hensyn bak bestemmelsen. Fra høringsnotatet gjengis:

«Folketrygdlovens formål er blant annet å gi økonomisk trygghet ved å sikre inntekt og kompensere for særlige utgifter ved arbeidsløshet, svangerskap og fødsel, aleneomsorg for barn, sykdom og skade, uførhet, alderdom og dødsfall. Folketrygdloven og forskrifter i henhold til loven har bestemmelser som stiller krav om søknad, dokumentasjon, avgivelse av opplysninger, erklæringer, attester m.v. Det forutsettes i stor utstrekning skriftlighet (og eventuelt underskrift). Under tiden kreves det avtale med den private part for at rettsvirkninger skal inntre. Etter loven skal det i en rekke sammenhenger gis underretninger, varsler og meldinger og gjøres vedtak m.m. For eksempel har loven i §§ 5-4, 5-7 og 5-8 bestemmelser om stønad til dekning av utgifter ved undersøkelse og behandling hos lege, spesialist i klinisk psykologi og fysioterapeut. Det er et vilkår for slik stønad at vedkommende yrkesutøver har avtale om driftstilskudd. Det er i loven ikke angitt noe formkrav til avtalen. Avtalen kan kommuniseres elektronisk dersom partene er enige om det, eventuelt med elektronisk signatur. Jf. også pkt. 5.10 i høringsnotatet om privat helsevirksomhet og avtaleinngåelse med kommunen (kommunehelsetjenesteloven §§ 4-1 og 4-2).

Loven inneholder videre bestemmelser i §§ 5-5 tredje ledd (private laboratorier og røntgeninstitutter), 5-7, 5-8 og 5-9 (kiropraktor) som setter som vilkår for rett til stønad at det foreligger rekvisisjon fra lege, tannlege eller kiropraktor/henvisning fra lege. Loven stiller ikke formkrav til rekvisisjonen/henvisningen og er derfor ikke formelt til hinder for elektronisk overføring, under forutsetning av elektronisk signatur samt sikring av konfidensialitet. I følge Rikstrygdeverkets rundskriv må rekvisisjonen/henvisningen gis på fastsatt RTV-blankett. Dette kan innebære et reelt hinder for elektronisk kommunikasjon, med mindre blanketten også gjøres tilgjengelig elektronisk. Dette er imidlertid ikke et spørsmål om hindringer som følge av loven.

I § 5-14 stilles det krav om at viktige legemidler og spesielt medisinsk utstyr må være foreskrevet av lege. I følge rundskriv må viktige legemidler mv. forskrives på blå resept, dvs. på egen RTV-blankett. Dette kan utgjøre et faktisk hinder for elektronisk overføring av resepter, i den grad blanketten ikke er tilgjengelig via slik teknologi. Se nærmere om elektronisk overføring av resepter under gjennomgangen av legemiddelloven.

Folketrygdloven er en rettighetslov. Forvaltningsloven gjelder for saksbehandling i trygdesaker, jf. folketrygdloven § 21-1, men det er gitt særbestemmelser som dels gjør unntak fra, dels supplerer forvaltningsloven (tatt inn i folketrygdloven §§ 21-2 til 21-17). Som omtalt i punkt 4, skal forvaltningsloven vurderes endret for å tilrettelegge for elektronisk kommunikasjon. Slike endringer kan medføre at behovet for særskilte tilpasninger i folketrygdloven øker, eventuelt reduseres. Behovet for eventuelle unntaksregler i folketrygdloven bør derfor vurderes når dette arbeidet er avsluttet. Som en foreløpig konklusjon antas som nevnt at det i prinsippet ikke er nødvendig å endre bestemmelsene i folketrygdloven av hensyn til elektronisk kommunikasjon. Det kan likevel virke klargjørende å ta inn en generell bestem-

melse i loven om dette. Vi vil imidlertid avvente aktuelle endringer i forvaltningsloven.

Forskrifter

Følgende forskrifter er vurdert med tanke på elektronisk kommunikasjon:

- forskrift 18. april 1997 nr. 334 om egenandeler og egenandelstak
- forskrift 18. juni 1998 nr. 590 om rett til trygderefusjon for leger, spesialister i klinisk psykologi og fysioterapeuter
- forskrift 17. juni 1999 nr. 943 om stønad til dekning av utgifter til undersøkelse og behandling hos lege og i private medisinske laboratorier og røntgeninstitut
- forskrift 18. april 1997 nr. 919 om stønad til dekning av utgifter til undersøkelse og behandling hos tannlege
- forskrift 15. juni 1999 nr. 940 om stønad til dekning av utgifter til undersøkelse og behandling hos psykolog
- forskrift 15. juni 1999 nr. 941 om stønad til dekning av utgifter til fysikalsk behandling
- forskrift 18. juni 1997 nr. 331 om stønad til dekning av utgifter til behandling hos kiropraktor.»

7.3.20.2 Kommentarer fra høringsinstansene

Arbeids- og administrasjonsdepartementet (AAD) viser til høringsnotatet der det fremgår at Sosial- og helsedepartementet vil vurdere å ta inn en generell bestemmelsen i folketrygdloven etter at endringene i forvaltningsloven er gjennomført. AAD uttaler at de er enig i at en slik løsning vurderes.

Etat for rådssekretariater og enkelte helse- og sosialfaglige oppgaver uttaler:

«Det savnes en vurdering av hvilken betydning elektronisk kommunikasjon kan få når det gjelder saksbehandling som krever vurdering av ulike forhold knyttet til den enkelte bruker av tjenester og stønader. Vektlegging av elektronisk kommunikasjon må følges opp med fokusering på behovet for andre former for direkte kommunikasjon når det gjelder saksbehandling i forhold til bla. [...] og lov om folketrygd.»

7.3.20.3 Departementets vurderinger

Sosial- og helsedepartementet kan ikke se at det er formelle hindringer i folketrygdloven som kan stenge for elektronisk kommunikasjon.

Forvaltningen må i kontakt med private, velge en kommunikasjonsform som anses som hensiktsmessig av begge parter. Her må det blant annet tas hensyn til hvilke kommunikasjonsmidler som er tilgjengelige, og i hvilken form det som skal kommuniseres faktisk foreligger. Videre vil det være nødvendig å vurdere sikkerhet for taushetsbelagte opplysninger og lignende ved alternative kommunikasjonsformer.

Departementet vil presisere at kravene til saksbehandlingen i trygdeforvaltningen, herunder kravet til at saken skal være så godt opplyst som mulig, gjelder uavhengig av kommunikasjonsform.

Departementet er innforstått med at det kan virke klargjørende å ta inn en generell bestemmelse om elektronisk kommunikasjon i folketrygdloven, og vil vurdere dette etter at aktuelle endringer i forvaltningsloven er gjort.

7.3.21 Lov 2. juli 1999 nr. 61 om spesialisthelsetjenesten m.m

7.3.21.1 Vurderingene i høringsnotatet

Følgende gjengis fra høringsnotatet:

«Etter § 3-3 skal helseinstitusjon som omfattes av loven snarest mulig gi skriftlig melding til fylkeslegen om betydelig personskade som voldes på pasient som følge av ytelse av helsetjeneste eller ved at en pasient skader en annen.

Meldeplikten er ment å understøtte helseinstitusjoners internkontrollsystem og kvalitetsarbeid. Den legger også til rette for fylkeslegens tilsyn og oversikter over alvorlige hendelser og kvalitetsmangler i helsetjenesten. I følge rundskriv I-54/2000 skal meldingen avgis på et eget skjema (IK-2448). Departementet antar at loven ikke er til hinder for at slik melding kan fremlegges elektronisk. Det anses ikke nødvendig å si dette eksplisitt i loven.

Forskrifter

Forskrift 2000-12-21 om privat forpleining i det psykiske helsevernet. Formålet med forskriften er å sikre at pasienter i privat forpleining i det psykiske helsevernet gis forsvarlig behandling og omsorg.

Paragraf 4 første ledd første punktum fastslår at «Ved privat forpleining skal det foreligge en kontrakt mellom fylkeskommunen og forpleieren.» Bestemmelsen er ikke til hinder for elektronisk kontraktsinngåelse, forutsatt at begge parter er enige om at kommunikasjonen skal kan foregå elektronisk partene imellom. Regelendring ikke nødvendig.

Paragrafene 5 første, femte og sjette ledd og 7 fastslår at «Forpleieren (...) plikter å varsle (...) ved ...». Et slik varsel må kunne sendes elektronisk, forutsatt bruk av elektronisk signatur og konfidensialitet.

Paragraf 10 uttaler at «Institusjonen (...) skal hvert år sende fylkeslegen en fortegnelse over pasienter under privat forpleining.» Må kunne sendes elektronisk, forutsatt at konfidensialitetshensyn kan ivaretas.»

7.3.21.2 Kommentarer fra høringsinstansene

Ingen høringsinstanser har særskilt kommentert spesialisthelsetjenesteloven.

7.3.21.3 Departementets vurderinger

Sosial- og helsedepartementet legger til grunn at det ikke er formelle hindringer i spesialisthelsetjenesteloven for elektronisk kommunikasjon. Departementet foreslår ingen endringer i spesialisthelsetjenesteloven.

7.3.22 Lov 2. juli 1999 nr. 63 om pasientrettigheter

7.3.22.1 Vurderingene i høringsnotatet

I høringsnotatet ble spesielt bestemmelser i lovens kapittel 5 om rett til journalinnsyn, retting og sletting samt overføring og utlån av journal kommentert. Ifølge lovens § 5-1 har pasienten rett til innsyn i journalen sin med bilag og har etter særskilt forespørsel rett til kopi. Lov 2. juli 1999 nr. 64 om helsepersonell m.v. (helsepersonelloven) § 46 åpner for at pasientjournal kan føres elektronisk, og forskrift 21. desember 2000 nr. 1385 om pasientjournal er ikke til hinder for at journalen kan overføres til pasienten eller representant for denne,

såfremt dette kan skje med tilstrekkelig informasjonssikring. I høringsnotatet ble det lagt til grunn at bilag i form av røntgenbilder mv. i praksis ikke vil være elektronisk kommuniserbare.

Høringsnotatet la til grunn at forskrift 1. desember 2000 nr. 1208 om prioritering av helsetjenester og rett til helsehjelp gitt med hjemmel i pasientrettighetsloven, ikke inneholder bestemmelser som er aktuelle å vurdere i forhold til elektronisk kommunikasjon.

7.3.22.2 Kommentarer fra høringsinstansene

Etat for rådssekretariater og enkelte helse- og sosialfaglige oppgaver påpeker i sin høringsuttalelse at digitalt røntgenutstyr er tatt i bruk ved mange sykehus og andre helseinstitusjoner, slik at det i praksis vil være mulig med elektronisk overføring av røntgenbilder.

7.3.22.3 Departementets vurderinger

Sosial- og helsedepartementet foreslår ikke å gjøre endringer i pasientrettighetsloven.

7.3.23 Lov 2. juli 1999 nr. 64 om helsepersonell m.v. (helsepersonelloven)

7.3.23.1 Vurderingene i høringsnotatet

I høringsnotatet konkluderte departementet med at helsepersonelloven ikke inneholder rettslige hindringer for elektronisk kommunikasjon. Fra høringsnotatet gjengis:

«Helsepersonelloven har en rekke regler om kommunikasjon/samhandling. Det er bestemmelser om:

- opplysningsplikt om forhold som kan medføre fare for pasienter i § 17,
- melding om helsepersonells virksomhet i § 18,
- melding til arbeidsgiver om bierverv etc. i § 19,
- taushetsplikt og opplysningsrett i §§ 21 til 29,
- opplysningsplikt i §§ 30 til 34,
- meldeplikt i §§ 35 til 38,
- overføring, utlevering av og tilgang til journalopplysninger i § 45 etc.

Loven angir ingen formkrav for denne kommunikasjonen. I de fleste tilfellene vil kommunikasjonen dreie seg om sensitive personopplysninger som er underlagt taushetspliktsregler etter helsepersonelloven. Ved elektronisk kommunikasjon vil reglene om behandling av sensitive personopplysninger i forskrift til personopplysningsloven (personopplysningsforskriften) gjelde. Regelendring anses ikke nødvendig.

Kapittel 9 (§ 48 til § 52) og kapittel 10 (§ 53 til § 54) har bestemmelser om autorisasjon, lisens og spesialistgodkjenning. Spørsmål knyttet til rekvirering av reseptbelagte legemidler (jf. § 11) behandles under legemiddelloven. Søknad om autorisasjon/lisens/godkjenning som spesialist kan sendes elektronisk, men dette kan innebære et praktisk problem i forbindelse med fremleggelse av dokumentasjon. Det antas imidlertid at det ikke vil være noe i veien for at dokumentasjonen frem-

legges elektronisk dersom det foreligger tekniske løsninger som sikrer dokumentenes integritet. Regelendring antas ikke nødvendig.

Kapittel 11 har bestemmelser om reaksjoner ved brudd på lovens bestemmelser, herunder anmodning om vurdering av mulige pliktbrudd i § 55, om advarsel i § 56 og om tilbakekall av autorisasjon, lisens og spesialistgodkjenning i § 57 og § 58. Advarsel og tilbakekall m.v. er enkeltvedtak etter forvaltningsloven. Det samme gjelder tap eller suspensjon av retten til å rekvirere legemidler, jf. § 63 og § 64. Kommunikasjon etter reglene i forvaltningsloven behandles generelt i forbindelse med behandlingen av forvaltningsloven, jf. Justisdepartementets høringsbrev.

Paragraf 71 har bestemmelser om domstolsprøving av visse vedtak. Hvorvidt kommunikasjonen kan skje elektronisk forutsettes regulert i rettergangslovgivningen.

Forskrifter

Følgende forskrifter er gjennomgått:

- forskrift 21. desember 2000 om leges melding til politiet om unaturlig dødsfall og lignende
- forskrift 21. desember 2000 om meldinger til system for vaksinasjonskontroll
- forskrift 21. desember 2000 om melding fra patologilaboratorier til sentralenheten for masseundersøkelse for livmorhalskreft
- forskrift 21. desember 2000 om overgangsordning for autorisasjon av hjelpepleiere og bioingeniører
- forskrift 21. desember 2000 om autorisasjon m.m. av helsepersonell i henhold til avtalen om Det europeiske økonomiske samarbeidsområde (EØS-avtalen)
- forskrift 21. desember 2000 om krav om tillatelse til bruk av lystgassanalgesi ved tannbehandling
- forskrift 21. desember 2000 om tillatelse til å utføre kosmetisk plastikkirurgiske inngrep
- forskrift 21. desember 2000 om Statens helsepersonellnemnd - organisering og saksbehandling
- forskrift 21. desember 2000 om pasientjournal
- forskrift 21. desember 2000 om overgangsordning for autorisasjon og lisens til yrkesutøvere i nye regulerte helsepersonellgrupper
- forskrift 21. desember 2000 om lisens til medisinske studenter og til helsepersonell over 75 år
- forskrift 21. desember 2000 om spesialistgodkjenning av helsepersonell
- forskrift 21. desember 2000 om praktisk tjeneste (turnustjeneste) for helsepersonell.

Det er ingen rettslige hindre for elektronisk kommunikasjon i forskriftene. Forskriftene angir ikke formkrav ved meldinger, søknader m.v. Der et skjema skal benyttes hindrer ikke forskriften at dette kan fylles ut og sendes elektronisk. I flere sammenhenger kan det bli nødvendig å ta i bruk elektronisk signatur og/eller sikre konfidensialitet. I forbindelse med søknad om autorisasjon/lisens/godkjenning som spesialist m.v. kan det foreligge praktiske problemer vedrørende fremleggelse av dokumentasjon. Det antas imidlertid at det ikke vil være noe i veien for at dokumentasjonen fremlegges elektronisk dersom det foreligger tekniske løsninger som sikrer dokumentenes integritet. Regelendring anses ikke nødvendig.»

7.3.23.2 Kommentarer fra høringsinstansene

Kun én av høringsinstansene har uttalt seg særskilt om helsepersonelloven. *Nærings- og handelsdepartementet* uttaler at det kan være hensiktsmessig at det i lover med mange tilhørende forskrifter vurderes inntatt en generell bestemmelse som presiserer/avklarer at bestemmelsene i loven og forskriftene til den ikke er til hinder for elektronisk kommunikasjon. Helsepersonelloven nevnes som eksempel.

En rekke høringsinstanser påpeker generelt behovet for å sikre personvernet for pasientene. Enkelte understreker at det er behov for klare retningslinjer for hvordan man skal ivareta informasjonssikkerheten. Den norske lægeforening uttaler:

«Legeforeningen mener det er stort behov for elektronisk kommunikasjon i helsesektoren, men slik kommunikasjon forutsetter at personvern og datasikkerhet er tilfredsstillende ivaretatt.»

7.3.23.3 Departementets vurderinger

Sosial- og helsedepartementet har vurdert om det er grunn til å innta en generell lovbestemmelse som klargjør at bestemmelsene i helsepersonelloven og forskriftene til loven ikke er til hinder for elektronisk kommunikasjon. Etter departementets oppfatning er det ikke behov for en slik bestemmelse. Når det gjelder føring av pasientjournal er det allerede inntatt i loven en bestemmelse om at journal kan føres elektronisk. For øvrig inneholder ikke loven og forskriftene krav om skriftlighet eller andre formkrav ved kommunikasjon med unntak av enkelte bestemmelser om bruk av fastsatt skjema. Skjemaer kan også fylles ut og sendes elektronisk. Som det fremgår av høringsnotatet tolker departementet loven og forskriftene slik at kommunikasjon kan foregå elektronisk dersom visse forutsetninger med hensyn til konfidensialitet m.v. ivaretas. Når det gjelder helsepersonelloven er det etter departementets oppfatning ikke behov for en klargjøring av den rettslige siden av saken i form av en lovendring. Derimot er det - som flere høringsinstanser påpeker - behov for retningslinjer og tilrettelegging med hensyn til de praktiske og sikkerhetsmessige sider dersom det i praksis skal være åpent for elektronisk kommunikasjon. Det må brukes datasystemer med sikkerhetsløsninger som gjør det mulig å ivareta personvern hensynene i samsvar med kravene i helsepersonelloven og helseregisterloven. anbefalte løsninger for en del former for elektronisk meldingsutveksling i helsesektoren er under utarbeidelse. Etter helseregisterloven vil det kunnes stilles krav til elektronisk signatur og kommunikasjon, og krav om godkjenning av programvare og om bruk av standarder, klassifikasjonssystemer og kodeverk m.m. Disse forhold er av stor betydning for satsingen på IT innen helsesektoren og muligheten til å pålegge alle nivåer i helsetjenesten å bruke kompatible systemer m.m.

Departementet foreslår ikke endringer i helsepersonelloven. Departementet tar heller ikke sikte på å foreta endringer i forskriftene til loven.

7.3.24 Lov 12. mai 2000 nr. 36 om strålevern og bruk av stråling

7.3.24.1 Vurderingene i høringsnotatet

Følgende gjengis fra høringsnotatet:

«Loven åpner for:

- å stille krav til godkjenning og melding og innhold i søknad om godkjenning eller melding, jfr. § 6
- krav til å følge samordnet planverk, jfr. § 16
- at virksomheter skal gi tilsynsmyndighetene opplysninger.

Ingen av bestemmelsene er direkte til hinder for elektronisk kommunikasjon. Loven er en fullmaktslov. De fleste konkrete krav vil bli fastsatt i forskriftsverket. Dette er under revisjon. Departementet vil påse at det brukes teknologinøytrale uttrykk i de nye forskriftene. Departementet vil også vurdere å ta inn i forskriftene en bestemmelse som fastslår at man kan bruke elektronisk kommunikasjon der virksomheten ønsker det.»

7.3.24.2 Kommentarer fra høringsinstansene

Ingen høringsinstanser har uttalt seg særskilt til lov 12. mai 2000 nr. 36 om strålevern og bruk av stråling.

7.3.24.3 Departementets vurderinger

Departementet foreslår ingen endringer i denne loven.

7.3.25 Lov 2. juni 2000 nr. 39 om apotek (apotekloven)

7.3.25.1 Vurderingene i høringsnotatet

I høringsnotatet ble det særskilt nevnt bestemmelser i apotekloven om opplysningsplikt og meldeplikter, reklamasjoner og varslingsplikt ved feil og mangler, pålegg om retting. Høringsnotatet gav uttrykk for at loven ikke har bestemmelser som er til hinder for elektronisk kommunikasjon, under forutsetning av at informasjon om drifts- og forretningsforhold sikres.

Høringsnotatet kommenterte ikke forskriftene enkeltvis, men viste til at departementet har gjennomgått disse. Det ble lagt til grunn at det ikke var formuleringer eller formkrav i forskriftene som begrenser adgangen til elektronisk kommunikasjon. De fleste av forskriftene til apotekloven er også hjemlet i legemiddeloven og ble derfor vurdert i forbindelse med gjennomgangen av denne i høringsnotatet.

7.3.25.2 Kommentarer fra høringsinstansene

Norges Apotekerforening uttaler i sitt høringssvar at de ikke er enige i at forskrift om rekvirering og utlevering av legemidler fra apotek gir tilstrekkelig adgang til elektronisk utveksling av informasjon. Foreningen foreslår endringer i forskriften for å sikre at elektronisk overføring av resepter og rekvisisjon med kvalifisert signatur sidestilles med skriftlig rekvisisjon.

7.3.25.3 Departementets vurderinger

Sosial- og helsedepartementet er enig med høringsinstansene i at det synes å være behov for enkelte endringer i forskrift om rekvirering og utlevering av legemidler fra apotek. Eventuell forskriftsfesting av krav til kvalifisert elektronisk signatur på dette området bør imidlertid samordnes med annen lovgivning og andre signaturkrav på helsetjenesteområdet. Departementet finner at

det ikke er nødvendig med endring i hjemmelsbestemmelsene i apotekloven § 6-6 og § 10-2 ved gjennomføring av endringer i forskriften. Departementet foreslår heller ikke at det gjøres andre endringer i apotekloven.

7.4 Regelverk som foreslås endret

7.4.1 Lov av 2. juli 1999 nr. 62 om etablering og gjennomføring av psykisk helsevern

7.4.1.1 Innledning

Lov om psykisk helsevern har som formål å sikre at etablering og gjennomføring av psykisk helsevern skjer på en forsvarlig måte og i samsvar med grunnleggende rettssikkerhetsprinsipper. Den skal videre sikre at de tiltakene som er beskrevet i loven, tar utgangspunkt i pasientens behov og respekten for menneskeverdet.

Loven regulerer blant annet bruken av nødvendig tvang i behandlingsøyemed overfor mennesker med alvorlige sinnslidelser (kap. 3 og 4). Den har også bestemmelser om når samtykke til psykisk helsevern anses gitt (kap. 2). Siden psykisk helsevernloven åpner for særlig inngripende tiltak overfor enkeltpersoner, er det gitt bestemmelser som skal ivareta pasientens rettssikkerhet. Blant annet er det gitt bestemmelser om dokumentasjon, kontroll og klage. Disse bestemmelsene gir regler om eller forutsetter kommunikasjon mellom helsetjenesten, kontrollorganer og andre offentlig organer, og mellom disse og pasienter/pårørende.

7.4.1.2 Vurderingene i høringsnotatet

I høringsnotatet ble en rekke bestemmelser i psykisk helsevernloven med tilhørende forskrifter kommentert i forhold til målet om at bestemmelsene ikke skal være til hinder for elektronisk kommunikasjon, med mindre slik kommunikasjon ikke ivaretar viktige hensyn bak bestemmelsen. Høringsnotatet viste dessuten til følgende forskrifter gitt med hjemmel i psykisk helsevernloven:

- forskrift 24. november 2000 nr. 1172 om undersøkelse og behandling uten eget samtykke
- forskrift 24. november 2000 nr. 1173 om bruk av tvangsmidler for å avverge skade i institusjoner for døgnopphold innenfor det psykiske helsevern
- forskrift 21. desember 2000 nr. 1410 om etablering av tvungent psykisk helsevern m.v.
- forskrift 21. desember 2000 nr. 1408 om kontrollkommisjonenes virksomhet.

I tillegg ble det i tilknytning til psykisk helsevernloven vist til følgende forskrift gitt med hjemmel i spesialisthelsetjenesteloven:

- forskrift 21. desember 2000 nr. 1407 om pasienter i privat forpleining i det psykiske helsevernet.

Høringsnotatet konkluderte med at det verken i psykisk helsevernloven eller i de nevnte forskriftene er bestemmelser som er til hinder for elektronisk kommunikasjon, og at det således var unødvendig å endre reglene.

7.4.1.3 Kommentarer fra høringsinstansene

Få høringsinstanser har uttalt seg spesielt om psykisk helsevernloven.

Nærings- og handelsdepartementet uttaler generelt at det kan være hensiktsmessig at det i lover med mange tilhørende forskrifter vurderes inntatt en generell bestemmelse som presiserer/avklarar at bestemmelsene i loven og forskriftene ikke er til hinder for elektronisk kommunikasjon.

Nærings- og handelsdepartementet påpeker dessuten at det for å avklare mulig tvil bør vurderes å endre forskrift 21. desember 2000 om privat forpleining i det psykiske helsevernet slik at det fremgår at avtalen kan settes opp elektronisk dersom partene er enige.

Statens helsetilsyn stilte spørsmål ved om Sosial- og helsedepartementet i tilstrekkelig grad har vurdert om særlovgivningens bestemmelser om skriftlighet, nedtegning, protokoll m.v. innebærer krav om bruk av papir. Helsetilsynet uttaler videre:

«Det er [...] ikke åpenbart at kravet om skriftlige uttalelser fra leger i forbindelse med tvungent psykisk helsevern kan skje ved elektronisk kommunikasjon. Departementets begrunnelse på side 31 i høringsbrevet må kunne sies å være svært kort når det kun konstateres at «Uttalelsen trenger ikke være på papir.»

7.4.1.4 Departementets vurderinger

Sosial- og helsedepartementet finner ikke at bestemmelsene i lov om psykisk helsevern er til hinder for elektronisk kommunikasjon, så lenge kommunikasjonen tilfredsstiller reglene om personvern og taushetsplikt og ellers skjer på en sikker og betryggende måte.

Departementet ser imidlertid at en bestemmelse som uttrykkelig sier at lovens krav til skriftlighet eller underskrift ikke er til hinder for elektronisk kommunikasjon, vil kunne avklare eventuell rettsusikkerhet og fremme en mer effektiv helseforvaltning. I tråd med dette vil departementet derfor foreslå en slik bestemmelse i psykisk helsevernlovens første kapittel (§ 1-8).

Når det gjelder privat forpleining i det psykiske helsevernet vil departementet bemerke at dette er en ordning som er i ferd med å avvikles. Forskriften gjelder kun forpleiningskontrakter som er inngått før 1. januar 2001. Følgelig vil ikke nye avtaleinngåelser være noe aktuelt problem.

Dokumentasjonskrav

Loven krever dokumentasjon i flere tilfeller. Vedtak og visse vurderinger skal skrives ned, og det skal føres protokoller over tvangsvedtak. Dokumentasjon gjør det mulig å etterprøve vurderinger og vedtak.

Særlige krav til dokumentasjon finnes i bestemmelsene om tvangsprotokoller iforskrift 24. november 2000 nr. 1172 om undersøkelse og behandling uten eget samtykke (§ 12 første ledd) og forskrift 24. november 2000 nr. 1173 om bruk av tvangsmidler for å avverge skade i institusjoner for døgnopphold innenfor det psykiske helsevern, henholdsvis § 12 og § 10: «Opplysninger om vedtak (...) føres inn i protokoll godkjent av Statens helsetilsyn.»

Dersom opplysningenes autentisitet, ekthet og varighet sikres, er det etter departementets syn ingen avgjørende hensyn som taler mot at protokollen

føres elektronisk. Tvert i mot vil elektronisk ført protokoll gjøre det enklere for kontrollkommisjonen å få en jevnlig oversikt over tvangsbruken. En annen fordel er at elektronisk protokollføring vil gjøre det enklere å samle data til statistikk og sammenlignende studier. En rettslig forutsetning for elektronisk protokoll er at den godkjennes av Statens helsetilsyn. Videre bør det ikke være mulig å endre protokolloppføringer i ettertid uten at dette tydelig fremgår av protokollen.

Informasjon mellom ulike institusjoner og organer

Loven inneholder en rekke bestemmelser som krever eller forutsetter oversending av informasjon mellom ulike institusjoner og organer. Eksempler på dette er begjæring om tvungent vern (§ 3-6 og § 3-7), innsending av legeuttalelse (§ 3-4), oversendelse av klage (§ 3-5 annet ledd, § 3-8 sjuende ledd, § 4-3, § 4-4 sjuende ledd, § 4-5 femte ledd, § 4-6 tredje ledd, § 4-7 annet ledd, § 4-8 femte ledd, § 4-10, § 5-4) og oversendelse av vedtak for etterprøving (§ 3-10). Aktuelle mottakere/avsendere er helseinstitusjon, kommunelege/allmennlege, kontrollkommisjon, fylkeslege eller annen offentlig myndighet.

Informasjonsutveksling mellom ulike institusjoner/offentlige organer må kunne skje elektronisk. Siden det kan dreie seg om opplysninger om sensitive personlige forhold, tilsier taushetsbestemmelsene at informasjon sendes på en måte som sikrer konfidensialiteten på en betryggende måte. Det må også stilles krav til avsenders autenticitet, dvs. at avsender virkelig er den han eller hun gir seg ut for å være.

En annen forutsetning er at mottaker har tilgang til elektronisk kommunikasjon og teknikk for å gjøre denne sikker med hensyn til konfidensialitet og autenticitet. I praksis vil dette variere. Det er for eksempel ikke alle legekontor, sosialkontor eller kontrollkommisjoner som i dag har tilgang til slik teknikk.

Særlig om legeuttalelser

Departementet innser at situasjonen ved avgivelse av legeuttalelser i forbindelse med etablering av tvungent psykisk helsevern ikke alltid vil gjøre det praktisk mulig å sende uttalelsen elektronisk. Dette er imidlertid mer et praktisk enn et prinsipielt spørsmål. Såfremt uttalelsen oppbevares og sendes på en sikker måte, og avsenders identitet kan verifiseres (autentiseres), vil det ikke være noen rettslige hindringer for elektronisk kommunikasjon. Et av formålene med skriftlig legeuttalelse er å gi opplysningene varighet slik at de kan leses i ettertid ved en eventuell etterprøving av vedtaket om tvungent vern. Etter departementets oppfatning vil institusjonens og kontrollkommisjonens arkiveringsplikt sørge for at dokumentet forblir tilgjengelig. Dersom legeuttalelsen ikke følger med vedtaket når dette sendes kontrollkommisjonen, vil kontrollkommisjonen måtte kjenne vedtaket ugyldig.

Departementet legger til grunn at verken loven eller forskriftene i medhold av denne, er til hinder for at denne kommunikasjonen kan skje elektronisk. Tvert i mot ville dette kunne føre til arbeids- og tidsbesparelser som kan komme pasientene til gode. Så lenge den elektroniske kommunikasjonen kan skje på en trygg og sikker måte, vil det heller ikke være betenkeligheter ut fra hensynet til rettssikkerhet og konfidensialitet.

Kommunikasjon mellom pasient/pårørende og institusjon/offentlig organ

Eksempler på informasjon fra institusjon/offentlig organ til pasient/pårørende og institusjon/offentlig organ, er forhåndsvarsel og underretning om vedtak, og meddelelser fra kontrollkommisjon/fylkeslege i forbindelse med klage, se for eksempel forskrift 21. desember 2000 nr. 1408 om kontrollkommisjonens virksomhet §§ 2-4 tredje ledd og 2-5. Slik informasjon må kunne gis elektronisk, så fremt pasienten uttrykkelig har godkjent dette. Eksempler på informasjon som går motsatt vei kan være pasientens begjæring om opphør av tvungent vern (psykisk helsevernloven § 3-9) og klage på vedtak. Et annet eksempel er når pasientens nærmeste pårørende begjærer tvungent psykisk helsevern eller observasjon (§§ 3-6 og 3-7).

Kontrollkommisjonsforskriften § 1-9 krever at «meddelelser til pasienten skal skje i lukket brev til ham eller henne personlig». Hensynet bak bestemmelsen er at det her vil kunne være snakk om særlig sensitive opplysninger som ikke skal leses av andre enn pasienten selv. Bestemmelsen anses ikke å være til hinder for at slike meddelelser gis elektronisk, så fremt pasienten uttrykkelig samtykker til dette, og at konfidensialiteten er betryggende sikret. For å unngå rettsusikkerhet tar departementet likevel sikte på å endre denne forskriftsbestemmelsen.

Særlig om underskrift

Psykisk helsevernloven § 2-2 fjerde ledd krever at pasienten og den faglig ansvarlige for vedtak undertegner samtykkedokumentet. Underskriften skal dels tjene som en verifisering av dokumentets innhold, dels har det en aktsomhetsskjerpende funksjon. Prinsipielt bør det være i orden at underskriften skjer elektronisk. Forutsetningen er imidlertid at dette kan gjøres på en måte som sikrer underskriftenes autenticitet.

8 Barne- og familiedepartementet

8.1 Innledning

Barne- og familiedepartementet forvalter følgende lover:

Adopsjonsloven, angrerettloven (fra mai 2001), barnehageloven, barneloven, barneombudsloven, barnetrygdloven, barnevernloven (inkl. sosialtjenesteloven kapittel 9), ekteskapsloven, folketrygdloven (kap. 14 Ytelser ved fødsel og adopsjon), familievernkontorloven, forbrukertvistloven, gjeldsordningsloven, kontantstøtteloven, likestillingsloven, lov om anerkjennelse av utenlandske separasjoner og skilsmisser, lov om brudvigging i utlandet, lov om edle metaller, lov om merking av forbruksvarer (merkeloven), tidspartloven, markedsføringsloven, pakkereiseloven, partnerskapsloven, produktkontrollloven og åpningstidsloven.

I høringsnotat datert 10. januar 2001 gikk Barne- og familiedepartementet gjennom eget regelverk som inneholder begreper som skriftlighet, signatur, erklæring mv. Enkelte lover og forskrifter ble ikke diskutert i høringsnotatet fordi departementet la til grunn at de er teknologinøytrale. Etter en grundig gjennomgang fant departementet imidlertid bare grunn til å foreslå endringer i barneloven § 12, for å gjøre denne teknologinøytral.

Høringsnotatet ble sendt til følgende høringsinstanser: Statsministerens kontor, departementene, fylkesmennene, fylkeskommunene, fylkesnemdene for sosiale saker, kommunene, byfogdene i Oslo, Bergen, Trondheim og Stavanger, herred- og byrettene, unntatt i Oslo, Oslo skifterett, Norges lensmannslag, Kompetansesentrene for saksbehandling i gjeldsordningssaker, Eid lensmannskontor, Datatilsynet, Direktoratet for arbeidstilsynet, Konkurransetilsynet, Kredittilsynet, Produkt- og Elektrisitetstilsynet, Sjøfartsdirektoratet, Skattedirektoratet, Toll- og avgiftsdirektoratet, Styret for det industrielle rettsvern (Patentstyret), Rikstrygdeverket, Sivilombudsmannen, Forbrukerrådet, Forbrukerombudet, Markedsrådet, Statens institutt for forbruksforskning, Forbrukernes forsikringskontor, Barneombudet, Statens ungdoms- og adopsjonskontor, Juridisk fakultet ved Universitetene i Oslo, Bergen og Tromsø, Juridisk rådgivning for kvinner, Juss-buss, Jussformidlingen i Bergen, Jusshjelpen i Tromsø, Kommunenes sentralforbund (KS), Landsorganisasjonen i Norge (LO), Yrkesorganisasjonenes sentralforbund (YS), Akademikernes fellesorganisasjon (AF), Akademikerne, Handel og kontor (HK), Næringslivets hovedorganisasjon (NHO), Handels- og servicenæringenes hovedorganisasjon (HSH), Fellesorganisasjonen for barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere, Landsrådet for norske barne- og ungdomsorganisasjoner, Norsk fosterhjemforening, Barnevernjuridisk forum, Husbanken, Finansnæringens hovedorganisasjon, Sparebankforeningen i Norge, Norsk forleggerforening, Den norske reisebransjeforening, Norges eiendomsme-glerforbund, Norsk direkte markedsføringsforening, Norges markedsføringsforbund, Den norske advokatforening, Norges tekstilforbund, Teko landsfore-

ning, Tekstilgrossistenes forbund, Norsk postordreforening, Det norske Veritas, Norges båtbransjeforbund og Norges rederiforbund.

Barne- og familiedepartementet har mottatt 34 hørings svar, hvorav bl.a. Justisdepartementet, Nærings- og handelsdepartementet, Oslo skifterett og byskriverembete, Skattedirektoratet, Advokatforeningen og Statens ungdoms- og adopsjonskontor har avgitt realitetsuttalelse som gjelder Barne- og familiedepartementets regelverk.

Barne- og familiedepartementet hadde som utgangspunkt i sitt høringsnotat at regelverket som ikke var spesielt omtalt ikke er til hinder for elektronisk kommunikasjon eller elektronisk dokumenthåndtering. I de tilfeller hvor høringsinstansene stilte seg kritisk til dette, er spørsmålet særlig omtalt i proposisjonsteksten. I tilfeller hvor dette ikke er bemerket har departementet ikke mottatt motforestillinger til denne tolkningen, og legger derfor til grunn at regelverket er teknologinøytralt.

8.2 Regelverk som ikke foreslås endret i denne omgang

Lover som har implementert EU-direktiv og som er en del av EØS-avtalen anses som en del av EØS-regelverket. Slike lover gjør innholdet i EU-direktiver til norsk rett. Dersom direktiver legger hindringer i veien for elektronisk kommunikasjon, vil det ikke være mulig kun fra norsk side å endre lovene. Norge bør imidlertid så langt mulig tolke bestemmelsene på en slik måte at de ikke anses å være til hinder for elektronisk kommunikasjon.

8.2.1 Pakkereiseloven

Lov 25. august 1995 nr. 57 om pakkereiser. Loven bygger på EU-direktiv og det er i utgangspunktet uklart hvor langt direktivet går i å åpne for elektronisk kommunikasjon. Departementet har imidlertid i høringsnotatet likevel antatt følgende:

I følge § 5-3 kan erstatning likevel ikke kreves hvis «avlysningen skyldes at et antall påmeldte til pakkereisen er mindre enn det minimum som er angitt i avtalen, og kunden har fått skriftlig melding om dette innen den avtalte frist, eller ...»

Departementet har vist til at skriftlighetskravet i denne bestemmelsen skal ivareta hensynet til klarhet, bevissikring og varsling. Disse hensynene kan ivaretas ved elektronisk kommunikasjon og bestemmelsen anses teknologinøytral.

Når det gjelder tvisteløsning skal nemndas vedtak forkynnes for partene. Forkynningen foretas som postforkynning etter domstolloven § 163 a. Den som ikke er enige i nemndas vedtak, må ved stevning bringe saken inn for herreds- eller byretten.

Begrepet forkynnelse må antas å være et teknologinøytralt ord og kan også benyttes ved elektronisk forkynning. Hvordan begrepet «stevning» skal forstås når det gjelder elektronisk kommunikasjon, må bestemmes av Justisdepartementet.

Barne- og familiedepartementet mottok ingen motforestillinger under høringen til denne tolkingen av bestemmelsen.

8.2.2 Tidspartloven

Lov 13. juni 1997 nr. 37 om salg av tidsparter i fritidsbolig. Loven bygger på EU-direktiv og det er uklart hvor langt direktivet går i å åpne for elektronisk kommunikasjon.

Barne- og familiedepartementet mottok ingen kommentarer under høringen i tilknytning til tidspartloven.

8.3 Regelverk som allerede åpner for elektronisk kommunikasjon

8.3.1 Gjeldsordningsloven

I henhold til lov 17. juli 1992 nr. 99 om frivillig og tvungen gjeldsordning for privatpersoner § 2-1 skal det benyttes skjema fastsatt av departementet. Skjemaet inneholder krav om underskrift av søkeren ev. ektefelle/samboer. Begrepet skjema er teknologiavhengig og krav til underskrift kan løses elektronisk.

Barne- og familiedepartementet mottok ingen motforestillinger under høringen til denne tolkingen av loven, og legger derfor til grunn at gjeldsordningsloven ikke inneholder bestemmelser som er til hinder for elektronisk kommunikasjon eller dokumenthåndtering.

8.3.2 Åpningstidsloven

Begrepet «søknad» i lov 26. juni 1998 nr. 43 om åpningstider for utsalgssteder § 3 fjerde ledd og § 4 første ledd er teknologinøytralt.

Barne- og familiedepartementet mottok ingen motforestillinger under høringen til denne tolkingen av loven, og legger derfor til grunn at åpningstidsloven ikke inneholder bestemmelser som er til hinder for elektronisk kommunikasjon eller dokumenthåndtering.

8.3.3 Angrerettloven

Lov 21. desember 2000 nr. 105 om opplysningplikt og angrerett mv. ved fjernsalg og salg utenfor fast utsalgssted trådte i kraft 1. mai 2001. Loven legger til rette for at kommunikasjon kan skje elektronisk. For eksempel kan opplysningsplikten for den næringsdrivende før og ved avtaleinngåelse oppfylles elektronisk, jf. lovens §§ 7 og 9.

Barne- og familiedepartementet mottok ingen kommentarer under høringen til departementets tolking av loven, og legger derfor til grunn at angrerettloven ikke inneholder bestemmelser som er til hinder for elektronisk kommunikasjon eller dokumenthåndtering.

8.3.4 Markedsføringsloven

Lov 16. juni 1972 nr. 47 om kontroll med markedsføring og avtalevilkår. I henhold til § 15 plikter enhver å gi Markedsrådet eller Forbrukerombudet de opplysninger disse myndigheter krever for å kunne utføre sine gjøremål etter loven, herunder opplysninger som er nødvendige for om en vurdering er uriktig eller villedende. Opplysningene kan kreves gitt skriftlig eller muntlig innen en fastsatt frist. Bestemmelsen anses å åpne for elektronisk kommunikasjon.

Markedsrådet eller Forbrukerombudet kan i henhold til § 15 annet ledd foreta slik besiktigelse, herunder kreve utlevert dokumenter, gjenstander, vareprøver eller annet, som de finner påkrevet for å utføre sine gjøremål. Det kan i enkelte tilfeller være nødvendig at dokumentene er originale. I henhold til UNCITRALs modellov brukes begrepet original også ved elektronisk kommunikasjon så fremt visse hensyn oppfylles.

Barne- og familiedepartementet mottok ingen motforestillinger under høringen til tolkingen av markedsføringsloven, og legger derfor til grunn at loven ikke inneholder bestemmelser som er til hinder for elektronisk kommunikasjon eller dokumenthåndtering.

8.3.5 Forbrukertvistloven

I lov 28. april 1978 nr. 18 om behandling av forbrukertvister fant Barne- og familiedepartementet få bestemmelser som inneholder formkrav og som eventuelt kan være til hinder for elektronisk kommunikasjon.

Twist i forbrukerkjøp og tvist om håndtverkertjenester som ønskes behandlet av Forbrukertvistutvalget, må først bringes inn for Forbrukerrådet ved skriftlig begjæring av forbruker som er part i tvisten, jf. lovens § 4. Regelen er teknologinøytral. Det samme gjelder kravet om at enhver av partene gjennom Forbrukerrådet skriftlig kan begjære saken fremmet for Forbrukertvistutvalget i henhold til § 6.

I §§ 7, 8, 9, 10 og 11 brukes begrepene «forkynnes», «forkynnelse», «forkynning», «stevning» og «prosesskrift». Det er antatt at begrepet «forkynning» er teknologinøytralt. Hvordan begreper som «stevning» og «prosesskrift» skal forstås når det gjelder elektronisk kommunikasjon, må bestemmes av Justisdepartementet.

Barne- og familiedepartementet mottok ingen motforestillinger under høringen til denne tolkingen av bestemmelsen.

Departementet legger derfor til grunn at markedsføringsloven ikke inneholder bestemmelser som er til hinder for elektronisk kommunikasjon eller dokumenthåndtering.

8.3.6 Merkeloven

Lov 18. desember 1981 nr. 90 om merking av forbruksvarer mv. I henhold til § 3 a kan Kongen fastsette at ved postordresalg og lignende skal visse opplysninger også fremgå i tilbud, kataloger, annonser og annen markedsføring der varen frembys til salg eller leie, og det er forutsatt at kjøper inngår avtale eller foretar bestilling uten å ha sett varen. Bestemmelsen er teknologinøytral idet all markedsføring omfattes.

Barne- og familiedepartementet mottok ingen motforestillinger under høringen til denne tolkingen av bestemmelsen.

Departementet legger derfor til grunn at merkeloven ikke inneholder bestemmelser som er til hinder for elektronisk kommunikasjon eller dokumenthåndtering.

8.3.7 Barnevernloven

Ved gjennomgang av lov 17. juli 1992 nr. 100 om barneverntjenester fant Barne- og familiedepartementet svært få bestemmelser som inneholder såkalte formkrav som eventuelt kunne være til hinder for elektronisk kommunikasjon eller dokumenthåndtering. Det samme gjelder sosialtjenestelovens kapittel 9. Når det gjelder § 9-4 spesielt er denne bestemmelsen ivaretatt av Sosial- og helsedepartementet.

8.3.7.1 Barnevernloven § 4-26 fjerde ledd

I barnevernloven § 4-26 fjerde ledd stilles det krav til at barnets samtykke til opphold på institusjon skal være skriftlig og skal gis til institusjonsledelsen senest når oppholdet begynner. Barnet kan i tillegg samtykke til at vedkommende blir holdt tilbake på institusjonen i opptil tre uker regnet fra inntaket.

I høringsnotatet ble det vist til at formålet med skriftlighetskravet i barnevernloven § 4-26 fjerde ledd er at dokumentet bl.a. skal ha en klar, varig og tilgjengelig form som sikrer at barnet er klar over følgene av avgjørelsen sin. Bl.a. vil normalt ledelsen ved institusjonen og eventuelt en representant fra barneverntjenesten være til stede når barnet/ungdommen tar en slik avgjørelse.

Det ble videre påpekt i høringsnotatet at dokumentet vil være av sensitiv karakter. Det er derfor viktig at det håndteres på en slik måte at taushetsplikten og hensynet til personvernet blir ivaretatt. Dersom en åpner for at dokumentet kan opprettes elektronisk vil det være behov for å opprette nye rutiner for nettopp å ivareta også disse hensynene.

Ut fra dette la Barne- og familiedepartementet til grunn at en bør være forsiktig med å åpne for elektronisk kommunikasjon i forbindelse med samtykke ved opphold i barneverninstitusjon, men departementet foreslo ingen endring av bestemmelsen.

Under høringen var det kun *Justisdepartementet* og *Nærings- og handelsdepartementet* som hadde kommentarer til bestemmelsen. Begge var enige i Barne- og familiedepartementets vurderinger, men mener at det må presiseres i bestemmelsen at skriftlig samtykke kun kan gis på papir.

Etter Barne- og familiedepartementets vurderinger vil hensynet til klarhet, varighet, tilgjengelighet og varslingsfunksjon i utgangspunktet ivaretas ved bruk av elektronisk kommunikasjon. Departementet forutsetter imidlertid at det må foreligge sikker nok teknologi til at de nevnte hensyn samt taushetsplikten og personvernet ivaretas. I forhold til varslingsfunksjonen legger departementet vekt på viktigheten av en direkte kommunikasjon mellom institusjonen og barnet/ungdommen, slik at en er sikker på at barnet/ungdommen får den informasjon som vedkommende trenger for å kunne gi sitt samtykke. Videre er det viktig at det er barnets/ungdommens egen vilje som legges til grunn og at det ikke skjer kun på grunnlag av for eksempel press fra foreldre. Elektronisk kommunikasjon kan likestilles med papirbasert kommunikasjon, og kan erstatte denne. Imidlertid kan den ikke erstatte den direkte kommunikasjon som skjer mellom hjelpeapparatet og barnet/ungdommen. Departementet utelukker likevel ikke at det etter hvert vil bli teknisk og praktisk mulig for barnet/ungdommen å gi sitt skriftlige samtykke ved en såkalt «elektronisk signatur» som også ivaretar kravet til informert samtykke. Vi

anser det derfor som lite hensiktsmessig å ta inn i bestemmelsen et krav om at det skriftlige samtykket kun kan gis på papir.

Departementet legger til grunn at barnevernloven § 4-26 fjerde ledd ikke er til hinder for elektronisk kommunikasjon eller dokumenthåndtering, og opprettholder derfor sitt forslag om at bestemmelsen ikke bør endres.

8.3.7.2 Barnevernloven § 7-3 første ledd

I følge barnevernloven § 7-3 første ledd skal barneverntjenesten forberede saken før den oversendes fylkesnemnda for sosiale saker. Barneverntjenesten skal utarbeide forslag og gjøre rede for de omstendigheter som legges til grunn for det tiltak barneverntjenesten foreslår. Videre står det i bestemmelsen at «De *skriftlige* uttalelser og forklaringer som forslaget bygger på, skal vedlegges, og ...». Bruk av begrepet «skriftlig» i denne bestemmelsen står i motsetning til muntlig.

Departementet la til grunn i høringsnotatet at skriftlighetskravet i bestemmelsen ikke er til hinder for at barneverntjenesten kan sende dokumentene elektronisk til fylkesnemnda. Videre forutsatte departementet at dette bare kunne skje under forutsetning av at de teknologiske og praktiske løsningene ligger til rette slik at taushetsplikt og personvern hensyn blir ivaretatt.

Barne- og familiedepartementet mottok ingen motforestillinger under høringen til denne tolkningen av bestemmelsen.

Departementet legger derfor til grunn at barnevernloven § 7-3 første ledd ikke er til hinder for elektronisk kommunikasjon eller dokumenthåndtering og foreslår derfor ingen endring av bestemmelsen.

8.3.8 Barneombudsloven

I høringsnotatet la Barne- og familiedepartementet til grunn at lov 6. mars 1981 nr. 5 om barneombud ikke inneholder bestemmelser som er til hinder for elektronisk kommunikasjon eller dokumenthåndtering.

Barne- og familiedepartementet mottok ingen motforestillinger under høringen til denne tolkningen av loven.

Departementet legger derfor til grunn at barneombudsloven ikke inneholder bestemmelser som er til hinder for elektronisk kommunikasjon eller dokumenthåndtering.

8.3.9 Adopsjonsloven

I høringsnotatet la Barne- og familiedepartementet til grunn at lov 28. februar 1986 nr. 8 om adopsjon ikke inneholder bestemmelser som er til hinder for elektronisk kommunikasjon eller dokumenthåndtering.

Barne- og familiedepartementet mottok ingen motforestillinger under høringen til denne tolkningen av loven.

Departementet legger derfor til grunn at adopsjonsloven ikke inneholder bestemmelser som er til hinder for elektronisk kommunikasjon eller dokumenthåndtering.

8.3.10 Familievernkontorloven

I høringsnotatet la Barne- og familiedepartementet til grunn at lov 19. juni 1997 nr. 62 om familievernkontorer ikke inneholder bestemmelser som er til hinder for elektronisk kommunikasjon eller dokumenthåndtering.

Barne- og familiedepartementet mottok ingen motforestillinger under høringen til denne tolkningen av loven.

Departementet legger derfor til grunn at familievernkontorloven ikke inneholder bestemmelser som er til hinder for elektronisk kommunikasjon eller dokumenthåndtering.

8.3.11 Ekteskapsloven

Lov 4. juli 1991 nr 47 om ekteskap forvaltes både av Barne- og familiedepartementet og Justisdepartementet. Barne- og familiedepartementet har forvaltningsansvaret for lovens del I og III.

Ved gjennomgangen av ekteskapsloven har departementet funnet svært få eksplisitte hindringer mot elektronisk kommunikasjon. Selv om det etter departementets syn ikke foreligger formelle hindringer i loven, vil det foreligge flere praktiske hindringer. De praktiske hindringene vil i første rekke være at det i liten utstrekning foreligger elektronisk blankettmateriale, at elektroniske signaturer foreløpig ikke er vanlig i bruk og at det foreløpig er vanskelig å sende dokumentasjon i form av bekreftede attester mv. elektronisk. Barne- og familiedepartementet mener imidlertid at kravet om skriftlighet i ekteskapsloven del I og III, for eksempel i form av skriftlig erklæring på ære og samvittighet, som utgangspunkt er teknologinøytralt. Dette vil medføre at en skriftlig erklæring som er elektronisk signert og sendt, og som oppfyller de krav som stilles til sikkerhet for dette, vil oppfylle kravene til skriftlighet i ekteskapslovens del I og III.

8.3.11.1 Ekteskapsloven kapittel 2. Prøving av ekteskapsvilkårene

Ved prøving av ekteskapsvilkårene skal det framlegges dokumentasjon i form av offentlige dokumenter, f.eks. fødselsattest, skilsmissebevilling, oppholdstillatelse mv. Brudefolkene og forloverne skal også gi en skriftlig erklæring på ære og samvittighet. Prøvingen skjer på fastsatt blankett. Parten må videre godtgjøre at boet i et evt. tidligere ekteskap eller registrerte partnerskap er overlatt skifteretten til behandling, eller legge fram erklæring fra den tidligere ektefellen. Loven oppstiller ikke krav om hvordan dette skal godtgjøres. Normalt avgis skriftlig erklæring på fastsatt blankett eller det presenteres dokumentasjon i form av offentlig dokument. Brudefolk som vil inngå ekteskap for en annen vigsler, får attest for at det ikke er noe til hinder for at ekteskapet blir inngått. Prøvingsattest utstedes på fastsatt blankett.

Barne- og familiedepartementet kan ikke se at det foreligger noen formelle hindringer i loven i forbindelse med prøvingen av ekteskapsvilkårene.

Dersom partene skal inngå ekteskap i utlandet, skal ekteskapsattest med originalsignatur legaliseres i Utenriksdepartementet eller hos fylkesmannen. Dette følger bl.a. av avtaler med andre land og er ikke lovfestet. Internasjonale avtaler er regelverk som ikke «forvaltes» av Norge. Eventuelle endringer eller tillegg i slikt regelverk kan normalt ikke gjøres av Norge alene. Barne- og

familiedepartementet legger derfor til grunn at ordningen med legalisering av ekteskapsattester for bruk i utlandet fortsetter på samme måte som i dag.

8.3.11.2 Ekteskapsloven kapittel 5. Behandling av saker om oppløsning av ekteskap og separasjon

Ekteskapsloven § 29 oppstiller krav om underretning ved forkynning. Spørsmålet om forkynning skal kunne skje elektronisk reguleres av regelverket om forkynning og ikke av ekteskapsloven. Begrepet forkynning må antas være et teknologinøytralt ord og kan også omfatte elektronisk forkynning. Det vil imidlertid være behov for å endre gjeldende bestemmelser om forkynning, slik at bestemmelsene regulerer når og hvordan elektronisk forkynning skal kunne skje. Barne- og familiedepartementet legger til grunn at Justisdepartementet kommer til å følge opp regelverket om forkynning, og at det ikke er behov for lovendring i ekteskapsloven på dette området.

8.3.11.3 Ekteskapsloven kapittel 16. Retten til bidrag og ektefellepensjon

Dersom partene ikke er enige om det skal betales ektefellebidrag, kan hver av dem kreve at det avgjøres av domstolen. Dersom begge parter ønsker det, kan spørsmålet isteden avgjøres av bidragsfogden. Krav som fremmes for domstolen følger prosesslovgivningen og saker som fremmes administrativt behandles etter forvaltningslovens regler. Barne- og familiedepartementet legger til grunn at Justisdepartementet vurderer de nødvendige endringer i forvaltningsloven og prosesslovgivningen.

8.3.12 Partnerskapsloven

Barne- og familiedepartementet kan ikke se at lov 30. april 1993 nr. 40 om partnerskap inneholder hindringer mot elektronisk kommunikasjon. Ingen høringsinstanser har uttalt seg om dette, og departementet legger til grunn av loven er teknologinøytral.

8.3.13 Kontantstøtteloven

Lov 26. juni 1998 nr. 41 om kontantstøtte til småbarnsforeldre inneholder i § 14 krav om at begjæring om kontantstøtte framsettes skriftlig for trygdekontoret. En søknad skal inneholde relevante opplysninger for å kunne realitetsbehandles, og opplysninger om hvem som har sendt søknaden. Det kan også være relevant å vite når den kom frem. Skriftlig saksbehandling er en forutsetning for å realisere retten til innsyn. En søknad på papir, med eventuelle vedlegg, som sendes per brev fyller disse hensynene. Disse hensynene vil normalt også kunne oppfylles ved elektronisk kommunikasjon. Ved bruk av elektronisk signatur kan man knytte avsender til opplysningene (skape sikkerhet for *hvem* som sendte opplysningene) og sikre at opplysningene ikke endres underveis til mottaker (innholdsintegritet). En kan også sikre notoritet om *når* dokumentet kom frem ved bruk av logg (tidsstempling). Begrepet «søknad» er teknologiuavhengig og må ikke endres for å åpne for elektronisk kommunikasjon.

Departementet legger til grunn at loven her er teknologinøytral, og at det ikke er behov for endring. Når det gjelder den praktiske tilretteleggingen, må dette sees i sammenheng med andre saker som behandles av trygdeetaten.

8.3.14 Forslag til lov om barnetrygd

Ot. prp. nr. 57 (2000-2001) med forslag til lov om barnetrygd har regler om kravsfremsettelse på blankett fastsatt av Rikstrygdeverket og opplysningsplikt bl.a. ved presentasjon av attester. Det er forutsatt at saksbehandlingen skal skje etter forvaltningslovens regler. Departementet mener at lovteksten slik den er foreslått i proposisjonen er teknologinøytral, men at det forutsetter en praktisk tilrettelegging for at elektronisk kravsfremsettelse i realiteten skal kunne gjennomføres, bl.a. ved utforming av elektroniske blanketter. Dette må sees i sammenheng med andre saker som behandles av trygdeetaten.

8.4 Regelverk som foreslås endret

8.4.1 Barneloven

Ved gjennomgangen av lov 8. april 1981 nr 7 om barn og foreldre har departementet funnet svært få bestemmelser som hindrer elektronisk kommunikasjon. På samme måte som for ekteskapsloven, er hindringene som oppstår i første rekke av praktisk karakter. Forutsatt at elektroniske blanketter lages, og det eksisterer et system for elektronisk signatur, er utgangspunktet at barnelovens regler om skriftlighet må anses som teknologinøytrale, med unntak av §§ 4 og 12.

8.4.1.1 Barneloven kapittel 1. Nokre føresegner i samband med fødselen

Når et barn er født skal legen eller jordmoren sende melding til folkeregistret. Krav om bruk av fastsatte blanketter følger av forskrift 25. oktober 1982 om melding av fødsler, erkjennelse av farskap og melding om valg av navn. Forskriften er hjemlet i lov om folkeregistrering og fastsatt av Skattedirektoratet, og hører således inn under Finansdepartementets område.

Barneloven § 4 om erkjennelse av farskap har følgende innhold: Faren skal erkjenne farskapet skriftlig enten i fødselsmeldingen eller ved personlig frammøte for folkeregistret, bidragsfogden, fylkestyngdekontoet, dommeren osv. (bokstav a, b, c, d og e). Erkjennelse etter dette leddet gjelder bare når barnets mor har godtatt den skriftlig, eller den er gitt av den mannen som moren har oppgitt som far. Erkjennelse kan videre gis i form av påtegning på farskapsforelegg. Er den som vil erkjenne farskapet under 18 år, må de som har foreldreansvaret for ham også undertegne erkjennelsen.

Erkjennelse av farskap gjøres på fastsatt blankett og rent praktisk kreves personlig frammøte dersom farskapet skal erkjennes i fødselsmeldingen. Loven oppstiller krav om personlig frammøte dersom farskap skal erkjennes for myndigheter nevnt i bokstav a til e.

Barne- og familiedepartementet kan ikke se noe stort behov for at erkjennelse av farskap skal kunne gjøres elektronisk. Det er en rekke offentlige instanser som kan ta imot en farskapserkjennelse. Skulle det være umulig for den oppgitte far å møte opp personlig for å erkjenne farskapet, kan trygdeetaten utferdige farskapsforelegg dersom vilkårene for dette er oppfylt. Det er ikke noe vilkår om personlig frammøte for å undertegne et farskapsforelegg. Under omtalen av loven § 12 går departementet inn for at farskapsforelegg skal kunne sendes elektronisk. Vi mener derfor at dette ivaretar den gruppen som ikke har mulighet til å møte opp på sykehuset ved fødselen, hos folkere-

gisteret, hos trygdekontoret folkeregisteret eller hos dommeren. Barne- og familiedepartementet skrev i høringsnotatet at det ut fra farskapserkjennelsens karakter ikke er noe stort behov for at dette skal kunne gjøres elektronisk, og foreslo ingen endringer i barneloven § 4.

Skattedirektoratet har i sin høringsuttalelse påpekt behovet for at farskapserkjennelsen kan overleveres folkeregisteret på en effektiv måte. Skattedirektoratet har begynt å se på mulighetene for elektronisk innrapportering av meldinger til folkeregisteret. For at opplysninger om far skal bli oppdatert så fort som mulig, er det ønskelig at også farskapserkjennelsen skal kunne innrapporteres elektronisk. Hensikten er å kunne effektivisere meldingsgangen for disse slik at flest mulig farskap kan registreres kort tid etter at barnet er født. Målet er at erkjennelsen skal kunne sendes fra sykehuset sammen med fødselsmeldingen, slik at opplysninger om barnets far kan registreres i løpet av ett til to døgn etter at barnet er født. På denne måten vil man motvirke at barnet blir stående folkeregistrert uten opplysninger om far. Skattedirektoratet avsluttet sin høringsuttalelse med å henstille til Barne- og familiedepartementet om å foreslå en endring i barneloven § 4 slik at bestemmelsen blir teknologinøytral. Barne- og familiedepartementet stiller seg positivt til Skattedirektoratets målsettinger mht. effektiv formidling av fødselsmelding og farskapserkjennelse. Departementet mener imidlertid at de vesentlige hindringene for elektronisk kommunikasjon her ligger i forskrift 25. oktober 1982 om melding av fødsler, erkjennelse av farskap og melding om valg av navn. Forskriften krever flere steder bruk av fastsatt blankett som består av en original og tre kopier. Barne- og familiedepartementet kan ikke se at reglene for hvordan farskapserkjennelse kan mottas i barneloven § 4 er til hinder for en slik elektroniske forsendelse som Skattedirektoratet ønsker. Det er imidlertid nødvendig med vesentlige endringer i fødselsforskriften for at slik elektronisk forsendelse skal kunne skje.

Barne- og familiedepartementet fastholder sitt opprinnelige standpunkt om at det ikke er behov for elektronisk kommunikasjon ved erkjennelse av farskap, ettersom loven oppstiller krav om at faren er fysisk tilstede ved folkeregisteret, bidragsfogden, fylkestyngdekontoret osv. Det kan trolig etter hvert bli teknisk og praktisk mulig for fedre å erkjenne farskapet ved elektronisk signatur i fødselsmeldingen eller ved personlig frammøte for folkeregisteret, bidragsfogden, fylkestyngdekontoret, dommeren osv. Departementet kan ikke se at barneloven, slik den i dag er utformet med krav til skriftlighet, er til hinder for dette. Barneloven § 4 foreslås dermed opprettholdt som i dag, slik at det fremdeles stilles krav til personlig frammøte, men ikke nødvendigvis krav om signatur på papir.

8.4.1.2 Barneloven kapittel 3. Oppgåvene til tilskotsfuten og fylkeskontoret i trygdeetaten i farskapssaker

Har den som er oppgitt som far ikke erkjent farskapet men fylkestyngdekontoret finner det trolig at han er faren, skal det skrives ut farskapsforelegg. I praksis er farskapsforelegg utformet som en blankett fra Rikstrygdeverket. Det er ikke noe krav om frammøte, og den oppgitte faren kan vedta forelegget og returnere det til fylkestyngdekontoret i posten.

I følge barneloven § 12 skal farskapsforelegget sendes til den oppgitte faren i rekommandert brev, slik at loven inneholder en ufravikelig regel om forsendelsesmåte.

Rekommandert brev er i likhet med verdibrev en form for forsikring. Avsender får kvittering ved innlevering, og mottaker må kvittere for å hente brevet. Når brevet skal sendes fra offentlig forvaltning til en privatperson, vil det være behov for å få kvittering for at brevet er mottatt. En måte å få kvittering for at meldingen er mottatt, er at mottaker sender svar til avsender om at han har mottatt meldingen. Her kan det stilles krav om at avsender også benytter seg av en elektronisk signatur for å sikre at det er rette vedkommende som har mottatt brevet. Dersom avsender ikke får slikt svar, må han sende brevet som rekommandert per post. Eventuelt bør forvaltningen, før den sender en elektronisk melding «rekommandert», innhente tillatelse fra mottaker for at meldingen kan sendes elektronisk.

Ut fra en naturlig språklig forståelse av «rekommandert brev» er begrepet ikke teknologinøytralt. Dersom man ønsker å åpne for at brev også kan sendes elektronisk må lovteksten justeres.

Barne- og familiedepartementet gikk i høringsbrevet inn for å endre barneloven § 12 slik at farskapsforelegger skal sendes»i rekommandert brev *eller på annen påviselig måte.*»

Justisdepartementet har i sin høringsuttalelse påpekt følgende om forslaget til endring i barneloven:

«Justisdepartementet er usikker på om dette er en hensiktsmessig ordlyd. Formuleringen er upresis og lite klargjørende med hensyn til adgangen til å sende slike meldinger elektronisk. En alternativ ordlyd kan for eksempel være «eller ved bruk av elektronisk kommunikasjon dersom det er nytta ein betryggande metode for å sikre at førelegget er mottatt.» På denne måten viser man at det kreves bruk av elektronisk signatur eller liknende for at slike meldinger kan sendes elektronisk. Man åpner heller ikke opp for at andre metoder som kan oppfattes som «påviselige» benyttes. Hensynet til rettssikkerhet og retts tekniske hensyn taler etter Justisdepartementets oppfatning for en slik presisering.»

Barne- og familiedepartementet slutter seg til Justisdepartementets vurdering, og foreslår at barneloven § 12 tredje ledd endres slik at farskapsforelegget skal sendes «i rekommandert brev *eller ved bruk av elektronisk kommunikasjon dersom det er nytta ein betryggande metode for å sikre at førelegget er mottatt.*»

8.4.1.3 Barneloven kapittel 5. Foreldreansvaret og kvar barnet skal bu fast

Avtale om foreldreansvar må sendes til folkeregisteret for å være gyldig. Det er ikke noe krav i loven om at fastsatt blankett benyttes, forutsatt at alle nødvendige opplysninger blir meldt, og at begge parter signerer avtalen. Departementet kan ikke se at det foreligger hindringer mot at slik avtale med elektroniske signaturer sendes folkeregisteret elektronisk.

8.4.1.4 Barneloven kapittel 7. Fostringsplikt

Dersom partene ikke er enige om bidragsspørsmålet, kan hver av dem kreve at det avgjøres av bidragsfogden (trygdekontoret). Det er også i enkelte tilfeller mulig å få bidrag fastsatt av domstolen. Krav som fremmes for domstolen følger prosesslovgivningen. Det er ikke særregler i barneloven som Barne- og familiedepartementet ser behov for å endre. Departementet legger til grunn at Justisdepartementet vurderer de nødvendige endringer i prosesslovgivningen. Det samme gjelder for saker som fremmes administrativt, og som behandles etter forvaltningslovens regler. Når det gjelder den praktiske tilretteleggingen, må dette sees i sammenheng med andre saker som behandles av trygdeetaten.

9 Arbeids- og administrasjonsdepartementet

9.1 Innledning

Departementet sendte 15. januar 2001 ut et høringsnotat til følgende høringsinstanser:

- Departementene
- Aetat
- Akademikerne
- Akademikernes Fellesorganisasjon
- Arbeidsdirektoratet
- Arbeidsretten
- Begravelsesbyråenes Forening - Norge
- Datatilsynet
- Den Norske Advokatforening
- Den norske dommerforening
- Den norske lægeforening
- Den norske tannlegeforening
- Direktoratet for arbeidstilsynet
- Direktoratet for brann- og eksplosjonsvern
- ESSO Norge AS v/jur.kontor
- Finansieringsselskapenes Forening
- Forbrukerrådet, Forbrukerombudet
- Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon
- Huseiernes Landsforbund
- Kommunenes Sentralforbund
- Landsorganisasjonen i Norge
- Leieboerforeningen i Oslo LO v/juridisk avdeling
- Norges Bedriftsforbund
- Norges Huseierforbund
- Norsk Hydro
- Norsk Lærerlag
- Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO)
- Oljedirektoratet
- Riksmeklingsmannens kontor
- Shell AS Norske v/jur.kontor
- Statens arbeidsmiljøinstitutt STAMI
- Statens pensjonskasse
- Statoil v/jur.kontor
- Trondheim Leieboerforening
- Yrkesorganisasjonens Sentralforbund

Høringsfristen ble satt til 01.03.01. Det kom inn 24 uttalelser. Merknader i høringsuttalelsene som knytter seg til de konkrete endringsforslagene vil bli omtalt under drøftingen av de bestemmelsene som uttalelsene berører.

9.2 Regelverk som ikke foreslås endret i denne omgang

9.2.1 Pågående prosjekter

Departementet har vurdert mesteparten av sitt regelverk med henblikk på eventuelle endringer for at regelverket skal likestille elektronisk kommunikasjon med papirkommunikasjon der det ikke er spesielle hensyn som taler mot dette. Vurderingen har ikke omfattet regelverk innenfor områder der det er planlagt eller pågår arbeid med å revidere regelverket. På Arbeids- og administrasjonsdepartementets område gjelder dette:

Lov 11. juni 1993 nr. 65 om konkurranse i ervervsvirksomhet (konkurranseloven) med forskrifter.

Ved kgl. res. 23. november 1999 ble det oppnevnt et lovutvalg som har fått som mandat å foreta en fullstendig revisjon av konkurranselovgivningen.

Lov 4. februar 1977 nr. 4 om arbeidervern og arbeidsmiljø (arbeidsmiljøloven) §§ 58 A og 61 mv.

Arbeidsmiljøloven §§ 58 A og 61 mv. inneholder særlige prosessregler i tilknytning til tvister om henholdsvis lovligheten av midlertidig tilsetting og sakligheten av oppsigelse. I denne forbindelse er det oppstilt visse dokumentasjonskrav som kan tenkes å ikke tilfredsstille kravet om teknologinøytralitet.

I og med at gjennomgang av prosesslovgivningen generelt er holdt utenfor eRegelprosjektet i denne omgang og vil bli gjennomført som et eget prosjekt senere, anser departementet det mest hensiktsmessig å utsette gjennomgang av arbeidsmiljølovens prosessregler og i stedet foreta denne i sammenheng med gjennomgangen av den øvrige prosesslovgivningen.

Lov 21. mai 1971 nr 47 om brannfarlige varer samt væsker og gasser under trykk, lov 14. juni 1974 nr 39 om eksplosive varer og lov 5. juni 1987 nr 26 om brannvern

Det skal i løpet av våren 2001 fremmes en Ot.prp. med forslag om å samle disse tre lovene i en ny lov om brann- og eksplosjonsvern. Lovforslaget baseres på NOU 1999:4 (ny lov om brann og eksplosjonsvern) og er planlagt satt i kraft fra 1. januar 2002. Den nye loven skal ikke inneholde hindringer for elektronisk kommunikasjon, men anerkjenne både papirbasert og elektronisk kommunikasjon på samme vilkår. Forskriftene gitt med hjemmel i de tre lovene blir gjennomgått i forbindelse med lovarbeidet. I denne sammenheng fjernes også de eventuelle hindringer for elektronisk kommunikasjon som foreligger i dag. Forskriftsendringene skal tre i kraft fra samme tid som den nye loven.

9.3 Regelverk som allerede åpner for elektronisk kommunikasjon

9.3.1 Innledning

I kartleggingsfasen gikk Arbeids- og administrasjonsdepartementet gjennom alt det øvrige regelverk under departementets ansvarsområde. Det ble avdek-

ket at mesteparten av regelverket allerede åpner for elektronisk kommunikasjon. Departementet anser det ikke nødvendig med noen særskilt presisering av dette i de aktuelle lovene. Dette ble det orientert om i høringsbrevet av 15. januar 2001. Det kom ikke særskilte innvendinger fra høringsinstansene.

I høringsbrevet omtalte likevel departementet visse lov- og forskriftsbestemmelser med ord og uttrykk hvor det hadde budt på en viss tvil om elektronisk kommunikasjon kunne anvendes. Dette gjaldt:

Lov 11. juni 1993 nr. 66 om pristiltak (pristiltaksloven) § 3

I henhold til pristiltaksloven § 3 plikter enhver å gi kontrollmyndighetene etter bestemmelsen de opplysninger og de dokumenter disse myndighetene krever for å utføre sine gjøremål etter loven. Opplysninger kan kreves skriftlig eller muntlig. Det ble konkludert med at verken dokumentbegrepet eller skriftlighetskravet i seg selv stenger for elektronisk kommunikasjon. Av bevis hensyn kan det imidlertid være nødvendig at dokumenter som utleveres er originale, f. eks. en faktura som verifisering av en innkjøpspris. Skal dokumentet overføres elektronisk forutsetter det i så fall at det finnes utstyr og systemer som gjør at det etter fremsendelse kan karakteriseres som originalt, eller har samme bevisverdi.

Lov 7. juli 1967 nr. 13 om husleieregulering m.v. for boliger §§ 10 og 11.

Husleie for førkrigsboliger i Trondheim og Oslo er regulert. Den regulerte leien kalles høyeste lovlige leie. I tillegg til høyeste lovlige leie kan utleier etter §§ 10 og 11 i noen grad «kreve» vederlag av leietaker for utgifter han har hatt til vedlikehold. Det må ikke «reises krav om» betaling av tillegg til leien før leieren har «fått oppgave» over utleiers utgifter. Selve uttrykksmåten i bestemmelsen er teknologinøytral. Da både det å sende og motta et pengekrav gir rettsvirkninger for avsender og mottaker kan det imidlertid være grunn til å kreve at betalingsoppfordring og dokumentasjon for berettigelsen av pengekravet bare kan kommuniseres elektronisk hvis leier og utleier har eksplisitt avtale om elektronisk kommunikasjon.

Lov 27. juni 1947 nr. 9 om tiltak til å fremme sysselsetting §§ 12, 13 og 14

Her er begrepet «melding» brukt flere ganger. Departementet tolker dette begrep slik at det ikke er til hinder for elektronisk kommunikasjon og at det derfor ikke anses nødvendig å gjøre endringer i disse bestemmelsene.

Lov 28. februar 1997 nr. 19 om folketrygd § 4-8

Her fremgår det at en arbeidssøker må melde seg til Aetat for å ha rett til dagpenger. Denne bestemmelsen må forstås slik at den ikke hindrer elektronisk kommunikasjon.

Lov 4. februar 1977 nr. 4 om arbeidervern og arbeidsmiljø (arbeidsmiljøloven)

Arbeidsmiljøloven med forskrifter inneholder i en rekke bestemmelser krav om at det skal inngås skriftlig avtale eller utarbeides andre skriftlige dokumenter. I noen tilfeller er det presisert at dokumentet skal være underskrevet av en eller flere parter. Skriftlighetskravet i dette regelverket er, med unntak av

noen få bestemmelser som er beskrevet særskilt i proposisjonen, ikke knyttet opp mot noen nærmere form, og er etter departementets oppfatning å oppfatte som teknologinøytralt. Også kravet om signatur vurderes å være teknologinøytralt, i og med at det innen kort tid vil bli mulig å anvende elektronisk signatur i tilknytning til elektroniske dokumenter.

Utover det som er særlig redegjort for i proposisjonen inneholder ikke arbeidsmiljøloven med tilhørende forskrifter bestemmelser som anses å være til hinder for elektronisk kommunikasjon.

Lov 14. desember 1973 nr 61 om statsgaranti for lønnskrav ved konkurs m.v.

Det er forskjellige bestemmelser i forskriften til lønnsgarantiloven om søknader og fremleggelsen av disse fra arbeidstaker og bostyrer som stiller krav om signatur. Blant annet stilles det krav om at arbeidstaker skal underskrive sin lånesøknad. Videre stilles det krav om at bostyrer med sin underskrift går god for de opplysninger som oppgis om boet. Kravet om signatur vurderes å være teknologinøytralt, i og med at det innen kort tid vil bli mulig å anvende elektronisk signatur i tilknytning til elektroniske dokumenter. Departementet anser det derfor ikke nødvendig å foreslå endringer på dette området.

Det kom ikke særskilte innvendinger fra høringsinstansene på disse vurderinger.

9.3.2 EØS-regelverk

Mulige hindringer for elektronisk kommunikasjon i lover og forskrifter som gjennomfører EØS-regelverk er kartlagt, men ikke vurdert fjernet, da det ikke er aktuelt med en ensidig norsk endring av slike bestemmelser.

9.4 Regelverk som hindrer elektronisk kommunikasjon, men som ikke skal endres

Man har identifisert to bestemmelser som hindrer elektronisk kommunikasjon, men hvor departementet har funnet at det ikke er hensiktsmessig å åpne for slik kommunikasjon. Det gjelder lov 4. februar 1977 om arbeidsvern og arbeidsmiljø § 57 og lov 28. februar 1997 om folketrygd §4-8

9.4.1 Lov av 4. februar 1977 nr. 4 om arbeidervern og arbeidsmiljø (arbeidsmiljøloven) § 57 nr 2

Etter § 57 nr 2 skal oppsigelse fra arbeidsgiverens side skje skriftlig, og leveres personlig til arbeidstaker eller sendes i rekommandert brev. Denne bestemmelsen åpner etter sin ordlyd ikke for at en oppsigelse kan skje elektronisk. Bestemmelsens formål er å sikre at oppsigelsen kommer frem til rette vedkommende og at det i ettertid skal kunne påvises når oppsigelsen ble motatt. Vi legger til grunn at slik bekreftelse også vil kunne oppnås ved bruk av elektronisk kommunikasjon.

Kravet om personlig overlevering eller rekommandert sending har imidlertid også den funksjon at arbeidsgiver får tid og anledning til å tenke seg om før oppsigelse gis, noe som kan bidra til å forhindre overilte og lite gjennomtenkte oppsigelser. Etter departementets oppfatning er det grunn til å frykte at terskelen for å gi en ikke grundig nok gjennomtenkt oppsigelse vil kunne

bli lavere dersom arbeidsgiver med et tastetrykk kunne sende oppsigelse til en ansatt per e-post. Det vises også til at en oppsigelse er et budskap som er av en meget «alvorsfylt» karakter på grunn av de konsekvenser dette vanligvis vil innebære for arbeidstakeren. Det å motta oppsigelse vil av den grunn kunne oppleves som en stor følelsesmessig belastning. Et budskap av denne art bør derfor av hensyn til arbeidstakeren gis i en form som er forenlig med alvoret i budskapet. Etter hvert som bruk av elektronisk kommunikasjon blir mer vanlig og kommunikasjonsformene utvikles, kan det tenkes at e-post eller lignende ordninger i større grad vil bli å anse som anvendelig også for formidling av denne typen budskap. Foreløpig anser departementet imidlertid ikke elektronisk kommunikasjon som egnet til formidling av oppsigelse av en arbeidstaker. Etter departementets mening er de ovennevnte hensynene så tungtveiende at kravet om personlig overlevering til arbeidstaker eller oversendelse ved rekommandert brev bør opprettholdes.

9.4.2 Lov 28. februar 1997 nr. 19 om folketrygd § 4-8 tredje ledd

Det fremgår her at Aetat kan bestemme at et medlem skal møte utenom fastsatte meldingsdager. I § 4-20 i samme lov er det videre gitt hjemmel til å ilegge sanksjoner dersom medlemmet etter innkalling unnlater å møte til konferanse. Formålet med disse bestemmelsene er at Aetat skal kunne følge opp medlemmene som mottar dagpenger ut over det som er mulig gjennom skriftlig kommunikasjon og kommunikasjon pr. telefon. Dette formålet kan derfor ikke oppfylles ved elektronisk kommunikasjon som skjer skriftlig. Departementet ønsker å opprettholde Aetats mulighet til å innkalle medlemmer til konferanse, og vil derfor ikke foreslå endringer i disse bestemmelsene.

Det er i høringsomgangen ikke kommet motforestillinger mot disse vurderinger.

9.5 Regelverk som foreslås endret

9.5.1 Lov 4. februar 1977 nr. 4 om arbeidervern og arbeidsmiljø (Arbeidsmiljøloven)

9.5.1.1 Høringsforslaget

Etter arbeidsmiljøloven § 58 A nr 3 har en arbeidstaker som har vært midlertidig tilsatt i mer enn ett år krav på skriftlig varsel om tidspunktet for fratreden senest en måned før fratredelsestidspunktet. På samme måte som ved oppsigelse etter § 57 nr 2 skal varselet skje skriftlig, og leveres personlig til arbeidstaker eller sendes i rekommandert brev. Unnlatelse av å gi varsel medfører at arbeidsgiver ikke kan kreve fratreden før en måned etter at varsel er gitt. I likhet med § 57 nr 2 åpner denne bestemmelsen etter sin ordlyd ikke for at en oppsigelse kan skje elektronisk.

I motsetning til en oppsigelse innebærer imidlertid et slikt varsel ikke i seg selv opphør av eller noen formell endring av et arbeidsforhold. Varselet har kun til formål å orientere/påminne arbeidstakeren om et fratredelsestidspunkt som er avtalt på forhånd. De argumenter som kan anføres mot å legge til rette for bruk av elektronisk kommunikasjon ved oppsigelse av en arbeidstaker er derfor ikke like relevante i dette tilfellet. Arbeids- og administrasjons-

departementet foreslo derfor at det skulle åpnes for bruk av elektronisk kommunikasjon ved varsel til arbeidstakeren etter arbeidsmiljøloven § 58 A nr 3.

Det ble lagt frem følgende forslag til § 58 A nr 3 nytt tredje og fjerde punktum: «Slikt varsel skal leveres til arbeidstakeren personlig, sendes i rekommandert brev til arbeidstakerens oppgitte adresse *eller tilsendes arbeidstakeren på annen påviselig måte. Denne bestemmelsen er ikke til hinder for at varsel kan sendes elektronisk.*»

9.5.1.2 Høringsinstansenes merknader

Justisdepartementet slutter seg til at det er behov for en uttrykkelig fremheving av adgangen til å bruke elektronisk kommunikasjon i relasjon til § 58 A nr 3, men er usikker på om uttrykksmåten «på annen påviselig måte» er tjenlig. Departementet mener formuleringen er upresis og lite klargjørende med hensyn til hvilke andre påviselige fremgangsmåter enn de som er konkret angitt som kan benyttes. Justisdepartementet antar at en utvidelse av bestemmelsen bør knyttes konkret til bruk av elektronisk kommunikasjon, og at vilkårene for bruk av slik kommunikasjon bør fremgå av loven. Det bør uttales i loven at det skal benyttes en betryggende metode for å sikre at underretningen er mottatt. Dermed gjøres det klart at det kreves bruk av elektronisk signatur eller lignende for at slike meldinger skal kunne sendes elektronisk med rettslig virkning. Hensynet til rettsikkerhet samt rettstekniske hensyn taler for en slik presisering.

Utover dette er det ikke kommet kommentarer til forslaget i høringsrunden.

9.5.1.3 Departementets vurdering og forslag til endringer

Departementet er enig i Justisdepartementets vurderinger når det gjelder forslaget til § 58 A nr 3 nytt tredje og fjerde punktum i arbeidsmiljøloven. På denne bakgrunn har departementet endret forslaget slik at nr 3 nytt fjerde punktum i høringsutkastet bortfaller, og at nr 3 tredje punktum endres til å lyde:

«Slikt varsel skal leveres til arbeidstakeren personlig eller sendes i rekommandert brev til arbeidstakerens oppgitte adresse *eller ved bruk av elektronisk kommunikasjon dersom det er benyttet en betryggende metode for å sikre at varselet er mottatt.*»

9.5.2 Lov av 18. juli 1958 nr. 2 om offentlige tjenestetvister (tjenestetvistloven)

9.5.2.1 Høringsforslaget

I lov om offentlige tjenestetvister av 18. juli 1958 nr. 2 (tjenestetvistloven) er det tre bestemmelser som nå foreslås endret for å legge til rette for elektronisk kommunikasjon. Dette gjelder § 6 som flere steder inneholder krav om rekommandert brev, § 11 med krav om at avskrift av tariffavtale skal sendes Riksmeglingsmannen og § 12 med krav om rekommandert brev.

Departementet foreslod at det på steder i bestemmelsene hvor loven idag krever rekommandert brev, tilføyes et innskudd om at krav, melding, varsel e.l. også kan sendes på annen påviselig måte. Dette likestiller rekommandert

brev og elektronisk melding såfremt denne sendes med nødvendig grad av notoritet. Avsenderen kan således velge mellom de to måter som lovteksten åpner for.

Der hvor loven krever at avskrift av en tariffavtale skal sendes, foreslos det at et tillegg settes inn som direkte åpner for i stedet å sende elektronisk versjon av tariffavtalen. Disse to måtene å sende over tariffavtalen på, blir dermed likestilt. Det ble foreslått at de aktuelle bestemmelser skulle gis følgende ordlyd:

§ 6.

1. Når en forhandlingsberettiget organisasjon krever opptatt forhandlinger, skal den fremsette sine krav i rekommandert brev *eller på annen påviselig måte* til det departement eller den myndighet som vedkommende tjenestemenn administrativt hører under, når kravene gjelder tjenestemenn under et enkelt departement.

Vedkommende organisasjon skal samtidig med at kravene fremsettes, sende gjenpart av disse i rekommandert brev *eller på annen påviselig måte til det departement som statens lønnsaker hører under.*

Gjelder de fremsatte krav også tjenestemenn i andre forhandlingsberettigede organisasjoner, skal disse organisasjoner i rekommandert brev eller på annen påviselig måte varsles av det departement som statens lønnsaker hører under.

2. Krav som gjelder tjenestemenn under flere departementer, fremsettes av vedkommende hovedsammenslutning overfor Kongen i rekommandert brev *eller på annen påviselig måte til det departement som statens lønnsaker hører under. Angår kravene også tjenestemenn i andre hovedsammenslutninger, skal departementet varsle disse i rekommandert brev eller på annen påviselig måte.*

En hovedsammenslutning kan fremsette sine krav også overfor det departement som statens lønnsaker hører under, selv om kravene bare gjelder et enkelt departement.

3. Landsomfattende tjenestemannsorganisasjon av lærere i folkeskolen og framhaldsskolen kan fremsette sine krav i rekommandert brev *eller på annen påviselig måte* overfor det departement som statens lønnsaker hører under, såfremt organisasjonen har over 10 000 medlemmer og representerer minst halvparten av folkeskole- og framhaldsskolelærerne i landet.

4. Når staten ønsker opptatt forhandlinger, skal vedkommende hovedsammenslutning eller forhandlingsberettigede organisasjon ved rekommandert brev *eller på annen påviselig måte* underrettes om dette.

§ 11.

Ved tariffavtale forstår denne lov en skriftlig avtale mellom staten på den ene side og en hovedsammenslutning, tjenestemannsorganisasjon eller en annen organisasjon som nevnt i § 3 på den annen side om lønns- og arbeidsvilkår. En hovedtariffavtale er en tariffavtale om generelle lønns- og arbeidsvilkår. En særavtale er en tariffavtale om lønns- og arbeidsvilkår som ikke omfattes av en hovedtariffavtale. Innen en uke etter at en tariffavtale er underskrevet, skal den registreres i det departement som statens lønnsaker hører under. Avskrift

eller elektronisk versjon av tariffavtalen sendes innen 2 uker etter nevnte tidspunkt til riksmeglingsmannen.

§ 12.

En tariffavtale skal inneholde bestemmelse om når den trer i kraft. Den skal gjelde for tre år fra ikrafttredelsen hvis ikke annen utløpstid er fastsatt i avtalen. Den fornyes for et år ad gangen hvis den ikke blir lovlig sagt opp.

Oppsigelsesfristen er 3 måneder hvis ikke annet er bestemt i avtalen. Oppsigelsen skal gis skriftlig og sendes i rekommandert brev *eller på annen påviselig måte*. Gjenpart sendes samtidig i rekommandert brev *eller på annen påviselig måte* til det departement som statens lønssaker hører under.

9.5.2.2 Høringsinstansenes merknader

Justisdepartementet har i forbindelse med høringen uttalt seg om rekommandert brev og uttalt at det er usikkert om uttrykksmåten «på annen påviselig måte», som var benyttet i høringsforslaget, er formålstjenlig. Det sies videre i brev av 7. mars 2001:

«Formuleringen er upresis og lite klargjørende med hensyn til hvilke andre eventuelle påviselige fremgangsmåter som kan benyttes. Justisdepartementet antar at en utvidelse av bestemmelsen bør knyttes til bruk av elektronisk kommunikasjon, og at vilkårene for bruk av slik kommunikasjon bør fremkomme i loven. Det bør sies i loven at det skal benyttes en betryggende metode for å sikre at underretningen er mottatt. Dermed gjøres det klart at det kreves bruk av elektronisk signatur eller liknende for at slike meldinger skal kunne sendes elektronisk med rettslig virkning. Hensyn til rettssikkerhet samt retts tekniske hensyn taler for en slik presisering. Dette bør klargjøres ytterligere i forarbeidene. Nøyer man seg med en slik presisering i stedet for å vise til «annen påviselig måte», unngår man også at det åpnes for andre måter som påstås å være «påviselige». Justisdepartementet foreslår følgende tillegg til annet punktum:

«eller ved bruk av elektronisk kommunikasjon dersom det er benyttet en betryggende metode for å sikre at varselet er mottatt.»

Tjenestetvistloven: Merknadene ovenfor med hensyn til å åpne for bruk av elektronisk kommunikasjon ved siden av rekommandert brev knytter seg også til AADs forslag til endringer av tjenestetvistloven §§ 6 og 12. I og med at det er en rekke krav til bruk av rekommandert brev i § 6, kan det være hensiktsmessig å klargjøre adgangen til bruk av elektronisk kommunikasjon i et eget ledd.»

9.5.2.3 Departementets vurdering

Departementet er for så vidt enig i Justisdepartementets vurderinger med hensyn til bruken av uttrykket «annen påviselig måte» og foreslår at der hvor bestemmelser i loven i dag krever rekommandert brev, presiseres det i eget punkt eller ledd at krav, melding, varsel e.l. også kan sendes ved bruk av elektronisk kommunikasjon dersom det er benyttet en betryggende metode for å sikre at varselet er mottatt. Dette likestiller rekommandert brev og elektronisk melding såfremt denne sendes med nødvendig grad av notoritet. Avsenderen kan således velge mellom de to måter som lovteksten åpner for.

Der hvor loven krever at avskrift av en tariffavtale skal sendes, foreslås det at et tillegg settes inn som direkte åpner for i stedet å sende elektronisk versjon av tariffavtalen. Disse to måtene å sende over tariffavtalen på, blir dermed likestilt.

10 Finansdepartementet

10.1 Innledning

Finansdepartementet (i kapittel 10 også omtalt kun som departementet) følger opp eRegelprosjektets målsetting om å gi elektronisk kommunikasjon samme rettsvirkninger som tradisjonell papirbasert kommunikasjon. Regler som ikke legger til rette for bruk av elektroniske dokumenter eller som på annen måte favoriserer papirdokumenter må begrunnes særskilt. Departementet ser muligheter for store forenklinger og besparelser, både for publikum og myndighetene.

Det foreslås her endringer i ni lover på finansmarkedsområdet. Formålet med forslagene er dels å fjerne hindringer for bruk av elektronisk kommunikasjon mellom parter innenfor både privat og offentlig sektor. Dels innebærer forslagene en klargjøring av krav til papirbasert kommunikasjon. Forslagene bygger på et høringsnotat og høringsinstansenes merknader. I høringsnotatet ble det også foreslått forskriftsendringer. Disse behandles ikke her. I høringsnotatet ble også en del lovregler som ikke ble foreslått endret, drøftet. Lovregler som ikke foreslås endret, drøftes imidlertid som hovedregel ikke her. Departementet har i denne sammenheng lagt til grunn at elektronisk kommunikasjon i utgangspunktet vil være anvendelig, men kun under forutsetning av at øvrige vilkår i lovgivningen er oppfylt og at den elektroniske kommunikasjon kan foregå på en slik måte at bestemmelsens formål blir ivaretatt. Det vises til nærmere drøftelse i kapittel 10.1.3.3.

Det følgende er en gjennomgang av høringsnotatet, høringsinstansenes merknader og departementets vurdering. Det redegjøres også kort for skatte, avgifts, og tollområdet og for økonomireglementet, hvor det ikke foreslås endringer.

10.1.1 Skatte-, toll- og avgiftsområdet:

På skatte-, toll- og avgiftsområdet har det over lang tid vært en målsetting å ta i bruk ny teknologi i kombinasjon med nødvendige regelverksendringer og organisatoriske tilpasninger så raskt som mulig. Saksbehandlingen skal i så stor grad som mulig være elektronisk og automatisert. Finansdepartementet har allerede gjennomført et betydelig arbeid for å legge til rette for elektronisk kommunikasjon. Samtidig ser departementet fortsatt muligheter for store forenklinger og besparelser, både for publikum og myndighetene.

Skatteetaten og toll- og avgiftsetaten har omfattende kommunikasjon med de fleste fysiske og juridiske personer i landet. Blant annet ble det behandlet ca. 3,6 millioner selvangivelser for personlige skattytere og selskaper i 1999. Videre er det etter merverdiavgiftsreformen anslagsvis 225 000 merverdiavgiftspliktige som leverer omsetningsoppgaver 6 ganger årlig eller årsterminoppgaver. Arbeidsgivere skal også levere oppgaver for arbeidsgiveravgift og forskuddstrekk 6 ganger i året. Vi vil også nevne den svært store mengden grunnlagsdata (over 3 millioner dataopplysninger) som ligningsmyndighe-

tene mottar fra tredjemenn og som benyttes ved ligningen, blant annet ved forhåndsutfylt selvangivelse. I tillegg kommer et betydelig antall andre oppgaver innenfor skatte-, toll- og avgiftsområdet.

Kommunikasjonen har tradisjonelt sett vært papirbasert, og fremdeles er dette den vanligste formen for kommunikasjon med skatteetaten. Papirbasert kommunikasjon vil eksistere som et alternativ til elektronisk kommunikasjon også i fremtiden.

Finansdepartementet har gått gjennom svært omfattende regelverk og utarbeidet en oversikt over bestemmelser i lover, forskrifter og instruksjoner som kan være til hinder for elektronisk kommunikasjon.

Finansdepartementet er av den oppfatning at endringene innen skatte-, toll- og avgiftssektoren vil gi en viktig signaleffekt for økt bruk av elektronisk kommunikasjon. Det er derfor viktig at endringene som gjennomføres på dette feltet er tilstrekkelig kvalitetssikret. Ikke minst er dette viktig på grunn av de strenge sanksjonene som er knyttet til mangelfull, uriktig eller forsinket rapportering til skatte-, toll og avgiftsmyndighetene. Finansdepartementet anser det som avgjørende at det ikke er fare for at publikum blir stilt dårligere, verken faktisk eller rettslig, som følge av de systemer for elektronisk kommunikasjon som skatte-, toll- og avgiftsmyndighetene tilbyr. Etatenes omfattende kommunikasjon med publikum innebærer ekstra utfordringer med hensyn til systemer, rutiner og brukerstøtte for elektronisk kommunikasjon.

I lys av ovennevnte er det viktig å presisere at det så langt ikke er regelverket som har vært til hinder for elektronisk kommunikasjon, men snarere tekniske løsninger, systemer og rutiner. Det skjer derfor en gradvis utvidelse av området for adgang til elektronisk kommunikasjon på skatte-, toll- og avgiftsområdet. Finansdepartementet har prioritert å legge til rette for elektronisk kommunikasjon på de viktigste områdene først. Det arbeides imidlertid kontinuerlig med utvikling av tekniske løsninger og systemer på andre områder.

På tollområdet er det innført et elektronisk system for utveksling av dokumenter mellom næringslivet og toll- og avgiftsetaten, TVINN. Systemet gjelder for deklarerer av varer ved innførsel eller utførsel. TVINN-innførsel ble tatt i bruk i 1988 og ble satt i drift på landsbasis fra 1. januar 1992. TVINN-utførsel har vært i drift siden mars 1992. Alle som deklarerer varer ved innførsel eller utførsel kan benytte seg av systemet. I dag overføres 95% av alle deklarasjoner fra deklarant til toll- og avgiftsetaten via systemet.

TVINN-Internett, en sterkt forenklet fortollingsløsning med fortolling av varer direkte via internett, ble satt i drift 1. desember 1999 for privatpersoner som skulle fortolle postordresendinger med verdi under 200 kroner. Finansdepartementet opphevet ordningen med merverdiavgift på postordrevarer fra utlandet med verdi under 200 kroner fra 1. mars 2001. Samtidig har Finansdepartementet bedt Toll- og avgiftsdirektoratet utarbeide forslag til sikre, effektive og forbrukervennlige rutiner for fortolling av postsendinger til privatpersoner. Det tas sikte på at det nye systemet vil kunne gjelde for alle speditorer og omfatte varer med verdi over 200 kroner.

Tollvesenet har deltatt i et EU-prosjekt for å optimalisere rutinene ved transport av varer over landegrensene. Saksbehandlingen er basert på 24-timers åpningstid og skal bidra til at papirdokumentasjon bortfaller ved at informasjon utveksles elektronisk mellom avsender/transportør/mottaker og

tollvesen. Løsningen startet 4. september 2000 og vil bli videreutviklet i perioden 2001-2004.

På særavgiftenes område er man i ferd med å gjennomgå systemene for innrapportering av avgiftsopplysninger. Det tas sikte på at det skal legges til rette for elektronisk innrapportering av opplysninger, en løsning som allerede eksisterer for vrakmeldinger.

På skatteområdet har det fra og med inntektsåret 1997 vært prøvedrift for levering av forhåndsutfylt selvangivelse for personlige skattytere over internett. Ved lov av 15. desember 2000 nr. 92 ble det gitt regler for en permanent ordning, derunder hjemmel til å gi forskrift om elektronisk levering og elektronisk signatur.

Det pågår videre et prøveprosjekt for system for ligning av næringsdrivende hvor det legges opp til elektronisk overlevering av selvangivelse med alle pliktige vedlegg etter ligningsloven § 4-4 samt selskapsoppgave etter § 4-9. Proveprosjektet vil bli utvidet i forbindelse med ligningen for inntektsåret 2000.

Skatteetaten mottar grunnlagsdata fra tredjemenn på maskinlesbart medium. Disse opplysningene benyttes blant annet som grunnlag for utarbeidelsen av den forhåndsfylte selvangivelsen. Det arbeides med å forenkle innleveringen.

På merverdiavgiftsområdet har det vært gjennomført prøvedrift med elektronisk overlevering av omsetningsoppgaver i Akershus og Buskerud. Fra 1. mars 2001 gjelder ordningen for alle merverdiavgiftspliktige i hele landet.

Finansdepartementet vil også nevne at man fra 1. mars 2001 åpnet for online elektronisk betaling av en rekke av de viktigste skatte-, toll- og avgiftskravene. Dette gjelder først og fremst forskuddsskatt, forhåndsskatt, restsatt og annen utlignet skatt og oppgjør for skattetrekk samt merverdiavgift, toll og årsavgift for motorvogn. Fra 1. juni er det åpnet for off-line elektronisk betaling.

Foruten de nevnte større, pågående prosjekter tilbys en rekke internettjenester, herunder informasjon og nedlasting av skjemaer og beregningsprogram. Dette tilbudet skal utvides. Skattedirektoratet og Toll- og avgiftsdirektoratet arbeider for å realisere en døgnåpen forvaltning med bruk av informasjonsteknologi.

Etatens saksbehandlingssystemer legger rammer for elektronisk samhandling med publikum. Det er viktig at det lages sammenhengende løsninger ved at saksbehandlingssystemene moderniseres og at det legges til rette for elektronisk saksbehandling. På Finansdepartementets område er det satt i gang flere store IT-utviklingsprosjekter for elektronisk, automatisert saksbehandling. For skatteetatens vedkommende er system for ligning av næringsdrivende (SLN), system for merverdiavgift (MVA3) og system for skatteoppkreving (SKARP) de mest omfattende og høyest prioriterte IT-satsingene i årene framover. Finansdepartementet planlegger å gjennomføre et forprosjekt for modernisering av tollekspedisjonssystem ved import og eksport (TVINN) i løpet av 2001.

Finansdepartementet har ambisjon om å legge til rette for elektronisk kommunikasjon på de fleste områder fremover. Departementet anser det som mest hensiktsmessig at det utredes hvordan man skal innføre elektronisk

kommunikasjon på gjenstående områder før man eventuelt foreslår de nødvendige lovendringene. Det tas sikte på at en slik utredning skal foreligge i løpet av sommeren 2001. På bakgrunn av det som fremkommer i denne utredningen, kan det utarbeides en fremdriftsplan hvor hensynet til alle berørte parter er ivarettatt.

For ytterligere informasjon vises det til etatenes og departementets hjemmesider: <http://www.skatteetaten.no>, <http://www.toll.no> og <http://www.finans.dep.no>.

10.1.2 Økonomiregelverket for staten

Finansdepartementet likestilte ved rundskriv av 29. juni 2001 elektronisk samhandling mellom to parter med tilsvarende samhandling på papir på virkeområdet for Økonomireglementet for staten (jf. rundskriv R-7/2001). Dette medfører også at det ikke er noe til hinder for at dokumenter som er mottatt elektronisk, kan behandles elektronisk internt i virksomheten.

Disse endringene innarbeides nå i bestemmelsene i Funksjonelle krav til økonomiforvaltningen i staten, som fastsettes av Finansdepartementet med hjemmel i Økonomireglementet. Endringene i Funksjonelle krav vedrørende elektronisk samhandling skjer som del av en bredere revisjon av dette regelverket, og gis virkning fra 1. september 2001.

10.1.3 Finansmarkedsområdet

10.1.3.1 Høringsnotatet

Finansdepartementet sendte 20. april 2001 ut et høringsnotat om eRegelprosjektet på Finansmarkedsområdet. Finansmarkedsområdet omfatter bla. områdene bank, finans, forsikring, børs, verdipapir, regnskap, revisjon, eiendomsmegling og Enhetsregisteret. Høringsnotatet var utarbeidet på bakgrunn av forslag fra Kredittilsynet og inneholdt forslag både til lov- og forskriftsendringer. Høringsfristen ble satt til 8. juni 2001. Finansdepartementet mottok merknader fra 25 høringsinstanser, mens 16 høringsinstanser uttalte at de ikke hadde merknader. 49 høringsinstanser svarte ikke.

Høringsnotatet omtalte bestemmelser i lover og forskrifter som enten representerte et unødig hinder for elektronisk kommunikasjon ¹²⁾ eller hvor det kunne være tvil om dette. Dette medførte at også regelverk som ikke ble foreslått endret ble underlagt en bred vurdering og omtale. Av de bestemmelser som ikke ble foreslått endret ble det etter en fortolkning lagt til grunn de enten ikke var til hinder for elektronisk kommunikasjon, eller at de var til hinder og at det var ønskelig å opprettholde dette hinderet slik at det fremdeles var krav om papirbasert kommunikasjon. Det ble videre avgrenset mot regelverk hvor det for tiden pågår arbeid med endringer.

Resultatet av redegjørelsen i høringsnotatet om hvilke bestemmelser som antas å være til hinder for elektronisk kommunikasjon og hvilke bestemmelser som åpner for dette var at få unødige hindringer ble identifisert på Finansmarkedsområdet. Etter dette ble det kun fremmet forslag om endring i 17 lovbestemmelser, 20 forskriftsbestemmelser og 2 skjemaer.

¹²⁾ Begrepet er omtalt innledningsvis i kapittel 2.2.1.

I en rekke bestemmelser la departementet til grunn at det ikke forelå en hindring for elektronisk kommunikasjon. Departementet la til grunn at det normalt ikke vil være noe behov for å presisere dette i lovteksten. Det kan lett lede til uklarhet og inkonsekvens dersom det skapes en forventning om at bruk av elektronisk kommunikasjon forutsetter en uttrykkelig hjemmel. Dette vil neppe være i overensstemmelse med eRegelprosjektets formål. Departementet foreslo derfor i høringsnotatet bare i svært begrenset grad å ta inn presiseringer om at elektronisk kommunikasjon er tillatt. Videre ble en del bestemmelser som etter departementets vurdering etter dagens teknologi forutsatte papir, heller ikke foreslått endret. Begrunnelsen for dette var at det ikke ble ansett nødvendig. Videre ønsket en ikke fra departementets side å bidra til å skape rettslige hindringer for at man i fremtiden kunne ta i bruk andre og nye, alternative løsninger til papir.

10.1.3.2 Høringsinstansenes merknader

Følgende høringsinstanser har gitt merknader til høringsnotatet:

- Barne- og familiedepartementet
- Bedriftsforbundet
- Brønnøysundregistrene
- Datatilsynet
- Den norske Advokatforening
- Den norske Revisorforening
- Finansieringsselskapenes forening
- Finansnæringens Hovedorganisasjon
- Forbrukerrådet
- Justis- og politidepartementet
- Kredittilsynet
- Landslaget for Regnskapskonsulenter
- Norges Bank
- Norges Kommunerevisorforbund
- Norges Rederiforbund
- Nærings- og handelsdepartementet
- Posten Norge BA
- Samferdselsdepartementet
- Skattedirektoratet
- Sosial- og helsedepartementet
- Sparebankforeningen i Norge
- Verdipapirfondenes Forening
- Verdipapirsentralen
- ZebSign
- ØKOKRIM

Følgende høringsinstanser har ikke hatt merknader til høringsnotatet:

- Akademikerne
- Akademikernes Fellesorganisasjon
- Aksjesparerforeningen i Norge
- AktuarKonsulenters Forum
- Arbeids- og administrasjonsdepartementet
- Banklovkommisjonen
- David Forsikring

- De selvstendige kommunale pensjonskasser
- Den Norske Aktuarforening
- Det juridiske Fakultet, Universitetet i Bergen
- Det juridiske Fakultet, Universitetet i Oslo
- Det juridiske Fakultet, Universitetet i Tromsø
- Finansforbundet
- Fiskeridepartementet
- Folketrygdfondet
- Forbrukerombudet
- Forsvarsdepartementet
- Handels- og Servicenæringenes Hovedorganisasjon
- Handelsbanken Liv
- Handelshøyskolen BI
- Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet
- Kommunal- og regionaldepartementet
- Kommunenes Sentralforbund
- Konkurransetilsynet
- Kulturdepartementet
- Landbruksdepartementet
- Landsorganisasjonen i Norge
- Likestillingsombudet
- Miljøverndepartementet
- Nord Pool ASA
- Norges Autoriserte Regnskapsføreres Forening
- Norges Bondelag
- Norges Eiendomsmeglerforbund
- Norges Fondsmeglerforbund
- Norges Handelshøyskole
- Norges Ingeniørorganisasjon
- Norges Juristforbund
- Norges Kooperative Landsforening
- Norges Skatterevisorers Landsforening
- Norsk Bedriftsforbund
- Norsk Helse- og Sosialforbund
- Norsk Investorforum
- Norsk Oppgjørssentral
- Norsk Tillitsmann AS
- Norske Boligbyggelags Landsforbund
- Norske Finansanalytikerers Forening
- Norske Finansmegleres Forening
- Norske Forsikringsmegleres Forening
- Norske Kredittopplysningsbyråers Forening
- Norske Liv AS
- Norske Pensjonskassers Forening
- Næringslivets Hovedorganisasjon
- Olje- og energidepartementet
- Oslo Børs
- Postbanken
- Regjeringsadvokaten
- Riksadvokaten
- Riksrevisjonen
- Rikstrygdeverket

- Sjøassurandørenes Centralforening
- Skatterevisorenes Forening
- Statistisk sentralbyrå
- Stortingets Ombudsmann for forvaltningen
- Utenriksdepartementet
- Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund

Høringsinstansene stiller seg generelt positivt til departementets arbeid med å fjerne unødige rettslige hindringer for elektronisk kommunikasjon. Flere høringsinstanser har imidlertid en del merknader av mer generell karakter om fremgangsmåte, begrepsbruk osv. Flere tar opp behovet for større klarhet og forutsigbarhet, noen kommenterer også spørsmålet om det bør henvises til lov om elektronisk signatur. Spørsmålet om det må stilles krav til et uttrykkelig samtykke fra forbruker for å ta i bruk elektronisk kommunikasjon blir også berørt. Disse merknadene blir gjengitt her.

Flere høringsinstanser etterlyser større klarhet og forutsigbarhet i lovgivningen.

Finansnæringens Hovedorganisasjon (heretter FNH) og *Sparebankforeningen* uttaler om dette at:

«Ellers mener vi generelt at lov-/forskriftsbestemmelsene klarere bør gi uttrykk for om elektronisk kommunikasjon kan benyttes eller ikke. Vi viser konkret til at det i høringsnotatets kapittel 3.2 er samlet lovbestemmelser der departementet i innledningen til kapittelet sier det er grunn til tvil om elektronisk kommunikasjon kan benyttes. Selv om departementet etter drøftinger bare «antar» at bestemmelsene ikke hindrer elektronisk kommunikasjon, foreslås det likevel ikke å endre de aktuelle lover/forskrifter for å klargjøre dette spørsmålet. Vi vil hevde at det for flere av bestemmelsene som er samlet i høringsnotatet kapittel 3.3 - der departementet har listet opp bestemmelser som de mener er til hinder for elektronisk kommunikasjon - også vil kunne reises tvil om lovene/forskriftene åpner eller hindrer bruk av elektronisk kommunikasjon. [...] Vi mener derfor at det beste ville være å ha et klart lovbestemt utgangspunkt om at elektronisk kommunikasjon kan benyttes, med mindre lov/forskrift bestemmer at dette likevel ikke kan skje.»

Norges Rederiforbund uttaler om behovet for klarhet og forutsigbarhet at:

«Det er viktig at adgangen til bruk av elektronisk kommunikasjon er helt klar. Vi ser det i utgangspunktet som ønskelig med færrest mulig unntak, selv om vi også ser at det er områder hvor det ikke er naturlig å likestille elektronisk kommunikasjon med tradisjonell kommunikasjon.

Den fremgangsmåte som Finansdepartementet har valgt innebærer at man ønsker å regulere adgangen til elektronisk kommunikasjon i hver enkelt regel. Med hensyn til viktigheten av et klart og brukervennlig regelverk er vi sterkt i tvil om denne fremgangsmåten vil være den beste. Vi frykter at dette vil føre til en rekke uklarheter i lovverket, noe som vil være uheldige for brukerne. I tillegg vil det gjøre regelverket uforholdsmessig omfattende og kasuistisk hvilket ikke er i overensstemmelse med moderne lovgivningstradisjon.

Vi er derfor generelt av den oppfatning at lovforskriftsbestemmelsene klarere bør gi uttrykk for om elektronisk kommunikasjon kan benyttes eller ikke. Vi viser konkret til at det i høringsnotatets kapittel 3.2

er samlet lovbestemmelser der departementet i innledningen til kapitlet sier det er grunn til tvil om elektronisk kommunikasjon kan benyttes. Selv om departementet etter drøftinger bare «antar» at bestemmelsene ikke hindrer elektronisk kommunikasjon, foreslås det likevel ikke å endre de aktuelle lover/forskrifter for å klargjøre dette spørsmålet. Vi finner det lite tilfredsstillende at lovbrukerne må forholde seg til «lovforarbeidene» der departementet uttaler om de «antar» at elektronisk kommunikasjon kan benyttes.

Vi mener videre at det for flere av bestemmelsene som er samlet i høringsnotatet kapittel 3.3 - der departementet har listet opp bestemmelser som de mener er til hinder for elektronisk kommunikasjon - også vil kunne reises tvil om lovene/forskriftene åpner eller hindrer bruk av elektronisk kommunikasjon.»

Norges Rederiforbund stiller etter dette spørsmålet om det ikke vil være mest hensiktsmessig med en egen lov om elektronisk kommunikasjon?

«For brukerne av regelverket vil rettstilstanden med den fremgangsmåten som departementet her har valgt i mange tilfeller måtte fremstå som uklar. Det vil ikke på en enkel måte være mulig å forholde seg til hvorvidt elektronisk kommunikasjon i tilknytning til den aktuelle bestemmelse oppfyller kravene til skriftlighet o.l. Vi frykter at dette vil føre til en rekke uklarheter i lovverket. Vi viser her også til at andre departement innenfor sine respektive ansvarsområder har valgt samme lovgivningsteknikk. Man er derfor i ferd med å få en meget omfattende og pragmatisk regulering.

Vi mener derfor at det beste ville være å ha et klart lovbestemt utgangspunkt om at elektronisk kommunikasjon kan benyttes, med mindre lov/forskrift bestemmer at dette likevel ikke kan skje. Dette kan i tillegg kombineres med at det åpnes for adgang for Kongen til å gjøre unntak i enkelttilfeller der dette er særskilt begrunnet.

I de tilfeller hvor man ønsker å opprettholde kravet til tradisjonell kommunikasjon e.l., kan dette inntas spesielt og eksplisitt i den enkelte bestemmelse. Dette vil gjøre tilfellene der bruk av tradisjonell kommunikasjon er nødvendig langt mer tilgjengelig for brukerne. Det vil etter vårt syn sikre en større grad av klarhet og forutsigbarhet i tilknytning til regelverket.»

Enkelte høringsinstanser drøfter hvorvidt det bør henvises til lov om elektronisk signatur for å oppnå den ønskede klarhet og forutberegnelighet.

Verdipapirfondenes Forening uttaler i forbindelse med utarbeidelse av prospekt for verdipapirfond at en henvisning til lov om elektronisk signatur vil klargjøre hvilket krav som stilles til en underskrift.

ZebSign er enig i at man bør benytte henvisninger til lov om elektronisk signatur i lover og forskrifter. *Posten* slutter seg til denne vurderingen, og uttaler at:

«En slik henvisning vil kunne redusere usikkerhet mhp. hva myndighetene anser som tilstrekkelig ifm. elektronisk kommunikasjon. Med hensyn til senere vedlikehold av lover og forskrifter, blir det kun i loven om elektronisk signatur man behøver å gjøre eventuelle oppdateringer.»

Advokatforeningens lovutvalg uttaler vedrørende hensiktsmessigheten av å henvise til lov om elektronisk signatur, og uttaler om dette at:

«Utvalgets utgangspunkt er at det rent lovteknisk, for de lover og forskrifter departementet nevner, vil være en fordel å innta en presiserende henvisning til lov om elektronisk signatur.

Ved en konkret henvisning fjernes eventuell tvil om det kan benyttes elektronisk signatur eller ikke. I og med at lov om elektronisk signatur legger opp til ulike typer av elektronisk signatur vil en direkte henvisning også sikre at den riktige signaturen blir benyttet.

Dersom de angjeldende lover og forskrifter ikke inntar de nødvendige presiseringer vil det oppstå spørsmål om hvilken form for signatur som vil tilfredsstillere lovens krav. Å fjerne en slik usikkerhet er etter utvalgets mening et tungtveiende argument for å innta presiseringen direkte i loven. Dersom presiseringene ikke inntas i lov eller forskrift vil domstolenes praksis og sedvane måtte avklare spørsmålet om hvilke elektroniske signaturer som tilfredsstiller lovens krav.

Selv om utvalget er av den oppfatning at det rent lovteknisk er en fordel med presiserende henvisninger ønsker utvalget å peke på at det finnes hensyn som taler mot direkte henvisninger til lov om elektronisk signatur. Dette gjelder først og fremst behovet for mest mulig teknologinøytrale regler. Utvalget er derfor av den oppfatning at det kun er for avansert elektronisk signatur og/eller kvalifisert elektronisk signatur at en presisering er påkrevet.

Med mindre man i enkelte tilfelle faktisk ønsker å binde seg til en bestemt teknologi, for eksempel bruk av papir og/eller bruk av elektronisk signatur, bør reglene utformes teknologinøytralt. For det tilfelle hvor det er tilstrekkelig med elektronisk kommunikasjon uten strenge krav til autentisering, f.eks. hvor det er tilstrekkelig med elektronisk signatur, jf. lov om elektronisk signatur § 3 nr. 1, er det neppe nødvendig å innta presiseringer. Loven og/eller forskriften holdes følgelig teknologinøytral for disse tilfellene.

Generelt er det altså to hensyn som bør søkes ivaretatt i forbindelse med lovrevisjonen, og disse kan som belyst ovenfor tidvis være motstridende:

- i. Reglene bør være klarest mulig, dvs. etterlate minst mulig tvil om hvorvidt elektronisk kommunikasjon oppfyller lovens/forskriftens krav.
- ii. Reglene bør være mest mulig teknologinøytrale.

På bakgrunn av de to generelle hensynene som er stilt opp ovenfor, mener utvalget at regler som er teknologinøytrale ved at det ikke spesifikt henvises til en bestemt teknologi (for eksempel papir) som krever at noe skal «varsles», «dokumenteres», «oppbevares» eller lignende ikke bør innta slike henvisninger. Dette er typisk lover og forskrifter hvor elektronisk fremsendelse og eller representasjon skal likestilles med papirbasert, men hvor krav til autentisering ikke nødvendiggjør avansert elektronisk signatur og/eller kvalifisert elektronisk signatur.

Regler som derimot allerede indikerer bruk av en bestemt teknologi (stort sett papir) for å sikre en rettighet og/eller med sikkerhet autentisere avsender eller liknende, mener utvalget bør endres slik at det fremgår at også elektroniske teknologier kan benyttes. Dette vil typisk gjelde regler som inneholder påbud om bruk av papir og/eller papirbasert signatur, hvor departementet må ta stilling om avansert elektronisk signatur og/eller kvalifisert elektronisk signatur tilfredsstiller lovens krav på samme måte som papirbasert kommunikasjon. Eksempler på dette er regler som krever «underskrift» eller at noe skal være «skriftlig».

Nærings- og handelsdepartementet (heretter NHD) er den eneste av høringsinstansene som foreslår en annen løsning enn å henvise til lov om elektronisk signatur, og uttaler at:

«I flere av lovendringsforslagene benyttes begrepet elektronisk signatur, jfr lov om elektronisk signatur § 3 nr. 2 eller 3. Vi har overfor øvrige departementer som har valgt samme formulering anbefalt at verken begrepet eller henvisningen til lov om elektronisk signatur benyttes. Justisdepartementet foreslo samme begrep i flere av lovendringsforslagene som ble presentert i høringsbrevet fra 15. januar i år. Etter høringsrunden har Justisdepartementet gått bort fra dette, men har alternativt beholdt begrepet i panteloven § 3-17 og i kredittkjøpsloven i ny § 3 a. Det vises til utkast til fellesproposisjon der begrepet elektronisk signatur er foreslått erstattet med for eksempel «benyttet en betryggende metode for å autentisere avsender.»

I vårt brev av 25. mai i år påpeker vi følgende til Justisdepartementet når det gjelder bruke av begrepet elektronisk signatur:

«Vi mener at man som utgangspunkt ikke bør vise til lov om elektronisk signatur. Begrunnelsen for dette er flere, bl.a. finnes det andre måter å sikre avsenders identitet på enn å bruke en elektronisk signatur. Slik sikring kan for eksempel skje ved autentisering, der avsender overfor mottaker identifiserer seg, men at det ikke skjer en «signering» av den melding som sendes elektronisk. Dessuten vil det sannsynligvis i fremtiden finnes andre måter å sikre avsenders identitet og ev. dokumentets integritet på enn ved bruk av elektronisk/ digital signatur. På bakgrunn av dette mener vi at det er bedre å angi de hensyn som man ønsker å ivareta i lovteksten, for eksempel at man skal bruke teknikker som benytter en betryggende måte for autentisering.»

Så langt Nærings- og handelsdepartementet kjenner til vil Justisdepartementet konkludere med at «elektronisk signatur» tas ut av alle lovforslagene. Vi anbefaler derfor at Finansdepartementet gjør det samme.»

Enkelte høringsinstanser er opptatt av hvilke skranker partene selv skal være i stand til å sette for å begrense uønsket bruk av elektronisk kommunikasjon, og foreslår i denne sammenheng krav om uttrykkelig samtykke i forbrukerforhold.

Forbrukerrådet mener at bruken av elektronisk kommunikasjon skal være en rett, og ikke en plikt for den enkelte, og at det skal være et vilkår for elektronisk kommunikasjon med en forbruker at forbrukeren gir sitt uttrykkelige samtykke til dette på forhånd.

FNH og Sparebankforeningen synes noe reserverte, og uttaler at:

«Vi legger ellers merke til at i flere tilfeller må den ene part uttrykkelig ha godtatt bruk av elektronisk kommunikasjon for å måtte «tåle» dette. Dette er i samsvar med Kartleggingsprosjektets anbefalinger om at der meldinger kan innebære vesentlige rettsvirkninger for mottaker, må vedkommende på forhånd få klar beskjed om at rettslig relevant informasjon kan komme på elektronisk måte. Vi forstår godt at mottaker må få klar beskjed om forholdet og være bevisst på det han vedtar i slike sammenhenger. Vi er likevel noe reserverte til å skulle «gradere» vedtakelser på denne måten. For det første er vi i tvil om begrepet «uttrykkelig»; hvor mye som må til før man løfter en «alminnelig» vedtakelse opp til en «uttrykkelig» vedtakelse. Dernest frykter vi at et krav

om uttrykkelighet skal kunne misforstås som et krav om valgfrihet for parten hvorvidt han ønsker elektronisk kommunikasjon eller papirkommunikasjon. Vi ser nemlig ikke bort i fra at en del «leverandører» etter hvert kun vil forutsette at informasjon for sine leveranser bare gis elektronisk. Ønsker kunden ikke dette, må kunden velge et annet «produkt» eller en annen «leverandør». Ut fra våre erfaringer med finansavtaleloven § 8 foreslår vi at der en part skal gi sin aksept til bruk av elektronisk kommunikasjon, benyttes begrepet at vedkommende «ønsker» dette.»

Når det gjelder kommunikasjonen mellom offentlige og private ønsker *FNH og Sparebankforeningen* at lovgivningen legger opp til en plikt for det offentlige - dersom den private part ønsker det - og en rett for private - som de kan reservere seg mot - til å bruke elektronisk kommunikasjon:

«Til høringsnotatets punkt 2.4 om elektronisk kommunikasjon i og med forvaltningen vil vi bemerke at det offentlige bør ha en plikt til å kommunisere elektronisk med private, dersom de private ønsker det. Dersom det er nødvendig å stille bestemte krav til sikring av kommunikasjonen, for eksempel ved bruk av avansert eller kvalifisert elektronisk signatur, må det offentlige klare å oppfylle de tekniske forutsetningene for dette. En slik plikt bør aller helst komme klart fram i lov/forskrift.»

10.1.3.3 Departementets vurdering

Høringsnotatet hadde en bred omtale av bestemmelser som departementet legger til grunn ikke vil være til hinder for elektronisk kommunikasjon. Det kom ikke inn vesentlige merknader til disse vurderingene. Her omtales som hovedregel bare forslag til lovendringer. Nødvendige forskriftsendringer vurderes parallelt med sikte på ikrafttredelse fra samme tid som lovendringene.

I høringsnotatet ble det videre avgrenset mot pågående arbeider. Blant annet ble det avgrenset mot det arbeid som for tiden pågår i Banklovkommissjonen og i Bokføringsutvalget. Dette innebærer at departementet vil komme tilbake til lovgivningen på bla. bank, finans, forsikrings og regnskapsområdet, samt muligens også de deler av revisorområdet som har tilknytning til dokumentasjon og oppbevaring mv. Enkelte høringsinstanser ga uttrykk for at det var uheldig at departementet ikke foreslo endringer også i dette regelverket med en gang, uavhengig av det pågående arbeidet med å revidere dette regelverket. Flere høringsinstanser ga imidlertid også uttrykk for forståelse for at det ble avgrenset mot allerede igangsatte prosjekter med revidering av lovgivningen. Bestemmelser som ikke foreslås endret, vil ikke bli gitt noen nærmere omtale her.

Det synes å være et behov for større klarhet og forutsigbarhet. Flere høringsinstanser synes å ville gå noe lenger enn departementets opprinnelige forslag i høringsnotatet i å foreta endringer i formuleringen av enkeltbestemmelser for å presisere om bestemmelsen er til hinder for elektronisk kommunikasjon eller ikke. Noen mener det er behov for å presisere i den enkelte bestemmelse at enten elektronisk kommunikasjon er tillatt eller at papir er påkrevd. Andre gir uttrykk for at utgangspunktet burde være at elektronisk kommunikasjon er tillatt med mindre noe annet er uttrykkelig bestemt. Finansdepartementet er enig i at elektronisk kommunikasjon i utgangspunkt-

tet bør være tillatt, men kun under forutsetning av at øvrige vilkår i lovgivningen er oppfylt og at den elektroniske kommunikasjon kan foregå på en slik måte at bestemmelsens formål blir ivaretatt. For eksempel må selvsagt taushetspliktregler ivaretas uavhengig av hvilken kommunikasjonsform som til enhver tid benyttes. Departementet ser likevel behovet for å tydeliggjøre enkelte bestemmelsers formål ved å formulere klare vilkår i loven.

Utgangspunktet er ikke at enhver form for elektronisk kommunikasjon er tillatt med mindre annet uttrykkelig er uttalt. Det finnes en rekke ulike former for elektronisk kommunikasjon som hver for seg er bærer av ulike kvaliteter med hensyn til muligheten for å verifisere innholdets ekthet, knytte budskapet til avsender osv. Formålet med eRegelprosjektet er ikke å åpne for all form for elektronisk kommunikasjon in blanco, men snarere å stille nødvendige vilkår tilpasset det enkelte tilfellet, både til hvilke kvaliteter kommunikasjonsformen skal tilfredsstillende og til hvem det kan kommuniseres med. Det vises til kapittel 2.1.1 foran der eRegelprosjektets målsetning omtales nærmere.

Finansdepartementet ba særskilt om høringsinstansenes syn på behovet for henvisning til lov om elektronisk signatur. Bortsett fra NHD, så har de høringsinstanser som har uttalt seg om spørsmålet, sluttet seg til forslagene om henvisning til lov om elektronisk signatur. Formålet med en slik henvisningsteknikk er å stille entydige krav til den elektroniske kommunikasjonen slik at alle parter på forhånd vet hvilke krav som stilles til elektronisk kommunikasjon for at denne skal kunne anvendes på lik linje med, og oppnå tilsvarende rettslig status som, tradisjonell papirbasert kommunikasjon.

NHD viser til at det finnes flere måter å sikre avsenders identitet og innholdets integritet på enn ved hjelp av anvendelse av begrepet elektronisk signatur eller en henvisning til lov om elektronisk signatur. NHD foreslår at det i lovteksten tas inn teknologinøytrale krav som for eksempel at det er «benyttet en betryggende metode for å autentisere avsender». Det vises for øvrig til kapittel 2.2.2 foran om behov for sikring av elektronisk kommunikasjon og elektroniske signaturer.

Kredittilsynet etterlyser i denne sammenheng teknologinøytrale standardformuleringer som kan stille tilstrekkelig presise krav til sikker varsling, tidsstempling, autentisering, dataintegritet, konfidensialitet og/eller ikke-benekting¹³⁾. Kredittilsynet er videre i tvil om behovet for å sikre symbolfunksjonen og avslutningsfunksjonen kan ivaretas ved bruk av elektronisk kommunikasjon med dagens teknologi. Kredittilsynet legger etter dette til grunn at krav om symbolfunksjon og avslutningsfunksjon pr. i dag bare kan oppfylles ved papirbasert kommunikasjon.

Finansdepartementet er enig i målsetningen om teknologinøytrale kriterier og slutter seg til NHDs tilrådning om ikke å benytte begrepet elektronisk signatur eller henvisninger til lov om elektronisk signatur. Det er blant annet lagt vekt på behovet for ensartede krav til elektronisk kommunikasjon i lovgivningen og at ingen andre departementer etter det opplyste går inn for en slik henvisningsteknikk som foreslått i høringsnotatet. I stedet legges det opp til å formulere nærmere angitte krav til kommunikasjon i den enkelte bestemmelse. Et krav om at kommunikasjonen skal være *betryggende* gir ikke i seg

¹³⁾ Disse sentrale begrepene er gitt en nærmere omtale i kapittel 2.2.1.

selv tilstrekkelig klarhet og forutsigbarhet og vil derfor bli supplert med formuleringer som tar sikte på å ivareta de bakenforliggende hensyn, og slik at disse i størst mulig grad fremstår som lovpålagte krav, og ikke bare fremgår av forarbeidene.

Finansdepartementet går etter dette inn for å ta inn en uttrykkelig reservasjon mot elektronisk kommunikasjon der det fortsatt skal være krav om å bruke papir. Denne tilnærmingen forutsetter noen flere presiseringer i lovverket enn det departementet opprinnelig la opp til i høringsnotatet. Departementet vil peke på at det bør utvises en viss varsomhet med å spesifisere et krav til bruk av papir i regelverket fordi dette kan legge en unødigg demper på utbredelsen av ny teknologi i strid med eRegelprosjektets formål. Konsekvensen av en slik tilnærming, der alle krav om papirbasert kommunikasjon må komme klart til uttrykk i lovgivningen, blir at ny teknologi som ellers ville kunne ivareta bestemmelsens formål, ikke vil bli tatt i bruk. En annen konsekvens er at det skapes en presumsjon for at elektronisk kommunikasjon er akseptert i alle andre tilfeller. Departementet vil i denne forbindelse understreke at dette bare kan legges til grunn i den utstrekning den formen for elektronisk kommunikasjon som velges er egnet til å tilfredsstille bestemmelsens formål og lovgivningen for øvrig.

Enkelte høringsinstanser har gitt uttrykk for at det burde være en plikt for det offentlige til å akseptere elektronisk kommunikasjon. Dette tas det ikke stilling til her. Det fremgår av prosjektbeskrivelsen at mandatet først og fremst er å legge til rette for elektronisk kommunikasjon rettslig sett, ikke å pålegge faktiske plikter. Formålet med prosjektet er å fjerne unødige rettslige hindringer. Så får det være opp til den enkelte etat å følge opp ved å legge til rette for praktisk bruk av elektronisk kommunikasjon i henhold til anbefalingene i NOU 2001: 10 «Uten penn og blekk», som er omtalt nærmere i kapittel 2.3.2. Det er derfor ikke aktuelt i denne omgang å pålegge noen offentlige etater plikt til å akseptere elektronisk kommunikasjon. Heller ikke er det aktuelt å pålegge private parter en plikt til å akseptere elektronisk kommunikasjon. Det vises for øvrig til kapittel 3.6.2 om betingelser for bruk av elektronisk kommunikasjon i privatrettslige lover.

VPS, FNH og Sparebankforeningen stiller spørsmål ved hensiktsmessigheten av kriteriet «uttrykkelig godta». FNH og Sparebankforeningen mener terskelen bør senkes slik at det er tilstrekkelig for bruk at den annen part «ønsker» elektronisk kommunikasjon. På den annen side mener for eksempel Forbrukerrådet at det bør være et absolutt vilkår for elektronisk kommunikasjon at forbrukeren gir sitt uttrykkelige samtykke til dette for å sikre forbrukeren beskyttelse og reelle valgmuligheter. I forbrukerforhold bør det normalt stilles krav om uttrykkelig forhåndssamtykke der meldingen etc. kan få betydning for forbrukerens rettsforhold. I andre tilfeller enn forbrukertilfeller bør det være tilstrekkelig at elektronisk kommunikasjon fremstår som ønskelig fra begge parter side. For en nærmere drøftelse vises det til kapittel 3.6.2 «Betingelser for bruk av elektronisk kommunikasjon», til kapittel 2.5 om «Uttrykkelig godtakelse av mottak av elektronisk melding» og til drøftelsen av forvaltningsloven §§ 16 og 27 i kapittel 20.5.

10.2 Lovbestemmelser på finansmarkedsområdet som foreslås endret

10.2.1 Lov 12. juni 1981 nr. 52 om verdipapirfond

10.2.1.1 Høringsnotatet

I høringsnotatet på side 45 heter det at:

«Loven er en delvis implementering av Rådskonferansedirektiv 85/611/EØF, det såkalte UCITS- direktivet. Artikkel 27 flg. inneholder bestemmelser om offentliggjøring av prospekt og periodiske rapporter. Bestemmelsene synes å forutsette at det uansett må foreligge papirversjon av opplysningene. Direktivet synes for øvrig ikke å utelukke elektronisk kommunikasjon.

Det følger av verdipapirfondloven § 6-3 at dersom det etter vedtektene ikke utstedes andelsbrev, skal forvaltningsselskapet gi andelseierne «skriftlig» bekreftelse for at deres andelsrett i fondet er registrert. Bekreftelsen skal angi de opplysninger som er omhandlet i § 6-2 nr. 1, 3, 4 og 5. Begrunnelsen for regelen er at andelseierne har behov for et bevis for sin rett i fondet. Dersom andelseieres behov for bevis for sin rett i fondet blir tilstrekkelig ivaretatt vil skriftlighetskravet i § 6-3 ikke være til hinder for bruk av elektronisk kommunikasjon. En forutsetning anses å måtte være at andelshaveren på forhånd har gitt sitt samtykke til dette, og det foreslås at dette presisert i loven. [...]

Etter § 7-1 skal forvaltningsselskapet utarbeide ulike periodiske rapporter om fondet. Det følger av tredje ledd at rapportene skal «sendes samtlige andelseiere og være allment tilgjengelig hos forvaltningsselskapet» m.v. . Det er også fastslått at informasjonen skal «tilbys andelstegnere før kontraktsinngåelse». [...]

Det fremgår videre av § 7-2 første ledd at forvaltningsselskapet skal «påse at det utarbeides prospekt for hvert verdipapirfond det forvalter. Prospektet skal være allment tilgjengelig hos forvaltningsselskapet, depotmottaker og foretak som nevnt i § 6-7.» Etter fjerde ledd skal prospektet «tilbys andelstegner før kontraktsinngåelse.»

10.2.1.2 Høringsinstansenes merknader

Verdipapirfondenes Forening slutter seg til departementets forslag om endringer i verdipapirfondloven §§ 6-3, 7-1 og 7-2.

VPS slutter seg også til forslaget, og uttaler at:

«VPS har i likhet med departementet tolket gjeldende verdipapirfondslov (vpfl.) § 6-3 slik at den åpner for at forvaltningsselskapets bekreftelse til andelseierne om at deres andelsrett er registrert kan gis ved bruk av elektronisk kommunikasjon. Vi støtter således forslaget til nytt tredje punktum, herunder vilkåret om at elektronisk kommunikasjon kun kan skje dersom andelseieren har godtatt dette. Vi støtter også forslagene til endringer i vpfl. §§ 7-1 og 7-2. Videre legger vi til grunn at vpfl. § 6-8 åpner for at innløsningskrav sendes elektronisk. Vi vil imidlertid peke på at vilkåret i departementets forslag om at andelseier uttrykkelig har godtatt elektronisk kommunikasjon ikke bør tolkes for strengt. Det bærende hensynet bør være at andelseierne forstår at det å godta bruk av elektronisk kommunikasjon innebærer at forvaltningsselskapet for fremtiden har rett til å sende meldingene til andelseieren elektronisk. Etter vår mening bør det imidlertid bero på en konkret vurdering om det aktuelle budskapet har kommet frem på en tilstrek-

kelig klar måte, f.eks. i forretningsvilkårene, og om det kan sies å foreligge en reell godtakelse av at kommunikasjonen kan skje elektronisk. Vi antar således at det ikke vil være hensiktsmessig å kreve særskilt vedtakelse av en individualisert klausul om dette, jf. justisdepartementets høringsbrev av 15.januar 2001 side 13 til 14.

Avslutningsvis vil vi nevne at det i Ot.prp. 98 (2000-2001) om lov om endringer i lov 12. juni 1981 nr. 52 om verdipapirfond mv. er frem satt et annet forslag til nytt tredje punktum i vpfl. § 6-3, nemlig at «Andelseier og forvaltningsselskap kan skriftlig avtale at andelseier ikke skal motta slik bekreftelse». Etter vårt syn bør begge forslagene tas inn i lovbestemmelsen, da det er behov for reglene i både foreliggende høringsnotat og i pkt. 3 i ovennevnte Ot. prp. Andelseier bør således kunne velge om vedkommende ønsker å motta registreringsbekreftelser i brevform eller elektronisk, eller om det er mest hensiktsmessig å frafalle registreringsbekreftelsene. Dette gjelder ikke minst fordi departementets forslag til ny vpfl. § 6-3 annet ledd etter vår mening i tilstrekkelig grad tilgodeser andelseierens behov for oversikt over vedkommendes beholdning av fondsandeler. Vi ser det videre som viktig at kravet om periodevis skriftlig informasjon kan oppfylles ved elektronisk forsendelse, forutsatt andelseiers samtykke.»

10.2.1.3 Departementets vurdering

Kun to høringsinstanser har uttalt seg om departementets forslag til endringer i verdipapirfondloven §§ 6-3, 7-1 og 7-2. Både Verdipapirfondenes Forening og Verdipapirsentralen er positive.

Skriftlighetskrav er ikke nødvendigvis et krav om papir. Det må trolig særskilte holdepunkter til for å tolke et skriftlighetskrav i den retning. Departementet kan ikke se at slike hensyn gjør seg gjeldende her. Varslingsfunksjonen kan tilfredsstilles elektronisk i form av et uttrykkelig samtykke.

Etter dette er det kun et spørsmål om hvilke skranker som bør settes for bruk av elektronisk kommunikasjon. Det foreslås at elektronisk kommunikasjon kan benyttes dersom mottager uttrykkelig har godtatt det. VPS har noen synspunkter på begrepet «uttrykkelig». Det fremheves at dette ikke bør tolkes for strengt i det det vises til at det sentrale bør være at budskapet har kommet frem på en tilstrekkelig klar måte, for eksempel i forretningsvilkårene.

Departementet viser til at forbrukerhensyn taler for en viss skranke i form av en uttrykkelig aksept. Det vises til at det ikke kan legges til grunn at alle andelshaverne er fortrolig med elektronisk kommunikasjon og at andre igjen kanskje har flere e-postadresser for ulike formål. I tillegg kommer behovet for å sikre at partene gjøres oppmerksom på konsekvensen av handlingen og at de gis tid til å tenke seg om. Disse forhold taler for at det bør foreligge en uttrykkelig aksept i form av en spesifisert e-postadresse før elektronisk kommunikasjon fullt ut kan erstatte papirbasert kommunikasjon. Disse hensyn må særlig gjelde for kommunikasjon etter at avtalen mellom fondsselskapet og andelseier er inngått, for eksempel endringer i den opprinnelige avtalen. Etter departementets vurdering vil det ikke i slike tilfeller være tilstrekkelig forsvarlig å legge opp til at det avgjørende må være om for eksempel e-posten er kommet frem eller ikke, slik som foreslått av VPS. For så vidt gjelder prospekt mv. som skal tilbys andelseierne før kontraktsinngåelse bør det etter departementets vurdering være tilstrekkelig med et ønske om elektronisk kommunikasjon fra den potensielle andelshaveren. Kravet om uttrykkelig aksept bør etter

dette bare få anvendelse etter kontraktsinngåelsen, det vil si fra det tidspunkt det oppstår et rettsforhold mellom fondsselskap og andelseier, jf. kapittel 3.6.2.3 ovenfor.

Bestemmelsen foreslås noe utvidet i tre retninger i forhold til forslaget i høringsnotatet, jf. omtale i kapittel 10.2.1.1 ovenfor. Det foreslås at bestemmelsen i utgangspunktet gjelder for alle typer meldinger mv. mellom verdipapirfondet og andelshaver. Videre foreslås det at meldinger til verdipapirfondet kan sendes til den e-postadressen som er oppgitt for formålet. I en slik opplysning om e-postadresse ligger også en form for aksept fra verdipapirfondets side. Dette antas å være praktisk i tilfeller der verdipapirfondet opererer med flere e-postadresser.

Forslaget er strukket over samme lest som forslaget til ny aksjelov og allmennaksjelov § 18-5 og ny selskapslov § 1-5. Det vises til omtalen foran under kapittel 3.11.1.2, 3.11.1.3 og 3.11.2.1. Departementet vil understreke at en etter forholdene må kunne stille ytterligere krav til den elektroniske kommunikasjonen avhengig av innholdet i meldingen mv. I tillegg til aksept fra mottager som nevnt ovenfor må det foretas en selvstendig vurdering om elektronisk kommunikasjon i det enkelte tilfellet fremstår som forsvarlig. Konkrete omstendigheter kan tilsi ytterligere krav til for eksempel autentisering av avsender og dokumentets innhold.

10.2.2 Lov 16. juni 1989 nr. 53 om eiendomsmegling

10.2.2.1 Høringsnotatet

I høringsnotatet på side 25 til 26 heter det at:

«I lovens §§ 3-3 første og tredje ledd, 3-6 og 3-7 er det krav om skriftlighet. Det vises til de generelle kommentarer til dette begrepet i prosjektrapporten av juni 2000 side 26 flg.

Etter § 2-3 skal «eiendomsmeglerbrev» «utstedes» av Kredittilsynet. Utstedelse av det fysiske eiendomsmeglerbrevet ivaretar et symbolhensyn. Det føres i tillegg register over statsautoriserte eiendomsめglere, noe som medfører at papirbevis på statsautorisasjon ikke er nødvendig. At loven bruker ordet «eiendomsmeglerbrev» er ikke til hinder for elektronisk kommunikasjon. Et brev kan være et elektronisk dokument så vel som et fysisk. «Utstedes» kan ved tolking sies å omfatte også elektronisk utferdigelse. Eventuell rettslig usikkerhet kan løses ved tolkingsuttalelse. Det bør muligens vurderes om eiendomsめglerne skal ha anledning til å kreve eiendomsmeglerbrevet som papirdokument.

Det bes særlig om høringsinstansenes merknader.

§ 3-2 fastslår at eiendomsめglingsoppdrag skal inngås på «blankett» fastsatt av departementet. Denne blanketten finnes i dag i elektronisk form. Finansdepartementet krever at dersom slik elektronisk blankett er brukt, skal alle sider nummereres og signeres. Dette forutsetter i dag utskrift. Dersom det finnes betryggende elektroniske løsninger, er ordlyden ikke til hinder for elektronisk kommunikasjon. Risikoen for eventuelle feil ved oppdragets inngåelse ligger hos eiendomsめglingsforetaket. Det bør muligens vurderes om kunden skal kunne kreve å få utskrift av oppdragsblanketten.

Det bes særlig om høringsinstansenes merknader.

Etter § 3-8 skal megleren, dersom ikke kjøper og selger ønsker noe annet, opprette «skriftlig» kjøpekontrakt. Skriftlighetskravet i denne forbindelse sikrer notoritet og dataintegritet, og har i tillegg en symbolfunksjon. Ordlyden i loven er ikke til hinder for at dette gjøres elektronisk. Enhver av partene må imidlertid kunne kreve at kontrakten utferdiges på papir. Det må være en forutsetning for elektronisk kontraktsinngåelse at begge parter er enige om det.

Det bes særlig om høringsinstansenes merknader.»

10.2.2.2 Høringsinstansenes merknader

Kun NHD uttaler seg til kapittel 3.2.10 i høringsnotatet om lov 16. juni 1989 nr. 53 om eiendomsmegling. NHD reiser spørsmål om man kan kreve å få eiendomsmeglerbrevet (§ 2-3) og oppdragsblanketten (§ 3-2) på papir, samt om partene kan kreve at kontrakten utferdiges på papir (§ 3-8). NHDs oppfatning er at det må det være anledning til å kreve dette. Utgangspunktet i dag er at elektronisk kommunikasjon er et alternativ til papirbasert kommunikasjon. NHD gjør imidlertid oppmerksom på at det ikke vil være mulig å få en papirutskrift med den elektroniske signaturen dersom det er benyttet en digital signatur.

10.2.2.3 Departementets vurdering

Finansdepartementet slutter seg til NHDs syn om at det må være anledning til å kreve eiendomsmeglerbrevet og oppdragsblanketten på papir, og at dette bør komme til uttrykk i selve lovteksten. Departementet legger til grunn at bruk av elektronisk kommunikasjon skal være en rett for private og ikke en plikt. Forbrukerhensyn tilsier at papir i dette tilfellet bør kunne kreves. Dette er i overensstemmelse med det generelle utgangspunkt som NHD har lagt til grunn i arbeidet med eRegelprosjektet om at krav om papir bør fremgå eksplisitt av loven. Forsåvidt gjelder kjøpekontrakten, mener departementet at utgangspunktet må være et lovbestemt krav om papir.

10.2.3 Lov 18. juni 1993 nr. 109 om autorisasjon av regnskapsførere (regnskapsførerloven)

10.2.3.1 Høringsnotatet

I høringsnotatet på side 52 heter det at:

«Etter § 7 annet ledd første punktum kan Kredittilsynet gi «skriftlig advarsel» i stedet for å tilbakekalle en autorisasjon som regnskapsfører. Det kan her anføres hensyn bak kravet om skriftlighet, utover de generelle hensyn til varsling og bevis sikring. Det bemerkes at skriftlighetskravet har en særlig viktig varslingsfunksjon ved at regnskapsfører får et klart signal om at autorisasjonen kan tilbakekalles hvis ikke de kritikkverdige forhold endres.

Det ligger videre en viss symbolfunksjon i at regnskapsfører får advarselen skriftlig, noe som i praksis betyr at regnskapsfører får et brev fra Kredittilsynet om dette. En skriftlig advarsel innebærer en meget sterk kritikk av regnskapsførers forhold. Regnskapsfører vil derfor ha en sterk interesse i å få en klar oppfordring om å sette seg inn i det brev han har mottatt fra Kredittilsynet. Skriftlighetskravet sikrer således at regnskapsfører på best mulig måte bevisstgjøres det kritikkverdige forhold og de alvorlige konsekvenser en skriftlig advarsel har for hans

autorisasjon. Det kan for øvrig vises til Justisdepartementets høringsbrev 15.01.2001 side 82 der tilsvarende hensyn er drøftet i forbindelse med inkassolovens krav om skriftlig inkassovarsel.

Det kan derfor være noe tvilsomt om loven på dette punkt åpner for elektronisk kommunikasjon. Det synes uansett rimelig å velge samme løsning som for forhåndsvarsel iht forvaltningsloven § 16, jf. Justisdepartementets høringsbrev 15.01.2001 side 34.»

10.2.3.2 Høringsinstansenes merknader

Forslaget støttes av *NHD* og *Kredittilsynet*.

Justisdepartementet opplyser at de foreslår en motsatt klargjøring i inkassoloven §§ 9 og 10 ved uttrykkelig å kreve at betalingsvarsel og betalingsoppgjøring skal gis skriftlig på papir. Justisdepartementet nevner også at forvaltningsloven gjelder for saksbehandling etter regnskapsførerloven, jf. regnskapsførerloven § 9.

10.2.3.3 Departementets vurdering

En skriftlig advarsel fra Kredittilsynet er en mildere reaksjon enn tilbakekall av autorisasjon, men er like fullt svært alvorlig for regnskapsfører. Det er derfor viktig av varslingsfunksjonen og symbolfunksjonen i det alt vesentlige ivaretas dersom varsel etter § 7 annet ledd skal gis elektronisk¹⁴⁾. Dersom regnskapsfører uttrykkelig har akseptert at slikt varsel kan gis elektronisk, legger departementet til grunn at ovenfor nevnte hensyn vil kunne ivaretas. Som også påpekt av Justisdepartementet, så kommer forvaltningsloven § 16 om forhåndsvarsel til anvendelse. Krav om uttrykkelig samtykke følger allerede av forslaget til endringer i forvaltningsloven § 16, se kapittel 20.5. Spørsmålet blir om det er hensiktsmessig å gjenta kravet om uttrykkelig samtykke som vilkår for elektronisk kommunikasjon i § 7 annet ledd. Rent lovteknisk kan dette isolert sett synes unødvendig, men sett hen til det sterke ønsket fra flere hold om større klarhet, så vil likevel departementet fremme et lovendringsforslag i tråd med det som allerede følger av forslaget til forvaltningsloven § 16.

10.2.4 Lov 6. desember 1996 nr. 75 om sikringsordninger for banker og offentlig administrasjon m.v. av finansinstitusjoner

10.2.4.1 Høringsnotatet

I høringsnotatet på side 41 til 42 ble det uttalt følgende om krav til styreprotokoll:

«Etter § 2-15 fjerde ledd skal styrene i bankenes sikringsfond føre styreprotokoll. Det er et særskilt krav etter § 2-12 tredje ledd at vedtak om støttetiltak skal fremgå av fondets styreprotokoll. Det er viktig å sikre integriteten til referater mv. fra møtene i bankenes sikringsfond og at møtedeltakerne ikke skal kunne benekte innholdet. Disse funksjonene er det antakelig mulig å ivareta tilfredsstillende ved elektronisk lagring. Vi anser videre at det har betydning at referatene skal kunne leses i lang tid.

Lagring på elektronisk medium anses ikke å tilfredsstillende et slikt krav per i dag. Ut fra det legger vi til grunn at lovens krav om styrepro-

¹⁴⁾ Disse sentrale begrepene er nærmere omtalt i kapittel 2.2.1.

tokoll bare kan oppfylles med papirbasert protokoll. Vi anser at dette kravet bør beholdes.»

I høringsnotatet på side 53 og 54 heter det at:

«Informasjon til kunder om innskuddsgarantiordning.

Etter § 2-3 skal bank eller annen kredittinstitusjon som mottar innskudd her i riket «skriftlig informere» kundene om hvilken innskuddsgarantiordning som gjelder for virksomheten og om hvilken garanti for innskudd ordningen gir. Etter finansavtaleloven § 8 første ledd er krav i eller i medhold av finansavtaleloven om at opplysninger eller meldinger skal gis skriftlig, ikke til hinder for bruk av elektronisk kommunikasjon dersom kunden ønsker dette. Vi anser at det vil være naturlig å ta inn en tilsvarende regel i banksikringsloven § 2-3, og fremmer forslag om dette. [...]

Opphør av skadeforsikring ved offentlig administrasjon av forsikringsselskap

Etter § 4-12 første ledd skal administrasjonsstyret så tidlig som mulig og i den utstrekning det er mulig gi forsikringstakerne, de sikrede og andre med økonomiske interesser knyttet til forsikringsdekningen, «skriftlig underretning» om når forsikringen opphører. Slik underretning har en viktig varslingsfunksjon som kan ha stor økonomisk betydning for de berørte. Dette tilsier etter vår vurdering at underretning ved elektronisk kommunikasjon fordrer at adressaten bekrefter å ha mottatt underretningen, eventuelt at vedkommende uttrykkelig har godtatt oversendelse ved bruk av elektronisk kommunikasjon. Hvis ikke må det sendes brev. Vi anser at det ikke her bør legges vesentlig vekt på at elektronisk masseutsendelse med krav om bekreftelse kan være praktisk vanskelig å organisere. Vi vil samtidig ikke utelukke at det kan finnes praktiske løsninger som ivaretar et slikt krav. Vi foreslår en lovbestemmelse i samsvar med dette. [...]

Overdragelse av livsforsikringsbestand ved offentlig administrasjon av forsikringsselskap.

Etter § 4-13 annet ledd skal administrasjonsstyret «sende kunngjøring» av redegjørelse over vurderte tilbud og forslag til avtale om overdragelse av forsikringsbestanden til alle forsikringstakere og forsikrede med kjent oppholdssted. Innsigelse fra et tilstrekkelig antall forsikringstakere og forsikrede kan hindre avtalen om overdragelse. Lykkes det ikke å overdra forsikringsbestanden, skal Kongen etter tredje ledd fastsette en endelig nedsettelse av forsikringsbeløpene i henhold til det foretatte oppgjør, og sammenkalle en generalforsamling av forsikringstakere til stiftelse av et gjensidig selskap. Til denne generalforsamlingen gis to måneders varsel. Innkallingen kunngjøres og sendes ut som nevnt i annet ledd.

Vi vurderer utsendelse av slike kunngjøringer på samme måte som underretning etter § 4-12 (se ovenfor), og foreslår en lovbestemmelse i samsvar med dette.»

10.2.4.2 Høringsinstansenes merknader

FNHog Sparebankforeningen anbefaler at man har et klart lovbestemt utgangspunkt om at elektronisk kommunikasjon kan benyttes, med mindre lov/forskrift bestemmer at dette likevel ikke kan skje.

NHD mener også at dersom kravet til papirbasert *styreprotokoll* skal opprettholdes, så bør dette komme klart til uttrykk i selve lovteksten. Under henvisning til problemer med langtidslagring foreslås det i høringsnotatet kapittel

3.3.6 at styreprotokoll fortsatt skal være papirbasert. Det vises til Justisdepartementets høringsbrev av 15. januar 2001 og problemet omkring langtidslagring. NHD er ikke enig med Justisdepartementet i at styreprotokoll uten videre bør tolkes på en slik måte at de er til hinder for elektronisk kommunikasjon. NHD viser til brev av 25. mai 2001, der det uttales at:

«Det er riktig at et elektronisk dokument har begrenset levetid. Dette er også drøftet i prosjektrapporten «Kartleggingsprosjektet». Man regner for eksempel med at en CD-rom har en oppbevaringstid på ca. 10 år. Det skal imidlertid bemerkes at papirdokumenter (normal ISO standard papir) også har en begrenset levetid, ca. 50 år. Det finnes imidlertid allerede løsninger for langtidslagring av dokumenter, jf. bl.a. NOARK-4 standarden som er tatt i bruk av Riksarkivaren. På bakgrunn av dette er det ikke noen grunn til å opprettholde krav om papirdokumenter med den begrunnelse at de må lagres i lang tid. Det er riktig at et elektronisk dokument som overføres til et nytt format vil miste sin unikhhet. I tillegg kan ikke de opprinnelige elektroniske signaturene overføres ved slik konvertering. Det arbeides med å finne løsninger for langtidslagring av signerte elektroniske dokumenter. Slik vi ser det må det være tilstrekkelig at selskapet sikrer at dokumentets innhold (ikke unikhhet) ivaretas og at man har prosedyrer for langtidslagring av elektroniske signaturer.

Vi mener at begrepet «protokoll» ikke bør tolkes slik at det er et hinder for elektronisk kommunikasjon, på samme måte som begrepet skriftlig ikke alene vil være et hinder for elektronisk kommunikasjon. I forbindelse med dette vil vi vise til kapittel 7.3.12 der Sosial- og helsedepartementets tolker begrepet «protokoll» til å være teknologinøytralt.»

Dersom styreprotokoll fortsatt skal være papirbasert vil det etter NHDs vurdering være hensiktsmessig å endre bestemmelsen, ved at det tilføyes en presisering om at de skal være på papir.

FNH og Sparebankforeningen støtter fullt ut endringsforslaget som åpner for at informasjon til kunder om *innskuddsgarantiordninger* kan gis elektronisk dersom kunden ønsker det.

Justisdepartementet er usikker på om det er hensiktsmessig å ta med en alternativ ordning i §§ 4-12 og 4-13 med alternative vilkår hvis grunnvilkåret om uttrykkelig aksept for å kunne ekspedere meldinger ikke foreligger, og uttaler at:

«En slik ordning er ikke foreslått inntatt i andre bestemmelser hvor det kreves uttrykkelig godtakelse for å sende meldinger ved bruk av elektronisk kommunikasjon. Et vilkår av denne art i enkelte bestemmelser kan derfor virke tolkningsmessig kompliserende i forhold til andre bestemmelser hvor vilkåret ikke inngår. Videre vil en bekreftelsesordning kunne virke mot grunnvilkårets (uttrykkelig godtakelse) effektivitet. Ved en mulighet for etterfølgende bekreftelse vil dette vilkåret kunne miste sin tiltenkte funksjon som forhåndsvarsling om at viktig informasjon kan komme inn på ens elektroniske meldingsmottak.»

10.2.4.3 Departementets vurdering

Det stilles visse krav til føring av styreprotokoll. Blant annet skal det være mulig i ettertid å se hvilke saker som ble behandlet, hva som ble vedtatt og

hvem som var ansvarlig. Finansdepartementet legger til grunn at de samme krav må stilles til føring av styreprotokoll etter banksikringsloven § 2-15 som de alminnelige regler som følger av aksjelovene §6-29 og selskapsloven § 2-15. Justisdepartementet har lagt til grunn at begrepet «styreprotokoll» i aksjelovene og selskapsloven ikke er teknologinøytralt og forutsetter at slik protokoll må føres på papir. Justisdepartementet har i kapittel 3.11.1.5 uttalt om dette at: «Etter asl. og asal. § 6-29 skal det føres protokoll over styrebehandlingen. Denne skal underskrives, jf. tredje ledd. Styreprotokollen bør føres på fysisk papir på grunn av hensynet til tidsbestandighet [...]. Departementet foreslår derfor ingen endring i bestemmelsen for å åpne for elektroniske styreprotokoller.» Det er ikke foreslått at kravet om papir kommer eksplisitt til uttrykk i aksjelovene §6-29 og selskapsloven § 2-15, og vil derfor heller ikke bli foreslått i banksikringsloven § 2-15 fjerde ledd.

Når det gjelder bankens eller kredittinstitusjonens opplysningsplikt, mener departementet at denne må kunne oppfylles ved elektronisk kommunikasjon dersom kunden ønsker dette. Departementet kan ikke se at et uttrykkelig samtykke kan være nødvendig i dette tilfellet hvor informasjonen er nyttig, men ikke på noen måte direkte egnet til å etablere eller endre noe rettsforhold mellom kunden og institusjonen. Etter dette foreslås en lovendring i tråd med høringsnotatet.

Skriftlig underretning og kunngjøring som nevnt i §§ 4-12 og 4-13 er av direkte betydning for kundens rettslige forhold. Dette dreier seg om endringer i det opprinnelige kontraktsforhold. Etter departementets vurdering tilsier hensynet til kunden at det foreligger en uttrykkelig aksept for bruk av elektronisk kommunikasjon. For nærmere om hva som ligger i begrepet uttrykkelig vises det til kapittel 2.5 og 3.6.2.3 foran.

Departementet slutter seg til Justisdepartementets innvending mot forslaget i høringsnotatet som åpner for en alternativ adgang til bruk av elektronisk kommunikasjon dersom en uttrykkelig aksept ikke foreligger. For å oppnå større klarhet foreslår departementet i likhet med Justisdepartementet at dette alternativet utgår. Forslaget kommer dermed på linje med tilsvarende krav om uttrykkelig aksept andre steder i lovgivningen.

10.2.5 Lov 19. juni 1997 nr. 79 om verdipapirhandel

10.2.5.1 Høringsnotatet

I høringsnotatet på side 42 om utferdigelse av prospekter heter det at:

«Lovens § 5-11 annet ledd bestemmer at «prospektet skal offentliggjøres ved at det stilles vederlagsfritt til disposisjon for allmennheten på tilbyders forretningskontor og på samtlige steder der akseptblankett er lagt ut. Børsen kan fastsette at prospektet også skal stilles til disposisjon på andre måter. I tillegg skal prospektet eller en melding om hvor prospektet kan innhentes innrykkes i minst en riksdekkende avis.» Ordlyden taler for at det må foreligge en papirversjon av prospektet. Bestemmelsen om prospekt er dessuten en implementering av Rådsdirektiv 89/298 EØF. Det legges til grunn at bestemmelsene om offentliggjøring av prospekter som utgis når verdipapiret søkes opptatt til offisiell notering er til hinder for elektronisk kommunikasjon, jf. artikkel 10. Det legges til grunn at begrensningen også gjelder offentliggjøring av prospekter som ikke søkes opptatt til offisiell note-

ring, selv om medlemsstatene kan fastsette nærmere regler. Det vises til artikkel 15.»

10.2.5.2 Høringsinstansenes merknader

NHD uttaler at de ikke er enig i at behovet for langtidslagring av prospekt avskjærer muligheten for elektronisk føring av et prospekt. Det vises til brevet fra NHD til Justisdepartementet datert 25. mai 2001 som sitert ovenfor i kapittel 10.2.4.2. NHD mener videre at dersom et prospekt må føres på papir, så må dette fremgå klart av lovteksten.

VPS mener at det må foreligge en papirversjon av prospektet, og uttaler videre at:

«Departementet legger til grunn at det etter verdipapirhandelloven § 5-11 annet ledd må foreligge en papirversjon av prospektet. VPS støtter denne tolkningen, men nevner at dette vilkåret ikke kan være til hinder for at det benyttes elektronisk prospekt i tillegg til de papirversjoner av prospektet som skal være til disposisjon på tilbyders forretningskontor og på de steder der akseptblanketter er lagt ut. Vi kan herunder ikke se at lovbestemmelsen er til hinder for at det benyttes elektroniske tegningsblanketter og at disse legges frem sammen med et elektronisk prospekt. Forutsetningen må være at prospektet er fullstendig og utformet på en måte som gjør at dets innhold er enkelt tilgjengelig for investorene.»

10.2.5.3 Departementets vurdering

For å tilfredsstille kravene i loven om at prospekt skal offentliggjøres ved at det stilles vederlagsfritt til disposisjon for allmennheten på tilbyders forretningskontor og på samtlige steder der akseptblankett er lagt ut, synes det etter departementets vurdering som det i praksis er et krav om at prospektet må foreligge på papir. Dette er imidlertid ikke opplagt, og om ikke lenge vil kanskje flere ha et noe annet syn på dette. Det vil da kunne oppstå tvil om vilkårene kan oppfylles ved hjelp av elektroniske prospekt alene. Det kan ikke ses bort i fra at dette også vil kunne fremstå som hensiktsmessig i gitte situasjoner. Det er derfor etter departementets vurdering et visst behov for en avklaring i lovteksten slik som etterlyst av NHD og VPS. Flere høringsinstanser har på generelt grunnlag bedt om formuleringer som kan bidra til større klarhet og forutberegnelighet. Det er videre et ønske om at elektronisk kommunikasjon skal være tillatt med mindre annet er fastslått i den enkelte bestemmelse. Departementet går derfor inn for å foreslå en presisering i tråd med dette i selve lovteksten, slik at det fremgår at prospekt må foreligge på papir. Det presiseres at det ikke er noe i veien for elektroniske versjoner i tillegg.

10.2.6 Lov 17. juli 1998 nr. 56 om årsregnskap mv. (regnskapsloven)

10.2.6.1 Høringsnotatet

I høringsnotatet på side 54 og 55 heter det at:

«§ 3-7 tredje ledd første punktum gir aksje- eller andelseiere med minst 10 prosent eierandel en rett til å kreve at det utarbeides konsernregnskap når morselskap er hjemmehørende i en EØS-stat. Etter annet punktum er det videre et vilkår at «krav må framsettes senest seks må-

neder etter regnskapsårets slutt». Bestemmelsen omhandler et viktig krav for aksje- og andelseierne. Det sentrale ved bestemmelsen er at den både pålegger eierne plikter og setter en frist for utøvelsen av disse. De vesentlige hensyn bak bestemmelsen er å sikre verifikasjon av avsender og mottaker, og integriteten for kravet (innholdet).

En rimelig tolkning av kravet i dag er at det skal være fysisk skriftlig og undertegnet. Elektronisk løsning kan tenkes ved bruk av avansert (eller kvalifisert) elektronisk signatur, jf. lov om elektronisk signatur § 3 nr 2. og 3. En forutsetning må imidlertid være at mottager har akseptert slik kommunikasjon.»

10.2.6.2 Høringsinstansenes merknader

Kun *NHD* har innvendinger til at det henvises til lov om elektronisk signatur. *NHD* har, som redegjort ovenfor under kapittel 10.1.3.2, frarådet at det tas inn henvisninger til lov om elektronisk signatur i lovverket da en slik henvisning ikke vil være tilstrekkelig teknologinøytral. *NHDs* begrunnelse er i sin helhet gjengitt ovenfor. Det vises til kapittel 10.1.3.2.

10.2.6.3 Departementets vurdering

Finansdepartementet slutter seg til *NHDs* vurdering og går etter dette inn for en mer teknologinøytral utforming av vilkåret om at kravet må sendes på en måte som er egnet til å autentisere avsender og kravets innhold uten å nevne begrepet elektronisk signatur eller på annen måte henvise til lov om elektronisk signatur.

For en nærmere drøftelse vises det til departementets vurderinger i kapittel 10.1.3.3 ovenfor. I likhet med forslagene til endringer i aksjelovene og selskapsloven foreslår departementet at slik melding kan sendes til den e-postadressen som selskapet har oppgitt til dette formålet. En slik ordlyd skulle hindre problemer der selskapet har mange e-postadresser.

10.2.7 Lov 15. januar 1999 nr. 2 om revisjon og revisorer (revisorloven)

10.2.7.1 Høringsnotatet

I høringsnotatet på side 55-56 ble det uttalt følgende:

«Revisorloven kapittel 5 regulerer revisors oppgaver ved revisjon av årsregnskap m.v. I medhold av § 5-2 fjerde ledd skal revisor «skriftlig påpeke» nærmere spesifiserte forhold overfor den revisjonspliktiges ledelse. I medhold av § 5-4 er det krav om at «brev med påpekninger som nevnt i § 5-2 fjerde ledd skal nummereres fortløpende». § 5-4, jf. § 5-2 fjerde ledd må i dag forstås som krav om fysiske og underskrevne brev. Det er vesentlig for revisor å sikre bevis for at vedkommende har oppfylt sin plikt etter bestemmelsene. Hensynene til autentisering, datintegritet og ikke-benektning er også tilstede. Det antas ikke å være sterke grunner som taler mot at slike brev kan sendes elektronisk ved bruk av kvalifisert elektronisk signatur, jf. lov om elektronisk signatur § 3 nr 3. [...]

Dersom en revisor sier fra seg et oppdrag og i denne sammenheng fraråder en annen revisor å påta seg oppdraget i henhold til § 7-2, skal dette kunne «dokumenteres og begrunnes», jf. § 5-3 annet ledd første punktum. Likeledes skal en ny revisors begrunnelse for å påta seg et oppdrag i strid med den tidligere revisors råd «dokumenteres», jf. § 5-

3 annet ledd annet punktum. Bestemmelsene må i utgangspunktet antas å sette krav til skriftlig dokumentasjon. Hovedhensynene er å sikre notoritet og sikker oppbevaring (en viss tidsbestandighet). Det kan imidlertid ikke være noe til hinder for elektronisk kommunikasjon og lagring som fyller disse hensyn. Den revisor som påtar seg oppdrag i strid med tidligere revisors råd må også kunne nedfelle sin begrunnelse for dette i et elektronisk notat. [...]

I medhold av revisorloven § 7-1 tredje ledd første punktum skal revisor før vedkommende sier fra seg oppdraget som revisor gi den revisjonsspliktige «rimelig forhåndsvarsel». Et slikt forhåndsvarsel bør kunne gis elektronisk hvis motparten aksepterer det. [...]

Det fremgår av revisorloven § 10-2 vedrørende revisorregisteret at ved søknad om godkjenning og endringer i registrerte opplysninger skal revisor og revisjonsselskap «gi opplysninger» som nevnt i § 10-1 til Kredittilsynet etter nærmere regler fastsatt av departementet. Opplysninger om et revisjonsselskap skal gis av selskapets «daglige leder eller en signaturberettiget». Det er av betydning at måten opplysningene blir gitt på sikrer at det er mulig å kontrollere at de er gitt av selskapets daglige leder eller en signaturberettiget. Dette krav bør likevel kunne sikres ved bruk av avansert elektronisk signatur, jf. lov om elektronisk signatur § 3 nr 2.»

10.2.7.2 Høringsinstansenes merknader

NHD mener at det i forslaget til § 5-3 annet ledd nytt siste punktum i lov 15. januar 1999 nr. 2 om revisjon og revisorer, er bedre å angi de hensyn man ønsker å ivareta, i stedet for at det, mer diffust, henvises til at hensynene bak papirbasert kommunikasjon skal ivaretas. NHD anbefaler i stedet følgende formulering:

«Dokumentasjon som nevnt kan skje elektronisk når det er benyttet en betryggende metode som autentiserer avsender og dokumentets innhold og at dokumentasjonen er tilgjengelig for ettertiden.»

Skattedirektoratet mener også at formuleringen i høringsnotatet er uheldig fordi den inviterer til et unødig skjønn som kan vanskeliggjøre bruken av bestemmelsen, og uttaler at:

«Skattedirektoratets hovedinnvending er at forslaget vil åpne for ulik praktisering av bestemmelsen, da det vil kunne være ulike oppfatninger om hva som ligger i «hensynene» bak nedtegningen (dokumentasjonen). Vi er ikke uenige i at dokumentasjonen, herunder begrunnelsen, kan gis i elektronisk form, men ønsker oss i den forbindelse en klarere bestemmelse. Skattedirektoratet foreslår at ny § 5-3 annet ledd siste punktum lyder slik:

«Dokumentasjon som nevnt kan skje elektronisk når dette i hovedsak er like betryggende som papirbasert dokumentasjon.»»

Økokrim har merknader til de endringsforslag som berører revisors kommunikasjon med klientforetakene. Økokrim mener det er hensiktsmessig å se på all lovbestemt kommunikasjon mellom revisor og klient i sammenheng. Det vises til at det i høringsnotatet er foreslått å komme tilbake til deler av disse problemområdene i forbindelse med bokføringsutvalgets arbeid med regnskapslovens oppbevaringsbestemmelser. Økokrim har ingen innvendinger mot at årsregnskap med årsberetning tillates innsendt til Regnskapsregisteret, og uttaler videre at:

«Det samme bør i så fall gjelde revisjonsberetningen ihht revisorlovens § 5-6, ettersom denne beretningen inngår i den samme innsendingspliktige pakken som årsregnskapet og årsberetningen. Økokrim har heller ingen innvendinger mot at revisors melding til Foretaksregisteret ihht § 7-1 tredje ledd kan innsendes elektronisk, men ønsker å tillegge at det er særlig viktig at det ikke kan oppstå noen tvil i ettertid om slik melding faktisk er innsendt og innholdet i denne.

Når det for øvrig gjelder revisorlovens §§ 5-3 og 5-6 om revisors oppbevaring av egen dokumentasjon og revisjonsberetning viser vi til at det i høringsnotatets kapittel 3.1.9 og 3.1.10 er foreslått at bestemmelsene om at revisors oppbevaring av nærmere angitt materiale i revisorlovens §§ 5-3 og 5-4 bør få sin avklaring i forbindelse med bokføringsutvalgets arbeid. Ettersom det er nær sammenheng mellom disse bestemmelsene, foreslår vi at hele dokumentasjonskapitlet i revisorloven vurderes i forbindelse med bokføringsutvalgets arbeid.»

10.2.7.3 Departementets vurdering

Finansdepartementet er enig med Skattedirektoratet og NHD i at forslaget til § 5-3 annet ledd nytt siste punktum bør gjøres mer presist og mindre skjønnsmessig slik at en oppnår større forutberegnelighet. Det bør derfor ikke stilles krav om at kommunikasjonen skal tilfredsstille de «hensyn» som ivaretas ved papirbasert kommunikasjon. I tråd med forslaget fra NHD går Finansdepartementet inn for å knytte vilkåret opp mot betryggende autentisering av den revisor som har forfattet dokumentet og dokumentets innhold i tillegg til et krav om tidsbestandighet.

Finansdepartementet slutter seg videre til NHDs forslag om å utforme mer teknologinøytrale kriterier i stedet for å henvise til lov om elektronisk signatur. Det vises til omtale foran i kapittel 10.1.3.

Departementet kan i utgangspunktet ikke se at begrepet «dokumentasjon» skal være til hinder for elektronisk kommunikasjon. Formålet er å underbygge revisors konklusjoner for ettertiden. Dataintegriteten må ivaretas, dvs. innholdet må kunne sikres i lang tid mot endringer. Videre må revisors tilknytning til dokumentet sikres slik at innholdet ikke kan benektes. Dette er langt på vei søkt gjengitt i forslaget til ny ordlyd. Det legges til grunn at sikker autentisering bidrar til å knytte revisor til dokumentet slik at ikke-benektningfunksjonen også ivaretas ved et krav om autentisering.

Ingen høringsinstanser har innvendinger til lovforslaget om at forhåndsvarsel etter § 7-1 tredje ledd kan sendes elektronisk dersom mottager uttrykkelig har godtatt dette. Departementet fremmer etter dette forslag i tråd med høringsnotatet. Kravet til sending av opplysninger etter § 10-2 vil også bli utformet teknologinøytralt og uten henvisning til lov om elektronisk signatur.

I forhold til Økokrims merknader mener departementet at det lar seg gjøre å fremme forslag til lovendringer for å klargjøre adgangen til elektronisk kommunikasjon allerede nå. Departementet viser til at formuleringene langt på vei svarer til forslag om tilsvarende formuleringer andre steder i lovverket og at resultatene av bokføringsutvalgets arbeid neppe vil endre dette utgangspunktet.

10.2.8 Lov 24. mars 2000 nr. 16 om foretakspensjon (foretakspensjonsloven)

10.2.8.1 Høringsnotatet

I høringsnotatet på side 57-58 heter det at:

«Lovens § 2-5 annet ledd krever at livsforsikringsselskapet skal påse at foretaket avgir «skriftlig erklæring om at foretaket ikke har opprettet eller er tilsluttet annen pensjonsordning.»

Det legges til grunn at en erklæring som nevnt må være underskrevet, men at kravet om notoritet i denne forbindelse kan sikres ved bruk av elektronisk signatur. Noe særskilt høyt sikkerhetsnivå antas ikke nødvendig. Dette foreslås presisert i lovteksten. [...]

Lovens § 2-8 krever at arbeidstakerne skal gis «en skriftlig oversikt over regelverket for pensjonsordningen» samt «skriftlig opplysning om endringer av betydning». Denne informasjonen har en viktig varslingsfunksjon. Utfra at en endring av regelverket i pensjonsordningen kan få stor betydning for det enkelte medlem langt fram i tid, er en av den oppfatning at elektronisk kommunikasjon må være avtalt mellom foretaket og den enkelte arbeidstaker eller det enkelte medlem dersom informasjonen kan baseres på en slik kommunikasjon alene. [...]

Lovens § 4-7 krever at pensjonsinnretningen skal sørge for at det «utstedes fripolise som sikrer medlemmet rett til opptjent pensjon og tilhørende premiereserve». Fripolisen har en viktig varslingsfunksjon i forhold til den enkelte arbeidstaker som fratrer.

Justisdepartementet har i brev av 15.01.2001 om «Høring - ERegelprosjektet om tilrettelegging for elektronisk kommunikasjon i lovverket» lagt til grunn at forsikringsbevis etter forsikringsavtaleloven antakelig kan oppfylles ved elektronisk utstedelse. De har pekt på at dokumentet skal ha en klar, varig og tilgjengelig form. Skriftlighetskravet i forsikringsavtaleloven antar departementet kan tilfredsstilles gjennom at forsikringstakeren uttrykkelig må godta elektronisk utstedelse.

Det legges til grunn at fripolise bør kunne utstedes på samme måte som et forsikringsbevis. [...]

Alternativt kan det tas inn en henvisning til den nye § 20-3 som Justisdepartementet har forslått tatt inn i forsikringsavtaleloven. Det bes om høringsinstansenes syn på dette.»

10.2.8.2 Høringsinstansenes merknader

Kredittilsynet uttaler at et siktemål ved utarbeidelsen av foretakspensjonsloven, jf. NOU 1998: 1 side 9, er å utforme lovteksten så fullstendig som mulig med et begrenset antall henvisninger til andre lover. Kredittilsynet anbefaler derfor at forslaget til § 4-7 nytt annet ledd gjennomføres slik at den materielle bestemmelsen tas inn i loven i stedet for en henvisning til forsikringsavtaleloven.

10.2.8.3 Departementets vurdering

Skriftlig erklæring fra foretak til livsforsikringsselskap i henhold til § 2-5 skal i utgangspunktet kunne sendes med elektronisk kommunikasjon. Det foreslås at dette kan gjøres under forutsetning av at det er benyttet en betryggende metode for å autentisere avsender og dokumentets innhold. Det foreslås en

lovendring i overensstemmelse med dette og NHDs anbefaling. For mer om teknologinøytral utforming vises det til kapittel 10.1.3.3 ovenfor.

Varslingsfunksjonen gjør seg særlig gjeldende der forsikringsselskapet skal opplyse arbeidstagere om endringer i regelverket av betydning for arbeidstakernes rettstilling. Departementet legger til grunn at et krav om uttrykkelig aksept av at slike meldinger kan sendes ved hjelp av elektronisk kommunikasjon kan tilfredsstille varslingsbehovet. Ingen høringsinstanser har merknader.

Departementet legger til grunn at formkravet «skriftlighet» i utgangspunktet ikke er til hinder for elektronisk kommunikasjon. Videre er innholdskravet «godt bilde» ment å sikre at den enkelte faktisk kan sette seg inn i og forstå informasjonen. Heri ligger også et minstekrav om at informasjonen må være tilgjengelig for arbeidstaker. Dersom en arbeidstaker ikke er fortrolig med elektronisk kommunikasjon, vil en elektronisk melding neppe gi et godt bilde av ordningen. Disse skrankene stiller krav til foretakets bruk av elektronisk kommunikasjon. Videre vil arbeidstakers interesser ivaretas av styringsgruppen, et rådgivende organ der arbeidstakerne er representert.

Paragrafen regulerer både generell informasjon om foretakets pensjonsordning og konkret informasjon som kan innebære endringer i arbeidstakers rettstilling. Generell informasjon bør kunne gis elektronisk så lenge de nevnte vilkår er oppfylt. Informasjon av betydning for arbeidstakers rettstilling bør på den annen side bare gis elektronisk der det foreligger et uttrykkelig samtykke fra arbeidstaker. Dette gjelder særlig for arbeidstakere som ikke er fortrolig med bruk av elektronisk kommunikasjon. Det vises til at slik informasjon kan være av betydning for fremtidige pensjonsrettigheter. Det er derfor viktig at arbeidstaker får et varsel om at dette kan være viktig informasjon av økonomisk betydning. Det foreslås etter dette en justering i forhold til det opprinnelige lovforslaget i høringsnotatet. Departementet legger til grunn at den varslingsfunksjonen et brev fra foretaket, stilet til arbeidstaker på papir normalt gir, vil kunne ivaretas ved et uttrykkelig samtykke til at slik informasjon kan gis elektronisk. For en nærmere drøftelse av hva som ligger i et uttrykkelig samtykke til elektronisk kommunikasjon vises det til kapittel 2.5 og 3.6.2.3 foran.

Også når det gjelder utstedelse av fripolise, tilsier arbeidstakers varslingsbehov en uttrykkelig aksept før elektronisk kommunikasjon kan anvendes. I tråd med høringsnotatet og Kredittilsynets anbefaling foreslås det at dette kommer til uttrykk i foretakspensjonsloven. Det er etter dette ikke nødvendig med henvisning til forsikringsavtaleloven.

10.2.9 Lov 24. november 2000 nr. 81 om innskuddspensjon i arbeidsforhold (innskuddspensjonsloven)

10.2.9.1 Høringsnotatet

I høringsnotatet på side 58 til 59 heter det at:

«Lovens § 2-7 krever at arbeidstakerne skal gis «en skriftlig oversikt over regelverket for pensjonsordningen» samt «skriftlig opplysning om endringer av betydning». Denne informasjonen har en viktig varslingsfunksjon. Utfra at en endring av regelverket i pensjonsordningen

kan få stor betydning for det enkelte medlem langt fram i tid, er en av den oppfatning at elektronisk kommunikasjon må være avtalt mellom foretaket og den enkelte arbeidstaker eller det enkelte medlem dersom informasjonen kan baseres på en slik kommunikasjon alene. [...]

Loven krever i § 6-2 at institusjonen skal sørge for at det «utstedes bevis for opptjent pensjonskapital». Pensjonskapitalbeviset har en viktig varslingsfunksjon i forhold til den enkelte arbeidstaker som fratrær.

Justisdepartementet har i brev av 15.01.2001 om «Høring - ERegel-prosjektet om til rettelegging for elektronisk kommunikasjon i lovverket» lagt til grunn at forsikringsbevis etter forsikringsavtaleloven antakelig kan oppfylles ved elektronisk utstedelse. De har pekt på at dokumentet skal ha en klar, varig og tilgjengelig form. Skriftlighetskravet i forsikringsavtaleloven antar departementet kan tilfredsstilles gjennom at forsikringstakeren uttrykkelig må godta elektronisk utstedelse.

Det legges til grunn at pensjonskapitalbevis bør kunne utstedes på samme måte som et forsikringsbevis. [...]

Alternativt kan det tas inn en henvisning til den nye § 20-3 som Justisdepartementet har forslått tatt inn i forsikringsavtaleloven. Det bes om høringsinstansenes syn på dette.»

10.2.9.2 Høringsinstansenes merknader

Kredittilsynet anbefaler at forslaget til § 6-2 nytt annet ledd gjennomføres slik at den materielle bestemmelsen tas inn i loven i stedet for en henvisning til forsikringsavtaleloven. For en nærmere redegjørelse for Kredittilsynets syn vises det til kapittel 10.2.8.2 ovenfor.

10.2.9.3 Departementets vurdering

Utover Kredittilsynets merknad har ingen høringsinstanser uttalt seg. Det fremmes derfor forslag som i hovedsak er i tråd med høringsnotatet og Kredittilsynets anbefaling. For en nærmere omtale vises det til tilsvarende vurderinger i kapittel 10.2.8 om lov om foretakspensjon ovenfor.

11 Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet

11.1 Innledning

11.1.1 Ikke behov for lovendringer på Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementets område nå

Sammendrag

Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet har kommet til at det ikke er lovbestemmelser på kirke-, utdannings- og forskningssektoren som hinder elektronisk kommunikasjon. Det er likevel noe regelverk under departementets virkeområde som ikke er gjennomgått i detalj, fordi det likevel står overfor en omfattende revisjon; se nærmere nedenfor. I sitt revisjonsarbeid vil departementet sørge for at det ikke tas inn eller videreføres bestemmelser som unødig hindrer elektronisk kommunikasjon.

Bakgrunn

I sitt høringsbrev av 9. februar 2001 som Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet sendte bl.a. til departementene og til alle aktuelle brukergrupper som kommuner, fylkeskommuner samt en rekke instanser underlagt departementet, konkluderte Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet med at det ikke forelå unødige rettslige hindringer for elektronisk kommunikasjon i departementets lovverk. Departementet valgte imidlertid, i de tilfeller der det *kunne* reises tvil om regelverket åpner for elektronisk kommunikasjon, i tilknytning til den aktuelle bestemmelsen å presisere at slik adgang forelå. I den sammenheng ble også en del aktuelle vilkår for elektronisk kommunikasjon presisert. I tillegg ga departementets høringsbrev en relativt omfattende beskrivelse av det generelle bakteppe for eRegelprosjektet, tilgrensende regelverk og de spesielle hensyn som må ivaretas innenfor Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementets ansvarsområde.

I høringsrunden var det svært få reelle innvendinger mot Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementets opplegg fra de grupper som skal praktisere Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementets regelverk.

Samtidig med at Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet bearbeidet sitt eget regelverk med sikte på nøytralitet i forhold til elektronisk kommunikasjon, har det vært en tilsvarende klargjøringsprosess av andre departementers regelverk, ikke minst av den sentrale forvaltningsrett, jf. kapittel 3.5 foran. Dette har gjort at Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet nå generelt stiller noe mindre restriktive vilkår for elektronisk kommunikasjon enn det man gav uttrykk for i høringsbrevet, og at man nå ikke lenger ser det nødvendig å opprettholde noen hindringer for elektronisk kommunikasjon.

11.1.2 Særskilt beskyttelsesbehov

Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet påpekte i sitt høringsbrev at store deler av departementets regelverk retter seg mot barn og unge og andre

som kan ha et særlig beskyttelsesbehov. Det siktes her særlig til de mer subjektive momenter knyttet til begreper som skriftlighet og underskrift, beskrevet foran under kapittel 2.2.1 som symbolfunksjonen, varslingsfunksjonen og avslutningsfunksjonen. Disse subjektive momentene er særlig fremtredende hensyn bak begreper som skriftlighet og underskrift i regelverket på Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementets område. Flere av høringsinstansene ber om at de subjektive beskyttelsesbehov blir understreket i departementets videre arbeid, men de peker ofte samtidig på at heller ikke tradisjonell papirbasert kommunikasjon på en optimal måte i ethvert tilfelle ivaretar de bakenforliggende hensyn som Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementets regelverk skal ivareta. I praksis vil ofte beskyttelsesbehovet likevel bli godt ivaretatt i forkant av den rettslige disposisjon loven regulerer, gjennom omfattende personlig kontakt mellom den profesjonelle regelforvalter og den enkelte bruker av de tjenester regelverket omfatter. De særskilte beskyttelsesbehovene stiller uansett krav til en fornuftig skjønnsutøvelse fra regelforvalterenes side.

Departementet vil dessuten igjen vise til den utviklingen som finner sted innenfor det generelle forvaltningsrettslige regelverk, og særlig til den foreslåtte nye bestemmelsen i forvaltningsloven § 15 a: Bestemmelsen vil gi hjemmel for å gi nærmere regler om elektronisk kommunikasjon mellom forvaltningen og publikum, herunder regler om signering, autentisering, integrering og konfidensialitet i elektronisk saksbehandling og kommunikasjon. Departementet viser dessuten til lov om behandling av personopplysninger med tilhørende forskrift som trådte i kraft 01.01.2001. Av særlig betydning i denne sammenheng er forskriftens § 2-11, tredje ledd, som lyder: «Personopplysninger som overføres elektronisk ved hjelp av overføringsmedium utenfor den behandlingsansvarliges fysiske kontroll, skal krypteres eller sikres på annen måte når konfidensialitet er nødvendig.» Forvaltere av Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementets regelverk må selv avgjøre når særskilt sikring etter denne bestemmelsen er nødvendig.

11.1.3 Ingen plikt til elektronisk kommunikasjon

Selv om Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet fastslår at departementets regelverk er teknologinøytralt og derved ikke til hinder for elektronisk kommunikasjon, betyr det *ikke* at publikum plikter å motta informasjon eller rettslig relevant kommunikasjon elektronisk, dersom de ikke har godtatt det. Det vises til fremstilling foran, kapittel 3.5 og 3.6, og særlig kapittel 2.5. Og, som fremhevet ovenfor, vil en mer personlige kontakt ofte utgjøre i alle fall et godt supplement til elektronisk kommunikasjon på mange av de områder som omfattes av Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementets regelverk.

11.2 Regelverk som ikke foreslås endret i denne omgang

11.2.1 Lov 8. juni 1984 nr. 64 om folkehøgskolar

Folkehøgskoleloven har mange bestemmelser som uttrykkelig eller underforstått krever skriftlighet. Det gjelder klageregler, vedtak om bortvisning og utvisning, tilsetninger og oppsigelser. I forskriftene til loven er det regler om underskrift, attestasjon, instruksjer etc, som også forutsetter tradisjonell skrift-

lighet, og som derfor *kunnetolkes* som et hinder for elektronisk kommunikasjon.

En utredning om folkehøyskolen ble lagt frem 2. mai 2001 (NOU 2001:16 *Frihet til mangfold*). Ved oppfølgingen av utredningen vil departementet være oppmerksom på alle formuleringer i lov og forskrift som unødig hindrer elektronisk kommunikasjon. Man vil sørge for at bestemmelsene endres i disse tilfellene, slik at elektronisk kommunikasjon blir tillatt.

11.2.2 Lov 28. mai 1976 nr. 35 om voksenopplæring

Voksenopplæringslovens § 25 har regler om tilskudd fra staten etter søknad. Ordlyden i bestemmelsen er ikke til hinder for elektronisk oversendelse av søknaden.

Forskriftene til loven har bestemmelser om blant annet rapportering til departementet. Uavhengig av eRegelprosjektet må departementet foreta en gjennomgang av disse forskriftene, og man vil da samtidig sørge for å få fjernet eventuelle unødige hindringer for elektronisk kommunikasjon.

11.2.3 Lov 26. april 1985 nr. 21 om utdanningsstøtte til elever og studenter

Utdanningsstøtteleven er en rammelov med vide fullmakter til departementet og til Lånekassens styre. Loven inneholder bare én bestemmelse om skriftlig rapportering. I § 25 siste avsnitt andre setning står det: «Styret sender hvert år innen utgangen av mars måned departementet rapport og regnskap for foregående år.» Formuleringen er ikke til hinder for at oversendelsen foregår elektronisk.

Forskriftene til utdanningsstøtteleven forutsetter i flere av bestemmelsene skriftlig kommunikasjon mellom låntaker/tilbakebetaler og Lånekassen. Det gjelder søknader om lån og stipend og om forskjellige former for lettelse i tilbakebetalingsvilkårene, gjeldsbrev og fastrenteavtaler. Forskriftene til utdanningsstøtteleven blir revidert årlig. Ved neste revisjon vil departementet be Lånekassen om å vurdere om det er unødige hindringer for elektronisk kommunikasjon som kan fjernes. Lånekassen vil også fortsette sitt arbeid med automatisering av saksbehandlingsrutinene.

11.2.4 Lov 13. juni 1969 nr. 25 om trdomssamfunn og ymist anna

Lov om trossamfunn inneholder en rekke bestemmelser hvor det er forutsatt skriftlige meldinger mellom medlemmene og trossamfunnet og mellom trossamfunn og myndigheter. Reglene er i seg selv ikke til hinder for at meldingene kan gis elektronisk, men det er en del forhold som må avklares. Dette gjelder spesielt de tilfellene hvor loven krever felles melding fra styret, hvor departementet eller fylkesmannen skal gi vitnemål og hvor det kreves attest fra advokat/revisor. Avklaringer bør skje gjennom *forskrifter* til loven. Departementet viser i denne forbindelse til at hele tilskuddsordningen til trossamfunn nylig vært gjennomgått av en arbeidsgruppe. I departementets oppfølging av rapporten vil man være oppmerksom på bestemmelser som unødig hindrer elektronisk kommunikasjon, og sørge for å få disse fjernet.

11.3 Regelverk som allerede åpner for elektronisk kommunikasjon

Det er ovenfor redegjort for lover og forskrifter under Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementets ansvarsområde som vil bli vurdert med sikte på endringer, uavhengig av eRegelprosjektet. Departementet har i gjennomgangen av sitt øvrige regelverk ikke funnet lovregler som hinder elektronisk kommunikasjon. Departementet vil likevel i det følgende kommentere en del bestemmelser der det kunne reises tvil om bestemmelsen/hensynene bak bestemmelsen er til hinder for elektronisk kommunikasjon. Det er særlig bestemmelser som stiller krav om skriftlighet som er nærmere vurdert. Departementet legger generelt til grunn at kravet om skriftlighet i seg selv ikke utelukker elektronisk kommunikasjon, men at hensynene bak kravet om skriftlighet under tiden gjør at det må stilles særskilte krav til f. eks. sikkerhetsnivået i den elektroniske kommunikasjon.

11.3.1 Lov 17. juli 1998 nr. 61 om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (opplæringslova)

Bestemmelsene som blir kommentert i forbindelse med opplæringslova gjelder i all hovedsak spesialundervisning for barn og unge, samt forhold omkring lærekontrakter i bedriftene. Normalt vil det være en utstrakt kommunikasjon, gjerne muntlig, mellom elever/foreldre og den som er ansvarlig for opplæringen forut for avtaleslutning eller annen rettslig disposisjon i henhold til opplæringsloven. Adgangen til elektronisk kommunikasjon gir en ekstra mulighet for å kommunisere, men elektronisk kommunikasjon kan også skape en unødvendig avstand og derved gi rom for misforståelser. Riktig tilpasset opplæring er av avgjørende betydning for barn og unges fremtid. Det må derfor uansett være opplæringsmyndigheten, evt. lærebedriften som har ansvaret for at informasjonen når frem til dem det gjelder på en slik måte at den blir forstått.

Når det nedenfor er stilt krav om sikring av dokumentets innhold, vil dette normalt både omfatte evt. nødvending kryptering (jf. bla. § 2-11 i forskriftene til personopplysningsloven), men også sikkerhet for at innholdet ikke blir endret. I en del tilfeller vil det også være behov for sikring av dato. Krav til sikkerhetsnivået vil eventuelt kunne reguleres nærmere i forskrifter gitt i medhold av den foreslåtte bestemmelsen i forvaltningslovens § 15 a, se nærmere under kapittel 3.5.4.7 foran.

§ 2-1 tredje ledd tredje punktum:

«Etter sakkunnig vurdering og med skriftleg samtykke frå foreldra kan kommunen i særlege tilfelle vedta å utsetje skolestarten eitt år.»

§ 2-1 fjerde ledd annet punktum:

«Etter sakkunnig vurdering og med skriftleg samtykkje frå foreldra kan kommunen heilt eller delvis vedta å frita ein elev for opplæringsplikta dersom omsynet til eleven tilseier det.»

Kommentar:

Bestemmelsene forutsetter undertegning av foreldrene. Foreldrenes samtykke kan sendes elektronisk dersom det er benyttet en betryggende metode for autentisering, dvs. som verifiserer, bekrefter foreldrenes identitet overfor kommunen, og dersom innholdet i nødvendig utstrekning sikres på en betryggende måte.

§ 2-4 fjerde og femte ledd:

»Eleven skal etter skriftleg melding frå foreldre få fritak frå dei delar av undervisninga ved den enkelte skolen som dei ut frå eigen religion eller eige livssyn opplever som utøving av annan religion eller tilslutning til anna livssyn. Dette kan m.a. vere religiøse aktivitetar i eller utanfor klasserommet. Skolen skal ved melding om fritak, så langt det er råd og særleg på småskoletrinnet, søkje å finne løysingar ved å leggje til rette for differensiert undervisning innanfor læreplanen.

Elevar som har fylt 15 år, gir sjølv skriftleg melding som nemnd i fjerde leddet.»

Kommentar:

Bestemmelsen forutsetter undertegning av foreldrene, eller eleven selv dersom han er over 15 år. Melding kan sendes elektronisk dersom det er benyttet en betryggende metode for autentisering og sikring av innholdet.

§ 4-5 første ledd og annet ledd første punktum:

»Det skal opprettast skriftleg lærekontrakt mellom lærebedrifta og lærlingen når læreforholdet tek til. Det skal opprettast skriftleg opplæringskontrakt mellom lærebedrifta og lære kandidaten når læreforholdet tek til.

For å bli gyldig må kontrakten godkjennast av yrkesopplæringsnemnda, jf. § 12-3, og han får da verknad frå den tida arbeidsforholdet tek til.»

Kommentar:

Bestemmelsen forutsetter undertegning av avtalepartene. Lærekontrakter/opplæringskontrakter kan inngås elektronisk dersom det er benyttet en betryggende metode for autentisering, og at innholdet er sikret på en betryggende måte.

Yrkesopplæringsnemndas godkjenning av kontrakten vil gi en ekstra sikkerhet for at bestemmelsens bakenforliggende hensyn blir ivaretatt. Yrkesopplæringsnemndas godkjenning av kontrakten etter annet ledd første punktum kan sendes elektronisk.

§ 4-5 tredje ledd første, annet og tredje punktum:

«Læringar som har fylt 21 år og som inngår lærekontrakt med full opplæring i bedrift, jf. § 3-3 sjette leddet, skal ha ei prøvetid på seks månader. Skriftleg lærekontrakt må opprettast seinast ein månad etter at læreforholdet tok til. I prøvetida kan både lærebedrifta og lærlingen seie opp læreforholdet.»

Kommentar:

Annet punktum er ikke til hinder for at lærekontrakter inngås elektronisk dersom det er benyttet en betryggende metode for autentisering, og at innholdet er sikret på en betryggende måte.

Bestemmelsen om oppsigelse i prøvetiden etter § 4-5, tredje ledd, tredje punktum inneholder ikke selv noe skriftlighetskrav eller henvisning til andre bestemmelser om formkrav, som f. eks. arbeidsmiljøloven § 57. Lovgiver har således ikke stilt konkrete krav til hvordan en eventuell oppsigelse av lærekontrakten i prøvetiden skal skje. Det har heller ikke i praksis vært stilt formkrav til oppsigelse av lærekontrakten. Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet kan ikke se at det er grunnlag for å innføre nye formkrav i denne forbindelse. Bestemmelsen er således ikke til hinder for elektronisk kommunikasjon.

Etter departementets syn må det være et krav til arbeidsgiveren at vedkommende forsikrer seg om at lærlingen har mottatt en eventuell oppsigelse for at denne skal være gyldig. Dette kravet opprettholdes uten at man angir formkrav.

§ 4-6 annet ledd:

«Lærekontrakten eller opplæringskontrakten kan hevast av partane dersom dei er samde om det og etter at lærebedrifta har orientert yrkesopplæringsnemnda skriftleg om det, jf. § 12-3.»

Kommentar:

Lærekontrakter/opplæringskontrakter kan heves elektronisk dersom det er benyttet en betryggende metode for autentisering og at begge parter samtykker i elektronisk kommunikasjon.

Orienteringen til yrkesopplæringsnemnda vil gi en ekstra sikkerhet for at bestemmelsens bakenforliggende hensyn blir ivaretatt. Lærebedriftens orientering til yrkesopplæringsnemnda kan sendes elektronisk dersom det er benyttet en betryggende metode for autentisering, og at innholdet er sikret på en betryggende måte.

§ 4-6 tredje ledd:

«Etter samtykke frå yrkesopplæringsnemnda kan kontrakten hevast av både lærebedrifta og av lærlingen eller lære kandidaten dersom

- a) den andre parten gjer seg skyldig i vesentlege brot på pliktene sine i arbeidsforholdet,
- b) lærlingen, lære kandidaten eller lærebedrifta viser seg ute av stand til å halde fram i læreforholdet, eller
- c) lærlingen eller lære kandidaten skriftleg seier frå at det er ei urimeleg ulempe for han eller ho å halde fram ut kontrakttida.»

Kommentar:

Bestemmelsen regulerer når en av partene ensidig kan heve en kontrakt. Selv om bestemmelsen ikke inneholder et formkrav, vil det i praksis være nødven-

dig med skriftlighet. Lærekontrakter/opplæringskontrakter kan heves elektronisk dersom det er benyttet en betryggende metode for autentisering, og at innholdet er sikret på en betryggende måte.

Samtykket fra yrkesopplæringsnemnda vil gi en ekstra sikkerhet for at det er grunnlag for å heve kontrakten. Yrkesopplæringsnemndas samtykke kan sendes elektronisk dersom det er benyttet en betryggende metode for autentisering og sikring av dokumentet.

§ 4-6 fjerde ledd:

«Yrkesopplæringsnemnda avgjør i tilfelle når læreforholdet skal ta slutt. Lærebedrifta skal skrive ut ein attest for den delen av kontrakttida som er gjennomført med ei fråsegn om denne delen av opplæringa.»

Kommentar:

Yrkesopplæringsnemndas avgjørelse kan sendes elektronisk. Hvis lærlingen/lære kandidaten ønsker det, kan Lærebedriften sende attesten elektronisk dersom det er benyttet en betryggende metode for autentisering, og innholdet er sikret på en betryggende måte.

§ 5-4 annet ledd første punktum:

«Før det blir gjort sakkunnig vurdering og før det blir gjort vedtak om å setje i gang spesialundervisning, skal det innhentast samtykke frå eleven eller frå foreldra til eleven.»

Kommentar:

Bestemmelsen forutsetter undertegning av elev eller foreldre. Elevens eller foreldrenes samtykke kan sendes elektronisk dersom det er benyttet en betryggende metode for autentisering, og dersom innholdet sikres på en betryggende måte.

§ 5-5 annet ledd:

«Klassestyraren til eleven skal kvart halvår utarbeide skriftleg oversikt over den opplæringa eleven har fått og ei vurdering av utviklinga til eleven. Rektor sender oversikta og vurderinga til eleven eller til foreldra til eleven og til kommunen eller fylkeskommunen.»

Kommentar:

Bestemmelsen forutsetter undertegning av klassestyreren. Oversikten og vurderingen kan sendes elektronisk dersom det er benyttet en betryggende metode for autentisering og dersom innholdet sikrest på en betryggende måte, og eleven eller foreldrene samtykker i elektronisk kommunikasjon.

11.3.2 Lov 14. juni 1985 nr. 73 om tilskot til private grunnskular og private skular som gjev vidaregåande opplæring (privatskulelova)**§ 25**

1. «Ein privat skule som kjem inn under denne lova, jfr. § 2, kan etter søknad gjevast offentleg godkjenning med rett til tilskot.
2. Vertskommunen og statens utdanningskontor i fylket skal gje fråsegn når det gjeld ein grunnskule. Vertsfylket skal gje fråsegn når det gjeld ein vidaregåande skule.
3. Vedkomande departement avgjer i kvart einskilde tilfelle om skulen tilfredstiller krava etter denne lova, og om skulen etter ei samla vurdering skal godkjennast med rett til tilskot. For skular som søker godkjenning etter § 3 [bokstav] a eller b skal det ikkje leggjast einsidig vekt på nedgang i elevtal for kommunen i den samla vurderinga.
4. Departementet kan dra godkjenninga attende dersom vilkåra i denne lova ikkje vert fylte.
5. Departementet gjev kvart år melding til Stortinget om godkjenning av skular.
6. Ein skule som søker om offentleg godkjenning med rett til tilskot, eller vedkomande kommune eller fylkeskommune kan klage departementet si avgjerd etter denne paragraf inn for Kongen.»

Kommentar:

Søknad etter nr. 1, uttalelse etter nr. 2, godkjenning etter nr. 3, vedtak etter nr. 4 og klage etter nr. 6 kan sendes elektronisk dersom det er benyttet en betryggende metode for autentisering, dvs. som verifiserer, bekrefter avsenders identitet overfor vedkommende mottaker, samt at denne samtykker i elektronisk kommunikasjon.

§ 26 første ledd.

«Private skular som er godkjende ifylgje § 25, får etter søknad offentleg tilskot etter reglane i denne paragrafen. Skular som kjem inn under tilskotsreglane 3-6, kan i særlege tilfelle etter søknad få statstilskot til andre utgifter enn dei som er nemnde under vedkomande tilskotsregel.»

Kommentar:

Søknad kan sendes elektronisk dersom det er benyttet en betryggende metode for autentisering.

11.3.3 Lov 12. mai 1995 nr. 22 om universiteter og høyskoler**§ 42 nr. 1 lyder:**

«En student som tross skriftlig advarsel fra styret gjentatte ganger opptrer på en måte som virker grovt forstyrrende for medstudenters arbeid eller for virksomheten ved institusjonen ellers, kan etter vedtak av styret selv bortvises fra nærmere bestemte områder ved institusjonen for inntil ett år. Hvis en student etter skriftlig advarsel fra styret fortsatt ikke respekterer slik bortvisning, kan styret selv utestenge ham eller henne fra studiet inntil ett år.»

Kommentar:

Kravet til skriftlighet skal ivareta en symbolfunksjon og en dokumentasjonsfunksjon. Slik teknologien er i dag bør slike advarsler fortsatt gis i vanlig brevs form, men etter hvert som teknologien utvikler seg er ikke selve lovformuleringen til hinder for at slike advarsler sendes elektronisk. - En av høringsinstansene har bedt om at departementet presiserer at slike meldinger *skal* gis i vanlig brevs form. Etter departementets vurdering er det etter denne bestemmelsen styrets ansvar at meldingen kommer frem til studentene og har en form som i tilstrekkelig grad fremhever meldingens alvor og mulige konsekvenser. Det bør derfor være overlatt til styret ved den enkelte institusjon å vurdere om disse hensyn blir betryggende ivaretatt ved bruk av elektronisk kommunikasjon.

§ 52 nr. 4 første punktum lyder:

«En student kan klage skriftlig over karakteren for sine egne prestasjoner innen tre uker etter at eksamensresultatet er kunngjort.»

Kommentar:

Kravet om skriftlighet er ikke til hinder for at det klages elektronisk.

§ 53 lyder:

«1. Institusjonen, eller etter styrets bestemmelse vedkommende avdeling, utferdiger vitnemål om fullført grad, yrkesutdanning eller annet utdanningsprogram.

2. Den som ikke har avsluttet grad, yrkesutdanning eller annet utdanningsprogram, skal på anmodning gis karakterutskrift for de eksamener eller prøver som han eller hun har bestått.»

Kommentar:

Loven er ikke til hinder for at vitnemål eller karakterutskrift også kan utstedes elektronisk hvis dette kan gjøres på en måte som ivaretar symbolfunksjonen og kravet om integritet.

11.3.4 Lov 11. juli 1986 nr. 53 om eksamensrett for og statstilskudd til private høyskoler og Lov 25. juni 1996 nr. 54 om studentsamskipnader

Disse lovene inneholder ingen bestemmelser som er til hinder for elektronisk kommunikasjon.

Annet vedrørende universiteter og høyskoler

Universiteter og høyskoler er gitt myndighet til å fastsette egne forskrifter om eksamen og om opptak og rangering til høgre grads studier. Departementet har bedt institusjonene om å endre sine forskrifter hvis de inneholder bestemmelser som er til hinder for elektronisk kommunikasjon.

Lovverket på universitets- og høyskoleområdet vil bli endret som en del av arbeidet med oppfølging av St.meld. nr. 27 (2000-2001) *Gjør din plikt - Krev din rett*. I dette arbeidet vil departementet legge vekt på å utforme et regelverk som legger til rette for bruk av både tradisjonell og elektronisk kommunikasjon.

11.3.5 Lov 7. juni 1996 nr. 31 om den norske kirke (kirkeloven)

§ 3 nr. 8 første ledd lyder:

«Innmelding og utmelding av Den norske kirke skjer ved personlig henvendelse til kirkebokføreren på bostedet. Utmelding kan også skje skriftlig.»

§ 3 nr. 8 annet ledd lyder:

«Melding etter nr 2-4 skjer ved personlig eller skriftlig henvendelse til kirkebokføreren på barnets bosted».

Kommentar:

Formreglene om skriftlighet i bestemmelsene antas ikke å være til hinder for elektronisk kommunikasjon. Kravet om skriftlighet skal ivareta en varslings-, avslutnings-, og ikke-benektingsfunksjon. Formreglene bidrar til at vedkommende varsles om at det er konsekvenser av handlingen og at vedkommende får tid til å tenke seg om. På bakgrunn av disse hensynene bør det stilles krav til at elektronisk melding må sikres ved elektronisk signatur eller annen måte som autentiserer avsender og meldingens innhold. Forvaltningsloven gjelder imidlertid for slike meldinger, og departementet henviser derfor i denne sammenheng til forslaget til en ny § 15 a i forvaltningsloven.

Annet vedrørende Den norske kirke:

Departementet skal også bemerke at man planlegger et prosjekt for å muliggjøre større bruk av informasjonsteknologi innenfor kirkebokføring.

11.3.6 Lov 27. februar 1995 nr. 12 om helligdagsfred og Lov 7. juni 1996 nr. 33 om Opplysningsvesenets fond

Kommentar:

Disse lovene inneholder ingen bestemmelser som er til hinder for elektronisk kommunikasjon.

11.3.7 Lov 7. juni 1996 nr. 32 om kirkegårder, kremasjon og gravferd (gravferdsloven)

§ 9 første ledd lyder:

«Den som har fylt 18 år, kan i skriftlig erklæring fastsette hvem som skal ha rett til å sørge for gravferden. Erklæringen skal være underskrevet og datert.»

§ 10 første ledd lyder:

«Den som har fylt 15 år, kan i skriftlig erklæring treffe bestemmelse om kremasjon. Erklæringen skal være underskrevet og datert.»

Kommentar:

I sitt høringsutkast la departementet til grunn at erklæringer i medhold av gravferdslovens § 9 første ledd og § 10 første ledd ikke kunne avgis elektronisk. På bakgrunn av innvendinger som fremkom i høringen, har imidlertid departementet endret sitt syn på dette punkt.

Formreglene om skriftlighet i bestemmelsene antas således å ikke være til hinder for elektronisk kommunikasjon. Disse skal ivareta en varslings-, avslutnings-, og ikke-benektingsfunksjon. Formreglene bidrar til at vedkommende varsles om at det er konsekvenser av handlingen og at vedkommende får tid til å tenke seg om. På bakgrunn av disse hensynene bør det stilles krav til at elektronisk melding må sikres ved elektronisk signatur eller annen måte som autentiserer avsender og meldingens innhold. Forvaltningsloven gjelder imidlertid for slike meldinger, og departementet henviser derfor i denne sammenheng til forslaget til en ny § 15 a i forvaltningsloven.

12 Kommunal- og regionaldepartementet

12.1 Regelverk som ikke foreslås endret i denne omgang

12.1.1 Lov om stortingsvalg, fylkestingsvalg og kommunestyrevalg (Valgloven) av 1. mars 1985 nr. 3

Valgloven slik den er utformet i dag hindrer elektronisk kommunikasjon. Det er imidlertid ikke aktuelt å gjøre endringer i denne loven nå. Valgløutvalgets utredning med forslag til ny valglov som ble lagt frem i slutten av januar drøftet mulighetene for forsøk med elektronisk stemmegivning og elektronisk avkryssing i manntallet. Forslag til ny valglov har vært på ordinær tre måneders høring, og inkluderte området elektronisk stemmegivning og avkryssing i manntallet. Departementet tar sikte på å fremme en proposisjon i løpet av våren 2002.

12.1.2 Lov om arbeidstvister av 5. mai 1927 nr. 1

Her finnes en rekke regler som berører kommunikasjon til og fra retten og mellom partene i en arbeidsrettssak. I tillegg finnes regler om kommunikasjon overfor Riksmeklingsmannen.

Det fremmes ikke forslag til endringer i denne loven nå fordi loven likevel må gjennomgå en teknisk revisjon i løpet av kort tid, dels som følge av at Tarifforhandlingsutvalgets utredning Eventuelle hindringer for elektronisk kommunikasjon vil bli vurdert i forbindelse med det lovarbeidet som gjennomføres i etterkant av tarifforhandlingsutvalgets utredning.

12.2 Regelverk som allerede åpner for elektronisk kommunikasjon

12.2.1 Bolig- og bygningslovgivningen

Følgende lovverk og forskrifter er relevante ift eRegelprosjektet:

- Lov om Den Norske Stats Husbank av 1. mars 1946 nr. 3
- Lov om borettslag av 4. februar 1960 nr. 2
- Lov om boligbyggelag av 4. februar 1960 nr. 1
- Lov om Plan- og bygningsloven av 14. juni 1985 nr. 77
- Lov om husleie av 16. juni 1939 nr. 6
- Lov om kommunal forkjøpsrett til leiegårder av 29. april 1977 nr. 34
- Lov om eierseksjoner av 23. mai 1997 nr. 31
- Forskrifter for Husbankens virksomhet: Diverse forskrifter for ulike låne- og tilskuddstyper, samt forskrifter for selve virksomheten i Husbanken.
- Forskrifter for Statens Bygningstekniske etat: Diverse forskrifter til gjennomføring av bestemmelser i pbl.

Felles for de lovverk og forskrifter som er listet på bolig- og bygningsområdet er at de stiller krav til, eller forutsetter, fremleggelse av dokumentasjon og bruk av skriftlighet og/eller signatur i ulike former. Bruk av lån og tilskudd autoriseres f.eks. gjennom bruk av skriftlige signaturer etter fullmakt. Plan- og

byggningslovgivningen inneholder bl a en rekke bestemmelser om at søknader og varsler skal fremsettes skriftlig.

Kravene til skriftlighet i boliglover, husbankloven, plan- og bygningsloven mv anses ikke å være til hinder for bruk av elektronisk kommunikasjon.

KRDs generelle tolkning er at «skriftlighet» og «signatur» må anses å være teknologinøytrale begreper, dvs at valg av teknologiform i kommunikasjon mv ikke er avgjørende for gyldigheten av innholdet.

12.2.2 Lov om lønnsnemnd i arbeidstvister av 19. desember 1952 nr. 7

Loven inneholder ikke bestemmelser som er til hinder for elektronisk kommunikasjon. Det er derfor ikke nødvendig med endringer i denne loven.

12.2.3 Lov om allmenngjøring av tariffavtaler m.v. av 28. mai 1993 nr. 52

Loven inneholder ikke bestemmelser som er til hinder for elektronisk kommunikasjon.

12.2.4 Lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold.

Loven inneholder ikke hindringer for elektronisk signatur. En gruppe, parti eller liknende sammenslutning kan søke Sametinget om å bli registrert med et bestemt partinavn. Begjæring om registrering skal være ledsaget av underskrifter fra minst 200 personer som har stemme- og forslagsrett ved valg til Sametinget. Begrepet «underskrift» anses for å være en teknologinøytral term og dermed ikke et hinder for elektronisk kommunikasjon.

12.2.5 Reglene om statsborgerskap

inneholder ikke bestemmelser som er til hinder for elektronisk kommunikasjon. Reglene stiller krav til skriftlighet og øvrig dokumentasjonsfremleggelse, men dette anses ikke å være til hinder for elektronisk kommunikasjon, jf KRDs generelle fortolkning om at kravene til skriftlighet og signatur anses å være teknologinøytrale, dvs at valg av teknologiform i kommunikasjon ikke er avgjørende for gyldigheten av innholdet.

12.3 Regelverk som hindrer elektronisk kommunikasjon, og som ikke skal endres

12.3.1 Utlendingsretten

På utlendingsrettens felt finner man flere bestemmelser som i utgangspunktet er til hinder for elektronisk kommunikasjon. Til tross for dette foreslås det ingen endringer. Dette begrunnes med det særegne rettsområde utlendingsretten representerer mht søknader og personlig fremmøte, hvor bl a hensynet til kontroll og personvern gjør seg sterkt gjeldende.

F eks er det en forutsetning at en asylsøker iht *utlendingsloven* § 17, fremmer søknaden ved *personlig fremmøte*, jf nærmere regler i utlendingsforskriftens kapittel 3. En asylsøker må registreres, og dennes ID må søkes fremskaffet for registrering. *Søker skal fotograferes og det skal tas fingeravtrykk*, jf utlendingslovens § 37, 37 a - c. Videre skal det foretas intervju hvor det vil fremkomme opplysninger av personlig art som krever beskyttelse.

Et annet eksempel på regelverk som på noen områder er til hinder for elektronisk kommunikasjon, er *reglene om visum, jf. utlendingsloven § 25, jf. utlendingsforskriften §§ 104 - 113 a*. Hovedregelen er at søknad om visum må innleveres ved personlig fremmøte, jf. utlendingsforskriften § 109 første ledd. Reglene begrunnes ut fra kontrollmessige behov, og at Norge er forpliktet til å følge det harmoniserte regelverk som Schengen-samarbeidet innebærer.

13 Miljøverndepartementet

13.1 Gjennomgang av regelverket

Miljøverndepartementet har gått igjennom regelverket innen vårt ansvarsområde for å finne eventuelle hindringer for elektronisk kommunikasjon. Vår gjennomgang viste ingen slike hindringer i regelverket. Det har ikke framkommet merknader i den påfølgende høringsprosessen som gir grunnlag for å endre denne tolkningen. Vi finner det derfor påkrevet med lovendringer innen vårt ansvarsområde.

13.2 EØS-regelverket

Flere forskrifter departementet har gitt etter produktkontrollen og forurensningsloven er implementering av EØS-regelverk. I kartleggingsfasen fant man at bestemmelser i noen av disse forskriftene representerer en hindring for elektronisk kommunikasjon. Som eksempel kan nevnes forskrift om grensekryssende transport av avfall av 30.12.94 som er en implementering av Rådsforordning 259/93 om overvåkning og kontroll av avfallstransport innen, inn i og ut av Det europeiske fellesskap. Her heter det bl.a. i art. 8 at «nyttiggjøringsbevis(...) skal være en del av følgedokumentet(...)eller festes til dette». Tilsvarende type krav om at dokument skal følge en vare finnes i § 5 i forskrift om støy fra gressklippere av 10.6.1994 hvor det bl.a. heter at «sertifikat skal følge maskinen».

EØS-regelverk, er regelverk som ikke «forvaltes» av Norge. Eventuelle endringer eller tillegg i slikt regelverk kan derfor normalt ikke gjøres av Norge alene. Vi kan dermed ikke kun fra norsk side endre bestemmelsene i forskrifter etter forurensningsloven eller produktkontrollen som er funnet å utgjøre en hindring for elektronisk kommunikasjon. Vi vil imidlertid så langt det er mulig tolke bestemmelsene på en slik måte at de ikke ligger til hinder for elektronisk kommunikasjon. Det kan for eksempel være tilfelle for bestemmelser som angir et krav om skriftlighet eller om underskrift.

13.3 Plan- og bygningsloven av 18. juni 1985

Når det gjelder plandelen av plan- og bygningsloven (kap. II - VII a) er bestemmelsene der neppe til hinder for bruk av elektronisk kommunikasjon.

Det vises for øvrig i den forbindelse til at plandelen av plan- og bygningsloven for tiden er under revisjon, og at Planlovutvalget forventes å ta opp forslag om bestemmelser i loven som tilrettelegger for elektronisk produksjon og formidling av kartverk og plandata i digital form. Det vil fremme elektronisk kommunikasjon i planbehandlingen.

13.4 Regelverk for Svalbard og Jan Mayen

Når det gjelder Svalbard og Jan Mayen ble det under kartleggingsfasen konkludert med at man ikke ville foreslå regelendringer, verken i forskrift om kulturminner på Svalbard (1992-01-24-34), forskrift om vern av naturmiljøet på Svalbard (1983-12-16-1818) eller i midlertidig forskrift for regulering av naturinngrep på Jan Mayen (1971-05-28-8617).

Departementet gjør oppmerksom på at forskriftene om vern av miljøet på Svalbard vil bli avløst av lov om miljøvern på Svalbard (svalbardmiljøloven) som er under utarbeidelse og som ventes å tre i kraft 1.1.2002. Loven inneholder en rekke prinsipper for myndighetsutøvelse, regler om vern av områder, flora, fauna og kulturminner, regler om arealplanlegging og krav om tillatelse og konsekvensutredninger, regler om forurensning og avfall, regler om ferdsel og hytter, og dessuten tilsyns-, håndhevings- og sanksjonsbestemmelser.

Svalbardmiljøloven er vurdert i forhold til e-Regelprosjektet. I NOU 1999:21 Lov om miljøvern på Svalbard § 13 heter det i tredje punktum at «Grunneiere og rettighetshavere skal såvidt mulig *underrettes ved brev*, og gis en rimelig frist for å komme med synspunkter før verneforslag blir utformet.» Departementet har på bakgrunn av prosjektet med å fjerne hindringer for elektronisk kommunikasjon endret bestemmelsen, slik at det i utkast til Ot prp om lov om miljøvern på Svalbard nå heter i § 13 tredje punktum at «Grunneiere og rettighetshavere skal såvidt mulig *underrettes skriftlig*». Departementet anser ikke dette kravet om skriftlighet som en hindring for elektronisk kommunikasjon. Det samme gjelder skriftlighetskravet i utkast til Ot prp § 51, hvor det i tredje punktum heter at «Dersom planansvarlig ikke finner grunn til å gå videre med forslaget, skal forslagsstilleren *underrettes skriftlig*», og skriftlighetskravet i § 52 annet ledd tredje punktum, hvor det heter at «I så fall skal den planansvarlige *underrettes skriftlig* innen utløpet av fristen med opplysning om når vedtak vil være truffet.»

Svalbardmiljøloven inneholder videre to regler om kunngjøring i avis. I utkast til Ot prp § 13 første ledd annet punktum heter det at «Sysselmannen skal *kunngjøre en melding i minst en avis* som er alminnelig lest på Svalbard, der det gjøres rede for det påtenkte vernetiltak», mens det i § 15 heter at «Vedtak etter §§ 12 og 14 skal *kunngjøres etter reglene i forvaltningsloven § 38, og dessuten i minst en avis* som er alminnelig lest på Svalbard.» Denne bestemmelsen er ikke til hinder for at kunngjøringen også kan skje elektronisk, men det dreier seg om kunngjøringer som det vil være av stor betydning å nå ut til alle berørte med, og det kan ikke ventes at alle eventuelle berørte har tilgang til internett.

14 Fiskeridepartementet

Fiskeridepartementet har etter en gjennomgang og vurdering av lovverket innenfor departementets ansvarsområde, kommet til at dette ikke inneholder rettslige hindere for elektronisk kommunikasjon. Det er følgelig, etter departementets oppfatning, ikke nødvendig med lovendringer.

14.1 Høringsbrev

Selv om Fiskeridepartementet ikke fant det nødvendig med lovendringer ble det i samsvar med prosjektledelsens anbefaling valgt å sende departementets konklusjon ut på høring. Høringsbrevet omfattet også en nærmere drøfting av lov av 03.06.83 nr. 40 om saltvannsfiske m. v. (saltvannsfiskeloven).

14.2 Saltvannsfiskeloven

I kartleggingsfasen ble saltvannsfiskeloven innrapportert som en lov inneholdende begrep som måtte ansees å være til hinder for elektronisk kommunikasjon. Etter en ny vurdering er imidlertid departementet kommet til at loven likevel ikke inneholder hindere for elektronisk kommunikasjon.

Følgende vurdering og begrunnelse for departementets konklusjon ble sendt ut på høring:

I kartleggingsprosessen, og i materialet som ble overlevert prosjektledelsen 1. oktober 1999, vurderte fiskerimyndighetene ordet «fangstdagbok» som et ord som i utgangspunktet ikke er teknologinøytralt, og dermed til hinder for elektronisk kommunikasjon. Det ble vist til at begrepet rent språklig henviser til en bok, dvs papir mellom to permer som en kan bla i. Fiskeridepartementet vurderte dernest spørsmålet om en likevel vil kunne tolke begrepet fangstdagbok utvidende til å være teknologinøytralt i de tilfeller hvor begrepet forekommer i lov og forskrifter.

Hva angår de enkelte forskrifter hvor begrepet fangstdagbok forekommer, vurderte Fiskeridepartementet det dit hen at disse forskriftene etter sin utforming vil være til hinder for elektronisk kommunikasjon. I den enkelte forskrift fremgår det av konteksten at begrepet ikke er ment å være teknologinøytralt. Dette er fortsatt departementets syn og noe vi som ovenfor nevnt bla. vil komme tilbake til i et eget høringsbrev.

Fiskeridepartementet anså i kartleggingsprosessen også at begrepet fangstdagbok i § 45 annet ledd, annet pkt. i lov av 3. juni 1983 nr 40 om saltvannsfiske m.v. er til hinder for elektronisk kommunikasjon, med samme begrunnelse som ovenfor.

Fiskeridepartementet er imidlertid etter en nærmere vurdering kommet til at begrepet fangstdagbok i § 45 annet ledd, annet pkt. i saltvannsfiskeloven likevel ikke er til hinder for elektronisk kommunikasjon. Dette begrunnes for det første med at departementet er kommet til at begrepet fangstdagbok ikke i seg selv henspiller på en bok, med sider av papir som en kan bla i. I nyere språkbruk kan begrepet bok også henvise til bøker i andre utgaver enn papir,

jf. for eksempel elektronisk bøker og lydbøker. Det er også mulig å bla i disse bøkene ved hjelp av bla. datateknikk. Etter departementets vurdering kan det i denne sammenhengen ikke være avgjørende om boken er av papir eller foreligger i annen form.

Fiskeridepartementet mener at det er en relevant sammenligning å se hen til hvordan begrepet dokument er å forstå generelt og i andre sammenhenger, da dokument også i utgangspunktet henspiller til annet format enn elektronisk. Prosjektrapporten fra kartleggingsfasen konkluderer med at dokumentbegrepet slik det anvendes i lovgivningen ikke har noe klart avgrenset meningsinnhold, men defineres litt forskjellig i forhold til den lovgivningen det anvendes i og det behov denne lovgivningen har.

Forarbeidene til saltvannsfiskeloven inneholder ikke noe som indikerer at begrepet fangstdagbok kun skal omfatte papirutgave. Prosjektgruppen oppfatter den rettslige situasjonen slik at begrepet dokument i forvaltningsloven omfatter elektroniske dokumenter. Det kan også vises til lovendring av 15. desember 2000 nr 98 om lov om endring i offentlighetsloven og enkelte andre lover. Her blir dokument definert som «en logisk avgrenset informasjonsmengde som er lagret på et medium for senere lesing, lytting, framføring eller overføring», se ny § 2 første ledd ny bokstav f (endring ikke trådt i kraft) i forvaltningsloven.

Videre er det Fiskeridepartementets vurdering at saltvannsfiskelovens oppbygning og kontekst ikke gir anvisning på i hvilken form fangstdagboken må foreligge for å kunne tolkes inn under bestemmelsen, til forskjell fra hva som er tilfellet i de enkelte forskrifter (se ovenfor). Hjemmelsbestemmelsen for den oppgaveplikt som pålegger fiskerne, saltvannsfiskelovens § 9, gir ingen anvisning på at opplysningene må foreligge i tradisjonell bokform. I § 9 benyttes begrep som «gi oppgave til fiskeradministrasjonen» og «forskrift om oppgave- og opplysningsplikten». Formålet bak reglene er at det blir gitt, eller kan bli krevet fremlagt, korrekte opplysninger om fiske og fangst, ikke om opplysningen foreligger skriftlig (på papir) eller i elektronisk form, dersom det kan sikres nødvendig notoritet omkring opplysningene og muligheten for å endre disse.

På bakgrunn av ovennevnte drøftelse er det Fiskeridepartementets vurdering at saltvannsfiskelovens § 45 annet ledd, annet pkt. ikke er til hinder for elektronisk kommunikasjon. Fiskeridepartementet ber om høringsinstansene kommentarer til dette, og eventuelle forslag til lovendring som en mener må gjennomføres for å klarlegge rettssituasjonen.

Fiskeridepartementet presiserer at ovennevnte gjennomgang kun går på om saltvannsfiskelovens bestemmelser er til hinder for elektronisk kommunikasjon, ikke når eller om elektronisk kommunikasjon skal erstatte systemet med fangstdagbok slik det er i dag.»

14.3 Høringsuttalelser og departementets vurdering

Ingen av høringsinstansene hadde merknader som strider i mot departementets vurderinger. Departementet legger derfor til grunn at det ikke foreligger behov for å foreta endringer i lovverket.

15 Samferdselsdepartementet

15.1 Hovedfunn - tolkningspraksis

Gjennomgangen av lovgivningen på samferdselssektoren omfatter jernbane, taubane, luftfart, transport, post, tele, veg og vegtrafikk.

Det er ikke registrert formelle hindre for elektronisk kommunikasjon i sektorlovgivningen, bortsett fra det som omtales under kapittel 15.2. I høringsnotatet fra Samferdselsdepartementet ble det gitt uttrykk for at departementet ellers vil legge til grunn en liberal fortolkning av regelverket. Dette innebærer at begreper som f.eks. «bevitnelser og attestasjoner», «underskrift», «skriftlig melding» og «særskilt fastsatt skjema» ikke nødvendigvis betinger papir.

På bakgrunn av ovennevnte fortolkningsmåte, samt de forhold som er nevnt under kapittel 15.2, er det i denne omgang ikke foreslått endringer i lovene på Samferdselsdepartementets område. Departementet har, i forbindelse med høringen, ikke mottatt vesentlige motforestillinger til et slikt opplegg og vil derfor følge det opp i praksis. Når generelle lover som forvaltningsloven, lov om elektronisk signatur m. fl. blir endret, vil det imidlertid kunne lede til lovendringer i sektorlovgivningen.

15.2 Forhold som forutsetter aktivitet i andre instanser med mer

15.2.1 Internasjonale konvensjoner med mer

Jernbanesektoren

Det er ikke funnet formelle hindringer for elektronisk kommunikasjon i sektorlovene vedrørende jernbane og taubane, dvs. jernbaneloven av 11. juni 1993 nr. 100, lov 15. juni 1984 nr. 74 om befordring av personer og gods på jernbanene i henhold til Overenskomst av 9. mai 1980 om internasjonal jernbanetraffikk (COTIF) og lov 14. juni 1912 nr. 1 om anlæg av taugbaner og løipestrenger.

Selv om COTIF-loven ikke inneholder formelle hindringer for elektronisk kommunikasjon, er det i selve avtalen (overenskomsten) funnet flere legale hindringer for elektronisk kommunikasjon. Da dette gjelder en internasjonal avtale, vil det ikke være mulig fra norsk side å tilpasse denne for å legge til rette for elektronisk kommunikasjon. Det foreligger nå en ny COTIF-avtale som skal erstatte den gamle. Norge har underskrevet protokollen, men har ennå ikke ratifisert avtalen. Den nye COTIF-avtalen antas å tre i kraft i 2004 - 2005. I den nye avtalen er det i større grad lagt opp til muligheter for elektronisk kommunikasjon. For øvrig vil en fra norsk side i forbindelse med utvikling av avtalen søke å påvirke at det ikke utvikles unødvendige formelle hindringer for slik kommunikasjon.

Luftfartssektoren

Luftfarten er av internasjonal karakter. Den reguleres av lov om luftfart av 11. juni 1993 nr. 101 med tilhørende forskrifter og instruksjoner ol. Det norske regelverket er bundet opp gjennom ulike konvensjoner, avtaler med mer. F.eks. Chicago-konvensjonen og EØS-avtalen utgjør et viktig fundament for luftfartsloven. Norge er videre tilsluttet JAA (Joint Aviation Authorities) - et assosiert organ under ECAC (European Civil Aviation Conference) bestående av europeiske luftfartsmyndigheter som har vedtatt å samarbeide om utvikling og implementering av felles flysikkerhetskrav, standarder og prosedyrer. Dette regelverket blir implementert som norske JAR (Joint Aviation Requirements). Formålet med dette regelverket er at det skal implementeres på en slik måte at det fremstår som likt - eller tilnærmet likt - i berørte medlemsland. (For JARs er hovedregelen at den norske forskriften presenteres/trykkes sammen med den «originale» JAA-teksten.) Ovennevnte innebærer at en ikke kan foreta vesentlige endringer i det nasjonale regelverket som er basert på internasjonale standarder med mer - som ovenfor nevnt. Departementet vil imidlertid søke og bidra til at dette regelverket tilrettelegges for elektronisk kommunikasjon i slike sammenhenger der dette er naturlig, dvs. i forbindelse med inngåelse av bilaterale avtaler, deltagelse i internasjonale fora, arbeidsgrupper med mer.

Vegsektoren

På vegsektoren er store deler av regelverket basert på rettsakter fra EU og/eller FN-konvensjoner. Endringer i dette regelverket med sikte på å fjerne unødige hindringer for elektronisk kommunikasjon kan derfor ikke gjennomføres ensidig av Norge. Det pågår imidlertid en omfattende revisjon av forskriftsverket i forbindelse med regjeringens program «Fornyelse av offentlig sektor» og vurderinger av hvorvidt det er behov for endringer for å fjerne unødvendige hindringer for elektronisk kommunikasjon inngår i dette arbeidet.

15.2.2 Lover og forskrifter som skal/bør følges opp av andre departement

Jernbanesektoren

I jernbaneloven § 6 kan det kreves politiattest fra søkere som vil drive jernbanevirksomhet. I utgangspunktet er det ingen formell hindring i jernbaneloven for å sende politiattester elektronisk. Dette må eventuelt vurderes av Justisdepartementet som har ansvaret for lovgivningen vedrørende strafferegistrering.

Luftfartssektoren

Luftfartstilsynet har ansvaret for Norges luftfartøyregister. Luftfartslovens regler om registrering, nasjonalitet og merking av luftfartøy er knyttet opp til lov om tinglysing. Samferdselsdepartementet legger til grunn at spørsmål knyttet til elektroniske hindringer i *lov om tinglysing* i første omgang skal gjennomgå og følges opp av Justisdepartementet. De endringer som eventuelt kommer i tinglysingsloven vil få betydning for særlovgivningen, herunder luftfartsloven, mht. tilrettelegging for elektronisk kommunikasjon. Samferdselsdepartementet har følgelig i denne omgang ikke vurdert mulige rettslige

hindringer for elektronisk kommunikasjon i luftfartsloven som knytter seg til tinglysing av luftfartøy.

Det samme gjelder eventuelle hindre i *tvangsfullbyrdelsesloven* som administreres av Justisdepartementet, (jf. at luftfartsloven henviser til spesifikke krav til forsendelse med mer i denne lov.)

Videre er dette også aktuelt for så vidt gjelder lov og forskrift om *strafferegistrering* som administrativt sett sorterer under Justisdepartementet/Politi-direktoratet.

Når det gjelder forskrifter om anbud for regional luftfart, er disse knyttet opp til EØS-regelverket. Enkelte formkrav som er gitt ved håndtering av anbud, og som Norge på egen hånd kan endre, bør vurderes som ledd i en *generellgjennomgang* av anbudsregelverket. Samferdselsdepartementet mener at denne gjennomgang bør foretas av Nærings- og handelsdepartementet, ut i fra Næringsdepartementets rolle/kompetanse hva angår regelverk om offentlige anskaffelser.

Selskapslovgivningen

Lov om statens postselskap (postselskapsloven) og lov om statens jernbanetrafikkselskap (jernbanetrafikkselskapsloven) bygger i det alt vesentlige på aksjelovgivningen. I den grad det er tilsvarende bestemmelser i disse lovene som i aksjelovgivningen, har Justisdepartementets vurderinger i kapittel 3.11.1 betydning også ved fortolkningen av disse bestemmelsene. Det er imidlertid bare én eier av statens postselskap (Posten Norge BA) og statens jernbanetrafikkselskap (NSB BA), staten, og det er ikke aksjer i selskapene. En del av de vurderinger og forslag som går frem av kapittel 3.11.1 har derfor ikke relevans for postselskapsloven og jernbanetrafikkselskapsloven. Samferdselsdepartementet ser det av denne grunn heller ikke nødvendig eller hensiktsmessig å innarbeide en bestemmelse i de respektive lovene om at kommunikasjon mellom selskapet og eieren, dvs. Samferdselsdepartementet, kan skje elektronisk, jf. forslaget til ny § 18-5 i aksjeloven og allmennaksjeloven i kapittel 3.11.1.2. Samferdselsdepartementet legger til grunn at bestemmelsene i lovene kan fortolkes liberalt, slik at bl.a. kommunikasjon mellom selskapet og eieren kan skje elektronisk når partene er innforstått med dette.

15.3 Andre forhold

Jernbanesektoren

Når det gjelder forskrifter gitt med hjemmel i jernbaneloven og taubaneloven, er det ikke funnet formelle hindringer for elektronisk kommunikasjon dersom en praktiserer regelverket liberalt. Departementet vil legge opp til en slik praktisering av regelverket og vil i forbindelse med pågående forskriftsprosjekter på jernbane- og taubaneområdet, søke å klargjøre bestemmelser, der dette kan være uklart.

Vegsektoren

En del begreper i vegtrafikklovgivningen forutsetter papirdokumenter og av kontrollhensyn er det fortsatt gode grunner for å opprettholde bestemmelsene. Her kan nevnes bestemmelser om førerkort og vognkort, ulike typer

kontrolloblater, skriftlige tillatelser utstedt på utekontroller, illeggelse av gebyrer, parkeringsbevis og kvittering for betalt parkeringsavgift. Ved å opprettholde krav om plassering og medbringelse av fysiske dokumenter og/eller oblater, vil det være mulig å føre effektive kontroller også i de tilfeller der elektroniske kontrollmuligheter av ulike årsaker ikke er tilgjengelige. Samferdselsdepartementet er oppmerksom på at det også på dette området vil utvikles elektroniske løsninger, og målsetningen om å fjerne unødige hindringer for elektronisk kommunikasjon vil bli fortløpende vurdert i en slik sammenheng.

16 Olje- og energidepartementet

Kartleggingsprosjektet avdekket etter Olje- og energidepartementets vurdering ingen behov for å foreta endringer i lover, forskrifter eller instruksjoner på departementets ansvarsområde med tanke på å fjerne hindringer for elektronisk kommunikasjon.

Følgende lover er vurdert og inneholder etter Olje- og energidepartementets vurderinger ikke bestemmelser som hinder elektronisk kommunikasjon. Lovene foreslås derfor opprettholdt i sin nåværende form:

- Lov 29. november 1996 nr. 72 om petroleumsvirksomhet (petroleumsloven). Under arbeidet med ny petroleumslov og underliggende kongelige resolusjoner (i kraft 1997), var en spesielt oppmerksom på at formatkrav og andre krav ikke skulle hindre elektronisk kommunikasjon.
- Lov 21. juni 1963 nr. 12 om vitenskapelig utforskning og undersøkelser etter og utnyttelse av andre undersjøiske naturforekomster enn petroleumforekomster.
- Lov 21. desember 1990 nr. 72 om avgift på utslipp av CO₂ i petroleumsvirksomhet på kontinentalsokkelen.
- Lov 14. desember 1917 nr. 16 Om erverv av vannfall, bergverk og annen fast eiendom m.v. (industrikonsesjonsloven)
- Lov 14. desember 1917 nr. 17 om vassdragsreguleringer (vassdragsreguleringsloven).
- Lov 12. juni 1931 nr. 1 i henhold til konvensjonen mellom Norge og Sverige om visse spørsmål vedrørende vassdragsretten av 11 mai 1929.
- Lov 15. mars 1940 nr. 3 Om vassdragene (vassdragsloven) - §§ 1 - 6 som ikke er opphevet i forbindelse med ny vannressurslov
- Lov 19. juni 1969 nr. 65 Om endringer i lov om ervervelse av vannfall, bergverk og annen fast eiendom av 14 desember 1917, lov om vassdragsreguleringer av 14 desember 1917, lov om ervervelse av kalkstensforekomster av 3 juli 1914 og lov om erverv av kvartsførekomster av 17 juni 1949 m.v., og til lov om bygging og drift av elektriske anlegg.
- Lov 3. juni 1983 nr. 51 Om endringer i lov av 14. desember 1917 nr. 16 om erverv av vannfall, bergverk, m.v., lov av 14. desember 1917 nr. 17 om vassdragsreguleringer, lov av 15. mars 1940 nr. 3 om vassdragene, lov av 23. oktober 1959 om oreigning av fast eiendom og lov av 16. juni 1961 nr. 15 om rettshøve mellom grannar.
- Lov 23. desember 1988 nr. 107 Om endringer i lov av 14. desember 1917 nr. 16 om erverv av vannfall, bergverk og annen fast eiendom m.v.
- Lov 29. juni 1990 nr. 50 Om produksjon, omforming, overføring, omsetning og fordeling av energi m.m. (energiloven).
- Lov 19.06.1992 nr. 62 Om endringer i vassdragsreguleringsloven m.fl.
- Lov 24.11.2000 nr. 82 Om vassdrag og grunnvann (vannressursloven).

Det er utarbeidet og sendt på høring et notat som redegjør for Olje- og energidepartementets tolkning om at regelverket ikke er til hinder for elektronisk kommunikasjon.

Olje- og energidepartementet har ikke mottatt merknader fra høringsinstansene som strider mot departementets vurderinger slik de fremgår av høringsnotatet.

Det legges derfor til grunn at det ikke foreligger noe eksplisitt behov for å foreta endringer av regelverket, herunder relevante lover, på Olje- og energidepartementets fagområde i forbindelse med eRegelprosjektet.

17 Kulturdepartementet

Etter en gjennomgang av bestemmelsene i de lovene som Kulturdepartementet forvalter, finner departementet ikke grunnlag for å foreslå endringer i noen bestemmelse i disse lovene. De fleste lovene inneholder ikke bestemmelser som stenger for elektronisk kommunikasjon. Eksempler på dette er lov av 4. desember 1992 nr. 126 om arkiv og lov 12. mai 1961 nr. 2 om opphavsrett til åndsverk m.v.

Det finnes imidlertid enkelte bestemmelser som setter spesielle krav til kommunikasjon. Et eksempel på dette finnes i lov av 9. juni 1989 nr. 32 om avleveringsplikt for allment tilgjengelege dokument, hvor § 4 inneholder slike krav:

- «Dokument som er gjort tilgjengeleg for allmenta skal avleverast slik:
- Dokument av papir eller papirliknande medium, mikroformer og fotografi i sju eksemplar.
 - Lydfesting, film, videogram, edb-dokument og kombinasjonar av desse dokumenttypane i to eksemplar.
 - Opptak av kringkastingsprogram i eitt eksemplar.

Dokument laga i utlandet skal berre avleverast dersom det er laga for norsk utgjevar eller særskilt tilpassa allmenta i Noreg.»

Disse kravene er satt for å ivareta formålet med loven, slik dette fremgår av lovens § 1:

«Føremålet med denne lova er å tryggja avleveringa av dokument med allment tilgjengeleg informasjon til nasjonale samlinger, slik at desse vitnemåla om norsk kultur og samfunnsliv kan verta bevarte og gjorde tilgjengelege som kjeldemateriale for forskning og dokumentasjon.»

Kulturdepartementet finner på denne bakgrunn ikke grunnlag for å foreslå endringer i pliktavleveringsloven.

18 Utenriksdepartementet

Utenriksdepartementets særhensyn er ivarettatt i kapittel 2.1.6.3. Internasjonale avtaler og traktater, hvor det fremgår at dersom denne type av regelverk legger til hinder for elektronisk kommunikasjon, vil det ikke være mulig ensidig fra norsk side å endre disse bestemmelsene. Videre vil UD også anføre at flere av regelverkene som er vurdert å ikke være til hinder for elektronisk kommunikasjon, benytter begrepet «notifikasjon». Dette gjelder blant annet flere av forskriftene om gjennomføring av sikkerhetsrådets resolusjoner, og også tilsvarende i Svalbard-traktatens art 10. Begrepet gir i seg selv ingen indikasjon på formkrav, men i internasjonal sammenheng er det praksis at slik notifikasjon foretas ved tilsendelse av en diplomatisk note, trykket på papir. Denne praksis må sies å være basert på internasjonal sedvane. Det finnes pr. i dag ingen måter å formidle noter elektronisk. Denne praksis synes også vanskelig å endre unilateralt.

Departementet har gjennomgått følgende lover og funnet at disse ikke er til hinder for elektronisk kommunikasjon:

1. Lov av 1812.02.25 om Promemoria ang territorial grense
2. Lov av 1920.02.09 om Svalbardtraktaten
3. Lov av 1968.06.07 nr 4 om vedtak i FNs sikkerhetsråd
4. Lov av 1980.06.06 nr 18 om sanksjonslov mot Iran
5. Lov av 1998.07.17 nr 54 om Konvensjonen mot antipersonellminer
6. Lov av 9. mai 1997 nr. 26 om Statens investeringsfond for næringsvirksomhet i utviklingsland
7. Lov av 27. november 1992 nr. 109 om gjennomføring i norsk rett av hoveddelen i avtale om Det europeiske økonomiske samarbeidsområde (EØS) m.v. (EØS-loven)
8. Lov av 14. juni 1994 nr 505 om ikrafttredelse av EØS-komiteens beslutning nummer 7/94 av 21. mars 1994 om endring i protokoll 47 og enkelte vedlegg til EØS-avtalen.

19 Statsministerens kontor

Statsministerens kontor forvalter ikke noe regelverk som er til hinder for elektronisk kommunikasjon og som skal endres i forbindelse med eRegelprosjektet.

Statsministerens kontor har ansvaret for Beskyttelsesinstruksen (kgl. res. 17. mars 1972). Denne instruksen ble nylig endret i forbindelse med vedtakelsen av forskrifter til lov 20. mars 1998 nr. 10 om forebyggende sikkerhetstjeneste (sikkerhetsloven). Formålet med endringene var bl.a. å sikre den nødvendige kobling til regler om datasikkerhet for beskyttelsesgraderte dokumenter. Man foretok samtidig enkelte endringer i beskyttelsesinstruksen for å tilrettelegge for elektronisk kommunikasjon. Endringene trådte i kraft 1. juli 2001.

20 Merknader til de enkelte bestemmelser

20.1 Lov 31. oktober 1946 nr. 2 om mål og vekt

Til § 11 første ledd siste punktum og § 49 første ledd første punktum

I følge lov om mål og vekt § 11 skal omjustering rekvireres i rekommandert brev, og i følge § 49 skal underretning sendes i rekommandert brev. Loven inneholder en ufravikelig regel om forsendelsesmåte. Ut fra en naturlig språklig forståelse av «rekommandert brev» er begrepet ikke teknologinøytralt. Det er ønskelig å åpne for at rekvisisjon og underretning også kan sendes elektronisk. Lovteksten må derfor justeres. Endringsforslaget innebærer at rekvisisjon etter § 11 og underretning i rekommandert brev etter § 49 også kan skje ved elektronisk kommunikasjon.

Med uttrykket betryggende metode menes at dersom det faktisk skal åpnes for elektronisk kommunikasjon må det vurderes om hensynene bak kravet om papirversjonen av rekommandert brev kan ivaretas på en like sikker og trygg måte også ved elektronisk kommunikasjon. For eksempel kan det kreves bruk av elektronisk signatur eller lignende for at slike meldinger kan sendes elektronisk. Posten Norge BA, jf. kapittel 4.5.2, har opplyst at man har tatt skritt for å legge til rette for å tilby en trygg elektronisk variant av rekommandert brev. Dette kan være en betryggende metode som ivaretar hensynene bak rekommandert brev. Før det åpnes for elektronisk kommunikasjon på området vil det imidlertid være opp til regelforvalteren å vurdere om denne og eventuelt andre løsninger representerer en betryggende metode som gir samme sikkerhet som rekommandert brev for at rekvisisjonen og underretningen er mottatt

20.2 Lov 29. juni 1951 nr. 19 om militære rekvisisjoner

Til § 1 nytt fjerde ledd

Forslaget til nytt fjerde ledd presiserer at krav i rekvisisjonsloven eller i forskrifter gitt i medhold av denne om utferdigelse av dokumenter, bruk av blanketter, krav om underskrift eller lignende ikke er til hinder for bruk av elektronisk kommunikasjon. For øvrig vises det til fremstillingen i kapittel 6.5.1

Til § 1 nytt femte ledd.

Forslaget retter seg mot de tilfeller der forvaltningen skal gi underretning om et enkeltvedtak, og krever at den vedtaket retter seg mot uttrykkelig har godtatt dette. Om dette vilkåret henvises til fremstillingen ovenfor i kapittel 6.5.1 og 2.5.

20.3 Lov 18. juli 1958 nr. 2 om offentlige tjenestetvister

Til § 6 nytt punkt 5

Det foreslås at det tas inn et nytt punkt i denne bestemmelsen, slik at det klart fremgår at der hvor paragrafen krever bruk av rekommandert brev e.l., kan det også gjøres ved bruk av elektronisk kommunikasjon dersom det er benyttet en betryggende metode for å sikre at varselet er mottatt. Om uttrykket betryggende metode vises det til kapittel 20.1.

Til § 11 annet ledd

Det foreslås at denne paragrafen presiseres slik at det utvetydig fremgår at uttrykket «avskrift av tariffavtalen» også omfatter elektronisk versjon av avtalen. Det er mulig at presiseringen ikke er nødvendig, men vil uansett fjerne eventuell tvil om dette.

Til § 12 nytt tredje ledd

Det foreslås at det tas inn et nytt ledd i denne bestemmelsen, slik at det klart fremgår at der hvor paragrafen krever bruk av rekommandert brev, kan det også gjøres ved bruk av elektronisk kommunikasjon dersom det er benyttet en betryggende metode for å sikre at varselet er mottatt. For øvrig vises til merknad i kapittel 20.1.

20.4 Lov 25. juni 1965 nr. 1 om forpakting (forpaktingsloven)

Til § 3 Skriftleg forpaktingsavtale

Paragrafen åpner for at forpaktingsavtaler kan inngås ved hjelp av et elektronisk medium. Skriftlighetskravet i første ledd vil fortsatt innebære et krav om at avtalen skal inngås ved hjelp av skrifttegn.

Tredje ledd fastsetter at krav i medhold av forpaktingsloven om at en avtale etter første ledd skal inngås skriftlig, ikke er til hinder for at avtalen inngås ved hjelp av et elektronisk medium dersom partene er enige om dette og vilkårene i bokstav a og b er oppfylt. Bestemmelsen får anvendelse på alle former for forpaktingsavtaler som omfattes av lov om forpakting.

Vilkåret om at partene skal være enige om bruk av elektronisk kommunikasjon innebærer ikke at partenes godtakelse skal være uttrykkelig. Det er f.eks. ikke nødvendig at det i forpaktingsavtalen er tatt inn særskilt klausul om bruk av elektronisk kommunikasjon.

Tredje ledd bokstav a stiller som vilkår for elektronisk avtaleinngåelse at avtalens innhold i sin helhet er tilgjengelig for partene ved avtaleinngåelsen. Partene bør på samme måte som ved en ordinær papirbasert avtaleinngåelse ha mulighet til å sette seg inn i alle avtalevilkårene før de binder seg til avtalen.

Tredje ledd bokstav b krever at det må være benyttet en trygg metode for å autentisere inngåelsen av en avtale med det innholdet som er gjort tilgjengelig for partene etter bestemmelsen i bokstav a.

Kravet om en trygg metode for å autentisere avtaleinngåelsen innebærer at metoden må være egnet til:

- å identifisere avsenderen av meldinger i forbindelse med avtaleinngåelsen

- å vise at meldingen er sendt i den hensikt å foreta en rettslig disposisjon, dvs. inngå en bindende avtale
- å sikre bevis i tilfelle en senere konflikt om avtalens eksistens og innhold.

Av hensyn til den teknologiske utviklingen er det ikke stilt opp konkrete krav i paragrafen eller for øvrig i forpaktingsloven til hva som vil være en trygg metode. Dette vil bero på en konkret tolking ut fra situasjonen i det enkelte tilfellet og den foreliggende teknologien på det tidspunktet avtalen inngås.

Departementet antar imidlertid at kravet om at en metode er trygg innebærer at forpaktningsavtaler som inngås elektronisk bare vil kunne skje gjennom et system med bruk av elektroniske signaturer eller annen metode som gir tilsvarende sikkerhet.

Bevissspørsmål knyttet til elektronisk avtaleinngåelse må løses ut fra alminnelige prinsipper som gjelder i norsk rett; prinsippet om fri bevisføring og fri bevisvurdering. Dette innebærer bl.a. at det ikke er noe rettslig til hinder for at en part i en rettssak eller i annen sammenheng legger frem elektroniske dokumenter som bevis og at domstolene i sivile saker som hovedregel skal legge til grunn det faktum som fremstår som mest sannsynlig. Hvor stor beviskraft et elektronisk dokument vil ha avhenger bl.a. av hva slags teknologi dokumentet er basert på og hva slags tiltak som er truffet for å sikre systemer brukt til produksjon, lagring og utveksling av dokumentene.

Departementet bemerker at kravet om at metoden for å autentisere avtaleinngåelsen skal være trygg, ikke vil være noen ugyldighetsregel som innebærer at en avtale vil være ugyldig dersom det er benyttet en metode som ikke anses som trygg. Hva slags metode som er benyttet, vil imidlertid få betydning ved en bevisvurdering av om det er inngått en bindende avtale og i tilfelle hva som er avtalens nærmere innhold. Ved en slik vurdering kan det gå ut over den parten som mener at avtale er inngått dersom avtalen har skjedd på en måte som ikke fremstår som trygg.

Til ny § 3a Bruk av elektronisk kommunikasjon mellom partene til forpaktningsavtalen

§ 3 a åpner for at kommunikasjonen mellom partene i en forpaktningsavtale kan skje elektronisk. Departementet understreker at kommunikasjon mellom private rettssubjekter og offentlige myndigheter f.eks. en kommune, foreløpig vil kreve dokumenter på papir dersom kommunen ikke har nødvendig teknisk system for elektronisk kommunikasjon.

Bestemmelsen får anvendelse i de tilfellene forpaktingsloven krever at bestemte opplysninger eller bestemte meldinger skal gis skriftlig. Den får også anvendelse på andre former for meddelelser mellom partene, f.eks. i de tilfellene forpakteren krever godtgjøring etter § 17 siste ledd. Bestemmelsen presiserer at slike krav ikke er til hinder for bruk av elektronisk kommunikasjon i de tilfellene partene er enige om dette. Skriftlighetskravene i forpaktingsloven vil likevel fortsatt innebære et krav om at opplysningene skal gis ved hjelp av skrifttegn.

Bestemmelsen gjelder bare når partene er enige (samde) om bruk av elektronisk kommunikasjon. Dette innebærer at en melding fra forpakter til f. eks. jordeier ved bruk av elektronisk kommunikasjon forutsetter at jordeieren har

godtatt at meldingen gis elektronisk. Bestemmelsen krever ikke at partenes godtakelse skal være uttrykkelig. Vilkåret om enighet mellom partene skal sikre at forpakter og jordeier er klar over at meldinger som gjelder forpaktningssforholdet kan komme inn på deres elektroniske meldingsmottak.

20.5 Lov 10. februar 1967 om behandlingsmåten i forvaltningssaker (forvaltningsloven)

Til § 2 første ledd bokstav g og h

§ 2 første ledd bokstav g gir en legaldefinisjon av begrepet *skriftlig*. Definisjonen er imidlertid ikke fullstendig, i det den bare avklarer når en *elektronisk melding* kan anses som skriftlig. Definisjonen er taus med hensyn til når det foreligger papirbasert skriftlighet. Man har klart seg uten en legaldefinisjon av dette fram til nå, og må derfor kunne fortsette med det.

Den elektroniske meldingen vil oppfylle kravet om å være *tilgjengelig* når den er tilgjengelig *elektronisk*. Den skriftlige elektroniske meldingen opphører følgelig ikke med å være en skriftlig melding selv om man f.eks. har forbigående tekniske problemer som gjør det umulig å åpne den harddisken der meldingen ligger, med den følge at meldingen ikke kan leses. Dette kan sammenliknes med papirbaserte dokumenter nedlåst i en kiste, som jo bevarer sin status selv om man mister nøkkelen til kista.

For at meldingen skal være tilgjengelig, må man imidlertid også ha tilgang til det dataprogrammet som må brukes for at informasjonen i meldingen skal kunne leses. En elektronisk melding er derfor bare tilgjengelig når både meldingen og det aktuelle dataprogram er lagret.

Med ordene «også for ettertiden» får lovteksten fram at meldingen må være tilgjengelig både i samtid og ettertid. Formuleringen er tatt fra UNCITRALs modellov (UNCITRAL - Model Law om Electronic Commerce 1996) artikkel 6. Her benyttes formuleringen «is accessible so as to be usable for subsequent reference». Under debatten om modelloven drøftet man om «subsequent reference» burde byttes ut med bl.a. alternativene «durability» (varighet), «non-alterability» (uforanderlighet), «readability» (leselighet) eller «intelligibility» (forståelighet). Man avviste imidlertid disse alternativene bl.a. under henvisning til at man i så fall ville stille strengere og mer subjektive krav til elektronisk skriftlighet enn til papirbasert skriftlighet.

Med *ettertid* siktes det ikke til et nærmere angitt tidsrom. Dette er et funksjonelt krav, og det avgjørende blir derfor om meldingen kan lagres slik at den er tilgjengelig når man måtte få bruk for den. Elektroniske meldinger kan slettes, på samme måten som papirbaserte meldinger kan kastes eller brennes. Derfor får det faktum at elektroniske meldinger *kan* slettes ingen betydning i forhold til skriftlighetskravet. At meldingen kan slettes, fratar ikke meldingen dens karakter av å være skriftlig dersom meldingen også kan lagres. Om meldingen faktisk ble slettet framfor å bli lagret, har ingen betydning for den rettslige vurderingen av om man har en skriftlig melding eller ikke. At den ble slettet - og ikke lagret - er imidlertid bevismessig beklagelig, på samme måte som det er beklagelig om man brenner et papirdokument som skulle vært lagt i arkivet.

Det følger ikke av definisjonen at forvaltningen eller den private part fritt kan velge mellom skriftlighet på papir og elektronisk skriftlighet. Det er bare der elektronisk kommunikasjon rent teknisk er mulig og det foreligger nødvendig samtykke - der dette kreves - at denne valgmuligheten foreligger.

§ 2 første ledd bokstav h gir en legaldefinisjon av begrepene nedtegning, nedskriving og protokollering - som finnes i fvl. § 11 d og § 15. På samme måte som for begrepet skriftlig i § 2 første ledd bokstav g, er det ikke tale om en fullstendig definisjon, bare en avklaring av når elektronisk nedtegning kan likestilles med nedtegning, nedskriving og protokollering på papir. Definisjonen er knyttet opp til begrunnelsen for nedtegning. Dette vil som regel være behovet for bevissikring og skriftlighet.

Til § 15 a

Bestemmelsen gir for det første Kongen myndighet til å gi forskrifter med nærmere regler om den elektroniske kommunikasjon mellom forvaltningen og publikum. Dette er bestemmelsens mest sentrale innhold, fordi dette også innebærer kompetanse til å pålegge private rettssubjekter visse plikter og faktiske byrder dersom disse ønsker å kommunisere elektronisk med forvaltningen. For det annet gir den Kongen kompetanse til å fastsette nærmere regler om elektronisk saksbehandling i forvaltningen og elektronisk kommunikasjon mellom offentlige tjenestemenn og mellom forvaltningsorgan mv. Kongen kan allerede i medhold av sin instruksjonsmyndighet gi slike bestemmelser med sikte på statlige forvaltningsorgan og deres tjenestemenn. I forhold til disse har bestemmelsen derfor bare en klargjørende betydning. Bestemmelsen får derimot rettslig betydning når det gjelder Kongens kompetanse til å gi forskrifter med virkning for kommunene og kommunale tjenestemenn.

Bestemmelsen omtaler de private rettssubjekter som *publikum*. Forvaltningsloven har ellers ikke noe felles begrep for alle de private rettssubjekt som på ulikt vis har eller kan ha kontakt med forvaltningen. I § 11 første ledd brukes formuleringen (om veiledningsplikt) «parter og andre interesserte». Dette faller imidlertid noe tungt, og departementet har her derfor valgt uttrykket publikum selv om også dette kan gi uheldige assosiasjoner, f.eks. dithen at private rettssubjekter i forhold til forvaltningen er å anse som tilskuere. Andre alternativer er vurdert, herunder *borgerne* og *parter*, men disse uttrykkene vil bli for snevre, ved at borger kan synes knyttet til statsborgerskap og part er gitt en legaldefinisjonen i § 2, som i denne sammenheng ikke vil passe.

Bokstav a til e angir kun eksempler på hvilke forhold det per i dag synes særlig aktuelt å regulere nærmere gjennom forskrifter. Det følger av ordet *herunder* at listen ikke er uttømmende, jf. nærmere om dette i kapittel 3.5.4.7.2 punkt 2.

Under bokstav a ville det ha vært tilstrekkelig å kun bruke begrepet *elektronisk adresse*. Dette står som eneste begrep i fvl. §§ 16, 27 og 30. Elektronisk adresse omfatter alle aktuelle steder man skal sende meldinger til eller steder på nettet som man må oppsøke. Begrepet *informasjonstjeneste* er likevel tatt med for å få det helt klart at forskriftene kan bestemme at den elektroniske kommunikasjonen eksklusivt skal foregå ved at man oppsøker forvaltningsorganets hjemmeside (webseite) for der å legge igjen sine meldinger, f.eks. ved å fylle ut fastsatte formularer etc.

Begrepene signering, autentisering, sikring av integritet og konfidensialitet i bokstav b og e skal her forstås i samsvar med det innhold som legges i disse begrepene i NOU 2001: 10 Uten penn og blekk, se særlig s. 17 spalte 2 og vedlegg 4.

Under bokstav d brukes formuleringen «som kan benyttes». Her kunne man også brukt formuleringen «som skal benyttes», i det man ikke kan benytte andre produkter, tjenester og standarder enn de som ifølge kommende forskrifter *kan* benyttes. Når det mindre påbydende *kan* er foretrukket framfor *skal*, skyldes det ikke minst at private rettssubjekt ikke kan påbys å kommunisere elektronisk, og dette utgangspunktet blir bedre ivaretatt ved en kan-formulering.

Bokstav e klargjør at Kongen har kompetanse til å vedta regler om å sperre for elektronisk kommunikasjon for brukere - herunder private rettssubjekt - som misbruker sine sertifikater, krypteringsnøkler, koder og annet som dekkes av begrepet «data ment for signering, autentisering, sikring av integritet og konfidensialitet». Det følger implisitt av kompetansen til å vedta regler om sperring ved misbruk, at Kongen også kan gi nærmere regler om hva som skal regnes som misbruk. At slik kompetanse foreligger, er likevel presisert. Forskriftshjemmelen åpner ikke opp for andre sanksjonsbestemmelser ved misbruk enn sperring. Andre sanksjoner ved misbruk kan imidlertid følge av andre bestemmelser, som f.eks. straffelovens regler om bedrageri og dokumentfalsk.

Til §§ 16 og 27

For allment om begrepet «uttrykkelig godtakelse» i fvl. §§ 16 annet ledd tredje punktum og 27 første ledd fjerde punktum vises til kapittel 2.5. Det sentrale er at uttrykket må forstås slik at det ikke skal foreligge noen rimelig tvil om at den private parten fullt ut har akseptert å motta elektronisk varsel etter fvl. § 16 eller elektronisk underretning etter § 27. Formuleringen legger bevisbyrden for at uttrykkelig godtakelse foreligger på den som vil gjøre gjeldende at parten har godtatt å motta disse meldingene elektronisk. Lovbestemmelsene foreskriver ingen særskilte formkrav, men slike kan vedtas i medhold av fvl. § 15 a.

Det følger ikke av fvl. § 16 annet ledd tredje punktum og 27 første ledd fjerde punktum at forvaltningen *må* kommunisere elektronisk når det foreligger uttrykkelig samtykke til slik kommunikasjon. Forvaltningen kan - dersom dette framstår som mest hensiktsmessig - fortsatt velge papirbaserte løsninger. Dette gjelder også i de tilfeller der forvaltningsorganet har teknisk utstyr for elektronisk kommunikasjon.

Kravet om uttrykkelig godtakelse innebærer at elektronisk varsling etter fvl. § 16 og elektronisk underretning etter § 27 til en part som ikke har avgitt et uttrykkelig samtykke, ikke kan regnes som lovlig varsel og underretning. Dette gjelder enten forvaltningsorganet feilaktig tror at uttrykkelig samtykke foreligger eller overser kravet om at slikt godtakelse skal foreligge.

I praksis kan det imidlertid skje at mottakeren av slike uhjemlede meldinger forholder seg aktivt til disse som om de var hjemlet, dvs. at parten uttaler seg innen den fristen som følger av det uhjemlede varsel etter § 16 eller klager innen den fristen som følger av den uhjemlede underretningen etter § 27. Par-

tens aktive forhold til disse meldingene kan skyldes flere forhold, herunder at vedkommende ikke er klar over vilkåret om uttrykkelig samtykke eller at vedkommende er klar over dette, men likevel av praktiske grunner forholder seg til de uhjemlede meldingene som om de var i overensstemmelse med lovens krav. I slike tilfeller vil det objektivt sett foreligge saksbehandlingsfeil fra forvaltningens side. Men parten vil neppe - etter å ha mottatt uønskede vedtak fra førsteinstans eller klageinstans - kunne høres med at feilen i slike tilfelle må lede til ugyldighet. Når parten aktivt har forholdt seg til de uhjemlede meldingene som om de var hjemlede, må man regne med at feilen ikke kan ha virket bestemmende på vedtakets innhold, jf. fvl. § 41.

Noe vanskeligere kan dette bli om parten rent faktisk mottar og leser slike uhjemlede elektroniske meldinger og deretter forholder seg passiv. Der passiviteten skyldes at parten ikke har merknader til forhåndsvarselet etter § 16 eller til vedtaket det underrettes om etter § 27, vil det normalt følge av fvl. § 41 at saksbehandlingsfeilen ikke kan lede til ugyldighet. Her kan det imidlertid oppstå bevisproblemer dersom forvaltningen påstår at passiviteten skyldes at parten aksepterte eller ikke hadde merknader til det vedkommende mottok melding om, mens parten hevder passiviteten skyldtes at han ventet på lovlig papirbasert varsel/underretning. Bevisbyrden ligger her på forvaltningen. En annen løsning vil undergrave kravet om uttrykkelig samtykke, fordi det kan medføre at parten på ett eller annet vis må forholde seg aktivt til uhjemlede elektroniske meldinger for å ikke risikere rettstap. En slik bevisbyrderregel vil dessuten fungere som en oppfordring for forvaltningen til å skaffe seg gode rutiner med hensyn til innhenting og sikring av at uttrykkelig samtykke foreligger.

Dette innebærer nok også at en part som mottar en uhjemlet elektronisk melding, som vet at meldingen er uhjemlet og som forstår at forvaltningen ikke er klar over den saksbehandlingsfeilen som er begått, til en viss grad kan spekulere i dette. Varselet etter § 16 kan f.eks. inneholde opplysninger om at forvaltningen vurderer å frata parten et gode som vedkommende ikke ønsker å miste. Etter hovedreglene om forhåndsvarsel kan ikke forvaltningen treffe det aktuelle enkeltvedtak dersom parten ikke er varslet, og parten kan derfor være interessert i å forbli i en *uvarslet* tilstand så lenge som mulig.

Her kan imidlertid reglene i fvl. § 16 tredje ledd bokstav c komme forvaltningen til unnsetning. Her sies det at forhåndsvarsling kan unnlates dersom «vedkommende part allerede på annen måte har fått kjennskap til at vedtak skal treffes». Man bør imidlertid være tilbakeholden med å anvende denne bestemmelsen, fordi det igjen kan føre til at kravet om uttrykkelig samtykke blir undergravet.

Dette følger også delvis av ordlyden i § 16 annet ledd tredje punktum, som taler om vilkårene for når *det* skriftlige forhåndsvarslet kan gis elektronisk. Bestemmelsen kommer derfor bare til anvendelse når det allerede er etablert at skriftlig forhåndsvarsel er påkrevd, det vil si at reglene i annet ledd fjerde punktum og tredje ledd ikke kommer til anvendelse.

Som et tillegg til vilkåret om uttrykkelig samtykke, følger det av både § 16 annet ledd og § 27 første ledd et vilkår om at mottakeren må ha «oppgitt den elektroniske adressen som skal benyttes for slikt formål». Dette kan synes temmelig selvsagt - en elektronisk melding kan ikke sendes dersom man ikke

har noen mottakeradresse. I praksis må man derfor regne med at denne siden ved vilkåret vil bli oppfylt uten problemer. I dette vilkåret ligger det imidlertid også en bestemmelse om at forvaltningen bare kan oppfylle sin plikt til å varsle og underrette gjennom å benytte denne adressen parten har oppgitt. Parten - i praksis større bedrifter - får dermed samme mulighet som forvaltningen etter fvl. § 30 til å styre viktige elektroniske meldinger til en sentral adresse innenfor sin virksomhet.

De nærmere regler om hvilke kvitteringsløsninger som bør kreves ved varsel og underretning etter §§ 16 og 27, hører hjemme i forskrifter etter fvl. § 15 a. Det gjelder også for en nærmere regulering av risikoplassering for de tilfeller der det benyttede elektroniske kommunikasjonsutstyr svikter.

Til § 20

§ 20 fjerde ledd tredje punktum oppheves som en følge av at forvaltningsloven ved lov 15. desember 2000 nr. 98 ble tilført en legaldefinisjon av dokument, jf. § 2 første ledd bokstav f. Det er derfor ikke lenger nødvendig med en egen hjemmel for forskrifter om betaling for «dokumenter som gjøres tilgjengelig i maskinlesbar form».

Til § 30

Begrepet elektronisk adresse krever neppe nærmere forklaring. En elektronisk adresse foreligger dersom et forvaltningsorgan har lagt ut et klageskjema på sin hjemmeside som klageren skal fylle ut og så «sende» til organet ved å klikke på en sendeknapp. En elektronisk adresse foreligger også ved angivelse av en e-postadresse.

En elektronisk klage vil bare være framsatt med fristavbrytende virkning når den er kommet frem til den elektroniske adressen som forvaltningsorganet har oppgitt. Alternativene *postoperatør* og *offentlig tjenestemann med fullmakt*, omfatter ikke elektroniske klager. Dette følger av ordene «for mottak av elektroniske klager», som klart angir at avgivelse til den oppgitte elektroniske adresse er den eneste mulige fristavbrytende avgivelsesmåte for elektroniske klager. Det innebærer antitetisk at avgivelse til *andre* elektroniske adresser som måtte tilhøre det aktuelle forvaltningsorgan - herunder avgivelse til den enkelte tjenstemanns e-postadresse - ikke er fristavbrytende. Dette gjelder selv om den aktuelle tjenestemann vil ha fullmakt til å motta papirbaserte klager, slik at en avgivelse av en papirklage til vedkommende vil være fristavbrytende. Likevel bør det være slik at det er fristavbrytende dersom en klage er sendt til klageorganets formelle adresse, selv om klagen skulle ha gått til det organ som fattet vedtaket. For nærmere kommentarer vises også til kap. 3.5.4.4.

Sammen med underretningen om enkeltvedtaket skal det etter fvl. § 27 tredje ledd bl.a. opplyses om klageinstans og «den nærmere fremgangsmåte ved klage». Dette omfatter at et forvaltningsorgan som kan motta elektroniske klager, også må angi den riktig elektronisk adresse for dette formål. Avgivelse av elektronisk klage til andre adresser enn den oppgitte, vil derfor være i strid med de opplysninger parten har mottatt ved underretningen om vedtaket.

Her kan man imidlertid tenke seg enkelte variasjoner, hvorav to typetilfeller skal nevnes:

- a) Forvaltningsorganet kan f.eks. ha glemt å oppgi klageadresse sammen med underretningen. Om det til tross for dette er klart for parten at organet er teknisk i stand til å motta elektroniske klager, oppstår det et spørsmål om forvaltningsorganet kan praktisere regelen om én formell klageadresse like strengt.
- b) En annen variant kan være at parten har mottatt elektronisk underretning om enkeltvedtaket, men underretningen har ikke den formelle klageadresse etter fvl. § 30 første punktum avslutningsvis som avsender. Underretningen kan f.eks. være sendt fra e-postadressen til den saksbehandler som behandlet saken. Spørsmålet som da kan oppstå er om parten må sjekke om avsenderadressen er den samme som den formelle klageadressen, eller om parten kan nøye seg med å bruke svar-funksjonen på sitt e-postsystem når elektronisk klage blir avgitt.

I eksempel a ønsker parten å sende klagen elektronisk, men har ingen elektronisk postadresse tilgjengelig. Vedkommende må derfor aktivt skaffe seg kunnskap om en slik adresse, og det synes ikke urimelig å kreve at parten da må gjøre såpass mange undersøkelser at vedkommende sikrer seg den *formelle* adressen etter § 30. I eksempel b kan man derimot se det slik at det er forvaltningen som eventuelt skaper problemene ved å sende underretning om et enkeltvedtak fra en annen elektronisk adresse enn den som skal benyttes ved klage. Forvaltningen må derfor også finne seg i at klagen avgis til samme adresse, og de problemer som måtte oppstå som følge av dette kan forvaltningen løse ved å innføre rutiner som sikrer at underretninger bare sendes fra den formelle klageadresse etter fvl. § 30.

For øvrig må bestemmelsen i fvl. § 30 leses i sammenheng med oppreisningsreglene i fvl. § 31, og i alle fall i en overgangsperiode bør forvaltningen legge seg på en liberal praksis overfor parter som av ulike grunner avgir elektroniske klager til uriktige adresser innenfor riktig organ.

Til § 32

For merknader til endringen i første ledd bokstav b vises her til kap. 3.5.4.3.3. Nærmere bestemmelser om hvilke tekniske løsninger som antas å oppfylle bestemmelsens krav til autentisering, vil bli gitt i forskrifter etter fvl. § 15 a, eller kan vedtas med hjemmel i disse forskriftene.

Endringen i tredje ledd innebærer at gjeldende bestemmelse om at telegrafisk klage uten ugrunnet opphold må bekreftes skriftlig, oppheves som forældet og upraktisk.

Det nye fjerde ledd kan oppfattes som overflødig. Det følger av de faktiske forhold at ingen er i stand til å framsette en klage ad elektronisk vei overfor et forvaltningsorgan som ikke har satt seg i teknisk stand til å motta eller behandle en elektronisk melding. En elektronisk klage er dermed ikke framsett overfor forvaltningsorganet, slik det kreves at klagen skal etter første ledd bokstav a. Hensynet til klarhet og informasjon gjør at bestemmelsen likevel forsvarer sin plass.

20.6 Lov 28. juni 1974 nr. 58 om odelsretten og åsetesretten

Til § 20 nytt fjerde ledd

Nytt fjerde ledd fastsetter at tilbud og svar på tilbud om inntreden i kjøpetilbud til yngre barn kan sendes elektronisk dersom partene er enige om dette. Dette medfører at tilbudet kan sendes elektronisk til eldre barn (med bedre odelsrett) dersom disse har godtatt oversendelse ved hjelp av et elektronisk medium. Det er ikke tilstrekkelig etter bestemmelsen at den enkelte har godtatt bruk av elektronisk kommunikasjon i andre sammenhenger.

Skriftlighetskravet i første ledd vil fortsatt innebære et krav om at tilbud og svar gis ved hjelp av skrifttegn.

Til § 27 nytt sjette ledd

Departementet foreslår en bestemmelse om at leieavtalen kan settes opp elektronisk dersom partene er enige om det. Bestemmelsen gjør ingen begrensning i hver av partenes rett til å få avtalen satt opp skriftlig og få et underskrevet eksemplar av den. Bestemmelsen fastsetter at krav etter femte ledd om at en leieavtale skal inngås skriftlig, ikke er til hinder for at avtalen inngås ved hjelp av et elektronisk medium dersom partene er enige om det. Dette medfører at partene må ha godtatt at avtalen inngås elektronisk. Vilåret i sjette ledd om at partene skal være enige, krever ikke at partenes godtagelse skal være uttrykkelig. Det er f.eks. ikke nødvendig at det i leieavtalen er tatt inn særskilt klausul om bruk av elektronisk kommunikasjon.

Når det gjelder bevisspørsmål knyttet til slik avtaleinngåelse, vises det til kapittel 20.4 foran.

20.7 Lov 17. desember 1976 nr. 100 om renter ved forsinket betaling

Til § 2

Forslaget er nærmere begrunnet i kapittel 3.7.2. Det foreslås at forsinkelsesrenteloven § 2 *første ledd* i et nytt *tredje punktum* skal tillate at påkrav kan sendes ved bruk av elektronisk kommunikasjon. Vilåret er at skyldneren uttrykkelig skal ha godtatt bruk av slik kommunikasjon. Dette innebærer at skyldneren spesielt har godtatt at påkrav etter forsinkelsesrenteloven kan foretas ved bruk av elektronisk kommunikasjon. Om uttrykket «uttrykkelig godtakelse» vises til kapittel 2.5.

20.8 Lov 4. februar 1977 nr. 4 om arbeidervern og arbeidsmiljø (arbeidsmiljøloven)

Til § 58 A nr 3 tredje punktum

Tredje punktum har fått et tillegg som sier at varsel om tidspunkt for fratreden ved midlertidig tilsettelse kan gis ved bruk av elektronisk kommunikasjon dersom det er benyttet en betryggende metode for å sikre at varselet er motatt. Tidligere måtte slikt varsel gis ved overlevering til arbeidstakeren personlig eller sendes i rekommandert brev til arbeidstakerens oppgitte adresse. Om uttrykket «betryggende metode» vises det til kapittel 20.1.

20.9 Lov 8. februar 1980 nr. 2 om pant (panteloven)

Til § 1-17

Det foreslås en ny generell bestemmelse som klargjør at krav til skriftlighet i panteloven ikke er til hinder for bruk av elektronisk kommunikasjon. Bestemmelsen er nærmere begrunnet i kapittel 3.15.

Til § 3-17

I panteloven § 3-17 *første ledd* om salgspant ved forbrukerkjøp foreslås et nytt *annet punktum* om at skriftlig avtale om salgspant kan inngås ved bruk av elektronisk kommunikasjon. Vilkåret er at det er benyttet en betryggende metode for autentisering av salgspantavtalen. Det vises til behandlingen av bestemmelsen i kapittel 3.15.

20.10 Lov 8. april 1981 nr. 7 om barn og foreldre (barneloven)

Til § 12 tredje ledd

I følge barneloven § 12 skal farskapsforelegget sendes til den oppgitte faren i rekommandert brev. Loven inneholder en ufravikelig regel om forsendelsesmåte. Ut fra en naturlig språklig forståelse av «rekommandert brev» er begrepet ikke teknologinøytralt. Ettersom man ønsker å åpne for at farskapsforelegg også kan sendes elektronisk, må lovteksten justeres. Om uttrykket «betryggende metode» vises det til kapittel 20.1.

20.11 Lov 12. juni 1981 nr. 52 om verdipapirfond

Til § 7-2

Femte ledd annet punktum er nytt og stiller et krav om samtykke ved oversendelse av prospekt. Samtykket trenger ikke være uttrykkelig. For en generell drøftelse av forholdet mellom «uttrykkelig samtykke» og «ønske» vises det til kapittel 3.6.2. Det vises også til nærmere omtale i kapittel 10.2.1.

Til § 7-5

Paragrafen er ny. Den bygger på tilsvarende forslag til ny aksjelov og allmennaksjelov § 18-5 og forslag til ny selskapslov § 1-5. For en generell drøftelse av bakgrunnen for den valgte løsning vises det til kapittel 3.11.1.2, 3.11.1.3 og 3.11.2.1. Det vises også til nærmere omtale i kapittel 10.2.1.

20.12 Lov 21. juni 1985 nr. 78 om registrering av foretak

Til § 1-1 nytt fjerde ledd

Forslaget til nytt fjerde ledd i § 1-1 presiserer at foretaksregisterlovens krav om underskrift ikke er til hinder for bruk av elektronisk kommunikasjon. Det samme gjelder også kravet om at klage, underretning eller lignende skal skje skriftlig. Forslaget innebærer ikke endringer hva realiteten angår.

Til § 4-3 andre ledd

§ 4-3 andre ledd oppheves. Det vises til departementets vurdering som fremgår av kapittel 4.5.1.

Til § 6-2 nytt femte ledd

Det fremgår av bestemmelsen at opplysninger som nevnt i rådsdirektiv 68/151/EØF skal kunngjøres elektronisk. Bestemmelsen er tatt inn for å harmonisere norsk rett med EU-retten og å etterleve Norges forpliktelse etter EØS-avtalen, og å rettslig likestille elektronisk kunngjøring med papirbasert kunngjøring. Bestemmelsen innebærer ikke at papirbasert kunngjøring kan unnlates. Elektronisk kunngjøring kommer i tillegg til, ikke i stedet for papirbasert kunngjøring.

20.13 Lov 21. juni 1985 nr. 82 om kredittkjøp m.m.

Til § 3 a

Det foreslås en generell bestemmelse som ny § 3 a som skal regulere bruk av elektronisk kommunikasjon på kredittkjøpslovens anvendelsesområde. Bakgrunnen for forslaget er beskrevet i kapittel 3.7.4. *Første ledd* gjelder krav i eller i medhold av loven om at opplysninger skal gis skriftlig. Hvis kjøperen eller kontohaveren ønsker det, kan opplysningsplikten oppfylles ved bruk av elektronisk kommunikasjon. Bestemmelsen skal forstås på samme måte som tilsvarende bestemmelse i finansavtaleloven § 8 første ledd. *Annet ledd* gjelder inngåelse av avtale ved bruk av elektronisk kommunikasjon. Vilåårene for dette er at avtalen i sin helhet skal være tilgjengelig for kjøperen eller kontohaveren (bokstav a) og at det er benyttet en betryggende metode for å autentisere avtalens innhold (bokstav b). Annet ledd har sin parallell i finansavtaleloven § 8 annet ledd.

20.14 Lov 21. juni 1985 nr. 83 om ansvarlige selskaper og kommandittselskaper (selskapsloven)

Til § 1-5

Det foreslås en ny generell bestemmelse om adgangen til å bruke elektronisk kommunikasjon mellom selskapet og selskapsdeltakerne. Første ledd gjelder adgangen for selskapet til å bruke elektronisk kommunikasjon når det skal gi meldinger og varsler mv. til deltakerne, mens annet ledd gjelder adgangen for deltakerne til å bruke elektronisk kommunikasjon når de skal gi meldinger og varsler mv. til selskapet. Bestemmelsen er nærmere begrunnet i kapittel 3.11.2.1.

Til § 2-11

Det foreslås et nytt *fjerde punktum i tredje ledd* som innebærer at det kan benyttes elektronisk kommunikasjon ved fremleggelse av fullmakt eller tilkjenneivelse av standpunkter etter tredje ledd første punktum. Forutsetningen er at det er benyttet en betryggende metode for å autentisere avsenderen. Bestemmelsen er nærmere begrunnet i kapittel 3.11.2.2.

Til § 2-30

Det foreslås en presisering i *tredje ledd første punktum* om at anmodning til kreditorene som nevnt i bestemmelsen, skal være på papir, se nærmere kapittel 3.11.2.2.

Til § 2-35

Det foreslås en presisering i *annet ledd første punktum* om at anmodning til kreditorene som nevnt i bestemmelsen, skal være på papir, se nærmere kapittel 3.11.2.2.

Til § 3-4

Bestemmelsen åpner for elektronisk tegning av selskapsandeler, se nærmere kapittel 3.11.2.2.

Til § 3-27

Det foreslås et nytt *annet punktum i annet ledd*, se nærmere kapittel 3.11.2.2.

20.15 Lov 20. juni 1986 nr. 35 om mesterbrev i håndverk og annen næring

Til § 5 andre ledd

Forslaget til endring i § 5 medfører at påkrav om manglende årsgebyr også kan sendes elektronisk dersom dette kan gjøres på en betryggende måte. Bestemmelsen innebærer således en rettslig likestilling mellom påkrav som sendes i rekommandert brev, som i dag, og elektronisk. For øvrig vises det til kapittel 4.5.2. Om uttrykket «betryggende metode» vises det til kapittel 20.1.

20.16 Lov 13. mai 1988 nr. 26 om inkassovirksomhet og annen inndrivning av forfalte pengekrav

Til § 9

Forslaget til endring av inkassoloven § 9 *første ledd bokstav a* presiserer at skriftlighetskravet innebærer at inkassovarselet skal sendes på papir. Forslaget er nærmere behandlet i kapittel 3.13.

Til § 10

Inkassoloven § 10 *første ledd første punktum* foreslås endret slik at det fremgår uttrykkelig at betalingsoppfordring skal sendes på papir. Forslaget er behandlet i kapittel 3.13.

20.17 Lov 20. mai 1988 nr. 32 om militær disiplinærmyndighet

Til ny § 49 a første ledd, første punktum

Forslaget til ny § 49 a første ledd, første punktum presiserer at krav i disiplinærloven eller i forskrifter gitt i medhold av denne om at forklaringer, rapporter, meddelelser, samtykke eller annet skal være skriftlig, ikke er til hinder for bruk av elektronisk kommunikasjon. For øvrig vises det til fremstillingen i kapittel 6.5.2.2.

Til ny § 49 a første ledd, annet punktum

I forslaget til paragrafens første ledd, annet punktum, presiseres at krav om rekommandert brev ikke skal være til hinder for elektronisk kommunikasjon dersom det benyttes en betryggende metode for å sikre at meldingen er mottatt. Denne formuleringen innebærer at det rettslige hinderet «rekommandert brev» er fjernet, men at det forutsettes at det benyttes en betryggende metode som ivaretar hensynene bak kravet om rekommandert brev. Om uttrykket «betryggende metode» vises det til kapittel 20.1.

Til ny § 49 annet ledd

Forslaget til nytt fjerde ledd sier at bruk av elektronisk kommunikasjon når et forvaltningsorgan skal gi underretning om et vedtak, kun er tillatt når den vedtaket retter seg mot uttrykkelig har godtatt dette. Bakgrunnen for dette vilkåret fremgår av fremstillingen i kapittel 6.5.2.2.

20.18 Lov 16. juni 1989 nr. 53 om eiendomsmegling

Til § 2-3

Første ledd annet punktum er nytt. Eiendomsmegler må kunne kreve at eiendomsmeglerbrevet utstedes på papir. Det vises til nærmere omtale i kapittel 10.2.2.

Til § 3-2

Første ledd annet punktum er nytt. Kunden må kunne kreve at oppdragsblanketten utstedes på papir. Det vises til nærmere omtale i kapittel 10.2.2.

Til § 3-8

Annet ledd tredje punktum er nytt. Elektronisk kjøpekontrakt forutsetter uttrykkelig samtykke fra begge parter. Det vises til nærmere omtale i kapittel 10.2.2.

20.19 Lov 16. juni 1989 nr. 65 om yrkesskadeforsikring

Til § 15

Forslaget til nytt *annet punktum i annet ledd* gir forslaget til ny § 20-3 i forsikringsavtaleloven tilsvarende anvendelse for yrkesskadeforsikringsloven. Det

vises til kapittel 3.12.2 og til merknaden til forsikringsavtaleloven § 20-3 nedenfor i kapittel 20.18.

20.20 Lov 16. juni 1989 nr. 69 om forsikringsavtaler

Til § 20-3

Det foreslås en ny generell bestemmelse om bruk av elektronisk kommunikasjon. Forslaget er nærmere beskrevet i kapittel 3.12.1. Bestemmelsen foreslås plassert i del C som gir fellesregler for del A (skadeforsikringsdelen) og del B (personforsikringsdelen). Bestemmelsen setter vilkår for selskapets bruk av elektronisk kommunikasjon. Forsikringstakerens eller sikredes bruk av elektronisk kommunikasjon overfor selskapet er ikke underlagt særskilte vilkår. Selskapets bruk av elektronisk kommunikasjon skal være uttrykkelig godtatt av den som skal motta dokumentet (forsikringstakeren eller sikrede). Dette gjelder for informasjon som er underlagt skriftlighetskrav i loven, men også for andre bestemmelser i loven om at det skal gis eller sendes opplysninger, melding, varsel eller liknende. Vilkåret er satt for at den som skal motta dokumentet, skal gjøres oppmerksom på at viktig informasjon om forsikringsforholdet kan komme inn på vedkommendes elektroniske meldingsmottak. Kravet om uttrykkelig godtakelse innebærer at den som skal motta dokumentet skal ha akseptert et særskilt utskilt vilkår om bruk av elektronisk kommunikasjon. Vilkåret «uttrykkelig godtatt» er nærmere behandlet i kapittel 2.5.

**20.21 Lov 19. juni 1992 nr. 59 om bygdeallmenninger
(bygdeallmenningsloven)**

Til § 2-4

Departementet foreslår en endret ordlyd der henvisningen til at forpaktningsavtalen skal være skriftlig fjernes. Vilkår for bruksrett i forpaktningsforhold er etter bestemmelsen likevel knyttet til at forpaktningsloven oppfyller formkravene som forpaktningsavtalen stiller. Endringen innebærer derfor ikke at bestemmelsens innhold blir endret. Det vises nærmere til omtalen under kapittel 5.5.2.

Til § 2-5

Bestemmelsen foreslås endret slik at det ikke lenger stilles krav om at underretningen om eierskifte m.v. til allmenningsstyret skal være skriftlig. Det vises nærmere til omtalen i kapittel 5.5.2.

**20.22 Lov 19. juni 1992 nr. 60 om skogsdrift m.v. i statsallmenningene
(statsallmenningsloven)**

Til § 2-4

Bestemmelsen er tilsvarende som § 2-4 i bygdeallmenningsloven. Det vises derfor til merknadene til denne bestemmelsen ovenfor i kapittel 20.19.

Til § 2-5

Bestemmelsen er tilsvarende som § 2-5 tredje ledd i bygdeallmenningsloven. Det vises derfor til merknadene til denne bestemmelsen ovenfor i kapittel 20.19.

20.23 Lov 18. juni 1993 nr. 109 om autorisasjon av regnskapsførere (regnskapsførerloven)

Til § 7

Annet ledd annet punktum er ny. Bestemmelsen forutsetter uttrykkelig aksept. For en generell vurdering av krav til uttrykkelig aksept vises det til kapittel 2.5 og 3.6.2. Forvaltningsloven § 16 får også anvendelse. Det vises til nærmere omtale av forvaltningsloven § 16 i kapittel 20.5. Det vises for øvrig til kapittel 10.2.3.

20.24 Lov 24. juni 1994 nr. 39 om sjøfarten (sjøloven)

Til § 101 a

Bakgrunnen for forslaget er beskrevet i kapittel 3.16.1. Det foreslås en bestemmelse om bruk av elektronisk kommunikasjon som skal gjelde for kapittel 5 om partrederi. Bestemmelsen fastsetter at krav om tilkjenneivelse, underretning, varsel eller liknende ikke er til hinder for bruk av elektronisk kommunikasjon dersom partene uttrykkelig har godtatt dette. Kravet om uttrykkelig godtakelse er behandlet i kapittel 2.5.

20.25 Lov 9. desember 1994 nr. 64 om løysingsrettar

Til § 5 tredje ledd

Bakgrunnen for endringen er beskrevet i kapittel 3.8.4. Bestemmelsen klargjør at skriftlighetskravene i loven §§ 10, 12 og 13 ikke er til hinder for bruk av elektronisk kommunikasjon. Bestemmelsen setter som vilkår for bruk av elektronisk kommunikasjon at partene skal være enige (samde) om dette. Vilkåret er satt for at partene skal gjøres oppmerksom på at meldinger med innhold angitt i de aktuelle bestemmelser kan komme inn på partenes elektroniske meldingsmottak. Bestemmelsen krever ikke at partenes godtakelse av bruk av elektronisk kommunikasjon skal være uttrykkelig. Forholdet mellom partene gjør det ikke påkrevet med en slik kvalifikasjon. Det er derfor ikke nødvendig at partenes enighet kommer til uttrykk gjennom aksept av et særskilt utskilt vilkår om bruk av elektronisk kommunikasjon. Det vises for øvrig til kapittel 2.5.

20.26 Lov 23. februar 1996 om tjenestegjøring i internasjonale fredsoperasjoner

Til ny § 1 a første ledd

Forslaget til første ledd presiserer at krav i loven eller i forskrifter gitt i medhold av denne om at kontrakt, erklæring, klage eller annet skal være skriftlig, ikke er til hinder for bruk av elektronisk kommunikasjon. For øvrig vises det til fremstillingen i kapittel 6.5.2.3.

Til ny § 1 a annet ledd

Forslaget til annet ledd sier at bruk av elektronisk kommunikasjon når et forvaltningsorgan skal gi underretning om et vedtak, kun er tillatt når den vedtaket retter seg mot uttrykkelig har godtatt dette. Bakgrunnen for dette vilkåret fremgår av fremstillingen i kapittel 6.5.2.3.

20.27 Lov 6. desember 1996 nr. 75 om sikringsordninger for banker og offentlig administrasjon m.v av finansinstitusjoner

Til § 2-3

Tredje punktum er ny. Det stilles krav om samtykke. Samtykket trenger ikke være uttrykkelig. For en generell drøftelse av forholdet mellom «uttrykkelig samtykke» og «ønske» vises det til kapittel 3.6.2.3. Det vises for øvrig til nærmere omtale i kapittel 10.2.4.

Til § 4-12

Første ledd tredje punktum er ny. Det stilles krav om uttrykkelig samtykke. For en generell drøftelse av begrepet «uttrykkelig samtykke» vises det til kapittel 2.5 og 3.6.2. For øvrig vises det til kapittel 10.2.4.

Til § 4-13.

Annet ledd tredje punktum er ny. Det stilles krav om uttrykkelig samtykke. For en generell drøftelse av begrepet «uttrykkelig samtykke» vises det til kapittel 2.5 og 3.6.2. For øvrig vises det til kapittel 10.2.4.

20.28 Lov 20. desember 1996 nr. 106 om tomtefeste

Til § 6 a

Det foreslås en ny generell regel som regulerer adgangen til å bruke elektronisk kommunikasjon i tomtefesteforhold. Forslaget er nærmere omtalt i kapittel 3.8.5. Bestemmelsens *første ledd* klargjør at krav til skriftlighet i loven ikke er til hinder for bruk av elektronisk kommunikasjon. Vilåret for bruk av elektronisk kommunikasjon er at partene skal være enige (samde) om dette. Vilåret om enighet er satt for at partene skal gjøres oppmerksom på at meldinger med innhold angitt i de aktuelle bestemmelser kan komme inn på partenes elektroniske meldingsmottak. Bestemmelsen krever ikke at partenes godtakelse av bruk av elektronisk kommunikasjon skal være uttrykkelig. Forhol-

det mellom partene gjør det ikke påkrevet med en slik kvalifikasjon. Det er derfor ikke nødvendig at partenes enighet kommer til uttrykk gjennom aksept av et særskilt utskilt vilkår om bruk av elektronisk kommunikasjon. Det vises for øvrig til kapittel 2.5. *Annet ledd*uttaler at krav i loven om at avtale skal settes opp skriftlig ikke er til hinder for bruk av elektronisk kommunikasjon. Også her er det et vilkår at partene er enige om at avtalen kan settes opp på denne måten.

20.29 Lov 13. juni 1997 nr. 42 om kystvakten

Til ny § 2 a første og annet ledd

Forslaget til § 2 a første og annet ledd sier at bruk av elektronisk kommunikasjon når et forvaltningsorgan skal gi underretning om et vedtak, kun er tillatt når den vedtaket retter seg mot uttrykkelig har godtatt dette. Bakgrunnen for dette vilkåret fremgår i kapittel 6.5.2.4.

20.30 Lov 13. juni 1997 nr. 43 om avtaler med forbruker om oppføring av ny bustad m.m. (bustadoppføringslova)

Til § 6 a

Det er redegjort nærmere for forslaget i kapittel 3.7.9. Bestemmelsen er en generell bestemmelse som klargjør at lovens skriftlighetskrav ikke er til hinder for bruk av elektronisk kommunikasjon. Vilkåret er at forbrukeren uttrykkelig har godtatt dette. Dette innebærer at forbrukeren skal akseptere en særskilt utskilt klausul om bruk av elektronisk kommunikasjon. Det vises for øvrig til kapittel 2.5.

20.31 Lov 13. juni 1997 nr. 44 om aksjeselskaper (aksjeloven)

Til § 4-26

Det foreslås en presisering i *tredje ledd annet punktum* om at tilbud etter bestemmelsen skal være på papir. Det er med andre ord ikke adgang til å benytte elektronisk kommunikasjon. Bestemmelsen gjør dermed et unntak fra den foreslåtte bestemmelsen i § 18-5 første ledd, som åpner for at selskapet kan bruke elektronisk kommunikasjon når det skal gi meldinger og varsler mv. til aksjeeierne. Forslaget er nærmere begrunnet i kapittel 3.11.1.2.3.

Til § 5-2

Det foreslås et nytt *annet punktum i annet ledd*. Forslaget går ut på at dersom en aksjeeier skal møte ved fullmektig på generalforsamlingen, kan fullmakten legges frem ved bruk av elektronisk kommunikasjon. Forutsetningen er at det er benyttet en betryggende metode for å autentisere avsenderen. Forslaget er begrunnet i kapittel 3.11.1.5.

Til § 10-7

I et nytt *tredje punktum i første ledd* foreslås en bestemmelse som åpner for elektronisk tegning av aksjer i forbindelse med kapitalforhøyelse. På grunn av henvisningen til § 10-7 i § 11-5 får endringen også betydning for adgangen til å bruke elektronisk kommunikasjon ved tegning av lån som nevnt i § 11-1. Forslaget er nærmere begrunnet i kapittel 3.11.1.4.

Til § 10-18

I et nytt *annet punktum* foreslås at adgangen til elektronisk tegning av aksjer etter § 10-7 første ledd tredje punktum også gjøres gjeldende ved kapitalforhøyelse på grunnlag av styrefullmakt. Se merknaden til § 10-7.

Til § 18-5

Det foreslås en ny generell bestemmelse som regulerer adgangen til å bruke elektronisk kommunikasjon mellom selskapet og aksjeeierne. Bruk av elektronisk kommunikasjon ved varslar og meldinger mv. fra selskapet til aksjeeierne er regulert i *første ledd*, se nærmere kapittel 3.11.1.2. Bruk av elektronisk kommunikasjon ved varsler og meldinger mv. fra aksjeeierne til selskapet er regulert i *annet ledd*, se nærmere kapittel 3.11.1.3. Når det gjelder varsler og meldinger mv. som faller utenfor virkeområdet for § 18-5, se kapittel 3.11.1.5.1 hvor det er lagt til grunn at § 18-5 ikke er ment å skulle tolkes antitetisk.

**20.32 Lov 13. juni 1997 nr. 45 om allmennaksjeselskaper
(allmennaksjeloven)**

Til § 4-25

Den foreslåtte endringen i *tredje ledd annet punktum* er av samme art som den foreslåtte endringen av aksjeloven § 4-26. Det vises til merknaden til denne bestemmelsen ovenfor i kapittel 20.31.

Til § 5-2

Det vises til merknaden til forslaget om den tilsvarende endringen av aksjeloven § 5-2 i kapittel 20.31.

Til § 10-7

Det vises til merknaden til forslaget om den tilsvarende endringen av aksjeloven § 10-7 i kapittel 20.31.

Til § 18-5

En tilsvarende bestemmelse er foreslått i aksjeloven § 18-5. Det vises til merknaden til denne bestemmelsen i kapittel 20.31.

20.33 Lov 19. juni 1997 nr. 79 om verdipapirhandel

Til § 5-11

Annet ledd fjerde punktum er ny. Bestemmelsen innebærer et krav om bruk av papirformat ved offentliggjøring av prospekt. Det presiseres at det ikke er noe til hinder for elektronisk offentliggjøring i tillegg. Det vises til nærmere omtale i kapittel 10.2.5.

20.34 Lov 20. mars 1998 nr. 10 om forebyggende sikkerhetstjeneste

Til § 3 nytt annet ledd:

Om bakgrunnen for denne bestemmelsen henvises til kapittel 6.5.2.5.

Til § 6 nytt tredje ledd

Om bakgrunnen for dette vilkåret henvises til fremstillingen ovenfor kapittel 6.5.2.5.

20.35 Lov 17. juli 1998 nr. 56 om årsregnskap mv. (regnskapsloven)

Til § 3-7

Tredje ledd tredje punktum er ny. Det stilles krav til den elektroniske meldingen. Meldingen må være egnet til å autentisere avsender og kravets innhold. Det vil si at det skal være mulig å identifisere avsender og dataintegriteten skal sikres. For en nærmere beskrivelse av begrepsbruken vises det til kapittel 2.2.1. Det stilles videre et vilkår om at mottager kan forbeholde seg retten til å angi en e-postadresse. For generelt om bakgrunnen for dette kravet vises det til kapittel 3.11.1.3. For øvrig vises det til kapittel 10.2.6.

20.36 Lov 15. januar 1999 nr. 2 om revisjon og revisorer (revisorloven)

Til § 5-3

Annet ledd tredje punktum er ny. Det stilles krav til den elektroniske dokumentasjonen. Dokumentasjonen må være egnet til å autentisere den ansvarlige og kravets innhold. Det vil si at det skal være mulig å identifisere den revisor som er ansvarlig for dokumentasjonen og dataintegriteten skal sikres slik at det ikke i ettertid skal være mulig å endre på innholdet. For en nærmere beskrivelse av begrepsbruken vises det til kapittel 2.2.1. Det må være mulig å oppbevare dokumentasjonen i lang tid. Hvor lang tid kan ikke angis her, men det vil i alle fall si mer enn ti år. For øvrig vises det til kapittel 10.2.7.

Til § 5-4

Annet punktum er ny. Det stilles krav til den elektroniske meldingen. Meldingen må være egnet til å autentisere avsender og kravets innhold. Det vil si at det skal være mulig å identifisere avsender og dataintegriteten skal sikres. For en nærmere beskrivelse av begrepsbruken vises det til kapittel 2.2.1. Det må være mulig å oppbevare dokumentasjonen i lang tid. Hvor lang tid kan ikke

angis her, men det vil i alle fall si mer enn ti år. For øvrig vises det til kapittel 10.2.7.

Til § 7-1

Tredje ledd annet punktum er ny. Det stilles krav om uttrykkelig samtykke. For en generell drøftelse av begrepet «uttrykkelig samtykke» vises det til kapittel 2.5 og 3.6.2. For øvrig vises det til kapittel 10.2.7.

Til § 10-2

Tredje punktum er ny. Det stilles krav til den elektroniske meldingen. Meldingen må være egnet til å autentisere avsender og dokumentets innhold. Det vil si at det skal være mulig å identifisere avsender og dataintegriteten skal sikres. For en nærmere beskrivelse av begrepsbruken vises det til kapittel 2.2.1. Det vises for øvrig til kapittel 10.2.7.

20.37 Lov 2. juli 1999 nr. 62 om etablering og gjennomføring av psykisk helsevern

Til ny § 1-8

Bestemmelsen presiserer at psykisk helsevernlovens eller forskriftenes krav om skriftlighet eller underskrift ikke er til hinder for bruk av elektronisk kommunikasjon. Det er en forutsetning at slik elektronisk kommunikasjon skjer på en sikker måte som ivaretar kravet til konfidensialitet og autentisitet. Kravet til konfidensialitet innebærer at bestemmelsene om taushetsplikt må kunne overholdes. Taushetsplikten er ikke bare en passiv plikt til å tie, men er også en aktiv plikt til å hindre uvedkommende i å få tilgang til taushetsbelagt informasjon. Med autentisitet menes at avsenders identitet kan verifiseres. Dersom elektronisk kommunikasjon skal brukes overfor pasienter eller deres nærmeste, må disse uttrykkelig ha godtatt dette.

20.38 Lov 24. mars 2000 nr. 16 om foretakspensjon (foretakspensjonsloven)

Til § 2-5

Annet ledd annet punktum endres. Nåværende annet punktum blir nytt tredje punktum. Det stilles krav til den elektroniske oversendelsen. Meldingen må være egnet til å autentisere avsender og dokumentets innhold. Det vil si at det skal være mulig å identifisere avsender og dataintegriteten skal sikres. For en nærmere beskrivelse av begrepsbruken vises det til kapittel 2.2.1. Det vises for øvrig til kapittel 10.2.8.

Til § 2-8

Annet ledd annet og tredje punktum er nytt. Utgangspunktet om at elektronisk kommunikasjon kan benyttes med mindre annet er uttrykkelig uttalt presiseres i bestemmelsen. Bestemmelsen skiller videre mellom informasjon av betydning for arbeidstakers pensjonsrettigheter og mer generell informasjon

fra foretaket om pensjonsordningen. De krav til informasjon fra foretaket som allerede følger av første ledd gjør etter departementets vurdering ytterligere krav om at elektronisk kommunikasjon bare kan sendes dersom dette er ønskelig overflødig med mindre den elektroniske kommunikasjonen er av betydning for arbeidstakers pensjonsrettigheter. I tilfelle forutsettes uttrykkelig samtykke. For nærmere om krav til uttrykkelig samtykke vises det til kapittel 2.5 og 3.6.2. Det vises for øvrig til nærmere omtale i kapittel 10.2.8.

Til § 4-7

Annet ledd tredje punktum er nytt. Fripolise kan utstedes elektronisk dersom arbeidstakeren uttrykkelig godtar dette. For nærmere om krav til uttrykkelig samtykke vises det til kapittel 2.5 og 3.6.2. Det vises for øvrig til nærmere omtale i kapittel 10.2.8.

20.39 Lov 24. november 2000 nr. 81 om innskuddspensjon i arbeidsforhold (innskuddspensjonsloven)

Til § 2-7

Det vises til omtalen av forslaget til lov om foretakspensjon § 2-8 annet ledd nytt annet og tredje punktum.

Til § 6-2

Første ledd nytt fjerde punktum er nytt. Pensjonskapitalbeviset kan utstedes elektronisk dersom arbeidstakeren uttrykkelig godtar dette. For nærmere om krav til uttrykkelig samtykke vises det til kapittel 2.5 og 3.6.2. Det vises for øvrig til kapittel 10.2.9.

21 Økonomiske og administrative konsekvenser

Prosjektets primære mål er å fjerne rettslige hindringer for elektronisk kommunikasjon. Dette betyr at det ikke automatisk vil være mulig å kommunisere elektronisk idet at de rettslige hindringene er blitt fjernet. Det vil fortsatt være behov for en faktisk tilretteleggelse for elektronisk kommunikasjon, jf. kapittel 2.1.2. Lovendringsforslagene i seg selv vil derfor neppe medføre store økonomiske og administrative konsekvenser for forvaltningen eller næringslivet.

Tilretteleggelsen tar sikte på, så langt som mulig, å likestille elektronisk kommunikasjon med papirbasert kommunikasjon. Selv om regelverket åpner for elektronisk kommunikasjon vil utgangspunktet være at enhver kan velge papir-basert kommunikasjon, dersom det er ønskelig.

Det ligger imidlertid i sakens natur og målsetning at eRegelprosjektet, som er en del av eNorge-satsingen, kommer til å medvirke til atskillige økonomiske og administrative konsekvenser. Målsetningen på sikt er at økt elektronisk kommunikasjon skal medføre store effektivitetsgevinster, både i form av innsparinger og kvalitetsforbedringer. Dette forutsetter at tilstrekkelig infrastruktur er på plass, og det er her eventuelle investeringer vil måtte settes inn.

Å faktisk legge til rette for elektronisk kommunikasjon vil i en oppstartfase sannsynligvis få store økonomiske og administrative konsekvenser, særlig for forvaltningen. Det kan være behov for innkjøp av datautstyr og programvare. Videre vil det også være behov for å gjennomgå og eventuelt endre rutiner for saksbehandling og kommunikasjon. Et slikt arbeid kan være komplisert og kostnadskrevende, men er nødvendig for å kunne ta ut gevinstene som følger av elektronisk kommunikasjon.

Nærings- og handelsdepartementet

tilrår:

At Deres Majestet godkjenner og skriver under et framlagt forslag til proposisjon til Stortinget om lov om endringer i diverse lover for å fjerne hindringer for elektronisk kommunikasjon.

Vi HARALD, Norges Konge,

stadfester:

Stortinget blir bedt om å gjøre vedtak til lov om endring i diverse lover for å fjerne hindringer for elektronisk kommunikasjon i samsvar med et vedlagt forslag.

Forslag til lov om endringer i diverse lover for å fjerne hindringer for elektronisk kommunikasjon

I

I lov 31. oktober 1946 nr. 2 om mål og vekt gjøres følgende endringer:

§ 11 første ledd nytt sjette punktum skal lyde:

Omjustering kan også rekvireres ved bruk av elektronisk kommunikasjon dersom det er benyttet en betryggende metode for å sikre at rekvisisjonen er mottatt av distriktets justerkammer.

§ 49 første ledd første punktum skal lyde:

Ethvert redskap som er innlevert til justervesenet til justering eller for å godkjennes til justering, skal av rekvirenten avhentes innen to måneder etter at underretning om at det er ferdigbehandlet av justervesenet, er sendt ham i rekommandert brev *eller ved bruk av elektronisk kommunikasjon dersom det er benyttet en betryggende metode for å sikre at underretningen er mottatt.*

II

I lov 29. juni 1951 nr. 19 om militære rekvisisjoner skal § 1 nytt fjerde og femte ledd lyde:

Krav i eller i medhold av loven her om utferdigelse av dokument, bruk av blanketter, krav om underskrift eller lignende, er ikke til hinder for bruk av elektronisk kommunikasjon.

Bruk av elektronisk kommunikasjon ved underretning om et vedtak fra et forvaltningsorgan er bare tillatt når den vedtaket retter seg mot uttrykkelig har godtatt dette.

III

I lov 18. juli 1958 nr. 2 om offentlige tjenestetvister gjøres følgende endringer:

§ 6 nytt nr. 5 skal lyde:

–5. *Når det i denne paragraf er bestemt at krav, brev, gjenpart e.l. skal sendes i rekommandert brev, kan dette også gjøres ved bruk av elektronisk kommuni-*

kasjon dersom det er benyttet en betryggende metode for å sikre at varselet er mottatt.

§ 11 annet ledd skal lyde:

Innen en uke etter at en tariffavtale er underskrevet, skal den registreres i det departement som statens lønssaker hører under. Avskrift *eller elektronisk versjon* av tariffavtalen sendes innen 2 uker etter nevnte tidspunkt til riksmeglingsmannen.

§ 12 nytt tredje ledd skal lyde:

Når det i denne paragraf er bestemt at oppsigelse eller gjenpart skal sendes i rekommandert brev, kan dette også gjøres ved bruk av elektronisk kommunikasjon dersom det er benyttet en betryggende metode for å sikre at varselet er mottatt.

IV

I lov 25. juni 1965 nr. 1 om forpakting gjøres følgende endringer:

§ 3 nytt tredje ledd skal lyde:

Kravet i første ledd om at avtalen skal være skriftleg er ikke til hinder for at avtalen kan gjerast ved bruk av eit elektronisk medium dersom partane er samde om det og

- a) heile innhaldet i avtalen er tilgjengeleg for partane når avtalen vert gjort, og*
- b) det er nytta ein trygg metode for å autentisere avtaleinngåinga og innhaldet av avtala.*

Ny § 3 a skal lyde:

§ 3 a. Bruk av elektronisk kommunikasjon mellom partane til forpakkingsavtalen

Krav i denne lova om at oppseiing, heving, melding eller liknande skal gis skriftleg, er ikke til hinder for bruk av elektronisk kommunikasjon dersom partane er samde om dette.

V

I lov 10. februar 1967 om behandlingsmåten i forvaltningssaker (forvaltningsloven) gjøres følgende endringer:

§ 2 første ledd ny bokstav g og h skal lyde:

- g) skriftlig: også elektronisk melding når informasjonen i denne er tilgjengelig også for ettertiden;*
- h) nedtegning, nedskrivning og protokollering: også elektronisk nedtegning når dette oppfyller hensynene bak nedtegningen i like stor grad som nedtegning på papir.*

Ny § 15 a skal lyde:

§ 15 a (elektronisk kommunikasjon)

Kongen kan gi forskrift om elektronisk kommunikasjon mellom forvaltningen og publikum og elektronisk saksbehandling og kommunikasjon i forvaltningen, herunder nærmere regler om

- a) hvilken elektronisk adresse eller informasjonstjeneste som skal benyttes,*
- b) signering, autentisering, sikring av integritet og konfidensialitet,*
- c) kvittering for mottak av elektroniske meldinger,*
- d) krav til de produkter, tjenester og standarder som kan benyttes,*
- e) forvaltningens rett til å sperre for brukere som misbruker data ment for signering, autentisering, sikring av integritet eller konfidensialitet, og om hva som skal regnes som misbruk.*

§ 16 annet ledd skal lyde:

Forhåndsvarslet skal gjøre greie for hva saken gjelder og ellers inneholde det som anses påkrevd for at parten på forsvarlig måte kan vareta sitt tarv. I regelen gis forhåndsvarsel skriftlig. *Det skriftlige forhåndsvarslet kan gis ved bruk av elektronisk kommunikasjon når mottakeren uttrykkelig har godtatt dette og har oppgitt den elektroniske adressen som skal benyttes for slikt formål.* Er det særlig byrdefullt å gi skriftlig underretning, kan underretningen gis muntlig eller på annen måte.

§ 20 fjerde ledd tredje punktum oppheves.

§ 27 første ledd skal lyde:

Det forvaltningsorgan som har truffet vedtaket, skal sørge for at partene underrettes om vedtaket så snart som mulig. Underretning skal gis av det forvaltningsorgan som har truffet vedtaket, hvis ikke særlige grunner tilsier at dette overlates til et annet organ. I regelen gis underretning skriftlig. *Den skriftlige underretningen kan gis ved bruk av elektronisk kommunikasjon når mottakeren uttrykkelig har godtatt dette og har oppgitt den elektroniske adressen som skal benyttes for slikt formål.* Er det særlig byrdefullt for forvaltningsorganet å gi skriftlig underretning, eller haster saken, kan underretning gis muntlig eller på annen måte. I så fall kan en part kreve å få vedtaket skriftlig bekreftet. Underretning om vedtaket kan helt unnlates for så vidt underretning må anses åpenbart unødvendig og vedtaket ikke medfører skade eller ulempe for vedkommende part.

§ 30 første punktum skal lyde:

For at klage skal være fremsatt i tide, er det nok at erklæringen før utløpet av fristen er avgitt til *postoperatør* som skal sørge for å få sendingen frem til *forvaltningsorganet*, til offentlig tjenestemann som har fullmakt til å ta imot erklæringen eller er kommet frem til den elektroniske adresse som forvaltningsorganet har oppgitt for mottak av elektroniske klager.

§ 32 skal lyde:

Erklæring om klage skal:

- a) fremsettes for det forvaltningsorgan som har truffet vedtaket; dersom muntlig klage er tillatt, skal erklæringen settes opp skriftlig av vedkommende forvaltningsorgan;
- b) være undertegnet av klageren eller hans fullmektig eller være *autentisert som fastsatt i forskrift, eller i medhold av forskrift, jf. § 15 a*;
- c) nevne det vedtak som det klages over, og om påkrevet gi opplysninger til bedømmelse av klagerett og av om klagefrist er overholdt;
- d) nevne den endring som ønskes i det vedtak det klages over.

Erklæringene bør også nevne de grunner klagen støtter seg til.

Inneholder en erklæring om klage feil eller mangler, setter forvaltningsorganet en kort frist for rettelse eller utfylling.

Erklæring om klage kan fremsettes ved bruk av elektronisk kommunikasjon dersom det forvaltningsorganet som skal motta klagen, har lagt til rette for dette.

VI

I lov 28. juni 1974 nr. 58 om odelsretten og åsetesretten gjøres følgende endringer:

§ 20 nytt fjerde ledd skal lyde:

Tilbod og svar etter fyrste stykket kan gjerast ved bruk av eit elektronisk medium dersom partane er samde om det.

§ 27 nytt sjetten ledd skal lyde:

Skriftleg leigeavtale etter femte stykket kan gjerast ved bruk av eit elektronisk medium dersom partane er samde om det.

VII

I lov 17. desember 1976 nr. 100 om renter ved forsinket betaling m.m. skal § 2 første ledd nytt tredje punktum lyde:

Påkrav kan sendes ved bruk av elektronisk kommunikasjon dersom skyldneren uttrykkelig har godtatt dette.

VIII

I lov 4. februar 1977 nr. 4 om arbeidervern og arbeidsmiljø (arbeidsmiljøloven) skal § 58 A nr. 3, tredje punktum lyde:

Slikt varsel skal leveres til arbeidstakeren personlig eller sendes i rekommandert brev til arbeidstakerens oppgitte adresse *eller ved bruk av elektronisk kommunikasjon dersom det er benyttet en betryggende metode for å sikre at varselet er mottatt.*

IX

I lov 8. februar 1980 nr. 2 om pant (panteloven) gjøres følgende endringer:

Ny § 1-17 skal lyde:

§ 1-17 Bruk av elektronisk kommunikasjon

Krav i eller i medhold av loven her om at varsel, melding, bekreftelse, samtykke eller liknende skal gis skriftlig, er ikke til hinder for bruk av elektronisk kommunikasjon.

§ 3-17 første ledd nytt annet punktum skal lyde:

Avtale om salgspant kan inngås elektronisk dersom det er benyttet en betryggende metode for å autentisere avtaleinngåelsen.

X

I lov 8. april 1981 nr. 7 om barn og foreldre (barnelova) skal § 12 tredje ledd lyde:

Førelegget skal sendast til den utlagde faren i rekommandert breveller ved bruk av elektronisk kommunikasjon dersom det er nytta ein betryggande metode for å sikre at førelegget er mottatt .

XI

I lov 12. juni 1981 nr. 52 om verdipapirfond gjøres følgende endringer:

§ 7-2 femte ledd nytt annet punktum skal lyde:

Prospektet kan oversendes ved bruk av elektronisk kommunikasjon, dersom mottageren ønsker dette.

Ny § 7-5 skal lyde:

§ 7-5 Bruk av elektronisk kommunikasjon mellom verdipapirfondet og andelshaver

Hvis ikke noe annet følger av loven her, kan verdipapirfondet bruke elektronisk kommunikasjon når det skal gi meldinger, varsler, informasjon, dokumenter, underretninger og liknende etter denne loven til en andelshaver, dersom andelshaveren uttrykkelig har godtatt dette.

Når en andelshaver skal gi meldinger mv. etter denne loven til verdipapirfondet, kan han eller hun gjøre dette ved bruk av elektronisk kommunikasjon til den e-postadressen selskapet har oppgitt for dette formålet.

XII

I lov 21. juni 1985 nr. 78 om registrering av foretak gjøres følgende endringer:

§ 1-1 nytt fjerde ledd skal lyde:

Krav i eller i medhold av loven her om underskrift eller om at klage, underretning eller liknende skal gis skriftlig, er ikke til hinder for bruk av elektronisk kommunikasjon.

§ 4-3 annet ledd oppheves.

§ 6-2 nytt femte ledd skal lyde:

Registerføreren skal kunngjøre opplysninger som nevnt i rådsdirektiv 68/151/EØF gjennom Brønnøysundregistrenes elektroniske kunngjøringspublikasjon med en gang de er registrert.

XIII

I lov 21. juni 1985 nr. 82 om kredittkjøp m.m. skal ny § 3 a lyde:

§ 3 a Bruk av elektronisk kommunikasjon

Krav i eller i medhold av loven her om at opplysninger skal gis skriftlig, er ikke til hinder for bruk av elektronisk kommunikasjon, dersom kjøperen eller kontohaveren ønsker det.

Krav om at en avtale etter loven her skal inngås skriftlig, er ikke til hinder for at avtalen inngås ved bruk av elektronisk kommunikasjon dersom kjøperen eller kontohaveren ønsker det, og

- a) avtalens innhold i sin helhet er tilgjengelig for kjøperen eller kontohaveren og*
- b) det er benyttet en betryggende metode for å autentisere avtalens innhold.*

XIV

I lov 21. juni 1985 nr. 83 om ansvarlige selskaper og kommandittselskaper (selskapsloven) gjøres følgende endringer:

Ny § 1-5 skal lyde:

§ 1-5 Bruk av elektronisk kommunikasjon mellom selskapet og deltakerne

(1) Hvis ikke noe annet følger av loven her, kan selskapet bruke elektronisk kommunikasjon når det skal gi meldinger, varsler, informasjon, dokumenter, underretninger og likende etter denne loven til en deltaker, dersom deltakeren uttrykkelig har godtatt dette.

(2) Når en deltaker skal gi meldinger mv. etter denne loven til selskapet, kan han eller hun gjøre dette ved bruk av elektronisk kommunikasjon til den e-post-adressen eller på den måten selskapet har angitt for dette formålet.

§ 2-11 tredje ledd nytt fjerde punktum skal lyde:

Første punktum er ikke til hinder for at deltakeren bruker elektronisk kommunikasjon dersom det er benyttet en betryggende metode for å autentisere avsenderen.

§ 2-30 tredje ledd første punktum skal lyde:

Overdrageren kan skriftlig *på papir* anmode selskapets kreditorer om å bli fritatt for ansvar.

§ 2-35 annet ledd første punktum skal lyde:

Den som trer ut kan skriftlig *på papir* anmode selskapets kreditorer om å bli fritatt for ansvaret.

§ 3-4 fjerde ledd nytt annet punktum skal lyde:

Første punktum er ikke til hinder for at andeler tegnes på et elektronisk dokument, forutsatt at det også tilbys tegning på fysisk dokument dersom en tegner krever det.

Nåværende annet punktum blir nytt tredje punktum.

§ 3-27 annet ledd nytt annet punktum skal lyde:

§ 1-5 gjelder tilsvarende.

Nåværende annet punktum blir nytt tredje punktum.

XV

I lov 20. juni 1986 nr. 35 om mesterbrev i håndverk og annen næring skal § 5 annet ledd annet punktum lyde:

Er fastsatt årsgebyr ikke betalt innen én måned etter påkrav i rekommandert brev *eller ved bruk av elektronisk kommunikasjon dersom det er benyttet en betryggende metode for å sikre at meldingen er mottatt*, bortfaller retten til å kalle seg mester.

XVI

I lov 13. mai 1988 nr. 26 om inkassovirksomhet og annen inndrivning av forfalte pengekrav gjøres følgende endringer:

§ 9 første ledd bokstav a skal lyde:

–a) etter kravets forfall ha sendt skyldneren skriftlig varsel *på papir* om at inkasso vil bli satt i verk, og

§ 10 første ledd første punktum skal lyde:

Når et krav er mottatt til inkasso og betalingsfristen i inkassovarsel etter § 9 er løpt ut, skal inkassatoren sende skyldneren en skriftlig oppfordring *på papir* (betalingsoppfordring) om enten å betale eller å komme med innsigelser mot kravet innen en frist på minst 14 dager.

XVII

I lov 20. mai 1988 nr. 32 om militær disiplinærmyndighet skal ny § 49 a lyde:

Krav i eller i medhold av loven her om at forklaring, rapport, meddelelse, samtykke, eller annet skal være skriftlig, er ikke til hinder for bruk av elektronisk kommunikasjon. Krav om rekommandert brev er ikke til hinder for elektronisk kommunikasjon dersom det er benyttet en betryggende metode for å sikre at meldingen er mottatt.

Bruk av elektronisk kommunikasjon ved underretning om et vedtak er bare tillatt når den vedtaket retter seg mot uttrykkelig har godtatt dette.

XVIII

I lov 16. juni 1989 nr. 53 om eiendomsmegling gjøres følgende endringer:

§ 2-3 første ledd nytt annet punktum skal lyde:

Eiendomsmegler kan kreve at eiendomsmeglerbrevet utstedes på papir.

§ 3-2 første ledd nytt annet punktum skal lyde:

Kunden kan kreve at oppdragsblanketten utstedes på papir.

§ 3-8 annet ledd nytt tredje punktum skal lyde:

Kjøpekontrakten kan utferdiges elektronisk dersom både kjøper og selger uttrykkelig har godtatt dette.

XIX

I lov 16. juni 1989 nr. 65 om yrkesskadeforsikring skal § 15 tredje ledd nytt annet punktum lyde:

Lov 16. juni 1989 nr. 69 om forsikringsavtaler § 20-3 gjelder tilsvarende. Nåværende annet og tredje punktum blir nye tredje og fjerde punktum.

XX

I lov 16. juni 1989 nr. 69 om forsikringsavtaler skal ny § 20-3 lyde:

§ 20-3 Bruk av elektronisk kommunikasjon

Krav om skriftlighet i eller i medhold av loven her er ikke til hinder for at selskapet gjør bruk av elektronisk kommunikasjon dersom den som skal motta dokumentet, uttrykkelig har godtatt dette. Det samme gjelder for andre bestemmelser i eller i medhold av loven her om at det skal gis eller sendes opplysninger, melding, varsel eller liknende.

XXI

I lov 19. juni 1992 nr. 59 om bygdeallmenninger (bygdeallmenningsloven) gjøres følgende endringer:

§ 2-4 skal lyde:

Ved forpaktning av eiendom med tilliggende bruksrett, skal det fremgå av *en forpaktningsavtale* om forpakteren helt eller delvis skal utøve bruksrett i allmenningen. Bruksretten kan ikke utøves av forpakteren hvis ikke forpaktningens avtalen har minst to års varighet.

Leieforhold som ikke er forpaktning etter lov av 25. juni 1965 nr. 1 om forpaktning, gir ikke leietakeren noen bruksrett i allmenningen.

§ 2-5 tredje ledd skal lyde:

Ved eierskifte og ved andre begivenheter som medfører endringer med hensyn til utøvelse av bruksretten eller stemmerett ved allmenningsstyrevalg (forpaktning, fraflytting, avvikling eller gjenopptagelse av jordbruksdrift, inngåelse eller oppløsning av ekteskap, dødsfall m.v.), skal det *gis underretning* til allmenningsstyret.

XXII

I lov 19. juni 1992 nr. 60 om skogsdrift m.v. i statsallmenningene (statsallmenningsloven) gjøres følgende endringer:

§ 2-4 skal lyde:

Ved forpaktning av eiendom med tilliggende virkesrett, skal det fremgå av *en forpaktningsavtale* om forpakteren helt eller delvis skal utøve bruksrett i allmenningen. Virkesretten kan ikke utøves av forpakteren hvis ikke forpaktningens avtalen har minst to års varighet.

Leieforhold som ikke er forpaktning etter lov av 25. juni 1965 nr. 1 om forpaktning, gir ikke leietakeren noen virkesrett i allmenningen.

§ 2-5 tredje ledd skal lyde:

Ved eierskifte og ved andre begivenheter som medfører endringer med hensyn til utøvelse av virkesretten eller stemmerett ved allmenningsstyrevalg (forpaktning, fraflytting, avvikling eller gjenopptagelse av jordbruksdrift, inn-

gåelse eller oppløsning av ekteskap, dødsfall m.v.), skal det *gis underretning* til allmenningsstyret.

XXIII

I lov 18. juni 1993 nr. 109 om autorisasjon av regnskapsførere (regnskapsførerloven) skal § 7 annet ledd nytt annet punktum lyde:

Skriftlig advarsel kan gis ved bruk av elektronisk kommunikasjon når mot-tageren uttrykkelig har godtatt dette.

Nåværende annet punktum blir nytt tredje punktum.

XXIV

I lov 24. juni 1994 nr. 39 om sjøfarten (sjøloven) skal ny § 101 a lyde:

§ 101 a Bruk av elektronisk kommunikasjon

Krav i kapitlet her om at tilkjennegivelse, underretning, varsel eller liknende skal gis skriftlig, er ikke til hinder for bruk av elektronisk kommunikasjon dersom partene uttrykkelig har godtatt det.

XXV

I lov 9. desember 1994 nr. 64 om løysingsrettar gjøres følgende endringer:

I § 5 skal overskriften lyde:

§ 5 Avtaleform og bruk av elektronisk kommunikasjon

Nytt tredje ledd skal lyde:

Krav etter §§ 10, 12 eller 13 om at tilbod, varsel eller krav skal vere skriftleg, er ikkje til hinder for bruk av elektronisk kommunikasjon om partane er samde om det.

XXVI

I lov 23. februar 1996 nr. 9 om tjenestegjøring i internasjonale fredsoperasjoner skal ny § 1 a lyde:

§ 1 a Bruk av elektronisk kommunikasjon

Krav i eller i medhold av loven her om at kontrakt, erklæring, klage eller annet skal være skriftlig, er ikke til hinder for bruk av elektronisk kommunika-sjon.

Bruk av elektronisk kommunikasjon ved underretning om et vedtak er bare tillatt når den vedtaket retter seg mot uttrykkelig har godtatt dette.

XXVII

I lov 6. desember 1996 nr. 75 om sikringsordninger for banker og offentlig administrasjon m.v av finansinstitusjoner gjøres følgende endringer:

§ 2-3 nytt tredje punktum skal lyde:

Informasjonen kan gis ved bruk av elektronisk kommunikasjon dersom kunden ønsker dette.

§ 4-12 første ledd nytt tredje punktum skal lyde:

Underretning kan sendes ved bruk av elektronisk kommunikasjon dersom vedkommende uttrykkelig har godtatt dette.

§ 4-13 annet ledd nytt tredje punktum skal lyde:

Kunngjøringen kan sendes ved bruk av elektronisk kommunikasjon dersom forsikringstakeren eller den forsikrede uttrykkelig har godtatt dette.

Tidligere tredje, fjerde og femte punktum blir fjerde, femte og nytt sjette punktum.

XXVIII

I lov 20. desember 1996 nr. 106 om tomtefeste skal ny § 6 a lyde:

§ 6 a Bruk av elektronisk kommunikasjon

Krav i eller i medhald av lova her om at melding, oppseiing, krav eller liknande skal gjerast skriftleg, er ikkje til hinder for bruk av elektronisk kommunikasjon mellom partane om dei er samde om det.

Krav i eller i medhald av lova her om at ei avtale skal settast opp skriftleg, er ikkje til hinder for bruk av elektronisk kommunikasjon dersom partane er samde om det.

XXIX

I lov 13. juni 1997 nr. 42 om kystvakten skal ny § 2 a lyde:

§ 2 a Bruk av elektronisk kommunikasjon

Krav i eller i medhold av loven her om at beslutning, rapport eller annet skal være skriftlig, er ikke til hinder for bruk av elektronisk kommunikasjon.

Bruk av elektronisk kommunikasjon ved underretning om et vedtak er bare tillatt når den vedtaket retter seg mot uttrykkelig har godtatt dette.

XXX

I lov 13. juni 1997 nr. 43 om avtaler med forbrukar om oppføring av ny bustad m.m. (bustadoppføringslova) skal ny § 6 a lyde:

§ 6 a Bruk av elektronisk kommunikasjon

Krav i lova her om at avtale eller melding mv. skal vere skriftleg, er ikkje til hinder for bruk av elektronisk kommunikasjon om forbrukaren uttrykkeleg har godtatt dette.

XXXI

I lov 13. juni 1997 nr. 44 om aksjeselskaper (aksjeloven) gjøres følgende endringer:

§ 4-26 tredje ledd annet punktum skal lyde:

Dersom tilbudet rettes skriftlig på papir til alle aksjeeiere med kjent adresse, og i tillegg kunngjøres i Norsk lysingsblad og i en avis som er alminnelig lest på selskapets forretningssted, kan det fastsettes en frist for den enkelte aksjeeier til å komme med innsigelser mot eller avslå tilbudet.

§ 5-2 annet ledd nytt annet punktum skal lyde:

Hvis fullmakten legges frem ved bruk av elektronisk kommunikasjon, skal det være benyttet en betryggende metode for å autentisere avsenderen.

Nåværende annet og tredje punktum blir nye tredje og fjerde punktum.

§ 10-7 første ledd nytt tredje punktum skal lyde:

Annet punktum er ikke til hinder for at aksjer tegnes på et elektronisk dokument, forutsatt at det også tilbys tegning på fysisk dokument, dersom en aksjetegner krever det.

§ 10-18 nytt annet punktum skal lyde:

§ 10-7 første ledd tredje punktum gjelder tilsvarende.

Nåværende annet og tredje punktum blir nye tredje og fjerde punktum.

Ny § 18-5 skal lyde:

§ 18-5 Bruk av elektronisk kommunikasjon mellom selskapet og aksjeeierne

(1) Hvis ikke noe annet følger av loven her, kan selskapet bruke elektronisk kommunikasjon når det skal gi meldinger, varsler, informasjon, dokumenter, underretninger og likende etter denne loven til en aksjeeier, dersom aksjeeieren uttrykkelig har godtatt dette.

(2) Når en aksjeeier skal gi meldinger mv. etter denne loven til selskapet, kan han eller hun gjøre dette ved bruk av elektronisk kommunikasjon til den e-post-adressen eller på den måten selskapet har angitt for dette formålet.

XXXII

I lov 13. juni 1997 nr. 45 om allmennaksjeselskaper (allmennaksjeloven) gjøres følgende endringer:

§ 4-25 tredje ledd annet punktum skal lyde:

Dersom tilbudet rettes skriftlig *på papir* til alle aksjeeiere med kjent adresse, og i tillegg kunngjøres i Norsk lysingsblad og i en avis som er alminnelig lest på selskapets forretningssted, kan det fastsettes en frist for den enkelte aksjeeier til å komme med innsigelser mot eller avslå tilbudet.

§ 5-2 annet ledd nytt annet punktum skal lyde:

Hvis fullmakten legges frem ved bruk av elektronisk kommunikasjon, skal det være benyttet en betryggende metode for å autentisere avsenderen.

Nåværende annet og tredje punktum blir nye tredje og fjerde punktum.

§ 10-7 første ledd nytt annet punktum skal lyde:

Første punktum er ikke til hinder for at aksjer tegnes på et elektronisk dokument, forutsatt at det også tilbys tegning på fysisk dokument, dersom en aksjetegner krever det.

Nåværende annet punktum blir nytt tredje punktum.

Ny § 18-5 skal lyde:

§ 18-5 Bruk av elektronisk kommunikasjon mellom selskapet og aksjeeierne

(1) Hvis ikke noe annet følger av loven her, kan selskapet bruke elektronisk kommunikasjon når det skal gi meldinger, varsler, informasjon, dokumenter, underretninger og likende etter denne loven til en aksjeeier, dersom aksjeeieren uttrykkelig har godtatt dette.

(2) Når en aksjeeier skal gi meldinger mv. etter denne loven til selskapet, kan han eller hun gjøre dette ved bruk av elektronisk kommunikasjon til den e-post-adressen eller på den måten selskapet har angitt for dette formålet.

XXXIII

I lov 19. juni 1997 nr. 79 om verdipapirhandel skal § 5-11 annet ledd nytt fjerde punktum lyde:

Prospektet må foreligge i papirformat.

XXXIV

I lov 20. mars 1998 nr. 10 om forebyggende sikkerhetstjeneste gjøres følgende endringer:

§ 3 nytt annet ledd skal lyde:

Krav i eller i medhold av loven her om at meddelelse eller annet skal være skriftlig, er ikke til hinder for bruk av elektronisk kommunikasjon, forutsatt at dette ikke vil stride mot bestemmelser gitt i eller i medhold av lovens §§ 11 - 14.

§ 6 nytt tredje ledd skal lyde:

Bruk av elektronisk kommunikasjon ved underretning om et vedtak er bare tillatt når den vedtaket retter seg mot uttrykkelig har godtatt dette.

XXXV

I lov 17. juli 1998 nr. 56 om årsregnskap mv. (regnskapsloven) skal § 3-7 tredje ledd nytt tredje punktum lyde:

Kravet kan sendes ved bruk av elektronisk kommunikasjon til den e-postadressen selskapet har oppgitt til dette formålet dersom det er benyttet en betryggende metode som autentiserer avsender og kravets innhold.

XXXVI

I lov 15. januar 1999 nr. 2 om revisjon og revisorer (revisorloven) gjøres følgende endringer:

§ 5-3 annet ledd nytt tredje punktum skal lyde:

Dokumentasjon som nevnt kan skje elektronisk når det er benyttet en betryggende metode som autentiserer den ansvarlige og dokumentets innhold i lang tid.

§ 5-4 nytt annet punktum skal lyde:

Brev kan sendes elektronisk når det er benyttet en betryggende metode som autentiserer avsender og dokumentets innhold i lang tid.

§ 7-1 tredje ledd annet punktum skal lyde:

Forhåndsvarsel kan oversendes ved bruk av elektronisk kommunikasjon dersom mottageren uttrykkelig har godtatt dette.

Nåværende annet punktum blir nytt tredje punktum.

§ 10-2 nytt tredje punktum skal lyde:

Opplysninger som nevnt kan oversendes elektronisk når det er benyttet en betryggende metode som autentiserer avsender og dokumentets innhold.

XXXVII

I lov 2. juli 1999 nr. 62 om etablering og gjennomføring av psykisk helsevern skal ny § 1-8 lyde:

§ 1-8 Bruk av elektronisk kommunikasjon

Bestemmelser i eller i medhold av loven her som krever eller forutsetter skriftlighet eller underskrift, er ikke til hinder for bruk av elektronisk kommunikasjon.

Dette gjelder også meldinger, varsel og lignende til pasient eller dennes nærmeste, såfremt vedkommende uttrykkelig har godtatt bruk av elektronisk kommunikasjon.

XXXVIII

I lov 24. mars 2000 nr. 16 om foretakspensjon (foretakspensjonsloven) gjøres følgende endringer:

§ 2-5 annet ledd annet punktum skal lyde:

Oversendelse kan skje ved bruk av elektronisk kommunikasjon dersom det er benyttet en betryggende metode som autentiserer avsender og kravets innhold.

Nåværende annet punktum blir nytt tredje punktum.

§ 2-8 annet ledd nytt annet og tredje punktum skal lyde:

Krav om skriftlighet i eller i medhold av loven her er ikke til hinder for bruk av elektronisk kommunikasjon. Opplysninger som har betydning for arbeidstakers pensjonsrettigheter kan likevel bare gis ved bruk av elektronisk kommunikasjon dersom den enkelte arbeidstaker har gitt uttrykkelig samtykke til dette.

§ 4-7 annet ledd nytt tredje punktum skal lyde:

Fripolise kan utstedes elektronisk dersom arbeidstakeren uttrykkelig godtar dette.

XXXIX

I lov 24. november 2000 nr. 81 om innskuddspensjon i arbeidsforhold (innskuddspensjonsloven) gjøres følgende endringer:

§ 2-7 annet ledd nytt annet og tredje punktum skal lyde:

Krav om skriftlighet i eller i medhold av loven her er ikke til hinder for bruk av elektronisk kommunikasjon. Opplysninger som har betydning for arbeidstakers pensjonsrettigheter kan likevel bare gis ved bruk av elektronisk kommunikasjon dersom den enkelte arbeidstaker har gitt uttrykkelig samtykke til dette.

§ 6-2 første ledd nytt fjerde punktum skal lyde:

Pensjonskapitalbeviset kan utstedes elektronisk dersom arbeidstakeren uttrykkelig godtar dette.

XL

Ikrafttredelse

Loven trer i kraft fra den tid Kongen bestemmer.
